ARISTOTEL

Organon

II

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

În conformitate cu planul de editare anunțat cu ocazia apariției lucrărilor *Categoriile* și *Despre interpretare*, publicăm acum volumul II al *Organonului*, cuprinzînd *Analitica primă*, scrierea centrală a logicii aristotelice, consacrată teoriei silogismului și tehnicii silogistice.

Studiul introductiv analizează și explică metoda silogistică, sub aspectul ei de instrument al cunoașterii realității, așa cum a conceput-o Aristotel și cum și-a păstrat valabilitatea pînă în zilele noastre. Notele explicitează și lămuresc schemele și exemplele cu care operează Stagiritul. Astfel, ediția românească a *Analiticii prime* se prezintă ca o călăuză valoroasă pentru cei care vor să-și aprofundeze cunoștințele de logică formală, în primul rînd pentru studenții în filozofie.

În continuarea lucrărilor de mai sus, urmează să apară:

Analitica secundă, care tratează teoria demonstrației.

Topica, în care se dezvoltă problemele raționamentului dialectic și

Respingerile sofistice, consacrate analizei raționamentelor incorecte.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΤΕΡΑ

ORGANUM

ANALYTICA PRIORA

https://biblioteca-digitala.ro

ARISTOTEL

ORGANON II

ANALITICA PRIMĂ

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
București 1958

https://biblioteca-digitala.ro

Traducere și studiu introductiv
de *Mircea Florian*

Note de *Dan Bădărău* și *Mircea Florian*

Textul acestei lucrări a fost revizuit de o comisie de pe lîngă Institutul de Filozofie al Academiei R. P. Romîne, compusă din :

Pavel Apostol
Dan Bădărău
Mircea Florian
Al. Posescu
I. Gornstein (din partea Editurii Științifice)

https://biblioteca-digitala.ro

INTRODUCERE*

I. PRELIMINARII

Analitica primă (Ἀναλυτικά πρότερα, în l. latină *Analitica priora*) *şi Analitica secundă* (Ἀναλυτικὰ ὕστερα, în l. latină *Analitica posteriora*) alcătuiesc centrul logicii aristotelice, prototipul gîndirii discursive, dianoetice, al gîndirii în mişcare progresivă. Autenticitatea lor, în ce priveşte conţinutul şi titlul, n-a fost pusă la îndoială niciodată, de nimeni. *Analitica primă* este o cercetare mai adîncită şi mai sistematică, deşi nu rareori ea ridică dificultăţi de înţelegere, care au dat naştere, imperios, la comentarii din antichitate pînă în zilele noastre, de la Alexandros din Aphrodisias pînă la Heinrich Maier [1], Jan Lukasiewicz [2], A. S. Ahmanov [3] etc.

Analitica secundă a imprimat întregului *Organon* o temă principală: ce este *ştiinţa* (ἐπιστήμη), totdeauna necesară datorită metodei sale, *demonstraţia* (ἀπόδειξις), care nu trebuie să se confunde cu „deducţia" (ἀπαγωγή), termen, la Aristotel, cu înţelesul restrîns de „abducţie" sau de „reducţie". Începutul *Analiticii prime* are o referinţă nemijlocită la demonstraţie ca metodă a ştiinţei. „Înainte de toate, trebuie să arătăm care

---

* Această *Introducere* studiază numai tematica *Analiticii prime*: tehnica silogismului şi problemele legate direct de ea. Interpretarea acestor probleme şi încadrarea lor în filozofia aristotelică este dată în introducerea la ansamblul *Organonului* (vol. I al prezentei ediţii).

[1] H. Maier, *Die Syllogistik des Aristoteles*, 3 vol. 1900.

[2] J. Lukasiewicz, *Aristotle's Syllogistic*, 1951.

[3] A. S. Ahmanov, *Loghiceskoe ucenie Aristotelea*, 1954.

https://biblioteca-digitala.ro

este obiectul cercetării noastre şi cărui domeniu îi aparţine ea : obiectul ei este demonstraţia, iar domeniul căruia ea îi aparţine este ştiinţa demonstrativă" (ἐπιστήμη ἀποδεικτική).

Demonstraţia este un raţionament, un *silogism,* dar nu orice silogism este o demonstraţie. Silogismul ca atare exprimă legătura necesară dintre judecăţi care, ele însele, pot fi necesare sau numai probabile — el este tema *Analiticii prime;* demonstraţia, care exprimă legătura necesară dintre judecăţi, ele însele necesare, este tema *Analiticii secunde.* Formularea în toată amploarea a silogismului este opera nepieritoare a lui Aristotel. Acesta consideră silogismul ca perfecţionarea „diviziunii" (διαίρησις) platonice, pe care o defineşte ca pe un „silogism slab" (vezi I, 31), şi o stavilă de neînvins împotriva sofismelor, a falselor silogisme. Între silogismul imperfect şi fără rigoare al „diviziunii" platonice şi falsele silogisme ale sofiştilor, Aristotel instituie, pe un fundament de nezdruncinat, raţionamentul autentic, metoda care duce la adevăr. Silogismul este o *unitate logic-gramaticală,* în care gîndirea progresează pe două căi simetrice : sau de la premise date la o concluzie dată, — cum vom vedea, această cale intră în definiţia dată de Aristotel silogismului, — sau, mai ales şi mai anevoios, de la concluzia dată la găsirea termenului mediu, cu ajutorul căruia se vor constitui premisele, din care rezultă cu necesitate concluzia. Silogismul este o cunoştinţă *mijlocită* sau derivată din alte cunoştinţe care, în cele din urmă, au ca punct de plecare nemijlocitul, „intuitivul", o prehensiune directă a principiilor prin νοῦς. Şi punctul de plecare, cunoaşterea *noetică,* şi derivarea cunoştinţelor, discursivitatea (cunoaşterea *dianoetică*) sînt necesare. Accentul, în silogism, cade pe necesitatea consecvenţei în gîndire, adică pe legătura dintre judecăţile date şi judecata derivată din primele, nu pe însăşi natura judecăţilor. Aceasta poate să fie sau să nu fie necesară ; derivarea concluziei din premise este însă totdeauna necesară. Prin caracterul său cogent, constrîngător, silogis-

https://biblioteca-digitala.ro

mul se dezlipeşte de gîndirea personală şi devine o formă logică universală. El este o structură proprie lucrurilor, chiar atunci cînd găsirea termenului mediu, care face legătura, reclamă ceea ce Aristotel numeşte ἀγχίνοια, adică agerime, sagacitate, fler, sau perspicacitate de gîndire. Viaţa silogismului se concentrează în termenul mediu.

Deosebirea dintre silogism şi demonstraţie este aceea dintre o formă, o unitate de gîndire capabilă să primească conţinuturi diferite, şi unitatea de gîndire cu un conţinut sau cu o „materie" determinată. Orice gîndire valabilă, orice derivare a unei judecăţi noi din alte judecăţi este un silogism, independent de un conţinut determinat. Aristotel dă silogismului un sens universal, identificîndu-l cu raţionamentul în genere.

Silogistica aristotelică nu este însă un formalism, fiindcă noţiunile, al căror raport general constituie silogismul, se raportă totdeauna la existenţă şi la adevăr. Existenţa poate fi de două feluri : existenţa necesară a *ştiinţei* şi existenţa probabilă (ἔνδοξον) a *opiniei* (δόξα), amîndouă adevărate, dar cu grad de certitudine deosebit. În doctrina aristotelică, distincţia capitală dintre ştiinţă şi opinie, fundează cele două discipline ale logicii aristotelice : *analitica sau apodictica* problemelor *speciale,* circumscrise în obiectul şi metoda lor, şi *dialectica,* disciplina argumentării prin judecăţi probabile, disciplina problemelor *generale,* cu metode accesibile oricărui om, cercetată de Aristotel în *Topică.* Apodictica şi dialectica (topica) sînt cele două aplicaţii ale silogismului, prima fiind mai aproape de procedeul silogistic, iar a doua de procedeul opus, al inducţiei. Silogismul este totdeauna necesar, fiindcă necesitatea nu stă în conţinutul lui, care poate fi şi probabil (dialectic), ci în consecvenţa dintre premise şi concluzii, adică dintre o cunoştinţă dată şi o cunoştinţă nouă, derivată din prima.

Silogismul este o unitate de gîndire, un organism logic, care trăieşte oarecum prin sine, prin componentele sale structurale — însuşi cuvîntul de silogism

https://biblioteca-digitala.ro

(συν = împreună şi λόγος = noţiune) dezvăluie caracterul său unitar. Din trei noţiuni, care formează două judecăţi (premisele) derivă necesar o judecată nouă, concluzia. Gîndirea nouă, concluzia, leagă două noţiuni, numite de Aristotel „termeni extremi" (majorul şi minorul), care în premise sînt legate de a treia noţiune, numită mediu. Noţiunile legate în premise de a treia sînt legate între ele în concluzie. Pivotul silogismului este termenul mediu, acea noţiune esenţială care este comună celorlalte două noţiuni.

Definiţia dată de Aristotel silogismului subliniază legătura necesară dintre premise şi concluzie, cum şi noutatea concluziei. „Silogismul este o vorbire (λόγος) în care, dacă ceva a fost dat, altceva decît datul urmează cu necesitate din ceea ce a fost dat. Înţeleg prin expresia: din ceea ce a fost dat, că de aci rezultă totdeauna o consecinţă, iar prin această expresie din urmă că nu mai este nevoie de nici un alt termen dinafară pentru a face necesară consecinţa" (I, 1, 24 b).

*

* *

Aristotel n-a cercetat mai de aproape principiul organic al silogismului: de ce termenul mediu leagă necesar termenii extremi. El se mulţumeşte să releve în treacăt, ca pe un adevăr elementar, inerent lucrurilor, că fundamentul logic al silogismului este raportul dintre întreg, sau tot, şi parte: ceea ce este valabil pentru întreg este valabil şi pentru parte. De aceea, în *Analitici,* este fundamentală distincţia dintre judecăţile universale („toţi") şi cele particulare („unii", „cîţiva"), care sînt judecăţi definite, şi judecăţile nedefinite, în care subiectul nu este nici universal, nici particular (de exemplu, „omul este raţional"). Raportul dintre tot şi parte este un raport care priveşte sfera, extensiunea noţiunilor, deci un raport cantitativ, numeric. Subliniem, în treacăt, că Aristotel nu face o deosebire strictă între sfera şi conţinutul

https://biblioteca-digitala.ro

unei noțiuni; el amestecă adesea cele două aspecte ale noțiunii, dînd preferință, în cele două *Analitici,* aspectului cantitativ, de sferă. Noțiunile extreme sînt legate de o a treia, fiindcă ele sînt legate de sfera termenului mediu într-un raport de subsumare, de subordonare sau de supraordonare. Raportul de subsumare perfect constă în subordonarea termenului minor față de termenul mediu și în subordonarea termenului mediu față de cel major. Deși rezemată pe raportul cantitativ al sferei, logica lui Aristotel nu este o logică matematică de simplă substituire, de înșirare de ecuații, poate pentru temeiul adînc, adesea recunoscut, că aspectul matematic este la el dominat de aspectul biologic. „Nimeni nu se îndoiește de locul central al biologiei în opera științifică a lui Aristotel: trebuie să extindem influența ei pînă și la logică" [1].

Rădăcina biologică a logicii aristotelice nu trebuie să umbrească un alt izvor al acestei logici: voința de precizie inspirată de procedeele matematice. Este bine să nu uităm niciodată că doctrina logică a lui Aristotel nu are caracterul unui sistem perfect coerent, fără vederi disparate, fără corectări și adaose, ci este un efort neobosit de a folosi cu suplețe toate punctele de vedere capabile să arunce lumină asupra procesului complex al cunoașterii realității. Așa se explică nepotrivirile, uneori mascate, din determinarea tuturor noțiunilor filozofice, precum și densitatea lor dialectică, surprinzătoare și derutantă pentru cel care așteaptă de la Aristotel o concepție logică bine rotunjită, fără probleme și aporii. Matematicul și biologicul se întrețes în doctrina lui Aristotel, ca în nici una alta de mai tîrziu. De aceea, silogismul aristotelic nu este silogismul uscat, golit de orice conținut viu al logicii formaliste, preconizată de toți postaristotelicii, începînd cu stoicii antici, trecînd prin sco-

[1] J. M. Le Blond, *Logique et méthode chez Aristote,* 1939, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro

lastica mai ales nominalistă, pînă la moderni (Kant, Herbart, Hamilton şi, apoi, logisticienii) [1].

Astfel, contrar interpretărilor idealiste, vechi sau noi, silogismul aristotelic apare ca o construcţie strîns legată de realitate şi bazată pe o concepţie materialistă, chiar dacă uneori inconsecventă.

Aristotel n-a explorat mai adînc principiul silogismului, nu numai fiindcă acest principiu i se părea luminos prin sine, ci mai ales fiindcă scopul său, pe care l-a realizat exemplar, a fost să descopere prin analiză toate formele silogismului, toate posibilităţile lui. Precumpăneşte, în cercetarea sa stufoasă, interesul pentru manifestările multiple ale principiului unitar. Toată *Analitica primă* urmăreşte cu o atenţie vigilentă numeroasele ipostaze ale silogismului. Chiar metoda opusă silogismului demonstrativ, inducţia, îi apare ca o formă originală de silogism (II, 23). Silogismul aristotelic este un organism proteiform. El se încarnează în forme mai fruste: *exemplul* (παράδειγμα), *abducţia* (ἀπαγωγή), *obiecţia* sau *instanţa* (ἔνστασις) şi *entimema* (ἐνθύμημα). Silogismul acaparează totul, fără a şterge totuşi caracterul specific al fiecărei modalităţi de raţionare.

Trebuie relevat, de la început, că Aristotel cunoaşte numai un singur fel de silogism, acela pe care logica tradiţională l-a numit „categoric", aşadar silogismul format din judecăţi care enunţă o atribuţie, o apartenenţă fără condiţii, neipotetică şi fără alternativă, fără disjuncţie. Considerînd silogismul categoric drept silogism ca atare, Aristotel n-a găsit necesar să pregneze pentru el un termen tehnic. „Categoric" se întîlneşte la Aristotel numai în sensul de „afirmativ". Aşadar, întemeietorul logicii nu recunoaşte ca tipuri de sine stătătoare silogismul ipotetic şi silogismul disjunctiv, care, împreună cu cel categoric, constituie în logica tradiţională, grupa

[1] Friedrich Weidauer, *Zur Syllogistik*, în *Grenzfragen der Philosophie*, 1938, vorbeşte de „silogistici", nu de o singură silogistică (p. 447).

https://biblioteca-digitala.ro

silogismelor de relație. Aristotel vorbește totuși de un silogism „din ipoteză", într-un sens cu totul altul: silogismul „din ipoteză" este un silogism indirect, fiindcă se servește de o premisă admisă ipotetic ca adevărată, numai postulată, cum se întîlnește, în primul rînd în „reducerea la imposibil" sau la absurd, procedeu larg folosit de Aristotel, alături de „conversiunea" judecăților. Începînd cu Teophrastos, primul urmaș al lui Aristotel la conducerea Liceului, apoi din plin cu stoicii (Zenon, Chrysippos), silogismul ipotetic, condițional („*Dacă S este A, S este B*"), dobîndește o semnificație de sine stătătoare și este învestit cu un rol de prim rang în structura științei.

Așa se explică de ce *Analitica primă*, în operația de descoperire a formelor silogistice, are în vedere numai formele silogismului categoric, la care diferențiază, întîi, atît de însemnatele „figuri" (σχήματα, termen împrumutat geometriei), care rezultă din însăși structura silogismului, adică din locul pe care îl ocupă termenul mediu: subiect într-o premisă, predicat în cealaltă (figura întîi), predicat în ambele premise (figura a doua) și subiect în ambele premise (figura a treia). O a patra figură, recunoscută mai tîrziu, probabil de Galenos, este cunoscută și lui Aristotel ca moduri accesorii ale figurii întîi (predicat în majora, subiect în minora). Figurile se diferențiază în *moduri*, după calitatea (afirmativă, negativă) și cantitatea (universală, particulară) premiselor. Aristotel întrebuințează pentru a desemna modul expresia de τρόπος, fel de a fi (I, 28, 45a).

In logica tradițională, termenul de „mod" este întrebuințat și într-un sens care delimitează o altă grupă de silogisme, alături de cele zise de relație: silogismele *modale*, pentru care Aristotel, de asemenea, nu are un termen tehnic. Logica formală clasică a silogismelor modale cunoaște trei modalități specifice: asertorică, problematică sau de posibilitate și apodictică sau de necesitate. Aristotel nu deosebește judecata asertorică de

https://biblioteca-digitala.ro

cea categorică, dar nici n-o consideră ca pe o *modalitate* specifică, deşi el va cerceta amănunţit combinarea judecăţilor asertorice cu celelalte două modalităţi: cea problematică sau, în termenul aristotelic, „de apartenenţă posibilă", şi cea necesară sau „de apartenenţă necesară". Acestea două sînt, pentru Aristotel, adevăratele modalităţi silogistice. Dacă, acum, ţinem seama că ştiinţa este o demonstraţie şi că demonstraţia este un silogism necesar, ne surprinde că Aristotel studiază structura silogismului de precădere asupra silogismului categoric şi asertoric, care adesea stă mai aproape de silogismul de posibilitate, decît de cel necesar.

* * *

Ne-am limitat la o schiţare a temelor fundamentale cuprinse în *Analitica primă*. Celelalte teme şi nuanţări, surprinzător de numeroase, vor fi cercetate sistematic mai jos, la capitolele corespunzătoare. Inainte de a încheia aceste preliminarii, am vrea să lămurim ce înseamnă titlul de *Analitică*. Potrivit unei metode aplicate în geometrie, „analiza" este reducerea la principii, la axiome, căutarea condiţiilor din care derivă necesar o cunoştinţă. „Analiza" este, în prima linie, reducerea silogismului la figurile lui, adică la una sau alta din poziţiile pe care le au „termenii" în premise, aşadar este reducerea silogismelor la formele lor tipice, îndeosebi la forma perfectă a figurii întîi. Dar cuvîntul „analitică" poate însemna şi reducerea silogismului la elementele lui: judecăţi sau premise (προτάσεις sau διαστήματα), şi noţiuni sau termeni (ὅροι), aşa încît judecăţile şi noţiunile au fost tratate de Aristotel ca elemente ale silogismului, ale acelei „unităţi de gîndire" care este preocuparea sa logică majoră. De aceea, poate renunţînd de a întocmi o teorie mai dezvoltată a noţiunii, Aristotel a schiţat mai îngrijit o teorie a noţiunilor celor mai generale, a „categoriilor", iar de judecată s-a ocupat mai

https://biblioteca-digitala.ro

tîrziu, în *Despre interpretare* (Περὶ ἑρμηνείας)[1], fie pentru a da lămuriri cerute de silogism, fie pentru a adînci natura specifică a judecății.

Pe scurt, termenul de „analitică" este adesea opus de Aristotel celui de „dialectică", acesta fiind cercetat în *Topică* și, uneori, identificat restrictiv cu termenul de „logică" — „logicul" este aspectul general, „analiticul" aspectul special.

Totuși, putem extinde cuvîntul „analitică" la întreaga operă logică a lui Aristotel, întrucît *Topica* se ocupă tot de silogism, iar *Respingerile sofistice,* de falsele silogisme. De aceea, la începutul *Topicii,* Aristotel dă silogismului o definiție identică cu aceea de la începutul *Analiticii prime.*

II. PROBLEMATICA *ANALITICILOR*

Fiecare din cele două *Analitici* este împărțită în cîte două cărți de o întindere inegală : prima carte este mai dezvoltată și cercetează problemele principale ; a doua se restrînge în genere la consecințe și chestiuni anexe.

Cartea întîi a *Analiticii prime* cuprinde trei părți sau teme, pe care Stagiritul le rezumă la începutul cărții a doua. După preliminariile celor dintîi trei capitole, se iau în studiu adîncit : 1) cele trei figuri cu modurile valabile (în total 14) respective ale silogismului categoric (și asertoric), apoi silogismele modale [problematice sau de posibilitate și necesare, împletite însă și cu judecăți asertorice (capitolele 1—26)] ; 2) metoda de a descoperi termenul mediu, cînd este dată concluzia (capitolele 27—31) ; 3) reducerea la silogisme și moduri regulate a silogismelor nerегulate, precum și alte chestiuni înrudite (capitolele 32—46). Vom lua în cercetare, pe capitole, fiecare dintre cele trei grupe, prima avînd o însemnătate hotărîtoare.

---

[1] În ediția de față, aceste două lucrări au intrat în volumul I al *Organonului.*

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA INTII

1. Structura silogismului

Capitolul 1, pe cît de concis, pe atît de bogat în teme, defineşte elementele celor două *Analitici:* silogismul, premisa, termenul. Silogismul este perfect sau imperfect, după cum are nevoie numai de premisele date pentru a obţine o concluzie evidentă, sau, dimpotrivă, trebuie să recurgă, pentru a ajunge la o concluzie evidentă, la procedee accesorii, între care, în primul rînd, se află conversiunea premiselor. Vom vedea, la locul cuvenit (II, 22), că termenul acesta de conversiune (ἀντιστροφή) are, la Aristotel, mai multe înţelesuri. Orice silogism se compune din două premise şi o concluzie. Aristotel subliniază însemnătatea premiselor pentru construirea silogismelor. Premisa este: a) afirmativă sau negativă; b) universală, particulară sau nedefinită, după cum subiectul este luat universal („toţi"), particular („unii") sau fără nici o indicaţie a cantităţii — premisa singulară nu are nici un rol în *Analitici;* ea figurează numai în *Despre interpretare.*

Premisa este ori demonstrativă, apodictică, ştiinţifică, necesară, ori dialectică, probabilă; de aceea, există un silogism apodictic, cercetat în *Analitica secundă,* şi un silogism dialectic, cercetat în *Topică.* Premisa se rezolvă în „termeni", care sînt *predicatul* (κατηγόρημα) — Aristotel, în formularea judecăţii, aşază predicatul înainte („*A* aparţine lui *B*") — şi *subiectul* (ὑποκείμενον), uniţi prin apartenenţă (*este*) sau neapartenenţă (*nu este*). In ce priveşte raportul dintre subiect şi predicat, pentru Aristotel este tot una dacă spunem că predicatul este cuprins în conţinutul subiectului sau spunem că subiectul este cuprins în sfera sau „în totalitatea" predicatului. După cum am mai notat, Aristotel nu distinge cu strictеţe conţinutul şi sfera noţiunii şi, de aceea, el nu preferă inter-

https://biblioteca-digitala.ro

pretarea judecăţii din punctul de vedere al conţinutului aceleia din punctul de vedere al sferei.[1]

Analiticile tratează premisele silogismului din punctul de vedere al sferei,[2] şi astfel capitolul se încheie cu formularea principiului silogismului: un termen este afirmat universal (*dictum de omni,* după expresia scolastică), cînd nu găsim în subiect nici o parte despre care să nu fie afirmat şi predicatul, sau nu este afirmat despre nici o parte (*dictum de nullo*). *Totul* (*întregul*) *domină partea* este principiul silogismului: ceea ce este adevărat despre *tot* este adevărat şi despre *parte,* iar ceea ce nu este adevărat despre *nici unul* nu poate fi adevărat despre *vreunul.*

Capitolul 2 pune, ca o problemă prealabilă pentru întreaga silogistică, noţiunea de conversiune (ἀντιστροφή) a judecăţii. Conversiunea se referă la judecată, dar ea stă în serviciul silogismului. Cum vom vedea, ea este cea mai obişnuită operaţie de modificare a silogismului[3]. Conversiunea determină pe Aristotel să facă, de la începutul capitolului, o nouă deosebire între premise, deosebire numită mai tîrziu de „modalitate": apartenenţa simplă a predicatului la subiect (judecata categorică sau asertorică), apartenenţa posibilă sau contingentă (judecata problematică) şi apartenenţa necesară (judecata apodictică). Pentru Aristotel, moduri adevărate sînt numai cele două din urmă (posibilul sau contingentul, şi necesarul, în care intră şi imposibilul), dar, de fapt, el studiază şi

---

[1] J. M. Le Blond, *Logique et méthode chez Aristote,* p. 70, nota 3.

[2] Logicienii francezi contemporani au interpretat silogismul numai din punctul de vedere al conţinutului: J. Lachelier, *Etudes sur le syllogisme,* 1907, ale cărui idei au fost susţinute în celebra teză latină *De natura sullogismi;* discipolii acestuia: Elie Rabier, *Leçons de logique* ed. 4, 1899; O. Hamelin, *Le Système d'Aristote,* 1920, pp. 164 urm.; G. Rodier, *Les Fonctions du syllogisme,* „Année philosophique" 1908.

[3] In *Analitica primă* II, 8—10, Aristotel va cerceta conversiunea silogismului însuşi, nu a premiselor, ca în capitolele de care ne ocupăm aci.

https://biblioteca-digitala.ro

combinația dintre aceste două modalități și judecățile asertorice (de pură apartenență), așa încît se poate vorbi, în sens larg, de trei moduri. În acest capitol, se cercetează numai conversiunea judecăților asertorice. Conversiunea asertoricelor păstrează termenii în calitatea și cantitatea lor, dar inversează locul lor : subiectul devine predicat, și invers. De aceea, conversiunea este valabilă numai la universal-negativă și particular-afirmativă. Universal-afirmativa cere modificarea universalității subiectului : ea se convertește în particular-afirmativă. În sfîrșit, particular-negativa nu se convertește, fiindcă subiectul particular nu poate deveni universal prin trecerea lui în locul predicatului.

Capitolul 3 se ocupă de conversiunea judecăților propriu-zis modale (de posibilitate și de necesitate). Conversiunea judecății necesare ascultă de aceleași reguli ca și aceea a judecăților asertorice. În schimb, conversiunea judecăților de posibilitate sau contingență are un regim special, din cauza sensurilor diferite pe care le au posibilul, contingentul, problematicul. Judecățile de posibilitate afirmative se convertesc ca și cele asertorice și cele apodictice. Dacă este posibil ca *A* să aparțină tuturor *B* sau unora, este posibil ca *B* să aparțină *unor A*. Mai complicată este conversiunea judecăților de posibilitate negative. Dacă prin posibil se înțelege un mod cuprins în necesar (căci necesarul este implicit și posibil), judecățile universal-negative se convertesc ca și cele asertorice și necesare, iar judecățile particular-negative nu se convertesc. Acest sens al posibilului este numai aparent posibil (contingent), în realitate este necesar (fie universal, fie nedefinit). Dacă însă prin posibil se înțelege posibilul veritabil, contingentul, opus necesarului, adică „poate să fie și poate să nu fie", judecățile universal-negative nu se convertesc, în timp ce particular-negativele se convertesc, contrar particular-negativei asertorice. Dar Aristotel întrebuințează expresia de conversiune la judecățile de posibilitate într-un alt sens : dacă „poate să fie" este indisolubil legat de „poate să nu fie", așa cum cere „con-

https://biblioteca-digitala.ro

tingența", atunci orice afirmativă de posibilitate („*A* poate să fie *B*") „se converteşte" [1] în negativa de posibilitate („*A* poate să nu fie *B*"), şi tot aşa negativa în afirmativă. Pentru o cercetare mai adîncită a judecăților negative de posibilitate, Aristotel trimite la capitolele următoare (I, 13 şi 17). Spuneam, mai sus, că particular-negativele de posibilitate se convertesc, dar Aristotel nu cercetează situația lor. Să luăm două exemple: Judecata de posibilitate universal-negativă „*A* poate să nu aparțină nici unui *B*" se converteşte întîi (în sens impropriu) în judecata de posibilitate universal-afirmativă „*A* poate să aparțină la toți *B*". Convertim apoi (în sens propriu) pe aceasta în particular-afirmativa „*B* poate să aparțină la unii *A*", iar pe aceasta (impropriu) în „*B* poate să nu aparțină la unii *A*". Tot aşa, să luăm particular-negativa contingentă „*A* poate să nu aparțină unor *B*". Convertim impropriu (transformăm) particular-negativa în particular-afirmativa „*A* poate să aparțină unor *B*". Convertim (în sens propriu) pe aceasta tot în particular-afirmativa „*B* poate să aparțină unor *A*", în sfîrşit convertim (impropriu) pe aceasta în particular-negativa „*B* poate să nu aparțină unor *A*".

Începînd cu *capitolul 4, Analitica primă* îşi fixează tema: va analiza silogismul, cum recunoaşte însuşi Aristotel în *Analitica secundă* I, 11 sfîrşit. Cele dintîi fraze ale capitolului rezumă problemele ce urmează a fi tratate: „După aceste determinări să arătăm acum prin ce mijloace, cînd şi cum se produce un silogism; pe urmă va trebui să vorbim despre demonstrație. Silogismul trebuie cercetat înainte de demonstrație, pentru că silogismul este mai general: demonstrația este un fel de silogism, dar nu orice fel de silogism este o demonstrație". Aşadar, după ce a definit, în primele trei capitole, ce este silogismul cu elementele lui — premisele şi felurile lor, termenii cu raportul lor de sferă dintre tot şi parte, me-

[1] Conversiunea în sens propriu sau originar este transpunerea termenilor unei judecăți, celelalte sensuri ale conversiunii putînd fi considerate improprii sau secundare (II, 22).

https://biblioteca-digitala.ro

diul fiind axa silogismului — apoi ce este conversiunea, prin care un silogism imperfect devine perfect, urmează să arate „prin ce mijloace" (ce premise şi termeni), „cînd" (prin ce figuri), „cum" (prin ce moduri) se produce un silogism. Aristotel nu cercetează de la început structura generică şi regulile silogismelor (ceea ce va face mai tîrziu, în observaţii risipite în mai multe capitole), ci intră în studierea producerii silogismului, întîi, trecînd de la premise la concluzie (structura silogismului), al doilea, trecînd de la concluzie la găsirea premiselor, operaţie mai grea, care constituie adevărata producere a silogismului. Cel dintîi aspect, structura silogismului, este tema capitolelor 4—26, aproape unanim recunoscute ca porţiunea cea mai închegată a acestei opere. Capitolele 4—6 cercetează geneza celor trei figuri, singurele admise de Aristotel, dimpreună cu modurile lor concludente.

Obiectul *capitolului 4* este silogismul perfect în figura întîi, a cărui structură este fundată pe raportul de sferă între cei trei termeni numiţi: *majorul* (fiindcă are sfera cea mai mare), *mediul* (cu sfera mijlocitoare) şi *minorul* (cu sfera cea mai restrînsă), primul şi ultimul fiind numiţi, datorită poziţiei lor, şi *extremi*. „Ori de cîte ori trei termeni sînt în aşa fel raportaţi unul la altul, încît cel din urmă ⟨minorul⟩ să fie conţinut în cel mijlociu, luat ca un tot, iar mijlociul să fie sau conţinut în termenul prim ⟨majorul⟩ sau exclus din el luat ca un tot, termenii extremi trebuie să fie raportaţi într-un silogism perfect. Numesc mediu acel termen care este conţinut în altul şi totodată conţine pe altul în sine: ca poziţie, el ocupă, astfel, locul din mijloc. Prin extremi, înţeleg întîi termenul conţinut în altul şi apoi acela care conţine el pe altul. Dacă *A* este enunţat despre toţi *B* şi *B* despre toţi *C*, atunci *A* trebuie enunţat despre toţi *C*: am explicat ce înţelegem prin *enunţat despre toţi* ⟨*dictum de omni et nullo*⟩" (I, 4, 25 b fine). După aceea, Aristotel arată, prin dovezi, în ce moduri sau combinaţii de premise rezultă, evident şi nemijlocit, concluzia din premise, relaţiile termenilor din premise rămînînd aceleaşi. Modurile conclu-

https://biblioteca-digitala.ro

dente sînt în număr de 4, cele neconcludente, 12. În cele din urmă, se constată că silogismele acestei figuri sînt perfecte, şi pentru motivul că, în această figură, pot fi dovedite toate cele patru feluri de concluzii: afirmative şi negative, universale şi particulare.

In figura a doua — *capitolul 5* — „termenul mediu stă în afară de extremi (majorul şi minorul) şi are primul loc", adică este cel mai general, fiindcă este predicat în amîndouă premisele (predicatul este totdeauna mai general decît subiectul, întrucît subiectul este cuprins în sfera predicatului). Şi în această figură, cele mai multe din combinaţiile premiselor (12) sînt neconcludente; numai 4 sînt concludente. Toate silogismele acestei figuri sînt imperfecte, din două motive: a) concluziile lor nu decurg explicit din premise şi, de aceea, este nevoie de procedee suplimentare: conversiunea judecăţilor sau reducerea la absurd; b) concluziile lor sînt totdeauna negative, fie universal, fie particular.

În figura a treia — *capitolul 6* — „termenul mediu stă în afară extremilor şi ocupă locul ultim" (locul termenului minor, fiindcă este subiect în amîndouă premisele, deci este termenul cu sfera cea mai mică). Valabile, în această figură, sînt 6 moduri şi nevalabile 10. Despre mediu, cei doi extremi sînt afirmaţi sau negaţi, universal sau particular. Şi această figură este imperfectă, dacă nu intervin operaţii complimentare. Caracteristica generală a figurii a treia este următoarea: „nu este posibil să ajungem la o concluzie universală, fie negativă, fie afirmativă" (sfîrşitul capitolului), aşadar, figura a treia conchide totdeauna particular.

Capitolul 7 are două teme, care decurg din structura celor trei figuri. Cea dintîi temă sînt modurile indirecte ale figurii întîi, pe care Aristotel le recunoştea ca atare şi care vor constitui figura a patra, numită *galenică*. În toate aceste silogisme, în care premisele figurii întîi sînt convertite sau transpuse (μεταλλαγή) una în locul celeilalte, subiectul are o sferă mai mare decît fostul predicat. După ce notează în treacăt că judecata nedefinită poate

https://biblioteca-digitala.ro

înlocui judecata particulară şi va da, în toate figurile aceleaşi silogisme ca şi particulara, Aristotel trece la tema mai importantă a perfectării celor două figuri din urmă, prin reducerea lor la figura întîi, cu ajutorul celor două procedee : în primul rînd, convertirea premiselor, în al doilea rînd reducerea la imposibil (absurd). Toate silogismele pot fi reduse la silogismele universale ale figurii întîi *(Barbara, Celarent)* [1].

In lungul şir de capitole ce urmează (8—22), Aristotel se angajează în disecarea silogismelor modale, sarcina cea mai delicată şi dificilă, care ne dezvăluie virtuozitatea, uneori cu imperfecţii, a unei gîndiri geniale. In ciuda deficienţelor şi a lacunelor, logica modalelor rămîne gloria Stagiritului. Silogismele de care s-a ocupat pînă acum sînt numite în genere „categorice" ; Aristotel nu le consideră în sens propriu ca modale, fiindcă ele exprimă o „apartenenţă simplă", fără nici o specificare. Aceste silogisme au mai fost numite şi asertorice. Prin structura ei, judecata categorică nu se deosebeşte de judecata asertorică : ea afirmă sau neagă un predicat despre un subiect şi constată un fapt. Termenul de *categoric* subliniază lipsa de „relaţie", de condiţionare, în opoziţie cu judecata ipotetică sau disjunctivă ; termenul de asertoric relevă că apartenenţa este simplă fără determinarea modală a necesităţii şi contingenţei (posibilului). Aşadar, Aristotel nu cunoaşte decît două amplificări modale ale apartenenţei simple : „a aparţine necesar" (τὸ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν) şi „a aparţine posibil" (contingent) (τό ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν). Termenul ἐνδεχόμενον înseamnă

[1] Printre moderni, d'Alembert consideră aceste două moduri ale figurii întîi formele fundamentale ale silogismului *(Éclaircissements V* la *Éléments de philosophie, Oeuvres,* vol. I, p. 156). Scolastica bizantină şi occidentală a făurit termeni mnemotehnici pentru a desemna modurile celor trei figuri. In afară de *Barbara* şi *Celarent,* cititorul va întîlni în conspectul nostru şi ceilalţi termeni (vezi aci şi capitolul 45). Aristotel însuşi întrebuinţează litere pentru a simboliza cei trei termeni ai silogismului : A,B,C la figura întîi, M,N,X (adică O în alfabetul nostru) la figura a doua şi P,R,S la figura a treia.

https://biblioteca-digitala.ro

contingent ca şi posibil — pentru „posibil" Aristotel întrebuinţează şi cuvîntul δυνατόν, fără a face o deosebire tranşantă între posibil şi contingent. Reamintim că termenul de *posibil* în genere are două sensuri principale: 1) posibilul ca ceva implicat în simpla existenţă (în aserţiune) ca şi în necesitate, întrucît tot ce există de fapt sau necesar este totodată şi posibil — acest posibil nu este autentic, fiindcă nu se deosebeşte de simpla existenţă şi de necesitate; 2) posibilul autentic care exclude şi simpla existenţă şi necesitatea, fiindcă el înseamnă, „ceea ce poate să fie şi poate să nu fie", deoarece el include dialectic pe „este" şi „nu este", aşa cum se întîlneşte în lumea empirică a „frecventului" şi, mai ales, a „întîmplării", a hazardului. Al doilea sens este cel obişnuit în silogistica aristotelică. Pentru Stagirit, tot ce este posibil (potenţial sau virtual) cuprinde în sine contrarii, posibilul este tot una cu posibilitatea contrariilor în acelaşi lucru. Aristotel cercetează cu ascuţime îndeosebi silogismele modale, în care se combină cele trei feluri de judecăţi: de simplă apartenenţă (existenţă), de apartenenţă (existenţă) posibilă, contingentă, şi de apartenenţă (existenţă) necesară.

Capitolul 8, după ce formulează deosebirea modală dintre necesar şi posibil (contingent), în contrast cu simpla apartenenţă, cercetează silogismele în care amîndouă premisele sînt necesare. Această grupă de silogisme nu prezintă nici o greutate: ele corespund silogismelor categorice (respectiv, asertorice) în cele trei figuri. In acelaşi capitol, Aristotel exprimă clar echivalenţa raportului de sferă dintre subiect şi predicat — „a fi în ceva ca într-un tot" (τὸ ἐν ὅλῳ εἶναι) — şi a raportului de conţinut: „a fi enunţat despre ceva ca universalitate" (τὸ κατὰ παντὸς εἶναι).

Cu *capitolul 9,* începe studiul mîgălos, şi uneori expus erorii, al silogismelor în care concluzia rezultă din „amestecul" (μίξις) unei premise necesare şi al alteia asertorice (de simplă apartenenţă). In figura întîi, regula generală este aceasta: în silogismul astfel combinat,

https://biblioteca-digitala.ro

concluzia este necesară numai dacă premisa majoră este necesară; în caz contrar, concluzia este asertorică.

In figura a doua (*capitolul 10*), regula sună aşa: concluzia este necesară dacă premisa necesară este universal-negativă; concluzia este asertorică dacă premisa necesară este afirmativă, fie universal, fie particular. In sfîrşit, în figura a treia (*capitolul 11*), „amestecul" dintre necesar şi asertoric dă o concluzie necesară: 1) dacă amîndouă premisele fiind afirmative, premisa necesară este universală, fie majora, fie minora; 2) dacă una din premise este negativă, premisa necesară trebuie să fie nu numai universală ci şi negativă.

Scurtul *capitol 12* compară silogismele categorice (asertorice) şi silogismele modale necesare. Concluzia este asertorică dacă amîndouă premisele sînt asertorice; în schimb, concluzia este necesară numai dacă una din premise este necesară. De asemenea, în silogismele cu o concluzie asertorică sau necesară, una din premise trebuie să fie la fel cu concluzia.

Următoarele 10 capitole (13—22) cercetează pe larg o temă mai delicată, cu riscul de alunecare în eroare: silogismele de posibilitate în care posibilul (contingentul) „se amestecă" cu asertoricul şi necesarul.

Capitolul 13 este deosebit de important, prin străduinţa de a defini posibilul sau „contingentul" (τὸ ἐνδεχόμενον). Cum ştim, contingentul (posibilul) are un sens propriu: ceea ce nu este necesar, ceea ce nu este imposibil (ἀδύνατον), şi un sens impropriu: ceea ce este un moment cuprins în necesar (mai multul cuprinde mai puţinul). La rîndul său, contingentul în sens propriu are două aspecte: a) „ceea ce se întîmplă adeseori" (τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ), „frecventul", căruia îi lipseşte necesitatea, „ceea ce aparţine natural" fără o necesitate precisă, de exemplu „este contingent ca omul să încărunţească"[1]; b) întîmplarea, hazardul, de exemplu, producerea unui cutremur de pămînt în timpul unei plimbări. O particu-

[1] Noţiunea tipic aristotelică de „frecvent" oscilează între hazard (contingent) şi necesar.

https://biblioteca-digitala.ro

laritate a judecății de posibilitate este felul propriu de a se converti, în afară de acela obișnuit de schimbare a locului la subiect și predicat: la contingent, afirmativa și negativa sînt echivalente și de aceea, se pot înlocui. Dacă posibilul, nefiind necesar, înseamnă deopotrivă, „posibil să fie" și „posibil să nu fie", o judecată de posibilitate (contingență) se poate converti, menținînd modalitatea și convertind calitatea: „este posibil să *nu* fie" se convertește în „este posibil să fie", și invers.

Capitolul 14 expune cazul elementar: silogismele din figura întîi cu amîndouă premisele de posibilitate. Concluzia este totdeauna o judecată de posibilitate, observînd regulile acestei figuri. Este suficient ca majora să fie universală, indiferent dacă premisele sînt afirmative sau negative, deoarece li se aplică conversiunea specială a posibilului (negativa devine afirmativă).

Dacă, în figura întîi, una din premise este posibilă și cealaltă asertorică — *capitolul 15* — concluzia este posibilă (contingentă) dacă majora contingentă este universală. Dacă premisa minoră este contingentă, silogismul este imperfect și trebuie să fie dovedit prin reducere la absurd. Nu obținem o concluzie, dacă majora este particulară — majora trebuie să fie totdeauna universală — sau dacă minora este universală. Minora nu poate fi negativă în figura întîi; dacă este negativă și obținem totuși o concluzie, am convertit negativa în afirmativă. Cînd concluzia este negativă, ea enunță numai o non-necesitate și, ca atare, nu este o adevărată posibilă.

Capitolul 16. Dacă, în figura întîi, una din premise este posibilă și cealaltă necesară, concluzia este în genere contingentă; ea poate fi însă și asertorică. În caz că premisa contingentă este minora (care trebuie să fie afirmativă), silogismul este imperfect, dacă concluzia este contingentă (posibilă). Dacă premisa contingentă este majora, concluzia este de posibilitate într-un silogism perfect. În cazul că minora contingentă este negativă, ea poate fi „convertită" într-una afirmativă și dă

https://biblioteca-digitala.ro

atunci o concluzie. În genere amestecul de necesar şi contingent formează un silogism, dacă termenii sînt în acelaşi raport ca, în capitolul precedent, judecata asertorică şi judecata de posibilitate, întrucît silogismele cu propoziţii necesare nu se deosebesc de silogismele cu premise asertorice.

Capitolele 17—19 se ocupă de silogismele de posibilitate, fie pure (*capitolul 17*) fie amestecate (*capitolele 18—19*), în figura a doua.

Capitolul 17. Dacă amîndouă premisele exprimă posibilitatea, nu rezultă o concluzie, fiindcă nu putem reduce un astfel de silogism de figura a doua la un silogism în figura întîi (*Celarent, Ferio*). Se ştie că judecăţile posibile universal-negative nu se convertesc. Silogismul în figura a doua are nevoie de o premisă universal-negativă, dar aceasta trebuie să fie asertorică sau necesară, fiindcă o astfel de premisă se poate converti în figura întîi.

Capitolul 18. În ipoteza că una din premise este asertorică şi cealaltă de posibilitate (contingentă), nu rezultă un silogism, dacă asertorica este afirmativă sau particular-negativă, iar judecata de posibilitate, negativă. Rezultă însă un silogism, dacă judecata de posibilitate este afirmativă, iar asertorica negativă.

În sfîrşit (*capitolul 19*), tot în figura a doua, dacă una din premise este necesară şi cealaltă posibilă, rezultă un silogism asertoric, cînd premisa necesară este universal-negativă, dar cînd premisa necesară este afirmativă, nu rezultă nici un silogism.

Capitolele 20—22 iau în cercetare silogismele modale în figura a treia.

a) *Capitolul 20.* Dacă cele două premise exprimă o contingenţă, rezultă un silogism cu concluzie contingentă, în toate cele şase moduri ale figurii, sub condiţia ca majora să nu fie particulară. Rezultă silogism şi cînd minora este negativă sau chiar amîndouă premisele sînt negative, întrucît una din acestea poate fi „convertită" într-una afirmativă.

https://biblioteca-digitala.ro

b) *Capitolul 21.* Cînd una din premise este contingentă şi cealaltă asertorică, concluzia este contingentă în toate modurile, ca şi la silogismele cu premise asertorice, cu deosebirea că modurile se dublează, fiindcă judecata contingentă poate fi majoră sau minoră şi fiindcă judecăţile contingente negative se pot „converti" în afirmative.

c) *Capitolul 22.* Cînd una din premise este contingentă şi cealaltă necesară, modurile concludente sînt aceleaşi ca şi în cazurile precedente ale figurii a treia. Concluziile afirmative (*Darapti, Disamis, Datisi*) exprimă posibilitatea; concluziile negative (*Felapton, Bocardo, Ferison*), vor fi contingente, dacă necesarul este afirmativ, sau asertorice dacă necesarul este negativ. Deci în această combinaţie de contingent şi necesar, nu există silogism cu concluzie necesară, ci, în genere cu concluzie contingentă, iar uneori şi contingentă şi asertorică.

După cercetări speciale asupra celor trei figuri, urmează un şir de capitole (23—26) care cuprind consideraţii generale asupra silogismului şi asupra celor trei figuri.

Capitolul 23 constată că toate silogismele, fie directe, fie indirecte (pentru Aristotel, ipotetice), se formează numai într-una din cele trei figuri, iar silogismele acestor figuri devin perfecte prin reducerea lor la modurile universale ale figurii întîi (*Barbara, Celarent*). Silogismul, direct sau indirect, trebuie să fie constituit din două propoziţii cu trei termeni, dintre care unul — termenul mediu — este legat nu numai de unul din ceilalţi doi, ci de amîndoi. Dacă, în concluzie, se repetă una dintre cele două premise, comitem un cerc vicios, dovedim „acelaşi prin acelaşi". Aceste condiţii sînt valabile şi pentru silogismele „prin ipoteză", indirecte, din care face parte silogismul prin „reducere la absurd".

Capitolul 24 pune în lumină regulile silogismului în ce priveşte calitatea şi cantitatea premiselor. Orice silogism trebuie să aibă o premisă afirmativă şi una univer-

https://biblioteca-digitala.ro

sală, fiindcă din două premise negative şi din două premise particulare, nu rezultă o concluzie. Mai departe, concluzia este universală, dacă amîndouă premisele sînt universale, dar concluzia poate fi uneori particulară, şi dacă premisele sînt universale. De asemenea, concluzia este la fel cel puţin cu una din premise. In sfîrşit, dacă concluzia este afirmativă, amîndouă premisele trebuie să fie afirmative; dacă este negativă, este destul ca una din premise să fie negativă.

Capitolul 25 înşiră determinări elementare în ce priveşte numărul termenilor şi al premiselor în silogism, cum şi natura concluziilor. Silogismul se compune din trei termeni, nu mai mulţi, dar aceeaşi concluzie poate fi obţinută prin mai mulţi termeni, dacă aceştia formează mai multe silogisme, căci nimic nu ne opreşte să recurgem la mai mulţi termeni medii pentru a ajunge la aceeaşi concluzie. Este evident că orice silogism provine din două premise şi din trei termeni, deci numărul termenilor întrece cu o unitate numărul premiselor, iar concluzia reprezintă jumătate din numărul premiselor: o singură concluzie cu două premise şi trei termeni. In prosilogism sau în silogismul compus, numărul termenilor creşte cu o unitate (un nou termen mediu), deci avem patru termeni şi trei propoziţii. Concluzia însă nu urmează aceeaşi regulă, nici faţă de termeni, nici faţă de premise: la patru termeni, avem două concluzii, la cinci termeni, trei concluzii.

Capitolul 26, deosebit de important, examinează uşurinţa sau greutatea de a stabili şi de a respinge diferitele specii de concluzii. In adevăr, cu cît o concluzie este obţinută în mai multe figuri şi moduri, cu atît mai uşor ea poate fi stabilită sau respinsă. Dimpotrivă, ea este mai greu de stabilit sau de respins dacă este obţinută printr-un număr mai mic de figuri şi moduri. Universala negativă se dovedeşte, prin figura întîi, într-un singur mod (*Celarent*) şi prin figura a doua, în două moduri (*Cesare, Camestres*); particular-afirmativa se dovedeşte, prin figura întîi, într-un singur mod (*Darii*)

https://biblioteca-digitala.ro

şi prin figura a treia în trei moduri (*Darapti, Disamis, Datisi*). Particulara negativă se dovedeşte prin toate figurile, prin figura întîi, într-un singur mod (*Ferio*), prin figura a doua în două moduri (*Festino, Baroco*) şi prin figura a treia, în trei moduri (*Felapton, Bocardo, Ferison*). Universal-afirmativa, care se obţine numai prin figura întîi şi într-un singur mod (*Barbara*), este cea mai greu de stabilit şi cea mai uşor de respins. In genere, universala este mai greu de stabilit decît particulara, afirmativa decît negativa. In ce priveşte respingerea, universal-afirmativa poate fi respinsă prin contraria ei (universal-negativa) şi prin contradictoria ei (particular-negativa), deci prin nouă moduri (*Celarent, Ferio, Cesare, Camestres, Festino, Baroco, Felapton, Bocardo, Ferison*) ; universal-negativa este respinsă prin cinci moduri (*Barbara, Darii, Darapti, Disamis, Datisi*). Dimpotrivă, particularele nu pot fi respinse decît într-un singur fel : prin universal-afirmativă sau universal-negativă, deci prin contradictoriile lor, întrucît ele cuprind în sine contrariile lor („unii da, „alţii" nu).

Aşadar, pe cît de greu se respinge particulara, pe atît de uşor se respinge universala. In genere, respingerea este mai uşoară decît stabilirea.

2. Metoda de a descoperi termenul mediu

După cercetarea condiţiilor în care se structurează un silogism direct sau prin „ipoteză", după cunoaşterea normelor şi a regulilor silogismului, noua temă este tehnica, latura de artă a silogismului, îndrumarea pentru găsirea termenului mediu, adică a premiselor, dată fiind concluzia. Drept vorbind, abia acum aflăm cum se constituie un silogism prin descoperirea termenului mediu, care este pîrghia silogismului. Nu concluzia este căutată, date fiind premisele, ci sînt căutate premisele care fundează o judecată dată. Ne aflăm, dar, aci în faţa unui proces logic cu totul altul decît acela cuprins în definiţia silogismului, dată de Aristotel, în capitolul 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Capitolul 27 ne oferă indicații generale pentru descoperirea termenului mediu, fără de care nu putem vorbi de silogism. Concluzia, ca orice judecată, are doi termeni; trebuie găsit al treilea termen, care este „cauza", „rațiunea de a fi" a legăturii acelora și, astfel, se constituie cele două premise. Aristotel începe printr-o importantă grupare a termenilor, a noțiunilor: unele noțiuni sînt totdeauna subiecte și niciodată atribute (predicate) ale altora: *indivizii* (τὸ καθ' ἕκαστα), cu o sferă restrînsă; altele sînt totdeauna atribute: *categoriile*, genurile supreme, care cuprind, dar nu sînt cuprinse (cantitate, calitate, relație etc.); în sfîrșit, acelea care pot fi și subiecte și atribute, genurile subordonate categoriilor și, mai ales, speciile asupra cărora se îndreaptă, de obicei, silogismul. Specia cuprinde, în sfera sa, indivizii și este cuprinsă, alături de alte specii, în gen. Dată fiind concluzia, cu cei doi termeni de unit prin cel de al treilea, mijlocitor, vom căuta termenul mediu printre antecedenții, adică subiectele, sau printre consecvenții, adică predicatele (atributele) celor doi termeni, sau, în sfîrșit, printre repugnanții acestora, adică printre noțiunile opuse celor date în concluzie. Subiectul este antecedentul, predicatul este consecventul. Vom căuta dar termenul mediu printre antecedenții (subiectele) subiectului nostru, care devine atunci predicat, sau printre consecvenții predicatului nostru, care devine atunci subiect (de exemplu, *omului* îi urmează *animal*), în sîrșit îl vom căuta printre termenii repugnanți sau opuși termenilor noștri. La repugnanți, este de prisos să deosebim antecedenții de consecvenți, în virtutea convertibilității judecăților negative. Mai trebuie să deosebim antecedenții și consecvenții esențiali de cei accidentali, cei adevărați de cei numai probabili, cei ce se produc și există totdeauna și cei ce se produc numai frecvent, antecedenții luați ca universali (nu *acest om*, ci *omul* este antecedentul *animalului*), nu însă și consecvenții luați universal (nu toate animalele sînt oameni). Aristotel exclude cantificarea predicatului.

https://biblioteca-digitala.ro

Capitolul 28 formulează amănunţit reguli pentru a descoperi mediul, în silogismele categorice, la toate figurile, după cantitatea şi calitatea premiselor. Să luăm cîteva exemple. Universal-afirmativa, concluzie care se obţine numai în primul mod al figurii întîi (*Barbara*), are ca mediu acel termen comun al antecedenţilor şi consecvenţilor care este antecedent (subiect) al majorei şi consecvent (predicat) al minorei. Particular-afirmativa se va dovedi în figura a treia, căutînd printre antecedenţii (subiectele) celor doi termeni un termen comun care va fi mediul căutat. Dovedim universal-negativa, dacă descoperim termenul mediu printre consecvenţii minorului (subiectului) şi repugnanţii majorului (predicatului) şi atunci avem un silogism în *Celarent* (figura întîi) sau în *Cesare* (figura a doua), sau invers, printre repugnanţii minorului (subiectului) şi consecvenţii majorului (silogismul în *Camestres*).

Să admitem, pentru a o dovedi, concluzia : „Nici un om (minorul) nu este cal (majorul)". Mediul este un consecvent al minorului : „Orice om este raţional" şi un repugnant al majorului (predicatului) : „Nici un cal nu este raţional". Obţinem astfel silogismul în *Celarent* (figura întîi, modul 2) : „Nici o fiinţă raţională nu este cal", „Orice om este raţional", deci „Nici un om nu este cal". Obţinem aceeaşi concluzie în *Cesare* (figura a doua, modul întîi) : „Nici un cal nu este raţional", „Orice om este raţional", deci „Nici un om nu este cal". Dacă, dimpotrivă, căutăm mediul printre repugnanţii minorului (subiectului) şi consecvenţii majorului (predicatului), obţinem un silogism în figura a doua (*Camestres*), avînd ca termen mediu „neraţional". „Orice cal este neraţional", „Nici un om nu este neraţional", deci „Nici un om nu este cal". Tot aşa, în cazul particular-negativei. Termenul mediu identic se află printre antecedenţii minorului (subiectului) şi repugnanţii majorului (predicatului), şi obţinem un silogism în figura a treia (*Felapton*), reductibil la figura întîi (*Ferio*). Dată fiind concluzia „Unele animale nu sînt raţionale", căutăm

https://biblioteca-digitala.ro

termenul mediu printre antecedenții subiectului și repugnanții predicatului. Identicul, subiect în ambele premise, este „fiara". Silogismul în *Felapton* este: „Nici o fiară nu este rațională", „Orice fiară este un animal", deci „Unele animale nu sînt rționale". Silogismul în *Ferio* se obține prin conversiunea minorei, „Unele animale sînt fiare".

După aceea, Aristotel ilustrează regula căutării termenului mediu printre antecedenții, consecvenții și repugnanții celor doi termeni ai concluziei de dovedit. Predicatul concluziei este *A*, consecvenții săi sînt *B*, antecedenții sînt *C*, iar repugnanții sînt *D*. Subiectul concluziei este *E*, consecvenții săi sînt *F*, antecedenții sînt *G*, în sfîrșit, repugnanții sînt *H*. Prin urmare, *B* și *F* sînt consecvenții, *C* și *G* sînt antecedenții, *D* și *H* sînt repugnanții. Obținem, prin combinație, nouă perechi de termeni identici care pot servi ca termen mediu, printre care numai șase perechi sînt concludente: 1) *CF* (un antecedent și un consecvent, care dau un silogism în *Barbara*); 2) *CG* (amîndoi antecedenți, care dau un silogism în *Darapti*); 3) *DF* (un repugnant al majorei și un consecvent al minorei, care dau un silogism în *Cesare* și, prin conversiunea negativei, un silogism în *Celarent*); 4) *BH* (un consecvent al majorei și un repugnant al minorei, care dau un silogism în *Camestres*); 5) *DG* (un repugnant al majorei și un antecedent al minorei, care dau un silogism în *Felapton*); 6) *BG* (un consecvent al majorei și un antecedent al minorei, care ne dau un silogism în *Baralipton*, adică un mod indirect al figurii întîi). Celelalte trei perechi nu sînt concludente (*BF, CH, DH*). Așadar, nu obținem silogism dacă mediul este consecventul ambilor termeni (*BF*) sau este antecedentul majorei și repugnantul minorei (*CH*), — fiindcă în acest caz silogismul în figura întîi va avea minora negativă, ceea ce este exclus, — în sfîrșit, dacă este repugnantul ambilor termeni (*DH*) fiindcă am avea două premise negative. „Este... evident că trebuie să găsim care termeni sînt identici în această

https://biblioteca-digitala.ro

cercetare şi nu care sînt diferiţi sau contrari, înainte de toate pentru că obiectivul investigaţiei noastre este termenul mediu, iar termenul mediu trebuie să nu fie deosebit, ci acelaşi" (I, 28, 44 b fine).

Capitolul 29 arată că termenul mediu este căutat după aceleaşi reguli în silogismele indirecte, adică în silogismele prin reducere la absurd şi în genere „ipotetice", precum şi în silogismele modale, ca şi în silogismele directe. Astfel o concluzie negativă se dovedeşte prin absurd, după regula de care ascultă concluzia afirmativă. Dacă aceasta se dovedeşte absurdă, rămîne valabilă concluzia negativă. Aceeaşi metodă se aplică la silogisme cu premise contingente şi necesare. „Este clar deci, din tot ce s-a spus, nu numai că toate silogismele pot fi formate în acest fel, dar că nu pot fi formate în nici un altul". (I, 29, 45 b).

Capitolul 30. Metoda de a descoperi subiectele şi predicatele celor doi termeni care constituie concluzia, adică de a forma premisele sau „principiile", se aplică nu numai în filozofie, în ştiinţele speciale, ci şi în arte, deci în orice activitate şi disciplină, căci, oriunde există o gîndire derivată, o discursivitate în gîndire, trebuie să găsim premisele din care ea derivă. Capitolul sfîrşeşte cu aprecierea rolului pe care îl are dialectica în alegerea premiselor, a „principiilor", temă cercetată în *Topică.* Constatăm dar că, pentru Aristotel, apodictica şi dialectica îşi dau ajutor reciproc, deci că apodictica nu se poate lipsi de dialectică.

Capitolul 31, aduce în discuţie legătura dintre silogism şi principala metodă a dialecticii platonice, *diviziunea* (διαίρησις). Diviziunea face parte din silogism, ca o pregătire a lui, întrucît pentru a găsi termenul mediu, trebuie să cunoaştem ierarhia tuturor noţiunilor. Dar ea nu poate înlocui silogismul. În adevăr, diviziunea este un „silogism slab", neputincios (ἀσθενής), fiindcă ea conchide un termen mai larg decît cel căutat. Se ştie că diviziunea se serveşte de dihotomie, de exemplu „Fiinţa raţională este muritoare sau nemuritoare". Dacă luăm

https://biblioteca-digitala.ro

această diviziune ca premisă majoră şi „Omul este o fiinţă raţională" ca premisă minoră, obţinem concluzia „Omul este o fiinţă muritoare sau nemuritoare", propoziţie care nu ne arată ceea ce vrem să ştim : dacă omul este sau nu o fiinţă muritoare, Concluzia este. aşadar, prea generală.

In sfîrşit, este evident că diviziunea nu poate servi ca metodă pentru a respinge, adică pentru a obţine o concluzie negativă. In adevăr, genul şi diferenţa care dau speciile sînt totdeauna pozitive. De asemenea, diviziunea nu se aplică la lucrurile despre care nu ştim dacă se comportă într-un fel sau altul, de exemplu, dacă diagonala este comensurabilă sau incomensurabilă. Capitolul se încheie cu un rezumat al temelor studiate pînă acum, care alcătuiesc un întreg bine închegat : cum se formează un silogism (capitolele 1—26), cum se descoperă principalul factor al unui silogism, termenul mediu (capitolele 27—31).

3. Reducerea la silogisme regulate a raţionamentelor neregulate, cum şi chestiuni anexe

Capitolele următoare (32—46) alcătuesc a treia şi ultima parte a cărţii I. Tema lor generală este reducerea argumentelor încărcate cu elemente străine, în vorbirea obişnuită, la figurile şi modurile silogismului.

Capitolul 32. In vorbirea obişnuită, se întîlnesc elemente de prisos sau, dimpotrivă, nu se întîlnesc elemente necesare pentru a produce un silogism. Trebuie dar, la stabilirea premiselor, să alegem termenii cei mai potriviţi, îndeosebi termenul mediu şi, prin aceasta să fixăm figura şi modul special al silogismului. Trebuie întîi să desprindem cu grijă cele două premise, anume să vedem care este majora şi care minora, apoi care premisă este universală şi care particulară. Dacă cumva lipseşte vreo premisă, ea trebuie restabilită. Orice silogism este necesar, dar să nu uităm că necesitatea este mai cuprinzătoare decît silogismul : nu orice necesitate este silogistică, întrucît, după Aristotel, şi intuirea intelectuală a prin-

https://biblioteca-digitala.ro

cipiilor este necesară. Necesitatea silogistică rezultă din termenul mediu, adică din locul pe care el îl ocupă în premise, din stabilirea figurilor. Astfel figura a doua nu ne dă concluzii afirmative, iar figura a treia nu ne dă concluzii universale. Numai figura întîi oferă toate cele patru feluri de concluzii, şi de aceea este perfectă.

Capitolul 33 cuprinde îndrumări pentru a nu confunda cantitatea nedefinită şi cantitatea universală a unei premise. Este o diferenţă abia sensibilă între „*A* este *B*" şi „Toţi *A* sînt *B*". Ignorarea acestei deosebiri răpeşte concluziei caracterul ei concludent. Astfel, s-ar crede că premisele „*A* este *B*" şi „*B* este *C*" ne dau concluzia necesară „*A* este *C*". În realitate, cîtă vreme termenii nu sînt luaţi universal, premisele nu dau o concluzie necesară.

Capitolul 34 se ocupă de confuzia dintre termenii abstracţi şi cei concreţi. Astfel, dacă în loc de „sănătos", care este concret, spun „sănătate", care este abstract, şi în loc de „bolnav" (concret), „boală" (abstract), nu mai putem spune că acelaşi om poate fi bolnav şi sănătos, căci concretului îi pot aparţine determinări contrare concrete (bolnav, sănătos), dar nu determinări contrare abstracte („boală" şi „sănătate"). Pentru a evita confundarea concretului şi abstractului, să întrebuinţăm expresii concrete, în locul celor abstracte, în toate figurile. Un exemplu de confuzie a termenilor este următorul silogism în *Celarent:* „Este necesar ca sănătatea să nu aparţină boalei" (majora), „Omului îi aparţine boala" (minora), deci „Este necesar ca sănătatea să nu aparţină vreunui om", ceea ce este fals. Falsitatea apare lămurit dacă în majoră punem, în loc de abstract, un termen concret: „Este necesar ca nici un om sănătos să nu fie bolnav". Boala cu necesitate nu este sănătate, dar bolnavul poate redobîndi sănătatea.

Capitolul 35 ne avertizează că un termen silogistic este posibil să nu fie exprimat printr-un singur cuvînt, ci printr-o propoziţie, o „vorbire" (λόγος). Astfel, dacă *A* exprimă *două unghiuri drepte, B triunghi* şi *C isoscel,*

https://biblioteca-digitala.ro

termenul mediu *B* este exprimat în realitate printr-o propoziție definitorie: „Suma unghiurilor dintr-un triunghi este egală cu două unghiuri drepte", căci orice definiție poate servi dovezii. Să avem dar în vedere mai mult unitatea de sens decît unitatea expresiei.

Capitolul 36 cercetează împrejurarea, importantă prin caracterul ei incomod, în care un termen este exprimat într-o premisă la nominativ, cum se întîmplă de obicei, iar un altul, în altă premisă, la alt caz (genitiv sau dativ), fie că premisa este afirmativă, fie că este negativă. Aceasta este situația „silogismelor oblice". Exemplu: „Înțelepciunea este o știință" (majora), „Există o știință a binelui" (minora, la genitiv), deci „Există o înțelepciune a binelui" (concluzia la genitiv). Sau: „Pătratul unui număr cu soț este el însuși un număr cu soț", „Șase este un număr cu soț", deci „Pătratul lui șase este un număr cu soț". Tot așa, avem nu „Contrarii sînt o știință unică", ci „Știința contrarilor este unică".

Capitolul 37, care este foarte scurt, dar sugestiv, se ocupă de diferitele atribuiri sau apartenențe după categorii: „Omul este animal" (substanță), „Omul are 50 de kilograme" (cantitate), „Omul este alb" (calitate). Categoriile pot fi atribuite, fie absolut, fără restricții, sau cu restricții, adică cu aplicație la un anumit lucru, fie, în sfîrșit, simplu („Lebăda este albă") sau compus („Lebăda este un animal alb"). Aristotel ține să sublinieze aci rolul categoriilor, ca genuri de existență ireductibile, și în silogism care, uneori, s-ar părea că nu ține seama de distincțiile categoriale.

Capitolul 38 studiază un caz special foarte însemnat: analiza vorbirii descoperă în silogism că unul dintre cei trei termeni, care nu este însă termenul mediu, este repetat în scopul de a-l sublinia. Termenul repetat este totdeauna termenul major. Să luăm concluzia: „Există o știință a dreptății că este un bine". Care sînt termenii silogismului? Termenul major este „știința binelui că este un bine" (adică știm că binele este un bine, sau binele *ca* bine), termenul minor este „dreptatea", iar cel

https://biblioteca-digitala.ro

mediu este „binele". Majora sună: „Există o ştiinţă a binelui că este un bine" (aci repetiţia are sens). Premisa minoră sună „Dreptatea este un bine", nu „Dreptatea este un bine despre care ştim că este un bine", ceea ce nu are sens, iar concluzia: „Există o ştiinţă a dreptăţii că este un bine". Alt exemplu mai lămurit: „Orice fiinţă materială, ca fiinţă materială, este pieritoare", „Omul este o fiinţă materială", deci „Omul, ca orice fiinţă materială, este pieritor".

Capitolul 39, scurt, admite că, pentru a găsi termenii cei mai potriviţi silogismului, putem înlocui termenii echivalenţi, anume cuvînt pentru cuvînt, frază pentru frază, cuvînt pentru frază, de preferinţă un cuvînt în loc de o frază. Căci astfel aşezarea termenilor va fi mai uşoară. Astfel, în loc de a spune „Presupunerea (ὑπόληψις) [1] nu este genul opiniei (δόξα)" sau „Opinia nu este ... un anumit fel de presupunere", care sînt echivalente, vom prefera, fiindcă e mai simplu, termenii „presupunere" şi „opinie" în locul frazelor.

Capitolul 40, cel mai scurt (6 rînduri), atrage atenţia asupra întrebuinţării articolului care poate schimba sensul premisei; astfel este deosebire între „Plăcerea este bună" şi „Plăcerea este bunul". După cum relevăm o calitate sau substanţă, termenul mediu va fi altul.

În *capitolul 41,* Aristotel arată importanţa cantificării universale faţă de aceea particulară şi, mai ales, faţă de necantificarea nedefinitului. De aceea, este deosebire între următoarele trei premise minore: „Toţi *C* sînt *B*", „Unii *C* sînt *B*", sau „*C* este *B*", cînd majora este „Toţi *B* sînt *A*". Silogismul cu minora universală este un silogism în *Barbara,* silogismul cu minora particulară sau nedefinită este un silogism în *Darii.* De asemenea, Aristotel ţine să precizeze că silogismul nu este posibil, dacă

[1] La Aristotel, termenul acesta este luat, după context, în accepţii deosebite: pe lîngă „presupunere" („supoziţie"), el mai înseamnă „concepţie", „credinţă", „convingere", „judecată", în genere avînd ca subspecii: opinia propriu-zisă subiectivă şi opinia obiectivă („judecata necesară", „ştiinţa").

https://biblioteca-digitala.ro

termenii lui nu se află în raport de întreg (tot) şi parte, ceea ce tocmai constituie principiul silogismului. La sfîrşitul capitolului, se evidenţiază că raportul termenilor silogistici are o structură independentă de exemple, de ilustrarea concretă necesară învăţămîntului, şi, de aceea, termenii pot fi „expuşi" prin litere, cum procedează şi geometrii. Dar această „formă" nu înlocuieşte concretul, ci îi dă o „expunere" raţională, oarecum matematică.

Capitolul 42, de asemenea sumar, examinează rezolvarea unui silogism compus într-un silogism principal şi într-unul sau mai multe prosilogisme. Dacă silogismul compus nu este un sorit, adică o „grămadă" de silogisme omogene, adică cu silogisme în aceeaşi figură, silogismele componente pot fi reduse la mai multe figuri, după felul concluziei. În adevăr, se ştie că universal-afirmativa se întîlneşte numai în figura întîi, că universala nu se întîlneşte în figura a treia, că universal-negativa există în figurile întîi şi a doua, că particular-afirmativa se întîlneşte în figurile întîi şi a treia, iar particular-negativa în toate figurile.

Capitolul 43 (scurt) analizează cazul silogismelor care, avînd să stabilească o definiţie, trebuie să întemeieze mai întîi un element oarecare al definiţiei. Noua sarcină trebuie să se menţină la elementul în discuţie şi să neglijeze partea acceptată sau nediscutată.

În *capitolul 44,* se iau în cercetare silogismele „din ipoteză", sau indirecte, care nu sînt un tip distinct de silogisme, cum vor admite urmaşii lui Aristotel (Theophrastos şi Eudemos) şi apoi întreaga logică clasică, precum şi silogismele prin reducere la imposibil (la absurd), cea mai folosită specie de silogisme „din ipoteză". Aceste silogisme sînt constituite dintr-o ipoteză, dintr-o convenţie prealabilă, care nu are caracter silogistic. Astfel, ipoteza este: „Dacă pentru contrari există o singură facultate (δύναμις), ştiinţa contrarilor este una" (o altă ipoteză generală este principiul terţiului exclus). Urmează silogismul propriu-zis: „Sănătos şi nesănătos nu sînt cunoscuţi prin aceeaşi facultate", iar „Sănătos şi nesănătos

https://biblioteca-digitala.ro

sînt contrari", deci „Unii contrari nu sînt cunoscuți prin aceeași facultate". Această concluzie rămîne o simplă ipoteză, nu este o dovadă silogistică. Ipoteza nu poate fi redusă la elementele unui silogism, în timp ce silogismul care dovedește sau respinge ipoteza poate fi redus. Deci tocmai ceea ce este specific în judecățile zise ipotetice nu comportă o reducere la elementele normale ale silogismului. Deosebirea dintre silogismele ipotetice în genere și silogismul prin reducere la absurd este următoarea: în silogismele ipotetice în genere, există o convenție explicită, adesea inclusă în majoră, pe cînd în silogismele prin reducere la absurd, ipoteza este principiul logic al contradicției și al terțiului exclus, care ne ajută să acceptăm ca evident ceea ce neagă contradictoriu silogismul prin reducere la absurd.

Capitolul 45 are o temă care întregește cercetarea de pînă acum. După ce silogismele au fost curățate de elemente străine și reduse la figurile corespunzătoare, rămîne să cunoaștem cum putem trece de la o figură la alta, deci rămîne să constatăm că figurile nu sînt izolate. Cercetarea de pînă acum ne-a arătat că unele concluzii pot fi dovedite prin mai multe figuri, cu excepția universalei afirmative, care se dovedește numai în figura întîi. Aristotel consideră rînd pe rînd: reducerea figurii întîi la a doua, și invers; reducerea figurii întîi la a treia, și invers; apoi reducerea figurii a doua la a treia, și invers; în sfîrșit, se înregistrează excepțiile: mijlocul obișnuit de a dovedi aceeași concluzie prin mai multe figuri este conversiunea uneia din premise. Se poate spune în genere că figurile a doua și a treia rezultă din figura întîi; figura a doua, prin conversiunea majorei, iar a treia prin conversiunea minorei. În rezumat, concluzia universal-negativă (*E*) se obține în figurile întîi (*Celarent*) și a doua (*Cesare*); particular-afirmativa (*I*) în figurile întîi (*Darii*) și a treia (*Darapti, Disamis, Datisi*); particular-negativa (*O*) în toate figurile, anume în figura întîi (*Ferio*), în figura a doua (*Baroco*),în figura a treia

https://biblioteca-digitala.ro

(*Felapton, Bocardo, Ferison*). Orice concluzie poate fi dovedită în figurile şi modurile corespunzătoare.

Reducerea unei figuri la alta este indicată în termenii tehnici făuriţi de scolastici pentru desemnarea modurilor (*Barbara, Cesare, Darapti* etc.).Vocalele exprimă calitatea premiselor (*A, I, O*). Consoanele iniţiale (*B, C, D, F*) arată la ce mod din figura întîi se reduc modurile celorlalte figuri (*Cesare, Camestres,* la *Celarent; Darapti,* la *Darii; Festino, Ferison* la *Ferio*). Fiindcă reducerea nu este posibilă fără anumite operaţii, litera *s* arată conversiunea simplă, *p* conversiunea *per accidens* a universal-afirmativei în particular-afirmativă, *m* transpunerea premiselor (*Camestres, Disamis*), în sfîrşit litera *c* din *Baroco* şi *Bocardo* arată că aceste figuri nu se reduc prin conversiune, ci prin reducerea la absurd.

Capitolul 46, cel din urmă al cărţii I, este un prilej pentru a adînci semnificaţia negaţiei, după cum este raportată la copulă sau la atribut, problemă cercetată şi în *Despre interpretare,* 10 şi atinsă în treacăt în *Analitica primă,* I, 3, la sfîrşit (25 b). Concluzia nu va fi aceeaşi dacă spunem „Aceasta nu este alb", care este negaţia unui atribut determinat, şi „Aceasta este ne-alb", care este afirmaţia unui atribut nedeterminat. Atributele nedeterminate (de exemplu „ne-alb") au altă semnificaţie decît simpla negaţie (de exemplu, „nu este alb"). Atributele nedeterminate sînt afirmaţii, nu negaţii. „Există lemn ne-alb" nu este echivalent cu „nu există lemn alb", căci, dacă „Există lemn ne-alb", înseamnă că există totuşi lemn, în schimb, dacă „Nu există lemn alb", nu înseamnă că există cu necesitate lemn. După cum „este alb" (*A*) este negat de „nu este alb" (*B*). Tot aşa „este ne-alb") (*C*) este negat de „nu este ne-alb" (*D*). Termenii *A* şi *B* sînt contradictorii; *C* şi *D*, de asemenea. *A* şi *C* sînt contrari („este alb" — „este ne-alb"), iar *B* şi *D* („nu este alb" şi „nu este ne-alb") sînt compatibili. Care este ordinea de succesiune, care este dar antecedentul şi care este consecventul? *B,* adică negativa determinată („nu este alb") urmează lui *C,*

https://biblioteca-digitala.ro

adică afirmativei nedeterminate („este ne-alb"), iar *D,* adică negația nedeterminată („nu este ne-alb") urmează lui *A,* adică afirmației determinate („este alb"), nu însă și invers. De aceea, silogismele cu negație determinată („nu este alb") și cele cu afirmație nedeterminată („este ne-alb") nu se vor reduce în aceleași moduri. Primele vor avea concluzii negative, celelalte concluzii afirmative. Aristotel repetă că afirmativa sau negativa, în orice caz, nu vor avea mai mult decît o contradictorie. Ne întrebăm însă dacă Aristotel nu are, în cele din urmă, convingerea că așa-numita afirmativă nedeterminată („este ne-alb") echivalează cu o negativă („nu este alb"), nu cu o afirmativă. De altfel, cum observă comentatorul J. H. von Kirchmann, acest capitol prezintă dificultăți înțelegerii și „se desfășoară de multe ori în subtilități fără valoare" [1].

CARTEA A DOUA

Cartea întîi a cercetat constituirea sau structura silogismelor potrivit regulilor; cartea a doua cercetează silogismele odată constituite, în proprietățile și defectele lor, precum și raționamentele înrudite cu silogismul. Cartea a doua are, dar, trei părți: 1) proprietățile și puterile silogismului (capitolele 1—15); 2) defectele silogismului (capitolele 16—21); 3) raționamente înrudite: inducția, exemplul, abducția (reducția), obiecția, entimema, care, pentru a deveni probante, trebuie să fie reduse la silogism (capitolele 22—27).

1. Proprietățile și puterile silogismului

Capitolul 1, după un scurt rezumat al cărții întîi, se ocupă de capacitatea silogismului de a obține, fie fățiș, fie ascuns, mai multe concluzii diferite din aceleași premise, prin conversiunea concluziei sau prin subsumarea cazurilor față de termenul mediu sau de cel minor. Dove-

[1] J. H. v. Kirchmann, *Erläuterungen zu den Ersten Analytiken des Aristoteles,* 1877, p. 157.

https://biblioteca-digitala.ro

direa unei concluzii este dovedirea conversei sale; de asemenea, dovedirea că, de exemplu, orice om este un animal raţional, se aplică la toţi termenii subsumaţi noţiunii de om: om alb, negru etc. Acest procedeu este foarte important în dialectică. De aceea, trebuie să fim atenţi la ceea ce acordăm explicit sau implicit adversarului. Vom vedea, în capitolele ce urmează, cum Aristotel dovedeşte că, din premise false, rezultă o concluzie adevărată, dar nu cu necesitate. Se ştie că toate premisele universale şi particulare (afară de cele particular-negative) pot fi convertite. Conversiunea propoziţiilor a fost tratată de la începutul *Analiticii prime* (I, 2 şi 3). Al doilea procedeu de multiplicare a concluziilor aceloraşi premise este subsumarea. Silogismul demonstrat pentru universal este valabil şi pentru toate speciile şi indivizii cuprinşi în sfera universalului, aşa cum este exprimat de termenul mediu şi de minor în figura întîi, numai de termenul minor în figura a doua. Concluzia particulară este valabilă numai pentru cazurile care cad sub termenul mediu în toate cele trei figuri. Aristotel n-a relevat că regula conversiunii nu este valabilă pentru toate modurile: *Baroco* (figura a doua), *Bocardo* (figura a treia) recurg la reducerea „la imposibil".

Capitolul 2 examinează importanta problemă: cum se prezintă concluzia dacă premisele sînt amîndouă adevărate, sau amîndouă false, sau una adevărată şi cealaltă falsă — falsă total sau parţial. Concluzia va fi deosebită, după felul premiselor, dar nu totdeauna, aşa cum ne-am aştepta. Nu este posibil să scoatem o concluzie falsă din premise adevărate, dar dacă una este falsă, şi concluzia este falsă. Totuşi, în toate figurile şi modurile, putem obţine o concluzie adevărată din premise total sau parţial false. Capitolul de faţă se mărgineşte să cerceteze deducerea adevărului din fals în figura întîi. În modurile universale, rezultă o concluzie adevărată din amîndouă premisele false în total sau în parte; în modurile particulare, de asemenea, fie că ambele premise sînt false, fie că numai majora este falsă, total sau parţial. Dacă nu-

https://biblioteca-digitala.ro

mai una din premise este falsă, concluzia este adevărată, fie că majora este falsă în parte, fie că minora este falsă total sau parțial. În modurile particulare, concluzia este adevărată dacă majora este falsă total sau parțial. În aceste moduri, minora este particulară și, ca atare, este falsă numai parțial.

Capitolul 3 continuă să examineze posibilitatea de a deduce o concluzie adevărată din premise false, în figura a doua. La silogismele universale (*Cesare, Camestres*), rezultă o concluzie adevărată din două premise false total sau parțial, sau dintr-o premisă falsă total și din alta adevărată; la silogismele particulare (*Festino, Baroco*) concluzia adevărată poate fi derivată din amîndouă premisele false sau din una adevărată și cealaltă falsă.

Capitolul 4. Silogismele în figura a treia nu fac excepție de la regula constatată la celelalte figuri: în toate cele șase moduri, putem obține o concluzie adevărată din premise care sînt false, fie amîndouă, fie numai una, fie total, fie parțial. Sfîrșitul capitolului este însemnat atît prin formularea regulilor generale privitoare la deducerea adevărului din fals, fie prin formularea în treacăt și mai mult implicită a principiului rațiunii suficiente. Din falsitatea concluziei, urmează falsitatea, fie a ambelor premise, fie numai a uneia, dar din adevărul concluziei nu urmează necesar adevărul premiselor, căci am văzut că acestea pot fi false. „Explicația acestui lucru este următoarea: cînd două lucruri sînt în așa fel raportate unul la altul, încît dacă unul este, este cu necesitate și celălalt, atunci, dacă consecventul nu este, nu este nici antecedentul, dar dacă consecventul este, nu este necesar ca antecedentul să fie" (II, 40, 57a).

Așadar, relația dintre *A* (antecedent) și *B* (consecvent) nu este reversibilă. Dacă există antecedentul, urmează consecventul, iar dacă dispare antecedentul, dispare și consecventul. Dar dacă, dimpotrivă, există consecventul, nu urmează antecedentul, și tot așa dacă dispare consecventul, nu dispare și antecedentul. Aristotel ține să precizeze că este logic ca și concluzia să fie la

https://biblioteca-digitala.ro

fel cu premisele, dar dacă totuşi aceasta nu se întîmplă, relaţia nu este necesară, ci accidentală. Este deci accidental că, din premise false, derivă o concluzie adevărată.

Capitolul 5 iniţiază demonstraţia circulară sau reciprocă (τὸ δε κύκλῳ καὶ ἐξ ἀλλήλων δείκνυσθαι), pe care o cercetează aci în figura întîi. Demonstraţia circulară este un procedeu valabil; ea nu se confundă cu demonstraţia nevalabilă în cerc vicios. În demonstraţia circulară, fiecare din premise poate fi demonstrată, adică devine concluzie, dacă concluzia precedentă devine premisă majoră sau minoră.

Este un fel de mişcare circulară a gîndirii, o variaţie pe aceeaşi temă. Condiţia necesară a demonstraţiei circulare este convertibilitatea premiselor, ceea ce presupune că cei trei termeni ai silogismului au o sferă egală şi deci pot fi luaţi unul în locul celuilalt. Dacă premisele n-ar fi convertite, am obţine mereu acelaşi silogism. Restul capitolului examinează demonstraţia circulară în figura întîi. Să ne folosim de următorul exemplu. Am format un prim silogism: „Orice fiinţă raţională rîde" (majora); „Omul este o fiinţă raţională" (minora); deci „Orice om rîde". Să constituim acum un nou silogism din concluzia „Orice om rîde" (majora) şi din minora convertită: „Orice fiinţă raţională este om". Concluzia este „Orice fiinţă raţională rîde". Mai departe, facem din această concluzie majora unui nou silogism: „Orice fiinţă raţională rîde", iar din majora precedentă, convertită, minora: „Orice fiinţă care rîde este om". Obţinem în concluzie minora iniţială: „Orice om este o fiinţă raţională". Aşadar, în figura întîi, în modul universal-afirmativ (*Barbara*), cercul este complet, putînd obţine şase silogisme, trei în formă directă şi trei în formă răsturnată, adică se demonstrează minora celui de-al doilea, majora celui de-al treilea şi concluzia răsturnată a primului. Mai grea este demonstraţia universal-negativei (*Celarent*), căci există pericolul ca minora universal-afirmativă să recurgă, pentru a fi

https://biblioteca-digitala.ro

demonstrată, la două negative, ceea ce este imposibil. În acest scop, trebuie să facem din negativă o afirmativă „prin ipoteză". Astfel, în loc de „*A* nu este *B*", vom spune: „*B* aparține la tot căruia *A* nu-i aparține de loc". La modurile particulare (*Darii, Ferio*), demonstrația circulară nu poate fi completă: majora universală nu poate fi demonstrată prin celelalte două, fiindcă două particulare nu dau o concluzie, dar minora poate fi dovedită direct pentru modul afirmativ și indirect („prin ipoteză") pentru modul negativ.

Capitolul 6 aplică demonstrația circulară la figura a doua. De data aceasta, posibilitățile demonstrației circulare sînt mai restrînse. În silogismele universale (*Cesare, Camestres*), premisa universal-afirmativă (minora la *Cesare* și majora la *Camestres*) nu poate fi demonstrată circular, fiindcă din două premise negative nu rezultă o concluzie; dimpotrivă, premisele negative (majora la *Cesare* și minora la *Camestres*) pot fi demonstrate direct în figura a doua sau convertită în figura întîi. În modurile particulare (*Festino, Baroco*), premisa majoră universală nu poate fi derivată din două particulare, dar premisa particulară poate fi dovedită circular, fie direct pentru *Baroco*, fie „prin ipoteză" la *Festino* („*A* este unii dintre cei pentru care în totalitate *B* nu este").

Capitolul 7 arată că demonstrația circulară în figura a treia suferă unele îngrădiri; vom vedea îndată însă că ea este avantajată din alt punct de vedere. În modurile în care premisele sînt universale (*Darapti, Felapton*), nu este posibilă o demonstrație circulară, fiindcă premisele universale sînt demonstrate numai de premise universale, în timp ce concluzia acestei figuri este totdeauna particulară.

În celelalte patru moduri, în care o premisă este universală și cealaltă particulară (*Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison*), demonstrația circulară a particularei este posibilă fie direct, fie „prin ipoteză".

Sfîrșitul capitolului stabilește caracterele comune ale demonstrației circulare în cele trei figuri: a) demon-

https://biblioteca-digitala.ro

straţiile în figura întîi se obţin tot în figura întîi, dacă silogismele sînt afirmative, sau în figura a treia dacă sînt negative; b) demonstraţiile circulare ale figurii a doua se fac, fie prin aceeaşi figură, fie prin figura întîi, dacă silogismele sînt universale; dar dacă silogismele sînt particulare, ele se fac fie prin aceeaşi figură, fie prin figura a treia; c) demonstraţiile posibile ale figurii a treia se fac totdeauna prin aceeaşi figură. In sfîrşit, este evident că demonstraţiile circulare ale figurilor a doua şi a treia, care nu se fac prin aceleaşi figuri, ori nu sînt demonstraţii circulare, ori sînt demonstraţii circulare imperfecte, adică nu obţinem prin ele premisa sub forma primitivă, ci sub formă convertită.

Capitolele 8—10 cercetează conversiunea silogismelor. Aristotel aplică dar şi la silogism termenul de conversiune (ἀντιστροφή), folosit în I, 2 şi 3, pentru judecăţi, la care subiectul şi predicatul îşi inversează rolul. Sensul conversiunii este însă altul la silogisme; de aceea, scolasticii au întrebuinţat termenul de obversiune pentru această conversiune. Conversiunea silogismelor este procedeul prin care, dat fiind un silogism, luăm opusa concluziei (opusa contrarie sau contradictorie) şi una dintre cele două premise, pentru a ajunge la un nou silogism, în care concluzia va fi contrarie sau contradictorie celeilalte premise. Cu această ocazie, Aristotel defineşte încă o dată ce înţelege prin opoziţie contrarie şi opoziţie contradictorie (vezi şi *Categorii* 10; *Despre interpretare* 7).

In *capitolul 8*, se studiază conversiunea silogismelor în figura întîi, începînd cu silogismele universale (*Barbara, Celarent*), fie prin contraria, fie prin contradictoria concluziei. Prin contraria concluziei, se respinge contradictoriu (nu contrariu), în figura a treia, majora silogismului iniţial şi se respinge contrariu, în figura a doua, minora aceluiaşi silogism. Prin contradictoria concluziei, se resping contradictoriu (adică particular) ambele premise ale celor două moduri arătate mai sus. In ce priveşte conversiunea silogismelor particulare, re-

https://biblioteca-digitala.ro

zultate dă numai contradictoria concluziei. Contraria ei duce la premise particulare, care fac imposibil silogismul. Se știe, de asemenea, că propozițiile particulare contrarii (subcontrariile) pot fi amîndouă adevărate.

Capitolul 9 continuă să aplice conversiunea silogismelor la figura a doua. În silogismele cu concluzie universală *(Cesare, Camestres)*, majora nu poate fi respinsă prin contrarie, ci prin contradictorie, fie că convertirea concluziei este contrarie, fie că este contradictorie. Respingerea contradictorie a majorei universale se face în figura a treia, în care nu există concluzii universale. În schimb, minora poate fi respinsă contrariu sau contradictoriu, după cum se ia contraria sau contradictoria concluziei. La silogismele cu concluzii particulare (*Festino, Baroco*) contraria concluziei nu respinge premisele, fiindcă din două particulare nu rezultă o concluzie, dar contradictoria le respinge pe amîndouă.

Capitolul 10 examinează conversiunea silogismelor la figura a treia „În figura a treia, cînd concluzia este convertită în contraria ei, nici una din premise nu poate fi respinsă în vreunul dintre silogisme; dar, cînd concluzia este convertită în contradictoria ei, ambele premise pot fi respinse, și în toate modurile silogistice" (începutul capitolului). Și anume, contradictoria distruge majora în figura întîi și minora în figura a doua. Ca și capitolul 7, prezentul capitol are la sfîrșit o privire rezumativă a efectelor produse de conversiunea contrarie sau contradictorie a silogismelor. În adevăr, obținem un silogism în fiecare figură, dovedind contraria sau contradictoria fiecărei premise. Regulile sînt următoarele:

a) în figura întîi, se resping majora în figura a treia, minora în figura a treia;

b) în figura a doua, minora este respinsă în figura întîi și majora în figura a treia;

c) în sfîrșit, în figura a treia, majora este respinsă în figura întîi, iar minora în figura a doua.

https://biblioteca-digitala.ro

Capitolul 11 are ca temă demonstrația *apagogică*, adică „reducerea la imposibil" sau „la absurd", adeseori folosită în cartea întîi a operei de față. Acum, Aristotel formulează teoria acestui silogism, care se înrudește cu conversiunea silogismului, studiată în cele trei capitole precedente. *Reductio ad impossibile* este procedeul care dovedește valabilitatea unui silogism dat printr-o „ipoteză". Procedeul ia ca ipoteză contradictoria concluziei obținute de silogismul care trebuie întărit, păstrează o premisă a silogismului acestuia, pe care o consideră ca adevărată și ajunge la o concluzie absurdă, fiindcă aceasta doboară cealaltă premisă a silogismului, de asemenea considerată ca adevărată. Deci concluzia obținută prin „ipoteza" contradictorie este falsă, iar silogismul prim este confirmat în adevărul său. Față de conversiunea silogismului, care recurge la opoziție în genere (contrarie sau contradictorie), pentru a ajunge la o concluzie opusă celeilalte premise, reducerea la absurd, care recurge numai la contradictoria concluziei, consideră ca adevărată una din premise și, astfel, concluzia obținută va arăta falsitatea premisei „ipotetice". În principiu, silogismele în toate figurile pot fi dovedite prin absurd.

În figura întîi, cercetată în acest capitol, numai silogismul universal- afirmativ (*Barbara*) nu poate fi dovedit prin absurd, fiindcă contradictoria universalei-afirmative („Unii *B* nu sînt *A*") nu poate fi nici majora, nici minora unui silogism în figura întîi. În adevăr, particular-negativa, unită cu una din celelalte premise, amîndouă universal-afirmative, nu constituie un silogism. Mai departe, concluzia particular-afirmativă (*Darii*), universal-negativă (*Celarent*) și particular-negativă (*Ferio*) pot fi dovedite prin reducere la absurd.

Capitolul 12 ne arată că reducerea la absurd în figura a doua poate dovedi toate cele patru moduri ale figurii și toate premisele, deci și universal-afirmativa, dacă contradictoria concluziei este sau majora sau minora noului silogism, și anume minora în dovedirea uni-

https://biblioteca-digitala.ro

versal-afirmativei, majora sau minora în dovedirea particular-afirmativei, minora pentru universal-negativă, minora sau majora pentru particular-negativă.

Dacă, în loc de contradictorie, se ia contraria concluziei, se va putea reduce la absurd, dar demonstrarea primei concluzii nu s-a făcut, fiindcă rezultatul obținut este tot o contrarie, și se știe că amîndouă contrariile („toți", „nici unul") pot fi false.

Capitolul 13 aplică reducerea la absurd la figura a treia. În această figură, de asemenea, pot fi dovedite prin absurd toate felurile de concluzii, luînd contradictoria concluziei ca majoră sau ca minoră, după modul respectiv. Tot așa, contraria nu demonstrează concluzia. La sfîrșitul capitolului, Aristotel face o observație generală asupra reducerii la absurd în cele trei figuri. Întîi, în toate figurile, „ipoteza" este contradictoria, nu contraria problemei (tezei). Al doilea, figura a doua, deși are numai concluzii negative, poate dovedi o concluzie afirmativă, fie universală, fie particulară, cum nu poate izbuti dovada directă, iar figura a treia, deși are numai concluzii particulare, poate dovedi concluzii universale.

Capitolul 14 compară demonstrația apagogică sau prin reducere la absurd, care este o demonstrație indirectă, cu demonstrația directă, ostensivă (deictică). Deosebirile sînt mai semnificative decît asemănările dintre ele. În demonstrația indirectă, adevărată este numai o premisă, iar cealaltă (contradictoria concluziei dinainte) este adevărată numai „prin ipoteză".

În demonstrația directă, concluzia nu este cunoscută dinainte și, de aceea, poate fi adevărată sau falsă, după natura premiselor; în demonstrația indirectă, unde o premisă este contradictoria problemei date dinainte, știm totdeauna dinainte că concluzia va fi falsă.

Deoarece termenii celor două demonstrații sînt aceiași, nu este greu să transformăm demonstrația indirectă în directă, ca și invers, cu următoarele precizări, care arată că trecerea de la o demonstrație la alta înseamnă trecerea de la o figură la alta. Dacă demonstra-

https://biblioteca-digitala.ro

ţia prin absurd (indirectă) se face în figura întîi, demonstraţia directă se face în figura a doua, cînd este negativă, şi în figura a treia, cînd este afirmativă. Dacă demonstraţia indirectă se face în figura a doua, demonstraţia directă se face în figura întîi, pentru toate problemele, fără a distinge între concluzii afirmative şi negative. In sfîrşit, dacă demonstraţia prin absurd se face în figura a treia, demonstraţia directă, numită de Aristotel „adevărul", se face prin figura întîi, pentru afirmative, şi în figura a doua pentru negative. In rezumat, orice concluzie poate fi demonstrată prin amîndouă procedeele, direct sau indirect, ele fiind strîns legate. Este de ajuns să luăm contradictoria concluziei ca „ipoteză" şi o premisă ca adevărată.

Capitolul 15, care încheie cercetarea efectelor pe care le are opoziţia în formarea silogismelor, are o deosebită însemnătate. El ţine mai mult de dialectică, fiindcă se ocupă îndeosebi de capacitatea silogismului de a conchide din premise opuse (contrarii sau contradictorii). Opoziţiile premiselor se reduc la trei: a) toţi — nici unul (opoziţia contrarie) b) toţi — unii nu c) unii — nici unul (aceste două opoziţii sînt contradictorii). A patra posibilitate, a subcontrariilor („unii" — „unii nu"), nu este o opoziţie reală, ci nominală.

In figura întîi, nu putem obţine din premise opuse nici un silogism, nici afirmativ, care nu admite o premisă negativă, nici negativ, fiindcă există opoziţie numai dacă afirmăm şi negăm acelaşi predicat despre acelaşi subiect, poziţie a termenilor exclusă de figura întîi. Aci termenul mediu nu este nici numai predicat (figura a doua), nici numai subiect (figura a treia), ci subiect în majoră, predicat în minoră.

In figura a doua, se poate conchide din premise contrarii în modurile universale (*Cesare, Camestres*), din premise contradictorii, în modurile particulare (*Festino, Baroco*). In sfîrşit, în figura a treia nu există silogisme cu concluzie afirmativă din principii opuse, ca şi la figura întîi, fiindcă concluzia afirmativă cere premise afir-

https://biblioteca-digitala.ro

mative; în schimb, există silogisme cu concluzie negativă din premise contrarii (*Felapton*) sau din premise contradictorii în celelalte moduri negative (*Bocardo, Ferison*). In rezumat, din cele două feluri de opoziţie, obţinem, în figurile a doua sau a treia, combinaţii deosebite, viabile, dar în nici una nu ajungem la o concluzie adevărată, ci numai la una falsă, fiindcă concluzia neagă faptele. Se ştie că, din premise false, dar nu opuse, putem deduce o concluzie adevărată, dar din premise opuse nu putem deduce niciodată o concluzie adevărată, întrucît silogismul este atunci contrar esenţei lucrurilor. Concluzii adevărate din premise opuse se întîlnesc în rationamente sofistice ipotetice, construite pentru a respinge un adversar, dacă contradicţia este mascată. Un exemplu de paralogism care conchide contradictoriu ipotezei date este concluzia: numărul impar nu este impar. Astfel se recurge la subterfugiul că numărul impar se descompune cînd în părţi inegale ($7 = 4 + 3$), cînd în părţi egale, ca numerele pare ($9 = 3 + 3 + 3$), pentru a ajunge la concluzia de mai sus.

2. Erori şi defecte în silogism

Abateri mai mult nominale au fost cercetate şi în partea a treia a cărţii întîi. Există însă abateri mai grave, chiar cînd silogismul este formal corect, abateri care se referă la *metoda dovezii* apodictice sau dialectice [1].

Capitolul 16 are ca temă „petiţiunea de principiu" (τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι), „postularea ca dovedit a ceea ce este de dovedit", „cercul vicios", *idem per idem*, eroare pe care Aristotel o numără printre sofismele materiale.

„Petiţiunea de principiu" este o specie a genului mai vast al „nedemonstrării". Patru sînt speciile nedemonstrării:

---

[1] H. Maier, *Die Syllogistik des Aristoteles*, 1900, vol. II, partea I, p. 353.

https://biblioteca-digitala.ro

1) silogismul este nelegitim, fiindcă nu s-au respectat regulile;

2) premisele dovezii nu sînt evidente sau sînt mai puțin evidente decît concluzia, decît ceea ce trebuie dovedit;

3) logicul anterior este derivat din logicul posterior, deși primul este mai evident decît al doilea;

4) cercul vicios este autentic, dacă considerăm judecata de demonstrat ca evidentă prin sine, cu alte cuvinte dacă luăm concluzia de demonstrat drept premisă evidentă prin sine, pe scurt, dacă facem un raționament de felul „judecata este adevărată, fiindcă este adevărată".

Specificul cercului vicios este demonstrarea prin sine, cu ajutorul unor termeni identici sau reciprocabili, ceea ce poate fi demonstrat numai prin alte judecăți. Acest viciu silogistic se produce în toate cele trei figuri, la premisa majoră ca și la premisa minoră, în silogismele afirmative și în cele negative — în silogismele afirmative nu se produce în figura a doua, care nu are decît concluzii negative, iar în silogismele negative, în toate figurile. În figura întîi, cercul vicios are loc dacă, de exemplu, în silogismul *Barbara,* termenul mediu este față de termenul minor: a) identic cu el; b) reciprocabil (ca „om" și „rațional"); c) ca genul față de specie (*B* este genul, *C* este specia). În figura a doua are loc cerc vicios, dacă predicate identice sînt atribuite aceluiași subiect, adică dacă majorul și mediul, identici, sînt atributele minorului. În figura a treia, cercul vicios se produce dacă mediul este subiectul minorului, care este identic cu el. La sfîrșitul capitolului, Aristotel relevă că această eroare se întîlnește și în silogismele dialectice, deși aci s-a ocupat numai de silogismele apodictice.

Capitolul 17 analizează eroarea logică numită de scolastici „nu din cauza aceasta" (*non propter hoc*), care constă din falsitatea unui silogism prin reducerea la absurd. Absurditatea nu este dovedită, dacă ipoteza care duce la o concluzie absurdă nu are nici o legătură

https://biblioteca-digitala.ro

cu termenii concluziei sau dacă concluzia nu decurge necesar din însăşi ipoteza, ci din termeni superiori sau inferiori, pe care trebuie să-i căutăm. Şi acest defect nu decurge din nerespectarea regulilor formale ale silogismului, ci din conţinutul premiselor.

Capitolul 18 subliniază că, în genere, falsitatea concluziei rezultă din falsitatea uneia din premise sau a amîndurora, întrucît se ştie că, din premise adevărate, nu urmează niciodată o concluzie falsă. În lanţul de silogisme, în polisilogism, eroarea trebuie căutată în silogismul principal.

Capitolul 19 înşiră cîteva reguli tactice de urmat în discuţiile dialectice, pentru a ne feri de a săvîrşi sau de a provoca ceea ce Aristotel numeşte *catasilogisme*. Catasilogismul este un contrasilogism care acordă, din nebăgare de seamă, argumente ce pot fi folosite de adversar. Adeseori cel ce întreabă, pentru a întinde o cursă, respinge răspunsul adversarului, sprijinit pe concesiile făcute în răspuns. Nu vom săvîrşi un catasilogism, dacă nu oferim adversarului un termen mediu, repetînd acelaşi cuvînt, deci dacă nu oferim premisele care, puse în figuri, duc la concluzia dorită de el. Vom provoca un catasilogism, dacă strecurăm premisele polisilogismelor, fără a descoperi concluziile ce urmărim, şi dacă termenii medii vor fi prezentaţi într-o ordine neregulată pentru a încurca pe adversar. Acest capitol, ca şi cel următor, ne dezvăluie prezenţa constantă a preocupării dialectice în logica aristotelică.

Capitolul 20 cercetează cum este posibilă „respingerea" (ἔλεγχος), procedeu folosit de sofişti. „Respingerea" urmăreşte învingerea adversarului pe temeiul concesiilor făcute de acesta. Drept urmare, în discuţii, vom căuta să smulgem adversarului concedarea unor propoziţii care se vor dovedi în stare să ducă la o concluzie opusă tezei sale, ca şi invers, ne vom feri de a da material de respingere, cu alte cuvinte, vom răspunde cu propoziţii care nu pot fi utilizate silogistic. Vom evita îndeosebi judecăţile universale şi afirmative, fără de care

https://biblioteca-digitala.ro

nu există silogism şi deci nici „respingere", care este un fel de silogism. „Respingerea" este un silogism care conchide opusul unei teze date.

Capitolul 21 studiază o noţiune de mare importanţă în logică ; eroarea, înşelarea (ἀπάτη) în formarea silogismelor, din cauza conţinutului defectuos al premiselor. Nu este sarcina silogisticii de a înregistra toate erorile de conţinut din premise. Vor fi cercetate însă principalele cazuri în care falsul sau contradictoriul se strecoară în premise. Se poate spune, în genere, că eroarea rezultă din ignoranţă. De aceea, există atîtea feluri de erori cîte feluri de ştiinţă sau cunoaştere (ἐπιστασθαι) Există trei feluri de ştiinţă (cunoaştere) : universală, particulară şi actuală (în opoziţie cu cea virtuală, numai posibilă, simplă capacitate sau dispoziţie). Este, dar, posibil ca acelaşi obiect să fie cunoscut într-o privinţă şi ignorat în altă privinţă şi, astfel, să se producă o eroare, fără ca totuşi cunoaşterea şi eroarea să intre într-un conflict făţiş. Bunăoară, este posibil să ştim că o concluzie, care poate fi obţinută prin mai mulţi termeni medii, este obţinută numai printr-unul, ignorînd pe ceilalţi. De asemenea, putem cunoaşte o lege generală fără să cunoaştem şi cazurile particulare la care se aplică, şi invers. Numai silogismul poate să ne arate dacă o cunoştinţă generală include şi cunoştinţa specială, concretă. În sfîrşit, putem avea virtual o cunoştinţă, fără a o avea şi actual. Cu această ocazie, Aristotel critică teoria platonică a cunoaşterii, susţinută în dialogul *Menon:* cunoaşterea este o recunoaştere, o „reminiscenţă" (ἀνάμνησις). Putem cunoaşte dinainte numai universalul, dar nu individualul, particularul dat în „senzaţie" ; oricum „prin cunoaşterea universalului gîndim particularul" (II, 21, 67a). Este însa o eroare să credem că putem cunoaşte numai universalul şi să ignorăm particularul. Universalul este dat virtual în particular : silogismul îl actualizează.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Argumente înrudite cu silogismul şi reductibile la el

Cele din urmă şase capitole studiază alte feluri de a raţiona, adică de a trece de la premise date la concluzii noi, în afara silogismului. Aristotel a arătat, în partea a treia a cărţii întîi, cum silogismele neregulate, oarecum mascate, pot primi forma regulată a silogismului. În această parte finală a cărţii a doua, el ne arată că orice fel de raţionament, chiar cu o structură originală, cum este inducţia, se poate reduce la silogism, care este singura înlănţuire de gîndire cu putere concludentă. Aceste forme deosebite de raţionament, de inferenţă sînt: *inducţia* (ἐπαγωγή), *exemplul* (παράδειγμα), *abducţia* sau *reducţia* (ἀπαγωγή), *obiecţia* sau *instanţa* (ἔνστασις) şi *entimema* (ἐνθύμημα) sau „silogismul retoric".

Capitolul 22 nu are o legătură uşor de găsit cu cele dinainte şi cu cele ce urmează; el pare a fi o trecere abruptă de la partea a doua la partea a treia, căci unele dintre rezultatele lui vor fi utilizate în capitolele următoare. Problema acestui capitol este conversiunea termenilor. „Conversiunea" (ἀντιστροφή) are aci un nou sens, care se adăugă sensurilor dinainte: 1) conversiunea judecăţilor categorice; 2) conversiunea modalelor în genere; 3) conversiunea modalelor de posibilitate sau contingenţă („poate că da" se converteşte în „poate că nu", şi invers) — toate aceste conversiuni se raportă la judecată; 4) conversiunea silogismelor, care prepară silogismele prin reducere la absurd.

Într-un al cincilea sens, nu mai este vorba de o adevărată conversiune, ci de o *reciprocare* a termenilor cu aceeaşi sferă dintr-o premisă, aşa încît predicatul ia locul subiectului, cum se întîmplă în judecăţile universal-negative. Această situaţie este transpusă şi la universalele afirmative, care nu se mai convertesc în particular-afirmative, ci tot în universal-afirmative: „Toţi *A* sînt *B*" devine „Toţi *B* sînt *A*". Silogismele, odată formate, reciprochează concluzia, pentru ca să obţină, rînd pe rînd, reciproca majorei şi reciproca minorei. Conversiunea reciprocată începe, dar, cu concluzia. După ce a cercetat „con-

https://biblioteca-digitala.ro

vertirea" a trei termeni, se ocupă de convertirea a patru termeni (*A* este preferabil lui *B,* cum *D* este preferabil lui *C*), fie într-un silogism afirmativ, fie într-unul negativ. Exemplele de acest fel de reciprocare ne transpun în chestiuni de etică concretă, de iubire chiar, a căror prezență surprind într-un tratat de logică atît de auster.

Capitolul 23 are un relief excepțional : el cercetează *inducția* (ἐπαγωγή), și anume „silogismul inductiv". Aristotel are convingerea fermă că inducția este un procedeu specific, alături de silogism, fiindcă el face trecerea de la particular la general, contrar silogismului care trece de la general la particular. Totuși, acest capitol încearcă să prezinte inducția ca o formă silogistică originală. In timp ce, în silogismul obișnuit, majorul este conchis despre minor prin mediu, în silogismul inductiv majorul este conchis despre mediu, prin minor. Concluzia este posibilă numai dacă mediul și minorul sînt reciprocabili, adică, în clasicul exemplu aristotelic, dacă „omul, calul, asinul" (minora) sînt „toate animalele fără fiere" (mediul). Această inducție a fost numită *inductio per enumerationem simplicem,* fiindcă ea înșiră toate speciile (nu toți indivizii) care posedă aceeași proprietate („trăiesc mult", fiindcă sînt „animale fără fiere"). Aristotel, care nu are o opinie precisă despre inducție, s-a ocupat de acest procedeu și în alte lucrări de logică, recunoscîndu-i astfel importanța. In capitolul final la *Analiticii secunde* (II, 19), inducția este o prindere nemijlocită prin νοῦς („intuiția intelectuală") a esențelor, a „principiilor" cuprinse în cazurile particulare, individuale ; în *Topică,* — mai nuanțat, — este un examen critic, discursiv, îndelungat al „aporiilor" (al dificultăților, adică al soluțiilor pentru și contra date unei probleme) pentru a ajunge la „principii", la adevărurile cele mai generale. Inducția este, așadar, și o cunoaștere nemijlocită și o cunoaștere mijlocită. In logica aristotelică, inducția are rolul capital de a servi silogismului premisele, „principiile" raționamentului, mergînd de la particular la universal, o nouă dovadă că

https://biblioteca-digitala.ro

Stagiritul își extrage materialul logicii din studiul realității.

Capitolul 24 are ca temă *exemplul* (παράδειγμα), care poate lua și forma silogistică, fără a se identifica cu silogismul, și care se înrudește cu inducția. Exemplul se distinge, deopotrivă, de silogism ca și de inducție, fiind mai aproape de inducție decît de silogism.

In timp ce silogismul este o trecere de la întreg (universal) la parte (particular), iar inducția este trecerea de la parte la întreg, exemplul este trecerea de la parte la altă parte, un fel de raționament prin analogie. Să presupunem că este de dovedit că războiul între atenieni și tebani, care sînt vecini, este un rău. Se ia ca exemplu un alt război între vecini, acela între foceeni și tebani. Iată silogismele: 1) „Războiul tebanilor contra foceenilor a fost rău" (majora); „Războiul tebanilor contra foceenilor a fost un război între vecini" (minora); deci „Orice război între vecini este un rău"; 2) „Orice război între vecini este un rău" (majora); „Războiul atenienilor contra tebanilor este un război între vecini" (minora); deci „Războiul atenienilor contra tebanilor este un rău". Primul silogism conchide, ca în inducție, majorul despre mediu, al doilea majorul despre minor, ca în silogism.

Capitolul 25 cercetează *abducția* sau deducerea, pe care Aristotel o numește ἀπαγωγή, termen tradus în limba latină prin *deductio*. In acest capitol ἀπαγωγή are alt sens decît în „reducerea la imposibil" (ἀπαγωγὴ εἰς τὸ ἀδυνάτον), sau *deductio ad absurdum*. Abducția este un fel de „abatere" a gîndirii pentru a constitui un silogism valabil. Ea este un silogism în care majora este evidentă, dar minora nu este atît de evidentă pentru a obține o concluzie adevărată. De aceea, este nevoie ca, înainte de a conchide, să dovedim minora. Pentru ca dovedirea minorei să contribuie la tragerea concluziei, condiția este ca minora, oricît de nesigură în sine, să fie subiectiv mai evidentă decît concluzia și să necesite, pentru fundarea ei, un număr mic de termeni medii.

Să luăm drept majoră, „Orice știință se poate învăța", care este o propoziție evidentă, iar drept minoră,

https://biblioteca-digitala.ro

„Virtutea este o știință", care nu este evidentă, dar care posedă un grad de evidență mai mare decît concluzia, nouă, și mai puțin evidentă : „Virtutea se poate învăța". Este nevoie să recurgem la o „abducțiune", la o deducere sau reducere, la fundarea accesorie a minorei „Virtutea este o știință".

Capitolul 26 cercetează *obiecția* sau *instanța* (ἔνστασις), care este un raționament înrudit cu exemplul. Noutatea „obiecției" în cazul silogismului este găsirea raportului logic dintre o propoziție (concluzie) dată dinainte și silogismul care ajunge la o concluzie opusă propoziției de la început. Problema este, așadar : cum trebuie să fie un silogism a cărui concluzie se prezintă ca o „obiecție" împotriva unei propoziții date ? Așadar, „obiecția" cuprinde o propoziție independentă și un silogism care doboară acea propoziție. „Obiecția" trebuie să fie făcută într-o figură care să încadreze și propoziția respinsă, fiindcă concluziile opuse se deosebesc în calitate. Dacă propoziția respinsă este afirmativă, concluzia ce respinge este negativă, și invers. Există „obiecție" numai în figura întîi și a treia, fiindcă numai ele prezintă concluzii opuse, nu și în figura a doua, care are numai concluzii negative. Obiecția este de două feluri, după cum se servește de un termen general sau de unul particular. In adevăr, universalul propoziției date poate fi distrus sau de un universal (o propoziție contrarie) sau de un particular (propoziția contradictorie). Obiecția universală se face în figura întîi, fiindcă termenul mediu este antecedentul majorului și consecventul minorului, iar obiecția particulară în figura a treia, fiindcă mediul este antecedentul majorei și al minorei, adică subiectul lor. Acest fel de „obiecție" este pur logic. Există și alte obiecții, care aparțin mai mult retoricii și se fac prin contrar, prin asemănător sau prin opinii primite (autoritate). Așa, propoziția „Orice plăcere este bună" este respinsă, arătînd că ea ar fi adevărată, dacă am admite contrara : „Orice neplăcere este rea", ceea ce este fals. Tot așa, punctul

https://biblioteca-digitala.ro

este o parte a liniei, nu şi linia a suprafeţei. Un exemplu de respingere prin autoritate este apelul la autoritatea opiniei comune, pentru a respinge mişcarea pămîntului (cf. *Retorica* II, 25).

Capitolul 27 analizează o ultimă formă de raţionament reductibil la silogism: *entimema* (ἐνθύμημα). Entimema nu are în acest capitol, cel puţin ca sens principal, înţelesul din logica tradiţională: un silogism prescurtat prin înlăturarea majorei ca subînţeleasă şi prin formularea explicită a minorei şi a concluziei. Uneori, şi la Aristotel, se întîlneşte acest sens, mai ales în *Retorică,* cum constată H. Maier: „Entimema este principala metodă de argumentare a retoricii"[1]. Entimema este aci un silogism complet, în care termenii exprimă „verosimilităţi" (τὰ εἰκότα) sau „semne" (τὰ σημεῖα), aşadar conchide pornind de la verosimil, de la probabil, şi de la semnele lucrurilor. Verosimilul şi semnul nu sînt însă identice. Verosimilul sau probabilul este ceea ce se întîmplă sau nu se întîmplă adeseori. Schema entimemei din verosimil este următoarea: „*B* este de obicei *A*", „*C* este *B*", deci „*C* este verosimil *A*". „Semnul" e „indiciul" (τεκμήριον) că ceva există sau s-a întîmplat necesar; el are principala funcţie în entimemă, căci fiind termen mediu, ocupă poziţii diferite în cele trei figuri. Puterea probantă a entimemei prin semne variază după cele trei figuri. Entimema în figura întîi este un silogism perfect regulat cu concluzie universală. Astfel propoziţia „Această femeie (*C*) este însărcinată sau a născut (*A*), fiindcă are lapte (*B*)" cuprinde silogismul: „*B* este *A*" („Femeia care are lapte este însărcinată sau a născut"), „*C* este *B*" („Această femeie are lapte"), deci „*C* este *A*" („Această femeie este însărcinată sau a născut"). Entimema poate să nu fie concludentă şi, ca atare, este neregulată. Exemplu: „Această femeie (*C*) a născut (*B*), fiindcă este palidă (*A*)". Silogismul complet este „*B* este *A*" („Femeile care au născut sînt palide"); „*C* este *B*" („Această femeie a

[1] H. Maier, *Die Syllogistik des Aristoteles,* II, 1, p. 475

https://biblioteca-digitala.ro

născut"), deci „*C* este *A*" („Această femeie este palidă"). Semnul (paloarea) nu dă un silogism concludent, căci, dacă femeile ce au născut sînt palide, nu toate palidele au născut. Entimema prin semne în figura a treia dă o concluzie adevărată, dar nu este inatacabilă şi este totdeauna particulară. Exemplu: „Înţelepţii (*B*) sînt virtuoşi (*A*), fiindcă Pittacos (*C*) este virtuos". Silogismul care conchide din semne (aci: Pittacos) este acesta: „*C* este *B*" („Pittacos este înţelept") „*C* este *A*" („Pittacos este virtuos"), deci „Unii *B* sînt *A*" („Unii înţelepţi sînt virtuoşi"). Aşadar, concluzia este particulară, nu universală.

La sfîrşitul capitolului, Aristotel susţine că teoria semnelor ne poate ajuta să obţinem cunoştinţe preţioase în studiul naturii, dacă orice însuşire naturală inerentă unui grup de fiinţe se manifestă printr-un semn. Putem întocmi silogisme pe baza „fiziognomiei", adică putem „cunoaşte natura" (φυσιογνωμονεῖν) după semne corporale. Singura greutate este legarea necesară a unui semn corporal de o anumită însuşire, de exemplu sufletească. După ce ne-am asigurat că semnul poate fi luat pentru o însuşire şi invers, putem întocmi un silogism, de exemplu „Animalele cu extremităţi puternice sînt curajoase", „Leul are extremităţi puternice", deci „Leul este un animal curajos". Silogismul prin semne are o mare însemnătate în studiul naturii, dacă admitem că anumite „semne" sînt o experienţă pozitivă, care ne dezvăluie cauzele lucrurilor.

III. CONCLUZIE

Analitica primă este, printre lucrările de logică ale lui Aristotel, nu numai cea mai de seamă, ci totodată cea mai bine construită şi studiată. După trei capitole introductive, pe care noi le-am trecut în partea întîi a cărţii întîi, deşi ele puteau să fie considerate preliminarii la amîndouă operele, întrucît tema lor sînt principalele noţiuni, şi mai ales noţiunea de conver-

https://biblioteca-digitala.ro

siune a judecății, care în capitolele ce urmează, are și alte înțelesuri, vin două cărți, fiecare cu trei părți care își corespund. Cartea întîi, în partea întîi, cercetează structura și formarea silogismului în cele trei figuri și în cele două modalități (necesitate și posibilitate sau contingență), alături de simpla apartenență a judecăților asertorice. Corespunzător, cartea a doua, partea întîi, cercetează proprietățile silogismului. După aceea, cartea întîi, partea a doua, se ocupă de adevărata formare a silogismului prin căutarea și găsirea termenului mediu; corespunzător, cartea a doua, partea a doua, se ocupă de viciile și defectele silogismului, produse mai ales de o greșită concepere a termenului mediu. În sfîrșit, cartea întîi, partea a treia, se ocupă de reducerea unui silogism mascat de adaose la un silogism corect; corespunzător, cartea a doua, partea a treia, analizează raționamentele înrudite cu silogismul și, de aceea, ireductibile la el, de la inducție pînă la entimemă.

Cred că nu este de prisos, ca încheiere, o observație asupra chipului cum trebuie să se citească opera logică a lui Aristotel, îndeosebi cele două *Analitici.* Conținutul acestora, care cere uneori o mare încordare a minții, chiar și celui deprins cu probleme de logică, ne dă impresia că Aristotel este un gînditor foarte sistematic, coerent și riguros. O cunoaștere mai adîncită a întregii sale opere, deci chiar și a *Analiticilor,* ni-l arată, dimpotrivă, ca pe un gînditor suplu, care este gata să facă concesii în ce privește spiritul de sistem, să recurgă la cele mai variate procedee și chiar să renunțe la o coerență rigidă, pentru ca *să respecte bogăția de aspecte ale realului* și multiplicitatea de procedee metodice [1].

[1] S-a observat de mult că doctrinarul silogismului demonstrativ ca singură metodă a adevărului nu întrebuințează aproape niciodată silogismul în lucrările sale științifice (biologie, politică, morală etc.) (Th. Gomperz, *Les Penseurs de la Grèce,* vol. III, p. 50). Ne putem imagina ce muncă a desfășurat iezuitul Silvester Maurus din secolul XVII pentru a prezenta întreaga operă științifică a lui Aristotel în formă de silogisme înlănțuite (J. M. Le Blond, *Logique et méthode chez Aristote,* p. XXIII).

https://biblioteca-digitala.ro

Că Aristotel procedează empiric, inductiv, nu silogistic, în *Analitica primă,* se constată din felul cum el descoperă atît modurile valabile ale celor trei figuri, cît şi principalele reguli silogistice. El nu porneşte de la reguli *a priori,* ci de la exemple luate din realitate, din care apoi desprinde prin abstracţie regulile, de exemplu că orice silogism trebuie să aibă o premisă afirmativă sau una universală (abia în I, 24), ori că, în figura întîi, numai majora poate fi negativă şi numai minora poate fi particulară (abia în I, 27). Pe bună dreptate, Paul Gohlke, un interpret al aristotelismului, poate spune că Aristotel a descoperit silogismul [1]. De asemenea, el a rezolvat în chip fericit problema, necontenit ridicată pînă în vremea noastră: este oare silogismul o tautologie, o repetare în concluzie a ceea ce există în premise? Pentru Aristotel, în silogism, gîndirea aduce un element nou şi totuşi acesta nu este un adaos arbitrar, oarecare, ci este scos *cu necesitate* din premise. Depăşind orizontul *fiecărei* premise în parte, noul este tributar *acestor* premise. In adevăr, concluzia aduce cu sine noutatea de a uni două premise şi de a da la lumină rezultatul acestei uniri, menţinînd şi aci referirea permanentă la realitate.

Puterea concludentă a silogismului nu se exteriorizează numai în formularea tradiţională deplină, uneori ridiculizată, de exemplu „Toţi oamenii sînt muritori", „Socrate este om", deci „Socrate este muritor". Silogismul rămîne silogism şi dacă el îmbracă o haină mai simplă, mai puţin pedantă: „Socrate moare, ca orice om". Pivotul silogismului este termenul mediu, exprimat printr-un „fiindcă" sau aci prin conjuncţia „ca". Esenţa silogismului este mediatizarea. Orice raţionament care mediatizează, care recurge la un termen mediu este un silogism, independent de forma gramati-

[1] „Descoperirea silogismului a fost pentru lumea filozofică un eveniment însemnat" (P. Gohlke: *Die philosophische Entwicklung des Aristoteles,* „Kantstudien", 1943, Heft 3, p. 389). Gohlke crede că Aristotel a descoperit silogismul după reîntoarecerea la Atena, cînd a fundat propria sa şcoală, Liceul.

https://biblioteca-digitala.ro

cală în care el se înfăţişează. Cînd poetul exclamă: „Sînt un om, aceasta înseamnă a fi un luptător", el face — poate fără să ştie — un silogism. Ne reamintim că, pentru Aristotel, descoperirea termenului mediu este o chestiune de experienţă *(Analitica primă* I, 30) şi uneori, de agerime de gîndire, de perspicacitate *(Analitica secundă* I, 34). Iată textele respective: „Este sarcina experienţei să ne procure principiile care aparţin fiecărui subiect în parte... Bunăoară, experienţa astronomică ne procură principiile cunoaşterii astronomice... Şi tot aşa în orice altă artă şi ştiinţă *(Analitica primă* I, 30, 46a) „Agerimea de gîndire (ἀγχίνοια) este puterea de a găsi de îndată termenul mediu" *(Analitica secundă* I, 34, 89b). Lipsa formei explicite, complete a silogismului nu ştirbeşte esenţa silogismului ca discursivitate, ca dianoetică, fundată pe termenul mediu.

Mircea Florian

https://biblioteca-digitala.ro

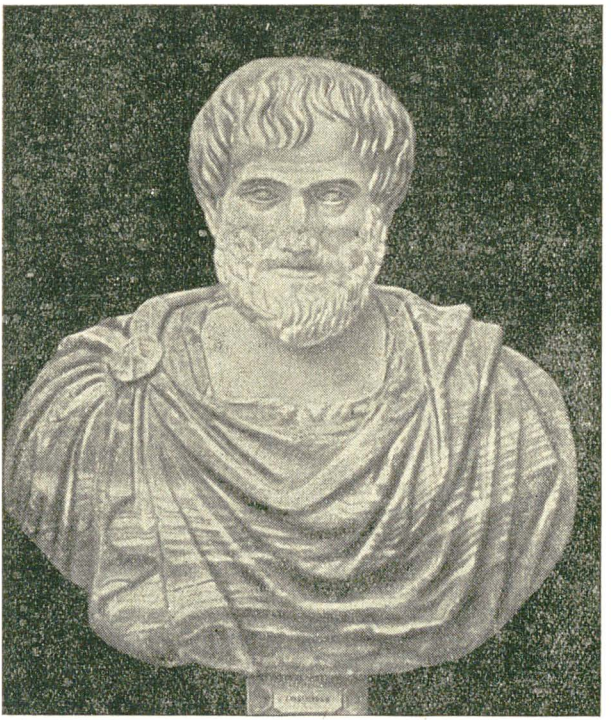

ARISTOTEL

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ANALITICA PRIMĂ

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA ÎNTÎI[1]

1

(*Obiectul* Analiticilor. *Definiția silogismului și a elementelor sale. Principiul silogismului*)

Înainte de toate, trebuie să arătăm care este obiectul cercetării noastre și cărui domeniu îi aparține ea: obiectul ei este demonstrația, iar domeniul căruia ea îi aparține este știința demonstrativă[2]. Trebuie, apoi, să determinăm ce sînt o premisă, un termen și un silogism, care silogism este perfect și care imperfect; și, după aceea, ce înseamnă includerea sau neincluderea unui termen în 24 a

[1] Pentru Aristotel, *analitica* este știința formelor logice, desfășurată în elementele lor, îndeosebi a formelor de raționament (silogism). Aristotel va trata această știință în două opuri speciale, fiecare cu două cărți, și anume: *Analitica primă*, care este o introducere la *Analitica secundă*; ea reprezintă o teorie formală a silogismului în genere, atît dialectic, cît și demonstrativ, în vreme ce *Analitica secundă* este consacrată numai silogismului demonstrativ, care cuprinde cerințele obiectului științei propriu-zise. Totuși, cum vedem, începutul operei determină ca obiect și al *Analiticii prime* demonstrația (apodictica), silogismul științific, nu silogismul ca atare, raționamentul în genere, ca formă valabilă deopotrivă în știință, în dialectică și în retorică. Abia la începutul capitolului 4 se face explicit distincția dintre silogismul ca formă generică de raționare, de derivare a unei gîndiri din altele, și demonstrația sau dovedirea științifică.

Autenticitatea tratatului de față n-a fost niciodată contestată.

[2] Adică apodictica. — O judecată este apodictică atunci cînd exprimă necesitatea.

https://biblioteca-digitala.ro

altul luat ca un tot, şi, în sfîrşit, ce înţelegem prin enunţarea unui termen despre toţi, ori despre nici unul [3].

Premisa este un enunţ ⟨λόγος⟩ care afirmă ori neagă ceva despre ceva[4]. Ea este sau universală, sau particulară, sau nedefinită. O numesc universală, cînd ceva aparţine tuturor sau nu aparţine nici unuia; particulară, cînd aparţine sau nu aparţine unora, sau cînd nu aparţine tuturor; nedefinită, cînd ceva aparţine sau nu aparţine, fără adaosul că este universal sau particular, de exemplu „Contrariile sînt cercetate de aceeaşi ştiinţă", sau „Plăcerea nu este binele" [5]. Premisa demonstrativă diferă de

---

[3] Formularea principiului silogismului, *dictum de omni et nullo*; adică ceea ce este valabil despre toţi este valabil şi despre unii sau unul singur, şi tot aşa ceea ce nu este valabil pentru nici unul nu este valabil pentru unii sau unul singur.

[4] Grecii nu dispuneau de un termen comod pentru a desemna judecata privită ca un tot ce trebuie examinat separat şi studiat în felul în care studiem noţiunea şi raţionamentul. Premisa aristotelică este, ce e drept, o judecată, dar o judecată angajată într-un raţionament, adică, pentru Aristotel, într-un silogism. În paragraful din *Analitica primă* pe care îl avem acum sub ochi, Aristotel vorbeşte mai întîi despre premise considerate ca judecăţi aparte şi care pot fi privite ca universale, particulare sau nedefinite; apoi, fără tranziţie, el alunecă la premise considerate ca momente ale raţionamentului silogistic, împărţindu-le în demonstrative (apodictice) şi dialectice, după puterea pe care o conferă silogismul. Valabilitatea silogismului este alta cînd premisa are o valoare demonstrativă, şi alta cînd premisa are o valoare pur dialectică; în primul caz, avem de-a face cu o deducţie care pleacă de la o premisă necesară, iar în cel de-al doilea, ne referim la opinii probabile (despre dialectică, cf. nota 6). Totuşi deosebirea dintre premisa dialectică şi premisa apodictică nu are nici o influenţă asupra silogismului ca atare.

[5] Pentru Aristotel, dialectician spontan, existenţa şi cunoaşterea sînt determinate de contrarii, care trebuie să fie studiate împreună, adică de aceeaşi ştiinţă. De exemplu, fizica studiază laolaltă recele şi caldul, umedul şi uscatul, uşorul şi greul etc.

Este de observat că Aristotel nu vorbeşte de propoziţiile *singulare*, fiindcă acestea nu pot fi convertite; totuşi el se va folosi de propoziţii singulare, luate ca atare, atît în *Analitici* cît şi în alte scrieri.

https://biblioteca-digitala.ro

cea dialectică[6] prin faptul că primeşte una dintre cele două părţi ale contradicţiei[7] (cel ce demonstrează nu întreabă care este premisa, ci o afirmă), pe cînd premisa dialectică întreabă care dintre cele două părţi ale contradicţiei este valabilă. Dar aceasta nu constituie nici o diferenţă în felul cum se întocmeşte silogismul în ambele cazuri; căci atît cel ce demonstrează, cît şi cel ce gîndeşte dialectic argumentează silogistic, după ce stabilesc că ceva aparţine sau nu aparţine la alt ceva dat. De aceea, o premisă silogistică în genere va fi o afirmaţie, ori o negaţie a ceva despre ceva, în felul arătat înainte[8]; va fi demonstrativă, dacă este adevărată şi derivată din principii admise de la început[9]; va fi dialectică, dacă cel care 24 b
pune o întrebare cere alegerea între două contradictorii

---

[6] Filozofia idealistă, în tot cursul istoriei, a luat diferite poziţii în ce priveşte sensul ce trebuie dat dialecticii şi deci rolului ce-i revine în gîndire. La Platon ea este arta discuţiei în contradictoriu, pentru a ajunge la adevăruri apodictice. Plecînd de aci şi denunţînd ca primejdioasă pentru ştiinţă tendinţa retorică şi de pură polemică a dialecticii la sofişti, Aristotel face din dialectică o formă inferioară de descoperire a adevărurilor; în acest sens se poate spune că, pentru Aristotel, dialectica este logica probabilului. În acelaşi timp, dar în alt sens, Aristotel apare ca un premergător al dialecticii materialiste, atunci cînd critică, de exemplu, pe eleaţi, care negau mişcarea, sau cînd pune problema corelaţiei dintre posibilitate şi realitate, formă şi conţinut (la Aristotel, materie) etc. În această privinţă, Engels scrie că Aristotel a „cercetat formele esenţiale ale gîndirii dialectice" (*Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1955, p. 27).

În nici un caz nu trebuie să căutăm la Aristotel o presimţire prea marcată a concepţiei marxiste, care dă dialecticii o formă nouă, singura ştiinţifică, şi construieşte o metodă pe baza sintetizării întregii experienţe a cunoaşterii schimbărilor din natură şi a dezvoltării societăţii omeneşti. O concepţie de metodă generală, capabilă să redea o reflectare logică a desfăşurării dialectice a realului, nu găsim la greci, ci abia la Hegel, în ciuda idealismului reacţionar al filozofiei acestuia. Cu privire la desfăşurarea istorică a filozofiei în ansamblul ei, F. Engels scrie (*Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 204): „Două curente filozofice: metafizica cu categorii fixe; dialectica (mai ales Aristotel şi Hegel) cu categorii mobile".

[7] Adică afirmaţia sau negaţia aceleiaşi teze.

[8] Atribuţia este adică universală, particulară sau nedefinită.

[9] Principiile nedemonstrabile sînt postulate ca sigure, luate ca axiome.

https://biblioteca-digitala.ro

sau dacă se conchide la ceva ce este o aparență și probabil, cum s-a arătat în *Topică*. Natura premisei și diferența între premisele silogistică, demonstrativă și dialectică pot fi considerate determinate îndeajuns pentru nevoia noastră actuală, dar vor fi stabilite și mai precis în cele ce urmează [10].

Numesc termen părțile în care premisa se rezolvă, adică atît predicatul cît și aceea despre care el se enunță, fie că se adaugă existența în afirmație, fie că se separă neexistența în negație.

Silogismul este o vorbire în care, dacă ceva a fost dat, altceva decît datul urmează cu necesitate din ceea ce a fost dat. Înțeleg prin expresia : din ceea ce a fost dat, că de aci rezultă totdeauna o consecință, iar prin această expresie din urmă, că nu mai este nevoie de nici un alt termen dinafară pentru a face consecința necesară [11].

Numesc perfect silogismul [12] care nu mai are nevoie de nimic altceva decît datul pentru ca necesitatea sa să fie evidentă. Iar imperfect este un silogism, dacă el are nevoie de una sau mai multe determinări care, ce-i drept, sînt consecința necesară a termenilor dați, dar n-au fost enunțate anume ca premise.

---

[10] Referința aceasta nu trebuie înțeleasă cu o trimitere la o parte oarecare din tratatul de față ; Aristotel face aici aluzie la anumite teze expuse în *Topică* (I, 1) și în *Analitica secundă*.

[11] Definiția aceasta a silogismului este încă foarte largă și imprecisă ; ea trebuie însă reținută, căci ne va permite ulterior să păsim mai departe. Deocamdată, vedem că silogismul este un raționament deductiv riguros, care nu folosește în nici unul din momentele sale o propoziție străină subînțeleasă. Cel puțin, așa se prezintă ceea ce Aristotel numește silogismul perfect. Cît despre nuanța dintre silogismul perfect și cel imperfect, ea ne indică numai că, în primul caz, consecința derivă cu strictețe din premisă, iar în al doilea, mai avem de-a face și cu unele determinări conținute în chip necesar în premise. La rîndul ei, și această definiție a silogismului perfect, în opoziție cu silogismul imperfect, trebuie privită ca foarte largă. Vom vedea ulterior că silogismele imperfecte sînt acelea care se formează prin reduceri la silogisme perfecte.

[12] Silogismul perfect este silogismul figurii întîi.

https://biblioteca-digitala.ro

Că un termen este inclus în altul ca într-un tot este același lucru ca și a enunța pe unul despre totalitatea celuilalt [13]. Zicem că un termen este enunțat despre totalitatea altuia, oridecîteori nu găsim în cele cuprinse în subiect, nimic despre care celălalt termen să nu poată fi enunțat; a nu fi enunțat despre nici o parte dintr-însul trebuie înțeles tot așa [14].

2

(*Conversiunea judecăților de simplă apartenență*)

Orice premisă stabilește că ceva este, ori trebuie să 25 a
fie, ori poate să fie atributul a ceva [15]; între premisele de aceste trei feluri, unele sînt afirmative, altele negative; apoi între premisele afirmative și negative unele sînt universale, altele particulare, altele nedefinite. Este necesar deci ca, în atribuirea universală, termenii unei premise

---

[13] Aci se pune întreaga problemă a atribuirii. În concepția aristotelică, orice judecată este atributivă, ceea ce înseamnă că, pentru el, o judecată enunță o apartenență a ceva la ceva, o incluziune a predicatului în subiect și invers. Se recunoaște în genere de către logicieni că judecățile pot fi luate în comprehensiune sau în extensiune; în primul caz, considerăm că subiectul propoziției are o anumită calitate indicată de predicat („Masa este albă" înseamnă că masa are însușirea de a fi albă); în al doilea caz, o judecată este operația logică prin care subiectul este introdus în sfera predicatului („Masa este albă" = masa face parte din clasa obiectelor de culoare albă). În teoria judecății, Aristotel este comprehensivist; în teoria raționamentului, el este mai degrabă extensivist: predicatul este un gen căruia subiectul îi aparține ca specie. În propozițiile singulare, după această din urmă concepție, subiectul este un individ din clasa predicatului.

[14] În primul caz, subiectul are aceeași sferă ca și predicatul: zicem că judecata este universală și afirmativă; în al doilea caz, subiectul și predicatul se exclud, ca *animal* și *mineral*: judecata este universal-negativă.

[15] Adică ori sîntem în prezența unei atribuțiuni simple, ori a unei atribuțiuni necesare, ori a unei atribuțiuni contingente, judecata fiind ori asertorică, ori apodictică, ori problematică. Despre necesar și contingent, cf. nota 20.

https://biblioteca-digitala.ro

negative să fie convertibili [16], de exemplu, dacă nici o plăcere nu este un bine, atunci nici un bine nu este plăcere. Şi termenii afirmativei trebuie să fie, ce-i drept, convertibili, dar nu se ajunge la o propoziţie universală, ci la una particulară ; de exemplu, dacă orice plăcere este un bine, evident că unele bunuri trebuie să fie plăcere. În ce priveşte propoziţiile particulare, afirmativa particulară trebuie să fie convertibilă, întrucît dacă unele plăceri sînt bune, atunci şi unele bunuri sînt plăcere ; numai negativa particulară nu admite conversiunea, pentru că, dacă unele animale nu sînt oameni, nu urmează de loc că unii oameni nu sînt animale.

---

[16] Să luăm o propoziţie oarecare cuprinzînd doi termeni (adică *plăcere şi bine* în propoziţia „Plăcerea este un bine"). Conversiunea este o deducţie imediată, obţinută atunci cînd dintr-o propoziţie inferăm o altă propoziţie în care termenii celei dintîi sînt permutaţi între ei, noul subiect fiind vechiul predicat şi noul predicat fiind vechiul subiect. După cum se vede în cursul capitolului ce urmează, Aristotel înţelege perfect de bine că nu orice propoziţie este convertibilă ; o propoziţie universal-negativă este întotdeauna convertibilă :

Nici o plăcere nu este un bine
implică
Nici un bine nu este o plăcere ;
de asemenea, este convertibilă particular-afirmativa : dacă
Unele plăceri sînt bune,
atunci şi
Unele bunuri sînt plăceri ;
în schimb, universal-afirmativa se converteşte doar parţial : din
Orice plăcere este un bine
rezultă în chip necesar particulara afirmativă
Unele bunuri sînt plăceri,
dar nu că
Toate bunurile sînt plăceri ;
pe de altă parte, după cum arată Aristotel, particulara negativă nu este convertibilă în nici o măsură. În cele ce urmează, vom vedea că Aristotel acordă convertibilităţii judecăţilor o mare însemnătate ; el va demonstra valabilitatea concluziei unor silogisme, operînd conversiunea minorei sau majorei.

https://biblioteca-digitala.ro

Să luăm, dar, o negativă universală cu termenii *A* şi *B*. Dacă nici un *A* nu aparţine lui *B* [17], desigur că nici un *B* nu aparţine lui *A*. Căci dacă *B* ar aparţine vreunui *A* (să zicem *C*) n-ar mai fi adevărat că nici un *A* nu aparţine lui *B*, pentru că *C* este un *B*. Dar dacă *A* aparţine oricărui *B*, atunci şi *B* aparţine unor *A*. In adevăr, dacă *B* n-ar aparţine nici unui *A*, nici un *A* n-ar aparţine vreunui *B*. Dar noi am presupus că *A* aparţine oricărui *B*. Şi tot aşa, dacă premisa este particulară. In adevăr, dacă *A* aparţine unor *B*, atunci şi *B* trebuie să aparţină unor *A*. Căci dacă n-ar aparţine nici unuia, atunci nici *A* n-ar aparţine nici unui *B*. Dar dacă *A* nu aparţine unor *B*, atunci nu este nici o necesitate ca *B* să aparţină unor *A*; de exemplu, să punem în locul lui *B* *animal* şi în locul lui *A* *om*. Ei bine, nu fiecare animal este om; dar orice om este animal.

3

(Conversiunea judecăţilor de apartenenţă necesară şi de apartenenţă posibilă)

Acelaşi fel de conversiune se va impune şi la premisele necesare [18]. Universal-negativa primeşte o conversiune universală, pe cînd cele două afirmative primesc o con-

---

[17] Aristotel scrie, de exemplu,

τὸ A ὑπάρχει τῷ B sau ἐν τῷ B ὑπάρχει A,

adică

A (îi) aparţine lui B sau *lui B îi aparţine A,*

în vreme ce modernii vor spune, de preferinţă,

A este B.

In toate cazurile, trebuie să înţelegem că *B* este subiectul şi *A* atributul propoziţiei *AB*. Formularea lui Aristotel subliniază interpretarea în comprehensiune sau conţinut a judecăţilor (cf. nota 13).

[18] In capitolul precedent, Aristotel a vorbit despre convertibilitatea propoziţiilor simple; acum, el va trata despre convertibilitatea propoziţiilor necesare şi aceea a propoziţiilor contingente, adică despre convertibilitatea modalelor (cf. nota 19); capitolele 2 şi 3 formează, astfel, o grupare.

https://biblioteca-digitala.ro

versiune particulară [19]. Dacă *A* nu aparţine necesar nici unui *B*, tot aşa *B* nu aparţine necesar nici unui *A*. În adevăr, dacă este posibil ca *B* să aparţină unor *A*, atunci este tot aşa de posibil ca *A* să aparţină unor *B*. Dacă însă *A* aparţine necesar la toţi *B* sau unor *B*, cu aceeaşi necesitate, *B* aparţine unor *A*. Căci, dacă n-ar fi o necesitate, atunci nici *A* n-ar aparţine necesar unor *B*. În schimb, particular-negativa nu se converteşte, pentru motivul arătat.

Cît despre premisele posibile [20], întrucît posibilitatea

---

[19] Orice propoziţie este o afirmaţie sau o negaţie a ceva despre ceva; uneori însă, afirmaţia sau negaţia capătă o determinaţie suplimentară denumită *mod*. Pentru Aristotel, există cînd două moduri: necesarul şi posibilul, cînd patru moduri, constituite în două perechi: posibilul-imposibilul şi contingentul-necesarul. Atunci cînd Aristotel consideră două moduri, el construieşte trei feluri de propoziţii:

a) propoziţiile simple sau asertorice (fără modalitate):

Socrate este om;

b) propoziţiile apodictice sau necesare:

Este necesar ca Socrate să fie om,

sau (în formularea romînească curentă)

Trebuie ca Socrate să fie om;

c) propoziţiile problematice, de posibilitate sau contingente:

Este posibil ca Socrate să fie om,

sau (în formularea romînească curentă)

Se poate ca Socrate să fie om.

Modalitatea se consideră că poartă asupra termenului copulativ, nu asupra subiectului sau predicatului. Într-o modală, se deosebeşte un *modus*

Este necesar ca

şi un *dictum*

Socrate să fie om.

[20] Termenul ἐνδεχόμενον (posibil, contingent) este întrebuinţat de Aristotel în trei sensuri, ceea ce creează dificultăţi de traducere: a) posibilul în genere, care este cuprins în real şi necesar, căci tot ce este real sau necesar este şi posibil; b) posibilul este opus realului şi necesarului, fiindcă el înseamnă: ceea ce poate să fie, dar poate şi să nu fie; c) posibil este „ceea ce se întîmplă adesea sau natural", frecventul, normalul. Această noţiune oscilează la Aristotel între hazard, contingent şi necesar. Cele două sensuri din urmă caracterizează contingenţa (ceea ce *nu* este necesar). Aristotel nu face deosebire între *contingent* (ἐνδεχόμενον) şi *posibil* (δυνατόν). Totodată, contingentul (ceea ce poate să fie sau să nu fie) are şi înţelesul de întîmplător, hazard (cf I 8, 3, 25 b şi 13, 32 b). Primele două sensuri sînt

https://biblioteca-digitala.ro

este întrebuințată în mai multe înțelesuri (căci noi zicem că ce este necesar și ce nu este necesar și ce este potențial este posibil), propozițiile afirmative [21] se vor converti toate într-un mod similar celor descrise. Căci, dacă este 25 b
posibil ca *A* să aparțină la toți sau unor *B*, va fi posibil ca *B* să aparțină unor *A*. Dacă n-ar fi posibil să aparțină nici unui *A*, atunci n-ar fi posibil nici ca *A* să aparțină unor *B*. Am dovedit aceasta mai înainte. Dar în propozițiile negative, cazul este altul [22]. Tot ce se zice că este posibil, sau pentru că *A* nu aparține cu necesitate lui *B*, sau pentru că *A* aparține lui *B* nu cu necesitate primește conversiunea celorlalte judecăți negative; de exemplu, dacă se zice „Este posibil ca omul să nu fie cal", sau „Ca nici o haină să fie albă". În cazul dintîi, un termen nu aparține cu necesitate celuilalt, iar în cazul următor nu există nici o necesitate ca să fie așa și deci premisa se convertește ca orice altă premisă negativă. Căci, dacă este posibil ca predicatul cal să nu aparțină nici unui om, este de asemenea posibil ca nici predicatul om să nu aparțină vreunui cal, iar dacă este posibil ca albul să nu aparțină nici unei haine, este tot așa de posibil ca haina să nu aparțină la ceva alb. În adevăr, dacă haina aparține necesar la ceva alb, atunci este necesar ca albul să aparțină unor haine. Am dovedit înainte aceasta. Negativa particulară trebuie tratată de asemenea la fel cu cele de care ne-am ocupat mai sus. Dar dacă se zice că ceva este posibil, pentru că aceasta este regula obișnuită și

---

cele obișnuite în *Analitică*, iar exprimarea lor în limba romînă întîmpină greutăți. Noi acordăm întîietate termenului de posibil sau posibilitate. Deci real sau existent este tot una cu apartenență simplă; posibil sau contingent, cu apartenență posibilă, iar necesar, cu apartenență necesară.

[21] Cele două afirmative, adică universala afirmativă și particulara afirmativă.

[22] Adică altul decît la judecățile asertorice și apodictice afirmative.

https://biblioteca-digitala.ro

naturală [23] (şi doar în acest fel am definit posibilul), premisele negative nu mai pot să fie convertite ca simplele negative; premisa universal-negativă nu se converteşte, iar particulara se converteşte. Aceasta se va lămuri cînd vom vorbi despre posibil [24]. Acum trebuie să luăm aceasta ca stabilit, adăugînd-o la ce s-a spus: enunţul că este posibil ca ceva să nu aparţină nici unuia, ori ca să nu aparţină unora este afirmativ în formă: pentru că expresia „este posibil" se sprijină pe „este", iar „este" dă o afirmaţie totdeauna şi în ori ce caz, independent de termenii la care se adaugă ca predicat; de exemplu, aceasta este ne-bun, ori aceasta este ne-alb, ori aceasta este ne-aceasta. Dar toate acestea vor fi dovedite în cele ce urmează. In ce priveşte conversiunea, aceste premise se vor comporta ca şi celelalte propoziţii afirmative.

---

[23] Ceea ce este obişnuit şi natural, cu un cuvînt ceea ce are loc în mod *constant,* prin firea lucrului, dar nu are caracter imutabil, se opune pe de o parte *eternului,* care este întotdeauna, iar nu numai în mod obişnuit, şi pe de alta, *accidentalului,* care înseamnă, pentru Aristotel, tot ce se întîmplă în legătură cu un subiect, dar este despărţit de el (precum pentru un *muzicant* de *a-şi clădi o casă*). Noţiunea de obişnuit, de natural, în concepţia filozofică aristotelică, joacă un rol însemnat în orice proces al naturii; ea nu implică necesitate în sens absolut, iar Aristotel o leagă de posibil, ceea ce explică paranteza care urmează în text. Cf. *Metafizica* VI, 2 şi passim. Materialismul dialectic ne scoate din aceste încurcături, care provoacă o ierarhizare atît de şubredă a posibilelor; el nu consideră întîmplarea şi necesitatea ca noţiuni ce se exclud reciproc; pe de altă parte, posibilitatea şi realitatea, pentru dialectica marxistă, constituie cele două laturi ale proceselor obiective de dezvoltare; din acest punct de vedere, trebuie să se facă o deosebire între posibilitatea formală, lipsită de conţinut, şi posibilitatea reală; posibilitatea formală sau abstractă este posibilitatea care nu decurge din condiţii obiective şi care nu se poate transforma în realitate; dacă privim lucrurile prin această prismă, „totul este posibil"; dimpotrivă, posibilitatea reală înseamnă o posibilitate pentru a cărei realizare există temeiuri obiective şi care, în anumite condiţii, se transformă în realitate. Posibilitatea formală nu ne face trebuinţă în ştiinţă; cît despre posibilitatea reală, ea este *naturalul* de mai sus al lui Aristotel, care cuprinde atît necesarul esenţial cît şi accidentul, deosebirea neavînd temeiul unei opoziţii pentru un gînditor format în respectul experienţei.

[24] Cf. I, 13 şi 17.

https://biblioteca-digitala.ro

4

(*Silogismul de simplă apartenenţă în figura întîi*)

După aceste determinări, să arătăm acum prin ce mijloace, cînd şi cum se produce un silogism; pe urmă va trebui să vorbim despre demonstraţie. Silogismul trebuie cercetat înainte de demonstraţie, pentru că silogismul este mai general: demonstraţia este un fel de silogism, dar nu orice fel de silogism este o demonstraţie [25].

Ori de cîte ori trei termeni sînt în aşa fel raportaţi unul la altul, încît cel din urmă [26] să fie conţinut în cel mijlociu luat ca un tot, iar mijlociul să fie sau conţinut în termenul prim [27] sau exclus din el luat ca un tot, termenii extremi trebuie să fie raportaţi într-un silogism perfect. Numesc mediu acel termen care este conţinut în altul, şi totodată conţine pe altul în sine: ca poziţie, el ocupă, astfel, locul din mijloc. Prin extremi, înţeleg întîi termenul conţinut în altul şi apoi pe acela care conţine el pe altul [28]. Dacă *A* este enunţat despre toţi *B* şi *B* despre toţi *C*, atunci *A* trebuie enunţat despre toţi *C*: am explicat ce înţelegem prin *enunţat despre toţi* [29]. Şi la fel, 26 a

---

[25] Căci, după cum am văzut, silogismul poate fi demonstrativ, dar mai poate fi şi dialectic.

[26] Termenul minor.

[27] Termenul major.

[28] După cum se vede deci, orice silogism cuprinde obligatoriu trei termeni şi numai trei: mijlociul, numit şi mediu, şi cei doi extremi, adică minorul şi majorul.

Terminologia aristotelică:

premisele — προτάσεις, ὑποθέσεις sau τὰ διαστήματα (raporturile dintre subiecte şi atribute),

premisa majoră — ἡ πρώτη πρότασις

premisa minoră — ἡ δευτέρα πρότασις

concluzia — συμπέρασμα

termenii — ὅροι

extremii — τὰ ἄκρα

majorul — τὸ μεῖξον, τὸ πρῶτον ἄκρον

minorul — τὸ ἔλαττον, τὸ ἔσχαον ἄκρον

[29] Cf. I, I, 24a, principiul denumit *dictum de omni et nullo*

https://biblioteca-digitala.ro

dacă *A* nu este enunțat despre nici un *B*, iar *B* despre toți *C*, este necesar ca *A* să nu aparțină nici unui *C*[30].

Dar dacă primul termen aparține întregului mediu, iar mediul nu aparține de loc termenului ultim, atunci nu va fi nici un silogism cu privire la extremi[31]. Căci nimic nu urmează cu necesitate din termenii raportați astfel. In adevăr, este posibil ca primul să aparțină sau la toți, sau la nici unul din ultimul, așa încît nici o concluzie, nici una particulară și nici una universală, nu urmează cu necesitate. Dar dacă nu există nici o necesitate, atunci nu poate exista nici un silogism cu ajutorul acestor premise[32]. Ca un exemplu de raport universal afirmativ

---

[30] Am ajuns acum la un punct capital al studiului silogismelor artistotelice. Tratatul a examinat, în paragraful ce-l avem sub ochi, primele două moduri concludente ale figurii întîi, numite, în evul mediu, *Barbara* și *Celarent*. Se știe că, în apelațiunile convenționale medievale (ca *Barbara, Celarent, Baroco, Darii* etc.), *A* reprezintă universal-afirmativa, *E* universal-negativa, *I* particular-afirmativa și *O* particular-negativa; vocalele apar în ordinea celor două premise (majoră și apoi minoră) și a concluziei; astfel, *dArII* presupune că majora este *A* (universal-afirmativă) iar minora și concluzia, ambele *I* (particular-afirmative), pe cînd *cElArEnt* presupune că majora și concluzia sînt *E* (universal-negative), iar minora *A* (universal-afirmativă); tot astfel, *bArOcO* presupune că majora este universal-afirmativă, iar minora și concluzia sînt particular-negative. Dacă păstrăm în minte aceste reprezentări simbolice, pe care le vom folosi mereu, cele două moduri pînă acum tratate de Aristotel se pot reprezenta schematic după cum urmează.

(A) *Toți B sînt A*
(A) *Toți C sînt B*
(A) *Toți C sînt A*
b A r b A r A

(E) *Nici un B nu este A*
(A) *Toți C sînt B*
(E) *Nici un C nu este A*
c E l A r E n t

[31] După ce a tratat despre silogismul în figura întîi și a arătat două dintre modurile *valabile* ale acestuia, Aristotel se îndeletnicește acum să arate, rînd pe rînd, că celelalte combinații posibile între premise nu dau un silogism concludent.

[32] Expresiile pe care le întîlnim acum mereu, anume că nu poate exista un silogism sau că un silogism nu este posibil sînt echiva-

https://biblioteca-digitala.ro

între extremi putem lua termenii *animal, om, cal;* ca exemplu de raport universal negativ, termenii *animal, om, piatră.* Tot aşa, nu poate avea loc un silogism, cînd nici primul termen nu aparţine de loc celui mediu, nici mediul de loc celui din urmă. Ca un exemplu de raport afirmativ între extremi să luăm termenii *ştiinţă, linie, medicină;* ca raport negativ,*ştiinţă, linie, unitate* [33].

Dacă termenii sînt raportaţi universal, se vede clar cînd, în această figură [34], silogismul va fi posibil, şi cînd nu, şi că, dacă silogismul este posibil, termenii trebuie să fie raportaţi cum s-a arătat, şi dacă sînt raportaţi aşa, atunci va exista un silogism [35].

Dar dacă un termen este raportat universal, iar un termen numai particular la altul, atunci trebuie să rezulte

---

lente; ele traduc amîndouă acelaşi fapt, că înlănţuirea celor două premise nu comportă o concluzie.

[33] In cele patru exemple sugerate de Aristotel, succesiunea este

1. *(A)* Toţi oamenii sînt animale
   (E) Nici un cal nu este om
   (A) Toţi caii sînt animale

2. *(A)* Toţi oamenii sînt animale
   (E) Nici o piatră nu este om
   (E) Nici o piatră nu este animal

3. *(E)* Nici o linie nu este ştiinţă
   (E) Nici o artă medicală nu este linie
   (A) Orice artă medicală este ştiinţă

4. *(E)* Nici o linie nu este ştiinţă
   (E) Nici o unitate nu este linie
   (E) Nici o unitate nu este ştiinţă

Nu există necesitate în nici unul dintre raţionamentele generate de aceste patru grupuri de propoziţii; concluziile, pe care Stagiritul le ia din cunoaşterea realităţii, nu rezultă din premise; aceste combinaţii nu sînt deci concludente. Aci şi în cele ce urmează, Aristotel înţelege prin raport afirmativ (negativ) relaţia proprie lucrurilor.

[34] Pentru prima dată Aristotel întrebuinţează cuvîntul de figură (σχῆμα = schemă).

[35] Termenul mediu va trebui să fie subiect într-una din premise şi predicat în cealaltă. Cea mai apropiată de concepţia lui Aristotel

https://biblioteca-digitala.ro

un silogism perfect, ori de cîte ori universalitatea este pusă cu referinţă la termenul major, sau afirmativ sau negativ, iar particularitatea cu referinţă la termenul minor, afirmativ [36]. Dar ori de cîte ori universalitatea este pusă în raport cu termenul minor, iar termenii sînt raportaţi în oricare alt fel, silogismul este imposibil. Numesc major acel termen în care mediul este conţinut, iar minor acel termen care este cuprins în cel mediu. Să zicem că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* unor *C*. Atunci, dacă a fi enunţat despre tot înseamnă ceea ce s-a spus mai sus, este necesar ca *A* să aparţină unor *C* [37]. Iar dacă *A* nu aparţine nici unui *B* şi dacă *B* aparţine unor *C*, este necesar ca *A* să nu aparţină unor *C* (înţelesul lui „enunţat despre nici unul" l-am definit înainte [38]). Vom avea

---

este totuşi definiţia următoare: silogismul în figura întîi este operaţia care constă în a afirma sau a nega un predicat despre un subiect, fiindcă acest subiect implică un termen mediu care primeşte sau exclude el însuşi predicatul. Pentru Aristotel nu există, după cum reiese din *Analitica primă*, decît trei figuri; dacă însă revenim la cea dintîi din cele două definiţii pe care le-am dat mai sus, constatăm că posibilitatea aceasta a termenului mediu de a fi subiect într-una din premise şi predicat în cealaltă se scindează, după cum mediul este subiect în majoră sau în minoră; figurile a doua şi a treia reprezentînd posibilităţile ca mediul să fie predicat sau subiect în ambele premise; se cheamă că avem în total patru posibilităţi şi deci patru figuri, nu trei, ca la Aristotel. Se consideră, de istoricii filozofiei, că medicul filozof de şcoală aristotelică Galenos este logicianul care a descompus figura întîi aristotelică în două şi a imaginat, prin aceasta, silogismul de figura a patra.

[36] Aristotel vrea să spună că, dacă avem o premisă universală şi cealaltă particulară, trebuie să rezulte un silogism perfect, ori de cîte ori prima este afirmativă sau negativă, iar cea de a doua afirmativă.

[37] Este vorba aici de al treilea mod concludent, pe care aristotelicienii de mai tîrziu îl vor denumi *dArII*, schema acestui mod fiind:

(A) *Orice B este A*
(I) *Unii C sînt B*
(I) *Unii C sînt A.*

[38] Aristotel are iarăşi în vedere principiul *dictum de omni et nullo.*

https://biblioteca-digitala.ro

deci astfel un silogism perfect [39]. Aceasta rămîne valabil, de asemenea, dacă premisa *BC* [40] ar fi nedefinită, cu condiţia ca să fie afirmativă: pentru că vom avea acelaşi silogism, fie că premisa este nedefinită, fie că este particulară.

Dar dacă universalul este pus în raport cu termenul minor, fie afirmativ, fie negativ, nu va fi posibil un silogism, dacă premisa majoră este afirmativă ori negativă, nedefinită ori particulară; de exemplu, dacă *A* aparţine sau nu aparţine unor *B* şi *B* aparţine la toţi *C*. Ca un exemplu de raport afirmativ între extremi, să luăm termenii *bun, stare, prudenţă,* ca unul de raport negativ: *bun, stare, ignoranţă* [41]. Tot aşa, dacă *B* nu aparţine nici unui *C* şi *A* aparţine sau nu aparţine unor *B* sau nu aparţine nici unui *B,* atunci nu poate exista un silogism. Să luăm termenii *alb, cal, lebădă,* şi apoi *alb, cal, corb* [42]. Şi

[39] Obţinem aci al patrulea mod valabil, denumit *fErIO*:

(E) *Nici un B nu este A*
(I) *Unii C sînt B*

(O) *Unii C nu sînt A.*

[40] Adică premisă minoră.

[41] Avem, iarăşi, două moduri neconcludente, cu majora *I* sau *O* şi minora *A;* folosind termenii indicaţi de Aristotel, avem:

(I) Unele stări sînt bune

sau

(O) Unele stări nu sînt bune
(A) Orişice prudenţă este o stare

(A) Orişice prudenţă este bună.

(I) Unele stări sînt bune

sau

(O) Unele stări nu sînt bune
(A) Orişice ignoranţă este o stare

(E) Nici o ignoranţă nu este bună.

[42] Sîntem aici în prezenţa a două moduri neconcludente, cu majora *I* sau *O* şi minora *E*; folosind termenii daţi de însuşi Aristotel, avem

(I) Unii cai sînt albi

sau

(O) Unii cai nu sînt albi
(E) Nici o lebădă nu este cal

(A) Orice lebădă este albă.

https://biblioteca-digitala.ro

aceiaşi termeni pot fi luaţi şi dacă premisa *AB* [43] este nedefinită.

De asemenea nici cînd premisa majoră este univer-
26 b sală, fie afirmativă, fie negativă, iar premisa minoră negativă particulară; nu poate exista un silogism, fie că premisa minoră este nedefinită, fie că este particulară; de exemplu, dacă *A* aparţine la toţi *B* şi dacă *B* nu aparţine la unii *C*, ori dacă *B* nu aparţine la toţi *C* [44]. Căci termenul major poate fi enunţat atît despre toţi, cît şi despre nici unul din cel minor, căruia, luat ca particular, termenul mediu nu-i poate fi atribuit [45]. Să zicem că termenii sînt: *animal, om, alb*; să luăm apoi cîteva lucruri albe, despre care omul nu este enunţat: *lebădă* şi *zăpadă*; termenul animal este enunţat despre tot din unul [46], dar despre nici unul din celălalt [47]. Tot aşa, să presupunem că *A* nu aparţine nici unui *B* şi că *B* nu aparţine unor *C*, iar termenii sînt: *neînsufleţit, om, alb*; apoi să luăm printre lucrurile albe, despre care nu putem enunţa omul, *lebăda* şi *zăpada*. Neînsufleţit este afirmat despre toţi din unul [48] şi este negat despre toţi din celălalt [49].

(I) Unii cai sînt albi

sau

(O) Unii cai nu sînt albi
(E) Nici un corb nu este cal
(E) Nici un corb nu este alb.

[43] Adică majora.

[44] Avem, iarăşi, un mod neconcludent cu majora *A* şi minora *O*.

[45] Cu alte cuvinte, legarea termenilor în concluzie s-ar face fără ajutorul termenului mediu.

[46] Lebădă

[47] Zăpadă

[48] Zăpadă

[49] Lebădă. Aristotel descoperă aici un mod neconcludent, cu majora *E* şi minora *O*:

(E) Nici un om nu este neînsufleţit
(O) Uneori albul ⟨zăpada⟩ nu este om
(A) Orişice zăpadă este neînsufleţită.

(E) Nici un om nu este neînsufleţit
(O) Uneori albul ⟨lebăda⟩ nu este om
(E) Nici o lebădă nu este neînsufleţită.

https://biblioteca-digitala.ro

Apoi, întrucît este nedefinit a zice [50] că *B* nu aparţine unor *C* (este adevărat, fie că *B* nu aparţine nici unui *C*, fie că *B* nu aparţine la toţi *C*, că nici într-un chip *B* nu aparţine lui *C*), şi întrucît termenii sînt luaţi aşa, nu urmează nici un silogism (cum am arătat) [51]. Este clar că, din această raportare de termeni, nu rezultă nici un silogism ; altfel, el ar fi fost posibil şi aci [52]. O dovadă similară poate fi dată, de asemenea, dacă premisa universală este negativă [53].

Nu poate rezulta un silogism nici într-un fel, dacă amîndouă propoziţiile sînt particulare, fie afirmative, fie negative, sau una negativă şi alta afirmativă, sau una definită şi alta nedefinită, sau amîndouă nedefinite. Termenii comuni la toate cele de mai sus sînt *animal, alb, cal* ; *animal, alb, piatră* [54].

Este deci clar, din cele ce s-au spus, că, dacă rezultă un silogism în această figură cu o concluzie particulară,

---

[50] Trebuie să înţelegem astfel : deşi propoziţia care urmează este particulară, ea poate fi totuşi calificată ca nedefinită ; de vreme ce relaţia *B nu aparţine la unii C* rămîne adevărată, chiar dacă *B* nu aparţine nici unui *C*, şi, iarăşi, dacă *B* nu aparţine oricărui *C*.

[51] Aristotel a arătat acest lucru (I, 4, 26 a), cînd a stabilit modurile neconcludente cu premisele *A-E* (cf. nota 33, cele două dintîi exemple : *A-E-A* şi *A-E-E*). Iată cum s-ar mai putea prezenta argumentul lui Aristotel, conţinut în ultima frază : în urma faptului că particulara negativă poate fi considerată nedefinită, ea poate fi privită şi ca o parte din universala negativă, ; dar aceasta, după cum am văzut, nu ne poate da un silogism concludent ; cu atît mai mult deci, particulara negativă nu ne poate da un atare silogism.

[52] Adică modul cu premisele *A* — negativă nedefinită (examinat aci) ar fi valabil, numai dacă modul cu premisele *A-E* ar fi fost valabil.

[53] Aceeaşi demonstraţie, pe care Aristotel a făcut-o mai sus pentru *A-O*, poate fi făcută şi pentru *E-O*.

[54] Ceea ce revine la eliminarea, ca neconcludente, a încă 4 combinaţii şi anume : *I-I, O-O, I-O, O-I*. Aceste scheme le-am constituit aici în notă, considerînd, ca şi Aristotel (I,7), că propoziţiile nedefinite se pot asimila celor particulare. De acum încolo, dacă nu se iveşte un interes special, nu vom mai reconstitui exemplele cu termenii daţi de Aristotel, lăsînd cititorului facultatea de a o face singur, inspirîndu-se de modelul ce l-am dat în notele noastre anterioare.

https://biblioteca-digitala.ro

termenii trebuie să fie raportaţi, aşa cum am stabilit noi; dacă însă sînt raportaţi altfel, nici un silogism nu este posibil, nici într-un chip [55]. Este evident, de asemenea, că toate silogismele din această figură sînt perfecte (pentru că sînt toate desăvîrşite cu ajutorul premiselor luate la început) şi că toate concluziile sînt dovedite prin această figură, fie afirmative şi negative, fie universale şi particulare. Numesc această figură prima [56].

5

(*Silogismul de simplă apartenenţă în figura a doua*)

Ori de cîte ori acelaşi lucru [56a] aparţine totalităţii unui subiect şi de loc altuia, sau aparţine sau nu aparţine totalităţii ambelor subiecte, această figură se numeşte a doua; prin termenul mediu înţeleg aici pe acela care este enunţat despre ambele subiecte, prin extremi înţeleg termenii despre care este spus aceasta; prin termenul major, ceea ce stă lîngă mediu; prin minor, ceea ce este mai departe de mediu. Termenul mediu stă în afară de extremi şi are primul loc. Un silogism perfect nu există

[55] În cele din urmă, Aristotel a eliminat deci 12 din cele 16 combinaţii posibile ale premiselor; rămînem, aşadar, în prezenţa a 4 moduri în figura întîi, care vor fi denumite, în evul mediu, *Barbara, Celarent, Darii* şi *Ferio* (aceste două din urmă avînd o concluzie particulară, *I* sau *O*), după cum anunţă Aristotel chiar în fraza pe care o avem sub ochi.

[56] Figura este nu numai prima, ci şi perfectă. În adevăr, cele trei noţiuni ale silogismului sînt denumite după poziţia lor în această figură (major, mediu şi minor), fiindcă, în celelalte două figuri, poziţia lor este diferită; şi anume mediul este termenul major în figura a doua, fiind predicat în ambele premise, şi termenul minor în figura a treia, unde este subiect în ambele premise. Caracteristicile figurii sînt: concluzia este valabilă numai dacă premisa majoră este universală (afirmativă sau negativă), iar minora afirmativă (universală sau particulară). De aceea, există numai patru moduri cu concluzie valabilă.

[56a] Adică termenul mediu.

https://biblioteca-digitala.ro

nici într-un chip în această figură [57], dar el este posibil, 27 a
fie că termenii sînt raportaţi universal, fie că nu.

Dacă termenii sînt raportaţi universal [58], un silogism va fi posibil, ori de cîte ori mediul aparţine întregului subiect, şi de loc celuilalt (indiferent care are raportul negativ) [59], dar nici într-un alt chip. Să zicem că *M* este enunţat despre nici un *N*, dar despre toţi *O*[60]. Întrucît relaţia negativă este convertibilă, *N* nu va aparţine lui *M*; dar s-a spus că *M* aparţine la toţi *O*; prin urmare *N* nu va aparţine nici unui *O*. Aceasta am dovedit-o îna-

---

[57] Despre silogismul perfect în opoziţie cu cel imperfect s-a vorbit mai sus. În pasajul de faţă, Aristotel afirmă că un silogism este perfect atunci cînd concluzia este necesară, şi imperfect atunci cînd concluzia se referă numai la o posibilitate; este de observat că această completare este totodată o deviere, de la care Aristotel revine ceva mai jos, cînd zice că un silogism este imperfect atunci cînd pune în joc alte premise decît acele date originar; un silogism imperfect presupune unele admiteri complementare. Într-un alt sens, destul de vecin, pe care îl izolează Boutroux, în timp ce recurge la ambele *Analitici*, un silogism perfect este conform în chip imediat cu tipul indicat de Aristotel (în capitolul 4), în vreme ce silogismul imperfect poate deveni conform acestui tip numai cu ajutorul unor reducţii la figura întîi. Trebuie să adăugăm că acest caracter de evidenţă imediată al figurii întîi, mulţumită căreia concluzia decurge în mod necesar şi explicit din premise, se datoreşte poziţiei centrale a termenului mediu în cele două premise, acesta fiind cuprins într-una din premise şi cuprinzător în cealaltă. Reţinem, în tot cazul, că, pentru Aristotel, modurile valabile ale celorlalte două figuri nu constituie nici unul silogisme perfecte; dacă ele dau concluzii necesare, acestea totuşi nu decurg în chip evident şi explicit.

[58] Prin termeni universali sau raportaţi universal, trebuie să înţelegem, firește, termeni luaţi în propoziţii universale, iar prin termeni neuniversali vom înţelege termeni luaţi în propoziţii particulare sau în propoziţii nedefinite (premisele putînd fi una particulară şi cealaltă nedefinită).

[59] Adică una dintre premise, indiferent care, trebuie să fie obligatoriu, negativă, iar cealaltă, obligatoriu afirmativă.

[60] Aristotel schimbă literele pentru desemnarea termenilor. În loc de *A* (majorul), *B* (mediul), *C* (= Γ, minorul), notează cu *M* mediul), *N* (majorul) şi *O* (minorul); în ordinea alfabetului grec, M este în frunte, ca mai general, iar celelalte noţiuni sînt notate, de asemenea, după apropierea de mediu: N este „mai mare", Ξ (corespunzător lui *O* din alfabetul nostru) este „mai mic".

https://biblioteca-digitala.ro

inte [61]. Şi tot aşa, dacă *M* aparţine întregului *N*, dar de loc lui *O*, atunci *N* nu va aparţine nici unui *O*. Căci dacă *M* nu aparţine nici unui *O*, nici *O* nu aparţine nici unui *M*; dar *M* (cum am zis) aparţine la toţi *N*; atunci nu va aparţine nici unui *N*, pentru că s-a realizat din nou prima figură. Insă întrucît relaţia negativă este convertibilă, *N* nu aparţine nici unui *O*. Şi astfel, vom avea acelaşi silogism [62].

Este posibil să dovedim, de asemenea, aceste rezultate prin reducerea la imposibil [63].

Este evident atunci că rezultă un silogism, cînd termenii sînt astfel raportaţi, dar nu un silogism perfect; căci necesitatea nu rezultă perfect numai din premisele date originar; altele mai sînt necesare.

Dar dacă *M* este enunţat despre oricare *N* şi, de asemenea, despre orice *O*, atunci nu poate avea loc un silogism [64]. Termeni pentru ilustrat un raport afirmativ între extremi sînt: *substanţă, animal, om*; un raport negativ: *substanţă, animal, număr,* — substanţa fiind termenul mediu.

---

[61] Modul acesta de silogism în figura a doua poartă denumirea de *Cesare*. După cum se vede, Aristotel îi dovedeşte valabilitatea prin convertirea majorei, ceea ce îl reduce la modul *Celarent* al figurii întîi, mod recunoscut anterior ca valabil. Exemplu:

(E) Nici o plantă nu este animal
(A) Orice om este animal
(E) Nici un om nu este plantă.

Majora se converteşte (operaţia este indicată de litera *s* din *ceSare*) în:

Nici un animal nu e plantă.

[62] Aici Aristotel a dovedit valabilitatea modului ce se va denumi mai tîrziu *Camestres*. Acesta se demonstrează valabil iarăşi prin reducerea la *Celarent*, permutîndu-se premisele una în locul celeilalte şi convertindu-se minora şi concluzia (operaţiile sunt indicate, respectiv, de literele *m* şi *s*, în *caMeStreS*).

[63] Sau reducerea la absurd, operaţie prin care se arată că o propoziţie este falsă, prin faptul că consecinţele ce le implică sînt absurde. Nu trebuie confundată *reducerea* la absurd cu *proba* sau *demonstraţia* prin absurd, potrivit căreia se dovedeşte că o propoziţie este adevărată, fiindcă propoziţia contradictorie este falsă.

[64] Cu aceasta, Aristotel începe prezentarea silogismelor neconcludente în a doua figură.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu este posibil un silogism, nici atunci cînd *M* nu este enunţat despre nici un *N* şi despre nici un *O*. Termeni pentru ilustrat un raport afirmativ sînt: *linie, animal, om*; iar un raport negativ: *linie, animal, piatră.*

Este clar deci că, dacă un silogism se formează cînd termenii sînt raportaţi universal, ei trebuie să fie raportaţi cum am stabilit de la început[65]; căci dacă sînt raportaţi altfel, nu rezultă nici o concluzie necesară.

Dacă termenul mediu este raportat universal la unul din termenii extremi, trebuie să rezulte un silogism particular negativ[66], ori de cîte ori termenul mediu este raportat universal la major, fie afirmativ, fie negativ, şi particular la minor şi într-un fel opus universalului — prin „într-un fel opus", eu înţeleg că, dacă universala este negativă, particulara este afirmativă; dacă universala este afirmativă, particulara este negativă. Căci dacă *M* nu aparţine nici unui *N*, ci unor *O*, este necesar ca *N* să nu aparţină unor *O*[67]. In adevăr, întrucît judecata negativă este convertibilă, *N* nu va aparţine nici unui *M*; dar s-a admis că *M* aparţine unor *O*; de aceea, *N* nu va aparţine unor *O*. Rezultatul este căpătat cu ajutorul primei figuri[68]. Tot aşa, dacă *M* aparţine la toţi *N*, dar nu

---

[65] Mai precis, la începutul capitolului de faţă.

[66] Adică un silogism a cărui concluzie este o particular-negativă.

[67] Acest mod valabil a primit, mai tîrziu, denumirea de *Festino*.

[68] Convertind judecata negativă, am obţinut un silogism în figura întîi, modul *Ferio*. Schemele comparative se prezintă în felul următor:

Fie silogismul în figura a doua de modul *Festino*:

(E) *Nici un N nu este M*
(I) *Unii O sînt M*
(O) *Unii O nu sînt N*

Convertind majora (*s* din *feStino*), avem

(E) *Nici un M nu este N*
(I) *Unii O sînt M*
(O) *Unii O nu sînt N*,

şi obţinem, astfel, silogismul în figura întîi, modul *Ferio*, amintit mai sus. In cel dintîi din aceste două silogisme, termenul mediu *(M)* este predicat în ambele premise; silogismul este deci în figura a doua; în cel din urmă, termenul mediu *(M)* este subiect în majoră şi predicat în minoră; silogismul este deci în figura întîi.

https://biblioteca-digitala.ro

unor *O*, este necesar ca *N* să nu aparţină unor *O* [69]. Căci dacă *N* aparţine tuturor *O*, iar *M* este enunţat, de asemenea, despre toţi *N*, *M* trebuie să aparţină la toţi *O*; dar
27 b noi am stabilit că *M* nu aparţine unor *O*. Iar dacă *M* aparţine la toţi *N*, dar nu la toţi *O*, vom trage concluzia că *N* nu aparţine la toţi *O*; demonstraţia este aceeaşi ca şi mai sus [70]. Dar dacă *M* este enunţat despre toţi *O*, dar nu despre unii *N*, atunci nu va fi nici un silogism. Să luăm termenii: *animal, substanţă, corb* şi apoi *animal, alb, corb*. Nu va rezulta nici o concluzie şi atunci cînd *M* nu este enunţat despre nici un *O*, ci despre unii *N*. Termeni pentru ilustrat o raportare afirmativă sînt: *animal, substanţă, unitate*; iar o raportare negativă: *animal, substanţă, ştiinţă*.

Pentru cazul că judecata universală este opusă celei particulare, am arătat cînd silogismul este posibil şi cînd nu; dar dacă premisele vor fi similare în formă, adică sau amîndouă negative, sau amîndouă afirmative, silogismul nu este posibil în nici un chip. Să le socotim întîi negative şi să luăm premisa majoră universală, de exemplu să zicem că *M* nu aparţine lui *N* de loc şi nu aparţine unor *O*. Este posibil atunci că *N* să aparţină ori la toţi *O*, ori la nici unul. Termeni pentru a ilustra relaţia negativă sînt: *negru, zăpadă, animal*. Dar nu este posibil să găsim termeni ai căror extremi să fie raportaţi afirmativ şi universal, dacă *M* aparţine unor *O* şi nu aparţine unor *O*. Căci, dacă *N* ar aparţine la toţi *O*, iar *M* nici unui *N*, atunci *M* nu aparţine nici unui *O*; dar noi am admis că el aparţine unor *O*. Pe această cale, nu

---

Acesta fiind valabil, după cum s-a stabilit la locul potrivit, şi conversiunea universalei negative fiind corectă, înseamnă că şi silogismul în figura a doua, pe care l-am obţinut prin conversiunea majorei, este valabil. Ceea ce era de demonstrat.

[69] Modul acesta valabil al silogismului în figura a doua a fost denumit *Baroco*.

[70] Exemplu (dovada prin absurd este indicată de *c* din *baroCo*):

(A) Orice om este animal
(O) Nu tot ce e viu este animal
(O) Nu tot ce e viu este om

https://biblioteca-digitala.ro

putem găsi termeni, ci trebuie să raţionăm pe baza nedefinitului [71]. Căci, dacă este adevărat că *M* nu aparţine unor *O*, nici cînd el nu aparţine nici unui *O*, şi dacă atunci cînd el nu aparţine nici unui *O*, silogismul nu este posibil, firește că nu va fi posibil nici acum.

Tot aşa, să luăm premisele afirmative, iar premisa majoră, ca şi înainte, universală; de exemplu, *M* aparţine la toţi *N* şi la unii *O*. Este posibil atunci pentru *N* ca să aparţină la toţi *O*, ori la nici un *O*. Termeni pentru a ilustra raportarea negativă sînt: *alb, lebădă, piatră*. Dar nu este posibil să găsim termeni pentru a ilustra raportarea universal afirmativă, pentru motivul arătat mai înainte; ci trebuie să raţionăm pe baza nedefinitului [72]. Iar dacă premisa minoră este universală, adică *M* nu aparţine nici unui *O* şi *M* nu aparţine unor *N*, atunci este posibil pentru *N* să aparţină sau tuturor *O*, sau nici unui *O*. Termeni pentru apartenenţă sînt: *alb, animal, corb*, iar pentru neapartenenţă: *alb, piatră, corb*. Dacă premisele sînt afirmative, termenii pentru neapartenenţă sînt: *alb, animal, zăpadă*; pentru apartenenţă: *alb, animal, lebădă*.

Este evident deci că, de cîte ori premisele au aceeaşi calitate, una fiind universală şi alta particulară, nu se poate forma un silogism. Nu este posibil un silogism, nici dacă termenul mediu aparţine la unii din fiecare termen extrem, sau nu aparţine la unii din fiecare, sau aparţine la unii din una, dar nu la unii din celălalt, sau nu apar-

[71] Despre nedefinit s-a vorbit mai sus, nota 51. Cf. şi nota 50. In paragraful la care ne aflăm, argumentarea lui Aristotel este următoarea: este cu neputinţă a se arăta că *N* poate totodată să aparţină oricărui *O* sau nici unui *O*, deoarece nu se pot găsi exemple în acest sens; în această situaţie, ne vom aminti că o particular-negativă este nedefinită în înţelesul că este cuprinsă în universal-negativă; dar aceasta înseamnă că tot ce este adevărat despre universal-negativă rămîne adevărat şi despre particular-negativă; ca atare, dacă modul *E-E* este neconcludent, aşa cum s-a stabilit mai sus, tot neconcludent va fi şi modul *E-O*.

[72] Argumentarea se aseamănă cu aceea de la paragraful precedent. Cf. şi nota 74.

https://biblioteca-digitala.ro

ține la nici unul din amîndoi, sau le aparține nedefinit [73]. Termeni comuni pentru toate cele de mai sus sînt: *alb, animal, om*; și *alb, animal, neînsuflețit.*

28 a Este deci evident, din cele ce s-au spus, că, dacă termenii se raportă unul la altul în felul arătat, rezultă cu necesitate un silogism; iar dacă rezultă un silogism, termenii trebuie să fie raportați așa. Dar este evident, de asemenea, că orice silogism din această figură este imperfect; căci toate devin perfecte prin anumite judecăți suplimentare, care ori sînt conținute în termeni cu necesitate, ori sînt primite ca ipoteze, ca în dovada prin imposibil. Mai departe este evident că o concluzie afirmativă nu se capătă cu ajutorul acestei figuri, ci toate sînt negative, fie universal, fie particular [74].

6

(*Silogismul de simplă apartenență în figura a treia*)

Dar dacă aceluiași termen [75] luat universal îi aparține un al doilea, iar un al treilea nu-i aparține de loc, ori dacă aceluiași termen luat universal amîndoi îi aparțin, sau nu-i aparțin, această figură se numește a treia; prin termen mediu în această figură înțeleg pe acela despre care sînt enunțate celelalte două; prin extremi înțeleg

[73] Aristotel a eliminat deci ca neconcludente 12 din cele 16 combinații posibile în figura a doua. Rămîn în prezență patru moduri valabile care vor fi denumite, mai tîrziu, respectiv *Cesare, Camestres, Festino* și *Baroco*. Am explicat mai sus că vocalele din fiecare denumire reprezintă cele trei propoziții ale silogismului în calitatea și cantitatea lor; mai adăugăm acum că, prin convenție, inițiala fiecărui mod de la figura a doua este aceeași cu inițiala modului de la figura întîi la care poate fi raportat; ceea ce înseamnă că *Baroco* derivă din *Barbara, Festino* din *Ferio,* iar *Cesare* și *Camestres* se deduc, ambele, din *Celarent.*

[74] Trebuie deci să reținem că: silogismul în figura a doua comportă patru moduri valabile; pentru toate aceste moduri, silogismul este imperfect; în fine, concluzia unui silogism în figura a doua nu este niciodată afirmativă.

[75] Aceluiași termen = termenul mediu.

https://biblioteca-digitala.ro

predicatele, prin extremul major pe acela care este mai departe de mediu, prin minor, pe acela care este mai aproape de el. Termenul mediu stă în afara extremilor şi ocupă locul ultim. Silogismul nu poate fi perfect nici în figura aceasta, dar el este posibil, fie că termenii sînt raportaţi universal la termenul mediu[76], fie că nu.

Dacă sînt universali, ori de cîte ori *P* şi *R* aparţin la toţi *S*, urmează că *P* va aparţine cu necesitate unor *R*[77]. Căci, întrucît judecata afirmativă este convertibilă, *S* va aparţine unor *R*: prin urmare, întrucît *P* aparţine la toţi *S*, iar *S* la unii *R*, *P* trebuie să aparţină unor *R*, pentru că s-a produs un silogism de figura întîi. Este posibil să demonstrăm aceasta, de asemenea, prin reducerea la imposibil şi prin extrapunere[78]. Căci, dacă atît *P* cît şi *R*

---

[76] Silogismele în figura a treia se recunosc deci prin faptul că termenul mediu are funcţia de subiect în ambele premise. Dar definiţia ce ar urma mai strict din tratarea lui Aristotel ar fi următoarea: un silogism în figura a treia întruneşte în concluzie două concepte ce îşi convin unul altuia prin aceea că pot fi afirmate şi unul şi celălalt în legătură cu un termen mediu; sau pune faţă în faţă două concepte ce nu-şi convin, deoarece unul poate fi afirmat şi celălalt negat de termenul mediu. După cum se vede din enunţul lui Aristotel, silogismul de figura a treia nu poate fi nici el perfect.

[77] Aristotel schimbă din nou, la figura a treia, literele ce simbolizează termenii: în ordinea alfabetului grec, Π, Ρ, Σ, care corespunde aici cu ordinea alfabetului nostru. Cum în această figură mediul este subiect în ambele premise, deci are sfera cea mai mică, el este desemnat prin *S*, iar majorul prin *P* şi minorul prin *R*.

[78] Avem astfel un prim mod valabil, ce va purta denumirea de *Darapti*. Demonstraţia valabilităţii, care urmează, constă în reducerea la *Darii* (cunoscut ca valabil), prin conversiunea parţială a minorei; dar Aristotel explică, apoi, că această demonstraţie se poate face şi prin reducerea la imposibil (cf. nota 63) sau prin extrapunere (cf. mai jos).

Dar să luăm fiecare demonstraţie în parte, ca ilustrare pentru alte demonstraţii similare, pe care nu le vom mai exemplifica.

Darapti corespunde următoarei scheme:

(A) *Toţi S sînt P*
(A) *Toţi S sînt R*
(I) *Unii R sînt P*

Prin conversiunea parţială a minorei (*p* din *daraPti*), obţinem un silogism în *Darii*:

https://biblioteca-digitala.ro

aparţin la toţi *S*, şi dacă luăm unul dintre *S*, de exemplu *N*, atunci şi *P* şi *R* vor aparţine acestuia, şi astfel *P* va aparţine unor *R*.

Dacă *R* aparţine la toţi *S*, iar *P* nici unui *S*, atunci vom avea silogismul că *P* cu necesitate nu va aparţine unor *R* [79]. Aceasta se poate demonstra în acelaşi mod ca şi înainte, prin convertirea premisei *RS* [80]. S-ar putea, de asemenea, să se demonstreze prin imposibil, ca în cazul anterior. Dar dacă *R* nu aparţine nici unui *S*, iar *P* la toţi *S*, atunci nu va fi nici un silogism. Termeni pentru apartenenţă sînt: *animal, cal, om*; iar pentru neapartenenţă: *animal, neînsufleţit, om.*

Nu există silogism, nici cînd ambii termeni nu sînt afirmaţi despre vreun *S*. Exemple de apartenenţă: *animal, cal, neînsufleţit*; iar de neapartenenţă: *om, cal, neînsufleţit,* — neînsufleţit fiind termenul mediu.

Se arată clar, şi în această figură, cînd un silogism este posibil şi cînd nu, dacă termenii sînt universali. Căci ori de cîte ori amîndoi termenii sînt afirmativi, va fi un silogism în care un termen extrem aparţine la unii din celălalt; iar cînd ei sînt negativi, nici un silogism nu va

---

(A) *Toţi S sînt P*
(I) *Unii R sînt S*
(I) *Unii R sînt P.*

Acest din urmă silogism este valabil; conversiunea este valabilă; deci silogismul de mod *Darapti* este valabil.

Trecem acum la demonstraţia prin reducere la absurd. Dacă luăm contradictoria concluziei din *Darapti* şi o introducem ca majoră într-un silogism de modul *Celarent,* avem:

(E) *Nici un R nu este P*
(A) *Toţi S sînt R*
(E) *Nici un S nu este P,*

în care concluzia este în contradicţie cu majora din *Darapti,* adică cu premisa de la care am plecat şi pe care am considerat-o adevărată.

In fine extrapunerea (ἔκθεσις) pleacă de la principiul că tot ce este adevărat despre mediu este adevărat despre o parte din el; aşadar, dacă toţi *S* sînt *P* şi *R* (cele două premise din *Darapti*), atunci şi unii *S* sînt *P* şi *R;* deci unii *R* sînt *P.*

[79] Modul concludent *Felapton* al figurii a treia.

[80] Ceea ce este echivalent cu reducerea la *Ferio.*

https://biblioteca-digitala.ro

fi posibil. Cînd însă un termen este negativ şi altul afirmativ, dacă majora este negativă, iar minora afirmativă, 28 b
atunci va fi un silogism în care un termen extrem nu aparţine la unii din celălalt; dacă însă relaţia este răsturnată, nici un silogism nu va fi posibil [81].

Dacă un termen este raportat universal la termenul mediu şi celălalt, particular, în cazul cînd amîndoi sînt afirmativi, atunci trebuie să aibă loc un silogism, indiferent care din termeni este universal [82]. In adevăr, dacă *R* aparţine la toţi *S*, iar *P* la unii *S*, atunci *P* trebuie să aparţină unor *R*. Căci, întrucît judecata afirmativă este convertibilă, *S* trebuie să aparţină unor *P* şi astfel, întrucît *R* aparţine la toţi *S*, iar *S* unor *P*, atunci şi *R* trebuie să aparţină unor *P*; de aceea, *P* trebuie să aparţină unor *R*.

Tot aşa, dacă *R* aparţine unor *S* şi *P* la toţi *S*, atunci şi *P* trebuie să aparţină unor *R*. Aceasta se poate demonstra, în acelaşi fel ca şi mai sus. Este posibil a o demonstra, de asemenea, prin imposibil şi prin extrapunere, ca şi în cazul precedent.

Dar dacă un termen este afirmativ, iar celălalt negativ, şi dacă afirmativa este universală, un silogism va fi posibil, ori de cîte ori termenul minor este afirmativ [83]. Căci dacă *R* aparţine la toţi *S*, iar *P* nu aparţine unor

[81] Intreg acest pasaj trebuie înţeles ca o reluare, care reprezintă intenţia lui Aristotel de a rezuma şi sistematiza tot ce a spus pînă aici cu privire la figura a treia. Ambele premise fiind universale, dacă ele mai sînt şi afirmative, avem un silogism concludent al modului *Darapti*; dacă sînt însă negative, nu avem un silogism concludent; dacă majora este negativă şi minora afirmativă, avem un silogism concludent al modului *Felapton*; iar dacă majora este afirmativă şi minora negativă, nu poate fi iarăşi silogism concludent.

[82]. De data aceasta, Aristotel anunţă două moduri concludente, după cum se vede din expresia: „indiferent care din termeni este universal". Este vorba de *Disamis* şi de *Datisi*. Reamintim, pentru demonstraţii, rolul consoanelor-operatori care indică operaţia de efectuat asupra propoziţiei reprezentate prin vocala care le prevede. Astfel, în *diSaMiS*, trebuie făcute următoarele operaţii: conversiunea majorei, transpoziţie, (obţinerea concluziei şi) conversiunea concluziei. Pe viitor, vom lăsa aceste operaţii în general pe seama cititorului.

[83] Modul acesta va fi denumit *Bocardo*.

https://biblioteca-digitala.ro

S, este necesar ca *P* să nu aparţină unor *R*. În adevăr, dacă *P* aparţine la toţi *R*, iar *R* aparţine la toţi *S*, atunci *P* va aparţine la toţi *S*. Dar noi am admis că nu este aşa. Demonstraţia este posibilă şi fără reducere la imposibil, dacă luăm un *S* căruia *P* nu-i aparţine.

Dar ori de cîte ori majora este afirmativă, nici un silogism nu este posibil; de exemplu, dacă *P* aparţine la toţi *S* şi *R* nu aparţine la unii *S*. Termeni pentru relaţia universal-afirmativă sînt: *însufleţit, om, animal.* Pentru relaţia universal-negativă nu este posibil a găsi termeni, dacă *R* aparţine unor *S* şi nu aparţine unor *S*. Căci, dacă *P* aparţine la toţi *S* şi *R* la unii *S*, atunci şi *P* trebuie să aparţină la unii *R*. Dar am admis că el nu aparţine nici unui *R*. Trebuie să procedăm aci ca mai înainte [84]. Întrucît expresia „nu aparţine la unii" este nedefinită, ea poate fi, de asemenea, utilizată ca adevărată şi despre aceea ce nu aparţine la nici unul. Dar dacă *R* nu aparţine nici unui *S*, nici un silogism nu este posibil, cum s-a şi arătat [85]. E clar deci că nici aici nu va fi posibil un silogism.

Dacă termenul negativ este universal, ori de cîte ori termenul major este negativ şi cel minor afirmativ, atunci va fi un silogism [86]. Căci dacă *P* nu aparţine nici unui *S*, iar *R* aparţine unor *S*, atunci *P* nu va aparţine unor *R*, pentru că vom avea din nou figura întîi, dacă premisa *RS* este convertită.

Dar cînd termenul minor este negativ, atunci nu va fi nici un silogism. Termeni pentru apartenenţă sînt: *animal, om, sălbatic*; pentru neapartenenţă: *animal, ştiinţă, sălbatic,* — termenul mediu fiind, în amîndouă, sălbatic.

Nu este posibil un silogism cînd amîndoi termenii sînt
29 a negativi, dar unul este universal şi celălalt particular. Cînd termenul minor este raportat universal la termenul

[84] Cînd a fost vorba despre demonstraţia prin nedefinit. A se vedea nota 71 şi textul la care se referă.

[85] Cazul acesta a mai fost examinat mai sus, 28 a; a se vedea ipoteza urmată de exemplul: *animal, cal, om; animal, neînsufleţit, om.*

[86] Modul acesta va fi numit *Ferison.*

https://biblioteca-digitala.ro

mediu, vom lua termenii : *animal, ştiinţă, sălbatic* ; apoi *animal, om, sălbatic.* Cînd termenul major este raportat universal la termenul mediu, vom lua ca termeni pentru o relaţie negativă : *corb, zăpadă, alb.* Pentru o relaţie afirmativă nu se pot găsi termeni, dacă *R* aparţine unor *S* şi nu aparţine unor *S.* In adevăr, dacă *P* aparţine la toţi *R,* iar *R* unor *S,* atunci *P* aparţine unor *S* ; dar noi am admis că el nu aparţine nici unuia. Aici trebuie să facem dovada pe baza nedefinitului.

Nu este posibil silogismul într-un chip oarecare, nici dacă fiecare dintre termenii extremi aparţine la unii din termenul mediu, ori nu aparţine, ori unul aparţine, iar altul nu aparţine, ori unul aparţine la unii din mediu, iar altul la nici unul din mediu sau dacă premisele sînt nedefinite. Termeni comuni pentru toate sînt : *animal, om, alb* ; apoi *animal, neînsufleţit, alb.*

Se vede clar, şi în această figură, cînd silogismul este posibil şi cînd nu ; şi dacă termenii se raportă în felul cum s-a stabilit, un silogism rezultă cu necesitate, iar dacă există un silogism, termenii trebuie să fie astfel raportaţi. Vedem clar, de asemenea, că toate silogismele în această figură sînt imperfecte (pentru că toate devin perfecte prin anumite admiteri suplimentare), şi că nu este posibil să ajungem la o concluzie universală, cu ajutorul acestei figuri, fie negativă, fie afirmativă [87].

7

(*Silogisme prin conversiune în toate figurile. Proprietăţi comune ale celor trei figuri*)

Este evident, de asemenea, că, în toate figurile [88], ori de cîte ori nu rezultă un silogism, dacă amîndoi termenii

[87] Silogismul în figura a treia comportă 6 moduri valabile, şi anume : *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo* şi *Ferison.* In nici unul din aceste moduri, concluzia nu este universală. Silogismul în figura a treia este imperfect.

[88] Aristotel va încerca acum să demonstreze că silogismele tuturor figurilor au unele proprietăţi comune, deoarece, după cum am

https://biblioteca-digitala.ro

sînt afirmativi sau negativi, nu urmează nimic necesar; dar dacă unul este afirmativ şi celălalt negativ, şi dacă negativul este luat universal, un silogism va rezulta totdeauna, raportînd termenul minor la cel major; de exemplu, dacă *A* aparţine la toţi sau unor *B*, iar *B* nu aparţine nici unui *C*. Căci, dacă premisele sînt convertite, este necesar ca *C* să nu aparţină unor *A*. Şi tot aşa, în celelalte figuri: un silogism rezultă totdeauna cu ajutorul conversiunii [89]. Este evident, de asemenea, că o nedefinită în locul unei particular-afirmative va aduce acelaşi silogism în toate figurile [90].

Vedem însă că toate silogismele imperfecte devin perfecte cu ajutorul primei figuri. Căci toate ajung la o concluzie, fie prin dovadă directă, fie prin imposibilitate. În ambele cazuri, rezultă prima figură: la cele ce sînt făcute perfecte prin dovada directă, fiindcă, după cum am văzut, toate ajung la o concluzie cu ajutorul conversiunii, iar conversiunea produce prima figură; la cele dovedite

---

văzut, silogismele în figura a doua şi în figura a treia se pot reduce la silogismele în figura întîi, singurele perfecte. Totodată, el se întreabă dacă transpunerea premiselor şi conversiunea nu pot fi împinse mai departe; cu această ocazie, el va descoperi moduri zise indirecte, care presupun că termenul major este subiectul concluziei (de unde în modurile descoperite pînă acum subiectul concluziei este termenul minor). Aşa, ca să luăm un exemplu, modul indirect *Baralipton* poate fi socotit că derivă din *Barbara* prin conversiunea parţială a concluziei, în felul următor:

(A) *Toţi B sînt A*
(A) *Toţi C sînt B*
(I) *Unii A sînt C*

derivă din

(A) *Toţi B sînt A*
(A) *Toţi C sînt B*
(A) *Toţi C sînt A*

[89] Pînă aci, Aristotel a definit, în ordinea respectivă, două moduri indirecte ale figurii întîi, ce se vor denumi, mai tîrziu, *Fapesmo* şi *Frisesomorum*; aluzia sa la celelalte figuri priveşte *Firesmo*, singurul mod indirect la figura a doua şi *Fapemo* şi *Frisemo*, moduri indirecte ale figurii a treia; toate aceste moduri au fost stabilite clar abia de *Pacius*, în secolul XVI.

[90] Căci nu trebuie să uităm că nedefinitele sînt tratate de Aristotel ca fiind particulare.

https://biblioteca-digitala.ro

prin reducere la imposibil, pentru motivul că, admiţînd judecata falsă, silogismul se realizează cu ajutorul primei figuri; de exemplu, în figura ultimă, dacă *A* şi *B* aparţin la toţi *C*, urmează că *A* aparţine unor *B*, căci dacă *A* n-ar aparţine nici unui *B*, iar *B* aparţine la toţi *C*, atunci *A* nu aparţine nici unui *C*: dar noi am admis că *A* aparţine la toţi *C* [91]. Şi tot aşa, în celelalte cazuri.

Este de asemenea posibil a reduce toate silogismele la 29 b
silogisme universale în figura întîi. Cele din figura a doua devin perfecte desigur prin acestea, deşi nu toate pe aceeaşi cale; silogismele universale devin perfecte prin conversiunea premisei negative; iar fiecare dintre silogismele particulare prin reducerea la imposibil [92]. In prima figură, silogismele particulare devin, în adevăr, perfecte prin ele însele, dar este posibil, de asemenea, să le dovedim cu ajutorul figurii a doua, reducîndu-le la imposibil, de exemplu, dacă *A* aparţine la toţi *B*, iar *B* la unii *C*, urmează că *A* aparţine unor *C*. In adevăr, dacă *A* n-ar aparţine nici unui *C*, în timp ce aparţine la toţi *B*, atunci *B* nu va aparţine nici unui *C*, ceea ce noi ştim cu ajutorul figurii a doua [93]. La fel va fi posibilă demonstraţia în cazul negativei. Astfel, dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, iar *B* aparţine unor *C*, atunci *A* nu va aparţine unor *C*, căci dacă ar aparţine la toţi *C* şi n-ar aparţine nici unui *B*, atunci *B* nu ar aparţine nici unui *C*; şi

---

[91] Modul *Darapti* se va dovedi valabil prin reducere la imposibil faţă cu modul *Celarent*, după cum s-a arătat în I, 6, 28a. Cf. şi nota 78.

[92] Nu ne putem îngădui să revenim aci la toate cîte sînt expuse mai sus în diferite locuri şi pe care Aristotel le rezumă acum într-o singură frază.

[93] Reducerea la imposibil a lui *Darii* presupune că luăm contradictoria concluziei şi că o introducem ca minoră în *Camestres*, cu care prilej obţinem

(A) *Toţi B sînt A*
(E) *Nici un C nu este A*
(E) *Nici un C nu este B.*

Dar concluzia aceasta contrazice minora din *Darii* (*Unii C sînt B*). Aristotel înlocuieşte aici pe *M, N, O* cu *A, B, C.*

https://biblioteca-digitala.ro

aceasta este, după cum am văzut, figura mijlocie [94]. Prin urmare, întrucît toate silogismele în figura mijlocie pot fi reduse la silogisme universale în prima figură, şi întrucît silogismele particulare în prima figură pot fi reduse la silogisme în figura mijlocie, este clar că silogismele particulare pot fi reduse la silogisme universale în prima figură [95]. Silogismele în figura a treia, dacă termenii sînt universali, pot deveni de-a dreptul perfecte, cu ajutorul acestor silogisme, iar cînd una dintre premise este particulară, cu ajutorul silogismelor particulare în prima figură: şi acestea, am văzut, pot să fie reduse la silogisme universale în prima figură: prin urmare, şi silogismele particulare în figura a treia pot să fie reduse. Este clar deci că toate silogismele pot fi reduse la silogisme universale în figura întîi [96].

Am arătat deci cum silogismele, care dovedesc că ceva aparţine ori nu aparţine la alt ceva, sînt constituite;

---

[94] Figura *mijlocie* este tot una cu figura a doua, figurile fiind, pentru Aristotel, în număr de trei. Aci, Aristotel arată că se poate demonstra *Ferio* prin reducere la imposibil faţă de *Cesare*. Demonstraţia se aseamănă cu aceea redată în nota precedentă, anume că luăm iarăşi contradictoria concluziei şi o introducem ca minoră.

[95] Trebuie înţeles că este vorba aici de silogismele particulare *în prima figură*. Cuvintele subliniate de noi lipsesc în textul lui Aristotel, dar revenirea pe care o găsim cu cîteva rînduri mai jos nu lasă nici un dubiu; facem aluzie la următorul pasaj: „şi acestea (adică silogismele particulare în prima figură), am văzut, pot să fie reduse la silogisme universale în prima figură". Cum interpretăm aceste pasaje ale lui Aristotel? Nu desigur că cele patru moduri iniţiale în figura întîi pot da loc la reduceri, modurile acestea fiind, mai ales pentru Aristotel, ireductibile între ele. Dar capitolul 7 ne-a prezentat moduri indirecte în figura întîi, anume *Baralipton, Celantes, Dabitis, Fapesmo* şi *Frisesomorum*. Or, am arătat, în nota 88, cum *Baralipton*, mod indirect în figura întîi cu concluzia particulară *I* sau *O*, derivă din *Barbara*, mod direct în figura întîi cu concluzia universal-afirmativă *A*. Este incontestabil că la această transformare face Aristotel aluzie, cînd pretinde că, în figura întîi, silogisme particulare pot fi reduse la silogisme universale.

[96] Dacă analizăm lucrurile mai îndeaproape, găsim că Aristotel raţionează aici într-un chip foarte aproximativ. În adevăr, silogismele în figura a treia sînt, după cum am văzut, toate particulare, fie cele directe, fie cele indirecte; dar, ele se reduc fie la silogismul

https://biblioteca-digitala.ro

adică, întîi, cum sînt constituite în sine silogismele din aceeaşi figură, şi, al doilea, cum silogismele din diferite figuri sînt raportate unul la altul.

8[97]

(*Silogisme cu premisele necesare*)

Deoarece apartenenţa simplă, apartenenţa necesară sau apartenenţa posibilă a ceva la ceva se deosebesc (căci multe lucruri aparţin de fapt, dar nu cu necesitate, iar altele nici cu necesitate şi nici de fapt, dar este posibil ca ele să aparţină)[98], este clar că vor exista silogisme diferite pentru a dovedi fiecare dintre aceste relaţii şi că

---

de figura întîi în *Ferio,* fie la silogismul de figura întîi în *Darii,* şi nu la silogismul indirect în figura întîi *Baralipton* care, numai el, se reduce, la rîndul său, la modul direct *Barbara;* nu este deci exact *stricto sensu* că silogismele în figura a treia pot fi reduse la silogisme universale în figura întîi prin intermediul unor silogisme particulare din aceeaşi figură.

[97] Incepînd de la capitolul 8 şi pînă la capitolul 22 inclusiv, Aristotel tratează amănunţit despre silogismele modale, şi anume în ce măsură modalitatea premiselor trece sau nu trece asupra concluziei. Spre deosebire de silogismele simple pe care le-am studiat pînă acum, silogismele modale dau o concluzie modală, adică o concluzie care poate fi sau necesară sau contingentă. O examinare foarte atentă a teoriei silogismelor modale găsim la Hamelin, în *Le Système d'Aristote,* lecţia a douăsprezecea; analiza acestui autor arată că această teorie este caracteristică manierei lui Aristotel, dar dintre cele mai dificile.

[98] In ce priveşte posibilul, filozofiile idealiste — şi cea aristotelică se apropie aci întrucîtva de idealism — introduc un element de incertitudine, care face orice definiţie zadarnică. Abia materialismul dialectic pune stăpînire pe posibilitate, în legătură cu realitatea, arătînd că aceste două categorii exprimă una dintre cele mai importante laturi ale procesului obiectiv de dezvoltare în natură şi în societate. Cu acest prilej, se va ivi o deosebire între posibilitatea aristotelică, pur formală, lipsită de orice conţinut, şi posibilitatea reală, a materialismului dialectic; din punctul de vedere al posibilităţii formale, „totul este posibil", şi acest concept cu totul abstract nu se opune necesităţii după nici un temei serios. Posibilitatea reală a dialecticii materialiste, dimpotrivă, înseamnă o posibilitate pentru a cărei realizare există baze obiective certe şi care, în anumite condiţii, se realizează în chip *necesar.*

https://biblioteca-digitala.ro

termenii silogismelor sînt raportaţi în mod diferit, aşa încît un silogism îşi trage concluzia din ceea ce este necesar, altul din ceea ce există de fapt, iar al treilea din ceea ce este posibil [99].

Aproape că nu există nici o deosebire între silogisme din premise necesare şi silogisme care nu fac decît să constate o stare de fapt. Dacă termenii sînt raportaţi în acelaşi fel, fie că ceva aparţine simplu, fie că aparţine (fie că nu aparţine) cu necesitate, va rezulta sau nu
30 a va rezulta un silogism deopotrivă în ambele cazuri, singura diferenţă fiind adaosul expresiei „necesar" la termenii lui. Căci judecata negativă este deopotrivă convertibilă în ambele cazuri, şi trebuie să dăm acelaşi înţeles expresiilor „a fi conţinut în ceva ca într-un tot" şi „a fi enunţat despre ceva ca tot" [100]. Cu excepţiile de făcut mai jos, în toate celelalte cazuri, concluzia se va dovedi necesară cu ajutorul conversiunii, în acelaşi mod ca şi în cazul simplei enunţări. Dar în figura mijlocie, cînd judecata universală este afirmativă, iar particulara negativă, şi tot aşa în figura a treia, cînd universala e afirmativă şi par-

---

[99] Obscuritatea semnalată în nota precedentă se manifestă aici cu putere, prin distincţia între ceea ce este necesar, ceea ce este de fapt şi ceea ce este posibil, ca şi cum necesarul şi posibilul ar putea figura despărţite de real. La adăpostul acestei subtilităţi, Artistotel va considera silogismul modal aparte de silogismul simplu (care afirmă sau neagă o simplă realitate care n-ar fi nici necesară şi nici posibilă). Adevărul este că studiind pînă acum silogismul zis simplu, Aristotel nu s-a preocupat, ca de acum încolo, de modalitatea concluziei, care va fi necesitatea sau ne-necesitatea, fără să mai existe o altă eventualitate, aceea a afirmaţiei simple.

Alineatul următor din capitolul 8 dovedeşte, de altfel, în modul cel mai clar, că Aristotel înţelege să restrîngă, după cum e şi firesc, întreaga discuţie la două cazuri (necesar şi ne-necesar) şi nu s-o întindă la cele trei cazuri anunţate.

[100] Aristotel atinge aici accidental problema capitală a logicii: dacă o judecată trebuie interpretată în extensiune sau în comprehensiune. Această chestiune am arătat-o mai sus în nota 13. Interesant este că, în pasajul ce-l avem sub ochi, Aristotel admite, ca mulţi dintre logicienii din timpuri mai noi, că nu este incompatibilitate între ambele feluri de a vedea; s-ar părea totuşi că, în *Analitici*, Aristotel priveşte judecăţile mai mult în comprehensiune, în vreme ce silogismul presupune o interpretare în extensiune.

https://biblioteca-digitala.ro

ticulara negativă, demonstrația nu va lua aceeași formă [101], ci, prin extrapunerea unei părți a subiectului judecății particular-negative, căreia cele două predicate nu-i aparțin, trebuie să facem silogismul cu referință la această parte; cu termeni astfel aleși, concluzia va urma cu necesitate [102]. Dar dacă el este necesar prin raportare la partea luată prin extrapunere, el trebuie să fie necesar și pentru ceea ce este cuprins în termenul în discuție. Căci partea luată prin extrapunere este tocmai ceva esențial. Și fiecare din cele două silogisme se formează în figura proprie lor.

9

⟨*Silogisme cu o premisă simplă și o premisă necesară în figura întîi*⟩

Se întîmplă uneori, de asemenea, că atunci cînd o premisă este necesară, concluzia este necesară; dar nu trebuie să fie orice fel de premisă, ci numai majora; de

[101] Cele spuse aici de Aristotel se aplică modului *Baroco* în figura a doua și modului *Bocardo* în figura a treia, ale căror premise răspund în adevăr condițiilor stipulate de Aristotel și care este iarăși adevărat că nu urmează regulilor expuse mai sus în caz că sînt silogisme necesare de mod *Baroco* sau *Bocardo*; căci contradictoria concluziei nu ar mai fi necesară, ci contingentă (pentru *Baroco*, de pildă, ea ar fi: nu este necesar ca unii *N* să nu fie *O*) și silogismul n-ar mai fi necesar; astfel că nu mai putem proceda ca mai înainte, la reducerea prin imposibil.

[102] Adică renunțînd la demonstrația prin reducere la imposibil, Aristotel va recurge la extrapunere; iată schematic cum se prezintă operația pentru *Baroco*:

Fie silogismul necesar, în *Baroco*.

(A) *Este necesar ca toți O să fie M*
(O) *Este necesar ca unii N să nu fie M*
(O) *Este necesar ca unii N să nu fie O.*

Numim *F*, partea din termenul minor despre care termenul mediu este negat, și obținem

(A) *Este necesar ca toți O să fie M*
(E) *Este necesar ca nici un F să nu fie M*
(E) *Este necesar ca nici un F să nu fie O*

Avem acum un silogism necesar în *Camestres* pe care îl cunoaștem ca valabil; deci și silogismul necesar în *Baroco* este valabil.

https://biblioteca-digitala.ro

exemplu, dacă *A* este luat ca aparţinînd ori neaparţinînd cu necesitate lui *B*, iar *B* este luat ca aparţinînd simplu lui *C* [103]. Dacă premisele sînt luate în acest fel, atunci cu necesitate *A* va aparţine, ori nu va aparţine, lui *C* [104]. In adevăr, dacă *A* cu necesitate aparţine, ori nu aparţine oricărui *B*, şi întrucît *C* este unul dintre *B*, este clar că pentru *C*, de asemenea, relaţia afirmativă ori negativă faţă de *A* se va menţine cu necesitate. Dacă însă premisa majoră nu este necesară, iar premisa minoră este necesară, concluzia nu va fi necesară [105]. Căci dacă ar fi, atunci ar rezulta atît din prima, cît şi din a treia figură, că *A* aparţine cu necesitate la unii *B*. Dar aceasta este fals, pentru că *B* poate să fie de aşa natură

---

deoarece putem înlocui *nici un F* prin *unii N*. Pentru *Bocardo*, se poate face o operaţie similară de extrapunere, care ne duce la un silogism necesar de mod *Felapton*, dovedit anterior ca valabil.

[103] Precizăm, din nou, că o propoziţie simplă nu este altceva, în filozofia lui Aristotel, decît o aserţiune adevărată în fapt, care nu este nici necesară, nici contingentă; am putea s-o numim propoziţie asertorică, iar silogismul întrunind astfel de propoziţii ca premise ar fi un silogism asertoric. O propoziţie necesară se opune unei propoziţii contingente; simpla aserţiune nu-şi pune problema dacă e relaţie este necesară sau nu. Pentru a urmări mai departe textul lui Aristotel, este indispensabil să menţinem aceste distincţii ale celor trei categorii, oricît ar fi ele de artificioase.

[104] Este vorba aici de modurile *Barbara* şi *Celarent*, configuraţia fiind următoarea:

(A) *Este necesar ca toţi B să fie A*
(A) *Toţi C sînt B*
(A) *Este necesar ca toţi C să fie A.*

(E) *Este necesar ca nici un B să nu fie A*
(A) *Toţi C sînt B*
(E) *Este necesar ca nici un C să nu fie A.*

După cum se vede, majora este necesară, minora este simplă şi concluzia este necesară.

[105] Aceleaşi moduri *Barbara* şi *Celarent* se prezintă astfel:

(A) *Toţi B sînt A*
(A) *Este necesar ca toţi C să fie B*
(A) *Toţi C sînt A.*

(E) *Nici un B nu este A*
(A) *Este necesar ca toţi C să fie B*
(E) *Nici un C nu este A.*

https://biblioteca-digitala.ro

încît este posibil ca *A* să nu aparţină nici unui *B* [106]. Chiar noţiunile ne arată clar că concluzia nu va fi necesară [107]; de exemplu, dacă *A* este *mişcare, B animal* şi *C om*: omul este cu necesitate un animal, dar un animal nu se mişcă cu necesitate, şi nici omul. Şi tot aşa, dacă premisa majoră este negativă, pentru că demonstraţia este aceeaşi.

În silogismele particulare, dacă premisa universală este necesară, atunci şi concluzia va fi necesară; dar dacă este cea particulară, atunci concluzia nu va fi necesară, fie că premisa universală este negativă, fie că este afirmativă. Înainte de toate, să admitem că universala este necesară, şi că *A* aparţine întregului *B* cu necesitate, iar *B* aparţine simplu la unii *C*: este necesar atunci ca *A* să aparţină unor *C* cu necesitate, pentru că *C* cade sub *B* şi *A* aparţine cu necesitate la toţi *B* [108]. Şi tot 30 b
aşa, dacă silogismul va fi negativ, pentru că demonstraţia va fi la fel [109]. Dar dacă premisa particulară este necesară, concluzia nu va fi necesară [110], pentru că, din respingerea unei astfel de concluzii, nu rezultă nimic imposibil, întocmai cum nu rezultă în silogismele uni-

[106] Demonstraţia Artistotel o limitează la *Barbara,* prin mijlocirea modului *Darii,* în figura întîi, şi *Darapti,* în figura a treia, şi prin reducerea la imposibil.

[107] Altă demonstraţie, prin exemplu.

[108] Demonstraţia aceasta priveşte modul *Darii* avînd majora necesară şi minora simplă; concluzia va fi necesară. Iată demonstraţia:

Avem silogismul

(A) *Este necesar ca toţi B să fie A*
(I) *Unii C sînt B*
(I) *Este necesar ca unii C să fie A.*

În conformitate cu minora, *C* este o parte din *B;* dar, din majoră reiese atunci că este necesar ca o parte din *C* să fie *A,* anume cei care sînt *B. C* fiind o parte din *B,* concluzia este subalterna majorei. Cf. şi nota 114.

[109] Adică silogismul este de modul *Ferio,* avînd majora necesară şi minora simplă; concluzia va fi necesară.

[110] Silogismul este de modul *Darii,* avînd majora simplă şi minora necesară; concluzia va fi asertorică.

https://biblioteca-digitala.ro

versale. Acelaşi lucru este adevărat şi despre silogismele negative [111]. Să luăm termenii: *mişcare, animal, alb* [112].

10

(*Silogisme cu o premisă simplă şi o premisă necesară, în figura a doua*)

In figura a doua, dacă premisa negativă este necesară, atunci şi concluzia va fi necesară; dar dacă necesară este cea afirmativă, ea nu este necesară [113]. Să luăm întîi negativa ca necesară: *A* nu poate să aparţină nici unui *B* şi aparţine simplu lui *C*. Intrucît judecata negativă este convertibilă, *B* nu poate să aparţină nici unui *A*. Dar *A* aparţine la toţi *C*; prin urmare, *B* nu poate să aparţină nici unui *C*, pentru că *C* cade sub *A* [114]. Acelaşi rezultat se obţine, dacă premisa minoră va fi negativă [115], întrucît, dacă *A* nu poate să aparţină nici unui *C*, nici *C* nu poate să aparţină nici unui *A;* dar *A* aparţine lui *B*, prin urmare, *C* nu poate să aparţină nici unui *B*; căci, din nou, ajungem la prima

---

[111] Modul *Ferio* cu majora asertorică şi minora necesară; concluzia va fi asertorică.

[112] Vedem că exemplul se potriveşte cu penultimul mod pus în discuţie şi nu cu ultimul care este cel mai apropiat. Avem:

(A) Toate animalele se mişcă
(I) Este necesar ca unii albi să fie animale
(I) Unii albi se mişcă.

[113] Modurile *Cesare* şi *Camestres;* dacă premisa necesară este majora, atunci concluzia este şi ea necesară; în caz că minora este necesară, atunci concluzia este asertorică. In cele ce urmează imediat, Aristotel va studia fiecare din aceste două moduri în parte, în ambele cazuri menţionate.

[114] Expresia *B cade sub A* trebuie înţeleasă *B este o parte din A* (adică *Unii A sînt B*).

[115] Aici este vorba de *Camestres,* de unde pînă acum s-a vorbit despre modul *Cesare.*

https://biblioteca-digitala.ro

figură. Şi nici *B* nu poate să aparţină lui *C*, pentru că, de asemenea, conversiunea este posibilă [116].

Dar dacă premisa afirmativă este necesară, concluzia nu va fi necesară [117]. Să luăm pe *A* că aparţine la toţi *B* cu necesitate, dar că nu aparţine de fapt nici unui *C*. Dacă premisa negativă se converteşte, rezultă prima figură. Dar s-a arătat, în cazul primei figuri, că [118], dacă premisa majoră negativă nu este necesară, nici concluzia, la rîndul ei, nu va fi necesară. De aceea, acelaşi rezultat va fi şi aici. Apoi [119], dacă concluzia este necesară, urmează că *C* cu necesitate nu aparţine la unii *A*, căci, dacă *B* cu necesitate nu aparţine nici unui *C*, atunci nici *C* cu necesitate nu va aparţine nici unui *B*. Dar *B*, oricum, cu necesitate aparţine unor *A*, dacă este adevărat, cum am admis, că *A* cu necesitate aparţine la toţi *B*. Prin urmare, este necesar ca *C* să nu aparţină unor *A*. Dar nimic nu ne opreşte să concepem pe *A*, în aşa fel încît *C* să-i aparţină, *A* fiind luat ca tot. Apoi, s-ar putea arăta şi printr-o extrapunere [120] de termeni că concluzia nu este necesară necondiţionat, ci este necesară numai cînd sînt date anumite premise. De exemplu, să zicem că *A* este *animal*, *B om* şi *C alb*, şi premisele să fie concepute ca înainte [121] : s-ar putea ca animalul să nu aparţină la nimic alb. Atunci, nici omul nu va aparţine la nimic alb, dar nu cu necesitate, pentru că este posibil ca omul să fie alb, totuşi nu atîta timp cît animalul nu aparţine la nimic alb. Prin urmare, concluzia va fi necesară în aceste condiţii, dar ea nu este necesară necondiţionat [122].

---

[116] Reamintim că conversiunea unei negative universale este totdeauna posibilă.

[117] Aristotel are mereu în vedere cele două moduri *Cesare* şi *Camestres*. În cele ce urmează însă imediat, el restrînge discuţia la modul *Camestres*.

[118] Adică în capitolul 9.

[119] Altă demonstraţie, prin reducerea la imposibil.

[120] A treia demonstraţie, prin extrapunere, ajutată de un exemplu.

[121] Ca în cadrul demonstraţiei prin reducerea la imposibil.

[122] Concluzia este necesară în mod condiţionat şi în mod absolut ; trebuie înţeles din acest text, îndeajuns de obscur, că omul poate

https://biblioteca-digitala.ro

31 a Rezultate similare se vor obține cu silogismele particulare. În adevăr, ori de cîte ori premisa negativă este și universală și necesară, atunci concluzia va fi necesară ; dar ori de cîte ori premisa afirmativă este universală, iar premisa negativă particulară ⟨ și nu necesară⟩, concluzia nu va fi necesară. Să luăm acum premisa negativă atît universală cît și necesară, deci *A* nu poate să aparțină nici unui *B*, dar *A* aparține unor *C* [123]. Întrucît judecata negativă este convertibilă [124], și *B* nu va putea să aparțină nici unui *A* ; dar *A* va aparține unor *C*. Prin urmare, *B* cu necesitate nu aparține unor *C*. Tot așa, să luăm acum premisa afirmativă atît universală, cît și necesară, iar premisa referitoare la *B* să fie afirmativă [125]. Dacă deci *A* aparține cu necesitate la toți *B*, dar nu aparține unor *C*, este clar că *B* nu va aparține unor *C*, dar nu cu necesitate. Căci pentru a demonstra punctul în chestiune, pot fi utilizați aceiași termeni care au fost utilizați în silogismele universale [126]. Și tot așa, dacă judecata negativă este necesară, dar particulară, concluzia nu va fi necesară [127]. Ceea ce se poate demonstra cu ajutorul aceloraşi termeni [128].

---

să fie alb, *dacă* există animale albe, iar *dacă nu* există animale albe, el nu poate fi alb, deși nu dintr-o necesitate care să derive din esența omului, în caracterele ei absolute. Menționăm și aci strînsa legătură cu realitatea a considerațiilor Stagiritului.

[123] Modul *Festino* cu o majoră necesară și o minoră simplă ; concluzia va fi necesară.

[124] Trebuie citit : „Întrucît judecata negativă universală este *întotdeauna* convertibilă". Acest lucru Aristotel l-a demonstrat în capitolul 2.

[125] Modul *Baroco*, cu majora necesară și minora simplă ; concluzia este simplă.

[126] Acești termeni au fost : *animal, om, alb.*

[127] Modul *Baroco*, cu majora simplă și minora necesară ; concluzia va fi simplă.

[128] Aristotel recurge acum mereu la demonstrația prin exemple ; aici sugerează iarăși *animal, om, alb.*

https://biblioteca-digitala.ro

11

(Silogisme cu o premisă simplă și o premisă necesară, în figura a treia)

În ultima figură, cînd termenii sînt raportați universal la termenul mediu și ambele premise sînt afirmative, dacă una sau alta este necesară, atunci și concluzia va fi necesară. Dar dacă una este negativă, iar cealaltă afirmativă, ori de cîte ori negativa este necesară, concluzia va fi, de asemenea, necesară; dar ori de cîte ori afirmativa este necesară, concluzia nu va fi necesară. Să luăm deci două premise, care să fie afirmative, iar *A* și *B* să aparțină la toți *C*, iar *AC* să fie necesară [129]. Întrucît, în cazul acesta, *B* aparține la toți *C*, desigur că și *C* va aparține unor *B*, pentru că universala este convertibilă în particulară [130]. Prin urmare, dacă *A* aparține cu necesitate la toți *C*, iar *C* aparține simplu la unii *B*, este necesar ca *A* să aparțină de asemenea unor *B*. În adevăr, *B* este sub *C* [131]. Obținem deci prima figură. O demonstrație asemănătoare se va realiza, dacă *BC* este necesară [132], pentru că *C* este convertibil cu unii *A*. Prin ur-

---

[129] Modul *Darapti*, cu majora necesară și minora simplă; concluzia va fi necesară.

[130] Orice universală afirmativă nu se poate converti decît într-o particulară; este ceea ce se numește o conversiune parțială; din *Toți oamenii sînt muritori*, rezultă *Unii muritori sînt oameni*.

[131] Reamintim că o expresie de felul *B este sub C* sau *B cade sub C* înseamnă că *B* are o parte din extensiunea lui *C*.

[132] Același mod *Darapti*, dar cu majora simplă și cu minora necesară; concluzia este necesară. În realitate, dacă respectăm regulile scolasticii, modul ar trebui notat aici *Dapamip*, fiindcă reducerea la *Darii* Aristotel o face prin conversiunea parțială a majorei, transpunerea premiselor și conversiunea parțială a concluziei, aceste operații fiind reprezentate cea dintîi prin *p*, a doua prin *m* și a treia iarăși prin *p* (de unde *daPaMiP*). Dacă silogismul primitiv în *Darapti* (sau mai bine zis în *Dapamip*) are forma următoare:

(A) *Toți C sînt A*
(A) *Este necesar ca toți C să fie B*
(I) *Este necesar ca unii B să fie A*,

transformările despre care am vorbit ne dau rezultatul următor:

https://biblioteca-digitala.ro

mare, dacă *B* aparţine cu necesitate la toţi *C*, el va aparţine, de asemenea cu necesitate, şi unor *A*.

Tot aşa, să luăm pe *AC* negativă, pe *BC* afirmativă şi să considerăm premisa negativă ca necesară [133]. Întrucît, în cazul acesta, *C* este convertibil cu unii *B*, însă *A* cu necesitate nu aparţine nici unui *C*, atunci şi *A* cu necesitate nu va aparţine nici el unor *B*, pentru că *B* stă sub *C*. Dar dacă afirmativa este necesară, concluzia nu va fi necesară [134]. In adevăr, să presupunem că *BC* este afirmativă şi necesară, pe cînd *AC* este negativă şi nenecesară. Întrucît afirmativa este convertibilă, *C* de asemenea va aparţine unor *B* cu necesitate. Prin urmare, dacă *A* nu aparţine la nici un *C*, pe cînd *C* aparţine ne-
31 b cesar unor *B*, nici *A* nu va aparţine vreunui *B*, dar nu cu necesitate. Căci s-a demonstrat, la prima figură [135], că dacă premisa negativă nu este necesară, nici concluzia nu va fi necesară. Mai departe, aceasta se poate clarifica, avînd în vedere termenii [136]. Să admitem că termenul *A* înseamnă *bun*, termenul *B animal*, iar termenul *C cal*. S-ar putea atunci ca termenul bun să nu aparţină nici unui cal, dar este necesar ca termenul animal să aparţină oricărui cal; nu este necesar însă ca vreun animal să nu fie bun, întrucît este posibil ca oricare animal să fie bun. Iar dacă aceasta nu este posibil, să luăm ca termeni *treaz* sau *adormit*; căci orice animal se supune acestora [137].

(A) *Este necesar ca toţi C să fie B,*
(I) *Unii A sînt C*
(I) *Este necesar ca unii A să fie B,*

ceea ce ne dă un silogism în *Darii*, pe care l-am recunoscut corect (vezi I, 9, 30 b şi nota 108).

[133] Modul *Felapton*, cu majora necesară si minora simplă; concluzia este necesară.

[134] Iarăşi modul *Felapton*, de astă dată cu majora simplă şi minora necesară; concluzia aici va fi simplă.

[135] Pentru modul *Ferio* (I, 9, 30 b)

[136] Urmează adică o a doua demonstraţie, prin exemplu

[137] Această demonstraţie pe bază de exemplu trebuie înţeleasă în chipul următor: *bunătatea* nu este un atribut calificativ al *animalului* şi nu există, astfel, o relaţie de apartenenţă necesară între *animal* şi

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă deci termenii extremi se raportă universal la termenul mediu, noi am stabilit cînd concluzia va fi necesară. Dar dacă o premisă este universală, iar alta particulară şi dacă amîndouă sînt afirmative, ori de cîte ori universala este necesară, concluzia de asemenea este necesară [138]. Demonstraţia este la fel ca mai înainte; căci particulara afirmativă este de asemenea convertibilă [139]. Dacă acum este necesar ca *B* să aparţină la toţi *C* şi *A* cade sub *C*, *B* aparţine necesar unor *A*. Dar dacă *B* aparţine necesar unor *A*, atunci şi *A* aparţine necesar unor *B*, pentru că aici conversiunea este posibilă [140]. Tot aşa dacă *AC* este necesară şi universală, pentru că *B* cade sub *C* [141]. Dar dacă premisa particulară este nece-

---

bunătate, ca între *cal* şi *animal*; totuşi, este posibil ca orice *animal* să fie *bun* şi nu putem deci să spunem că *Este necesar ca unele animale să nu fie bune*; concluzia va fi deci asertorică (sau simplă) şi nu necesară.

Putem acum să construim raţionamentul:

(E) Nici un cal nu este bun
(A) Este necesar ca orice cal să fie animal
(O) Unele animale nu sînt bune.

Exemplul cu *treaz* sau *adormit*, adaugă Aristotel, este şi mai clar; fiindcă în caz că n-ar fi posibil ca orice animal să fie bun, a fi treaz sau a fi adormit este ceva ce aparţine oricărui *animal*; şi totuşi concluzia silogismului, dacă am înlocui mai sus *bun* prin *treaz* sau *adormit* ar fi tot asertorică şi nu necesară. Am scrie:

(O) Unele animale nu sînt treze (sau: nu sînt adormite).

Cititorul are latitudinea, dacă i se pare că raţionamentul ar fi mai lesnicios, să înlocuiască formulări, precum:

Este necesar ca orice cal să fie animal

prin formule echivalente:

Trebuie ca orice cal să fie animal

Va vedea poate mai limpede că judecata

Trebuie ca unele animale să nu fie bune

(sau *treze*, sau *adormite*) este falsă.

[138] Modul *Disamis*, cu majora simplă şi minora necesară; concluzia va fi necesară.

[139] Orice particulară afirmativă se converteşte în particulară afirmativă.

[140] Avem o reducere la *Darii*, prin conversiunea minorei şi a concluziei şi transpunerea premiselor.

[141] Modul *Datisi*, cu majora necesară şi minora simplă; concluzia va fi necesară.

https://biblioteca-digitala.ro

sară, concluzia nu va fi necesară [142]. Să luăm premisa *BC* ca particulară şi necesară şi să admitem că *A* aparţine la toţi *C*, nu însă cu necesitate. Dacă premisa *BC* este convertită, obţinem figura întîi, şi premisa universală nu este necesară, dar premisa particulară este necesară. Dar cînd premisele sînt aşezate astfel, concluzia, cum am arătat [143], nu este necesară. Prin urmare, ea nu este nici aici. Apoi, chestiunea e clară şi dacă observăm termenii. Să zicem că *A* înseamnă *treaz, B biped* şi *C animal*. Este necesar ca *B* să aparţină unor *C*, dar este numai posibil ca *A* să aparţină lui *C* şi nu este necesar ca *A* să aparţină lui *B*, pentru că nu este nici o necesitate ca vreun biped să fie adormit ori treaz. Tot aşa, cu ajutorul aceloraşi termeni, se poate face demonstraţia, cînd premisa *AC* este particulară şi necesară [144].

Dar dacă o premisă este afirmativă şi cealaltă negativă, ori de cîte ori universala este şi negativă şi necesară, concluzia va fi de asemenea necesară [145]. Căci dacă nu este posibil ca *A* să aparţină vreunui *C*, dar *B* aparţine unor *C*, este necesar ca *A* să nu aparţină unor *B*. Dar, ori de cîte ori propoziţia afirmativă este necesară, fie că este universală, fie particulară, ori negativa este particulară, concluzia nu va fi necesară [146]. Pentru celelalte, dovada va fi aceeaşi ca mai înainte [147]. Dar dacă este nevoie de exemple, cînd universal-afirmativa este necesară, luăm termenii: *treaz, animal* şi *om*, — om
32 a fiind termenul mediu; iar cînd afirmativa este particulară şi necesară, luăm termenii: *treaz, animal, alb.*

[142] Modul *Datisi*, cu majora simplă şi minora necesară; concluzia va fi simplă.

[143] I, 9, 30 a—30 b. Aristotel tratează despre sîlogismele particulare în figura întîi, cu premisa particulară necesară.

[144] Modul *Disamis*, cu majora necesară şi minora simplă; concluzia va fi simplă.

[145] Modul *Ferison*, cu majora necesară şi minora simplă; concluzia va fi necesară.

[146] Modul *Bocardo*, cu majora simplă şi minora necesară; concluzia va fi simplă.

[147] Cf. I, 11, 31 b.

https://biblioteca-digitala.ro

Căci este necesar ca animalul să aparţină la ceva alb, dar este posibil ca treaz să nu aparţină la nimic alb, şi nu este necesar ca treaz să nu aparţină vreunui animal. Dar cînd propoziţia negativă, fiind particulară, este necesară, luăm termenii: *biped, mişcător, animal,* — animal fiind termenul mediu [148].

12 [149]

(Comparaţie între silogismele simple şi silogismele necesare)

Este clar deci că o concluzie prin simplă apartenenţă nu se poate obţine decît dacă amîndouă premisele exprimă simpla apartenenţă; dar o concluzie necesară este posibilă chiar dacă una dintre premise este necesară [150]. Dar în ambele cazuri, fie că silogismele sînt afirmative, fie că sînt negative [151], este necesar ca o pre-

[148] In acest din urmă caz, avem un silogism în *Bocardo*, cu majora necesară, minora simplă şi concluzia simplă. Exemplul lui Aristotel duce la construcţia următoare:

(O) Este necesar ca unele animale să nu fie bipede
(A) Toate animalele se mişcă

(O) Unele mişcătoare nu sînt bipede

[149] Scurtul capitol de faţă nu este altceva decît o privire de ansamblu asupra capitolelor 8, 9, 10 şi 11.

[150] Comentatorul sovietic M. Itkin arată că această observaţie este stranie la prima vedere (deoarece abia au fost studiate cazurile în care concluzia despre necesar era dedusă dintr-o premisă care reprezenta o judecată asertorică şi din altă premisă care reprezenta o judecată apodictică). Comentatorul sovietic explică intenţia lui Aristotel în modul următor: tot ce este necesar există în mod real, dar nu tot ce există în mod real este necesar; drept care, dacă avînd o premisă de apartenenţă necesară şi alta de apartenenţă reală se obţine o concluzie cu privire la apartenenţă reală, apoi se poate spune fără nici o greutate că ambele premise ale unor astfel de silogisme se referă la apartenenţă reală.

[151] Prin „ambele cazuri", Aristotel înţelege următoarele: sau amîndouă premisele sînt de simplă apartenenţă, dacă concluzia trebuie să fie de simplă apartenenţă, sau trebuie să fie cel puţin o premisă necesară, dacă concluzia trebuie să fie de apartenenţă necesară. Fraza este prea puţin clară; „ambele cazuri" nu se referă la cele

https://biblioteca-digitala.ro

misă să fie asemenea concluziei, adică să exprime o simplă apartenenţă, cînd concluzia face la fel, şi o apartenenţă necesară, cînd concluzia face la fel. Prin urmare şi aceasta este limpede, anume că concluzia nu va exprima nici apartenenţa necesară, nici apartenenţa simplă, dacă nu s-a luat o premisă care exprimă o apartenenţă necesară ori una simplă.

13

(*Consideraţii generale asupra posibilului sau contingentului*)

S-a vorbit de-ajuns despre necesar şi despre cum se constituie şi cum se deosebeşte el de simpla apartenenţă. Trecem acum la posibilitate [152] ca să vedem cînd, cum şi prin ce mijloace se poate ea demonstra [153]. Întrebuinţez termenii „posibil" şi „a fi posibil" despre ceea ce nu este necesar, dar nu duce la nimic imposibil, cînd este dat [154]. Spunem numai în sens echivoc că necesarul este posibil [155]. Dar că definiţia mea despre posibil este corectă, reiese clar din negaţiile sau afirmaţiile contrare.

---

două ipoteze examinate imediat *supra,* şi nici, mai cu seamă, la cele două posibilităţi exprimate imediat *infra,* după care silogismele ar fi afirmative sau negative. Ar fi mai comod să facem ca şi cum „Dar în ambele cazuri" ar fi tăiat.

[152] Posibilul, pentru Aristotel, este ceea ce poate să fie sau să nu fie; contingent este deci tot una cu posibil. O propoziţie contingentă este de tipul:

Este posibil ca B să aparţină lui A

sau

Este posibil ca A să fie B.

Trebuie să reţinem acum că există tipuri de silogisme modale care conţin propoziţii contingente; despre aceste silogisme va trata Aristotel în capitolul de faţă şi în cele următoare.

[153] Aristotel vrea să spună că are intenţia să studieze figurile şi modurile de silogisme modale avînd premise contingente.

[154] Cf. *Metafizica* IX, 3 şi *Despre interpretare* 12 şi 13.

[155] Ceea ce este necesar este şi posibil; ceea ce trebuie să fie poate să fie (*Despre interpretare* 13). Acest fel de a vorbi este însă echivoc, deoarece, în mod evident, necesarul nu este tot una cu posibilul; ceea ce este posibil nu este şi necesar (cf. nota 20).

https://biblioteca-digitala.ro

În adevăr, expresiile „Nu este posibil să aparţină", „Este imposibil să aparţină" şi „Este necesar să nu aparţină" sînt sau identice, sau urmează una din alta. Acelaşi lucru este valabil despre opuşii lor: „Este posibil să aparţină", „Nu este imposibil să aparţină", „Nu este necesar să nu aparţină" sînt identice sau urmează una din alta. Căci la orice se aplică sau afirmaţia sau negaţia. Prin urmare, posibilul nu este necesar, iar ceea ce nu este necesar, este posibil [156]. Rezultă acum că toate premisele în modalitatea posibilităţii sînt convertibile una în alta. Nu înţeleg, firește, că afirmativa este convertibilă în negativă, dar că ceea ce este afirmativ în formă, cu toată opoziţia, admite conversiunea; de exemplu: „Este posibil să aparţină" poate fi convertit în „Este posibil să nu aparţină", şi „Este posibil să aparţină la toţi" în „Este posibil să nu aparţină nici unuia", ori nu la toţi, iar „Este posibil să aparţină unora" în „Este posibil să nu aparţină unora" [157]. Şi tot aşa, pot fi convertite şi celelalte premise în această modalitate. Căci dacă ceea ce este posibil nu este necesar şi ceea ce nu este necesar poate avea posibilitatea să nu aparţină,

---

[156] Această definiţie nu trebuie luată *ad litteram*. După cum arată O. Hamelin, *Le Système d'Aristote*, p. 206,

Nu este necesar ca 2 şi cu 2 să facă 5
nu implică propoziţia
Este posibil ca 2 şi cu 2 să facă 5.
O propoziţie de forma
Nu este necesar ca...
exclude numai necesara afirmativă
Este necesar ca...,
dar nu atrage după sine
Este posibil ca...

[157] Conversiunea propoziţiilor contingente nu are nimic comun cu conversiunea studiată mai sus (cf. capitolul 2), numită şi *reciprocaţie*. Ea este o operaţie care constă în a lua opusul *dictumului* la o posibilă afirmativă:

Este posibil ca B să fie A,
spre a forma o contingentă negativă:
Este posibil ca B să nu fie A.

Am spus că operaţia poartă pe *dictum* şi nu pe *modus* (în care caz, am avea negativa:

Nu este posibil ca B să fie A).

https://biblioteca-digitala.ro

este clar că, dacă *A* este posibil să aparţină lui *B*, este tot aşa de posibil ca el să nu aparţină lui *B*, şi dacă este posibil ca el să aparţină la toţi, este tot aşa de posibil ca să nu aparţină la toţi. Şi tot aşa, în cazul afirmaţiilor particulare; iar dovada este identică. Şi aceste premise sînt afirmative şi nu negative pentru că a fi posibil
32 b stă pe aceeaşi treaptă cu a fi, cum s-a spus mai sus [158].

După aceste distincţii, trecem să arătăm din nou că expresia a fi posibil este întrebuinţată în două feluri. În unul înseamnă a se întîmpla foarte adeseori, fără a fi necesar; de exemplu, încărunţirea omului, ori creşterea, ori descreşterea lui, ori în general tot ce îi vine de la natură (căci aceasta nu are o necesitate neîntreruptă, întrucît existenţa omenească nu este eternă, deşi dacă un om există, aceasta se produce ori necesar, ori foarte adeseori). În alt înţeles, expresia înseamnă nedeterminatul, care poate fi şi aşa şi altfel; de exemplu, la un animal faptul de a merge, sau un cutremur de pămînt care se produce în timpul acestui mers, sau în general tot ce vine din întîmplare. Căci nici una dintre acestea nu tinde de la natură într-o direcţie mai mult decît în cealaltă, opusă.

Ceea ce este posibil în fiecare dintre aceste două înţelesuri, este convertibil în opusul său [159], fireşte nu în acelaşi fel, ci ceea ce este natural este convertibil pentrucă nu aparţine cu necesitate (căci, în acest sens, este po-

---

[158] Capitolul 3, la sfîrşit.

[159] Conversiunea nu trebuie luată aici în sensul definit mai sus (nota 16) de operaţie deductivă prin care subiectul este permutat cu predicatul într-o judecată categorică, spre a ne da o nouă judecată categorică. Aici sîntem în prezenţa unor propoziţii nu categorice, ci modale; în ce le priveşte pe acestea din urmă, Aristotel foloseşte acelaşi termen de conversiune (ἀντιστροφή), pentru a desemna o răsturnare a afirmativei din *dictum* într-o negativă, şi invers, după modelul:

Este posibil ca A să aparţină lui B,

care devine

Este posibil ca A să nu aparţină lui B,

a doua propoziţie fiind conversa celei dintîi şi echivalenta ei, deşi opusă prin *dictum*.

https://biblioteca-digitala.ro

sibil ca un om să nu ajungă cărunt), iar ceea ce este nedeterminat este convertibil pentru că nu tinde într-o direcţie mai mult decît în alta. Nu există ştiinţă şi silogism demonstrativ despre lucrurile nedeterminate, pentru că termenul mediu este nesigur [160]; dimpotrivă, ele există despre cele naturale şi, de regulă, discuţiile şi cercetările se fac despre lucrurile care sînt posibile în acest sens. E drept că silogisme se pot face şi despre posibil în celălalt sens, dar, oricum, nu se obişnuieşte cercetarea asupra lor.

Acestea toate se vor lămuri mai amănunţit în cele ce urmează [161]; acum avem să arătăm cînd şi cum se formează silogismul din premise posibile. Expresia „Este posibil ca aceasta să aparţină la aceea" poate fi înţeleasă în două sensuri: adică, sau că este vorba de ceea ce aparţine simplu, sau de ceea ce poate să aparţină. Căci expresia „despre ceea ce este enunţat *B* poate fi enunţat *A*" are aceste două înţelesuri, sau *A* este posibil despre ceea ce *B* este enunţat de fapt, sau despre ceea ce poate să fie enunţat *B*. Căci este indiferent dacă spunem: despre ceea ce este enunţat *B* poate fi enunţat *A*, sau *A* poate să aparţină la toţi *B*. Este clar atunci că expresia „*A* este posibil să aparţină la toţi *B*" poate fi luată în două sensuri. Şi atunci trebuie să stabilim natura şi caracteristicile silogismului ce ia naştere în cazul că *B* este posibil despre subiectul *C*, şi *A* este posibil despre subiectul *B*. Căci, în acest fel, ambele premise sînt luate în modalitatea posibilităţii. Dar ori de cîte ori *A* poate fi enunţat despre ceea ce *B* este enunţat simplu, o premisă este de apartenenţă simplă, iar cealaltă este de apartenenţă posibilă. Prin urmare, trebuie să pornim de la premise care sînt asemănătoare în formă, ca şi în celelalte cazuri [162].

---

[160] Termenul mediu este nesigur, fiindcă este nesigură cauza reprezentată de termenul mediu.

[161] In realitate, Aristotel va reveni la acest subiect, pentru a-l studia amănunţit, abia în *Analitica secundă* I, 8.

[162] Acest sfîrşit de capitol este destul de obscur. Aristotel vrea să demonstreze că studiul silogismelor modale trebuie să înceapă

https://biblioteca-digitala.ro

14

(*Silogisme cu două premise posibile, în figura întîi*)

Ori de cîte ori este posibil ca *A* să aparţină la toţi *B*, iar *B* la toţi *C*, vom avea un silogism perfect, cu concluzia că *A* este posibil să aparţină la toţi *C* [163]. Aceasta este evident din însăşi definiţia. În adevăr, aşa am înţeles expresia „A fi posibil pentru un termen să aparţină la
33 a totalitatea altuia". La fel, dacă este posibil pentru *A* să nu aparţină nici unui *B* şi pentru *B* să aparţină la toţi *C*, atunci este posibil pentru *A* să nu aparţină nici unui *C* [164]. Căci propoziţia „Este posibil ca *A* să nu aparţină la ceea ce poate să aparţină *B*" înseamnă, cum am văzut, că nu lipseşte nimic din ceea ce este posibil să cadă sub termenul *B*. Dar ori de cîte ori *A* poate să aparţină la toţi *B*, iar *B* poate să nu aparţină nici unui *C*, atunci nici un silogism nu rezultă din premisele admise. Dacă însă premisa *BC* este conver-

---

luînd premise contingente (or, aceasta înţelege prin „asemănătoare în formă"). În adevăr, orice judecată de tipul

Este posibil ca A să aparţină oricărui B

poate fi considerată ca concluzia a două premise contingente sau ca concluzia unei premise contingente şi a unei premise simple. În cazul întîi, propoziţia înseamnă că *A* este posibil despre ceea ce *poate* să aparţină lui *B*; în al doilea, ea înseamnă că *A* este posibil despre ceea ce aparţine în chip *asertoric* lui *B*; a doua expresie este echivalentă cu:

A este posibil despre C aparţinînd asertoric lui B.

Silogismul modal va avea deci una şi aceeaşi concluzie în ambele cazuri; de unde reiese că natura şi calitatea silogismului se pot determina pornind de la două premise contingente. În adevăr, propoziţia

Albul poate fi numărat

are două sensuri:

a) Ceea ce de fapt este alb poate fi numărat

şi

b) Ceea ce poate fi alb poate fi numărat.

Primul sens nu este omogen, ci un amestec de real şi posibil; numai al doilea sens este omogen. De la acesta porneşte cercetarea.

[163] Modul *Barbara*.

[164] Modul *Celarent*

https://biblioteca-digitala.ro

tită, potrivit posibilului [165], acelaşi silogism rezultă ca mai înainte. Căci, dacă este posibil ca *B* să nu aparţină nici unui *C*, este tot aşa de posibil ca să aparţină la toţi *C*, cum am stabilit mai sus. Prin urmare, dacă *B* este posibil despre toţi *C*, iar *A* este posibil despre toţi *B*, acelaşi silogism rezultă din nou. Şi tot aşa, dacă în ambele premise negativa este unită cu „este posibil"; de exemplu dacă *A* nu poate să aparţină nici unui *B* şi *B* nici unui *C*. Nici un silogism nu rezultă din premisele date; dar dacă ele sînt convertite, vom avea acelaşi silogism ca mai înainte [166]. Este clar atunci că, dacă premisa este negativă, sau dacă amîndouă premisele sînt negative, sau nu rezultă nici un silogism, sau, dacă rezultă, este imperfect. Căci necesitatea vine din conversiune [166a].

Dar dacă una din premise este universală, iar cealaltă particulară, cînd premisa majoră este universală, atunci va rezulta un silogism perfect. În adevăr, dacă este posibil ca *A* să aparţină la toţi *B*, iar *B* la unii *C*, atunci este posibil ca *A* să aparţină la unii *C* [167]. Aceasta este clar, chiar din definiţia posibilului. Tot aşa, dacă *A* nu poate să aparţină nici unui *B*, iar *B* poate să aparţină unor *C*, este necesar ca *A* să fie posibil să nu aparţină unor *C* [168]. Dovada este aceeaşi ca mai sus. Dar dacă premisa particulară este negativă, iar universala afirmativă, majora fiind universală, iar minora particulară (de exemplu, *A* este posibil pentru toţi *B*, iar *B* este posibil să nu aparţină unor *C*), atunci nu rezultă un silogism evident din premisele admise. Dar dacă premisa

[165] Este iarăşi vorba de conversiunea modalelor. Cf. nota 159. În cazul de faţă, dacă minora cu *dictum* negativ devine o propoziţie cu *dictum* afirmativ, obţinem iarăşi un silogism de mod *Barbara*.

[166] Conversiunea judecăţilor contingente (problematice sau referitoare la posibil) a fost cercetată în capitolul precedent.

[166 a]. Este vorba aci de necesitatea cu care rezultă concluzia. Va trebui să distingem, şi în cele ce urmează, între modalitatea necesităţii şi necesitatea cu care concluzia se obţine din premise.

[167] Modul *Darii*

[168] Modul *Ferio*

https://biblioteca-digitala.ro

particulară este convertită şi admitem că *B* este posibil să aparţină unor *C*, vom avea aceeaşi concluzie ca şi mai înainte [169], în cazurile date la început.

Dar dacă premisa majoră este particulară, minora universală, fie amîndouă afirmative, fie negative, sau diferite în calitate, sau în fine dacă amîndouă sînt nedefinite, sau particulare, nici într-un chip un silogism nu va rezulta. Căci nimic nu opreşte pe *B* de a trece dincolo de *A*, aşa încît ei nu sînt enunţaţi despre deopotrivă de mulţi [170]. Să admitem că *C* este aceea prin care *B* se întinde dincolo de *A*. Lui *C* nu este posibil
33 b să-i aparţină *A*, — nici tuturor, nici vreunuia, nici unora da, iar altora nu, — căci premisele în modalitatea posibilului sînt convertibile şi este posibil ca *B* să aparţină la mai multe lucruri decît *A*. Aceasta este evident şi din înşişi termenii luaţi ca exemplu. Căci dacă premisele sînt dispuse în aşa fel, este deopotrivă şi imposibil ca termenul major să aparţină celui minor, dar şi necesar să aparţină celui minor [171]. Luaţi ca termeni comuni pentru toate cazurile considerate: *animal, alb, om,* cînd majora aparţine cu necesitate minorei; *animal, alb, haină,* unde nu este posibil ca majora să aparţină mi-

---

[169] Schimbînd pe *O* în *I* revenim la *Darii*.

[170] De exemplu, *B* fiind *alb* şi *A* fiind *animal*, *B* are o extensiune mai mare decît *A*, fiindcă nu numai unele animale sînt albe, ci şi unele plante sau minerale.

[171] Raţionamentul se poate transpune după cum urmează: *B* avînd o extensiune mai mare decît *A*, dacă *C* este cuprins în *B*, nu este obligatoriu cuprins în *A*; dar nu se va putea spune nici că

Este posibil ca oricare C să fie A,

nici că

Este posibil ca nici un C să fie A;

căci, în adevăr, în propoziţiile contingente, negativa nu este decît o altă formă a afirmativei, ambele fiind valabile totodată; este tocmai ceea ce am constatat făcînd convertirea modalelor. De unde rezultă că *C* nu este cuprins în *A* nici în chip necesar, nici în chip posibil, nici în chip universal, nici în chip particular, şi că premise luate în astfel de raporturi nu au concluzii.

https://biblioteca-digitala.ro

norei [172]. Este evident că, dacă termenii sînt raportaţi în acest mod, nu rezultă nici un silogism. Căci orice silogism dovedeşte că ceva aparţine ori simplu, ori necesar, ori posibil. Este evident că nu există o dovadă nici pentru una, nici pentru alta din cele două de la început [173], deoarece afirmativa este distrusă de negativă şi negativa de afirmativă [174]. Rămîne numai dovada posibilităţii. Dar aceasta este imposibilă, pentru că s-a dovedit că, dacă termenii sînt raportaţi în acest mod, este necesar ca majora să aparţină întregii minore şi totodată este imposibil că ea să aparţină la ceva din ea. Prin urmare, nu poate exista un silogism pentru a dovedi posibilul, căci necesarul, după cum am stabilit, nu este posibil [175].

Este clar că, dacă termenii sînt universali în premisele posibile, rezultă totdeauna un silogism în prima figură, fie că ele sînt afirmative, ori negative; numai că, în primul caz, rezultă un silogism perfect, iar în cazul al doilea un silogism imperfect. Dar posibilul trebuie înţeles conform definiţiei stabilite [176] şi nu ca necesar. Acest lucru se uită uneori.

---

[172] Demonstraţia prin exemplu:
(I) Se poate ca unii albi să fie animale
(I) Se poate ca unii oameni să fie albi
(A) Este necesar (şi nu posibil) ca toţi oamenii să fie animale

(I) Se poate ca unii albi să fie animale
(I) Se poate ca unele haine să fie albe
(E) Este necesar (şi nu posibil) ca nici o haină să nu fie animal.
Vedem că aceste raţionamente au pseudoconcluzii necesare ca formă (pentru că Aristotel le ia din natura lucrurilor), dar care, în ciuda acestei aparenţe, nu sînt nici concluzii posibile, nici concluzii necesare, nici concluzii simple. În orice caz din premise cu apartenenţă posibilă nu rezultă aci o concluzie cu neapartenenţă sau apartenenţă posibilă, ci o concluzie cu apartenenţă necesară sau cu neapartenenţă necesară (imposibilitate).

[173] Apartenenţă simplă şi cea necesară.

[174] În sens de posibil.

[175] Este vorba aci de concluzie (care poate fi afirmativă sau negativă, asertorică sau necesară).

[176] În I, 13.

https://biblioteca-digitala.ro

15

(*Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă simplă, în figura întîi*)

Dacă o premisă este simplă, iar cealaltă posibilă, ori de cîte ori premisa majora arată o posibilitate, toate silogismele vor fi perfecte şi vor stabili posibilitatea, în sensul definit dat înainte; dar ori de cîte ori premisa minoră arată o posibilitate, toate silogismele vor fi imperfecte, şi cele care sînt negative nu vor stabili posibilitatea potrivit definiţiei, ci în sensul că nu aparţine cu necesitate la toţi, sau numai unora [177]. Căci, dacă ceva nu aparţine necesar nici tuturor, nici unora, noi zicem că este posibil să nu aparţină tuturor sau vreunuia. Să admitem că *A* este posibil să aparţină la toţi *B*, iar *B* aparţine la toţi *C*. Deoarece *C* cade sub *B* şi *A* aparţine posibil la toţi *B*, desigur că este posibil, de asemenea, pentru *A* să aparţină la toţi *C*. Un silogism perfect rezultă imediat [178]. Şi tot aşa, dacă premisa *AB* este negativă, iar premisa *BC* este afirmativă, prima fiind o atribuţie posibilă, iar ultima o atribuţie simplă, un silogism perfect rezultă, dovedind că *A* este posibil să nu aparţină nici unui *C* [179].

---

[177] Expresia *nu aparţine cu necesitate*, are aici un sens energic de *non-necesitate* de atribuţiune. Hamelin explica, în *Le Système d'Aristote*, p. 206, că non-necesitatea este foarte deosebită de contingenţă. „Non-necesarul poate să nu fie posibil: nu e necesar ca 2 şi cu 2 să facă 5; dar acest lucru este şi imposibil. O propoziţie de forma:

Nu este necesar ca...

exclude numai necesitatea afirmativă:

Este necesar ca...,

dar nu exclude:

Este imposibil ca 2 şi cu 2 să facă 5 şi chiar să nu facă 5".

După cum vom vedea însă, în fraza lui Aristotel care urmează non-necesitatea este echivalentă cu contingenţa.

[178] Modul *Barbara*.

[179] Modul *Celarent*, cu majora contingentă şi minora simplă:

(E) *Se poate ca nici un B să nu fie A*
(A) *Toţi C sînt B*
(E) *Se poate ca nici un C să nu fie A*.

https://biblioteca-digitala.ro

Este evident că silogisme perfecte rezultă, dacă pre- 34 a
misa minoră stabileşte numai simpla apartenenţă; dar că silogisme vor rezulta, în cazul contrar [180], trebuie să fie dovedit prin reducere la imposibil. În acelaşi timp, prin aceasta este evident că ele sînt imperfecte, pentru că dovada nu urmează din premisele date. Să stabilim întîi că, dacă existenţa lui *B* urmează cu necesitate din existenţa lui *A*, atunci şi posibilitatea lui *B* va urma cu necesitate din posibilitatea lui *A*. Să presupunem că, la termenii raportaţi aşa [181], *A* este posibil şi *B* este imposibil. Dacă ceea ce este posibil, cînd este posibil, se poate întîmpla şi dacă ceea ce este imposibil, cînd este imposibil, nu se poate întîmpla, şi în acelaşi timp dacă *A* este posibil şi *B* este imposibil, ar fi posibil ca *A* să se întîmple fără *B*, iar, dacă se întîmplă cumva, există, deoarece ceea ce s-a întîmplat, cînd s-a întîmplat, există [182]. Dar trebuie să luăm imposibilul şi posibilul, nu numai în sfera devenirii [183], ci de asemenea în sfera adevărului, a existenţei, cum şi în diferite alte sfere [184], în care noi vorbim despre posibil, pentru că el va fi la fel în toate. Apoi, cînd se spune că existenţa lui *B* depinde de existenţa lui *A*, nu trebuie să înţelegem că, dacă un oarecare lucru singular *A* este, va fi şi *B*, pentru că nimic nu urmează cu necesitate din existenţa unui singur lucru, ci din cel puţin două; întocmai ca premisele cînd sînt raportate în felul arătat într-un silogism. Căci, dacă *C* este enunţat despre *D*,

[180] Cînd majora este simplă şi minora contingentă.

[181] Adică dacă existenţa lui *B* urmează cu necesitate din existenţa lui *A*.

[182] Dacă există *omul*, există necesar şi *animalul*. De aceea, dacă este posibil omul, trebuie să fie posibil şi animalul. Dacă n-ar fi aşa, s-ar putea întîmpla ca omul să devină şi să fie, fără ca animalul să devină şi să fie. Dar supoziţia iniţială este că omul nu există fără animal.

[183] În sfera devenirii sau a generaţiunii, *A* este antecedentul şi *B*, consecventul.

[184] Aristotel vrea să spună că principiul se aplică în sfera realităţii, ca şi în aceea a gîndirii, iar, în acest din urmă caz, atît în sfera adevărului, cît şi în aceea a falsului.

https://biblioteca-digitala.ro

iar *D* despre *E*, atunci *C* este cu necesitate enunțat despre *E*. Și dacă fiecare este posibil, concluzia este de asemenea. Astfel, dacă, de exemplu, am nota premisele cu *A* iar concluzia cu *B*, n-ar rezulta numai că, dacă *A* este necesar, și *B* este necesar, ci de asemenea că dacă *A* este posibil, atunci și *B* este posibil [185].

Din această dovadă rezultă clar că, dacă am pornit de la fals, dar nu imposibil, consecința va fi de asemenea falsă, dar nu imposibilă, de exemplu dacă *A* este fals, dar nu imposibil, și dacă *B* este consecventul lui *A*, atunci *B* de asemenea va fi fals, dar nu imposibil. În adevăr, dacă s-a dovedit că existența lui *B* este urmarea existenței lui *A*, atunci și posibilitatea lui *B* va urma din posibilitatea lui *A* (și deoarece *A* este presupus ca posibil, *B* va fi și el posibil). Căci, dacă ar fi imposibil, atunci același lucru ar fi în același timp și posibil și imposibil [186].

După ce am precizat aceste puncte, să presupunem că *A* aparține la toți *B*, iar *B* este posibil despre toți *C*; este necesar atunci ca *A* să fie un atribut posibil pentru toți *C* [187]. Să admitem că aceasta nu este posibil, dar că *B* aparține simplu la toți *C*, — aceasta este fals, dar nu imposibil [188]. Dacă deci *A* nu este posibil pentru *C*, dar *B* aparține la toți *C*, atunci *A* nu este posibil pentru unii *B*; astfel ia naștere un silogism în figura a treia [189]. Dar noi am admis că *A* este un predicat posibil

---

[185] De unde rezultă că concluzia unui silogism nu va fi alterată dacă premisele sînt false, în caz că ele aparțin sferei posibilului. Acest principiu fundamental va servi mai jos.

[186] Acest alineat trebuie înțeles în modul următor: nu este nevoie ca premisele posibile să fie adevărate pentru ca o concluzie posibilă să decurgă din ele; este suficient ca ele să fie posibile, chiar dacă sînt false. Plecînd de aici, putem spune că dacă antecedentul este fals, dar nu imposibil, consecventul este și el posibil; căci, în adevăr, dacă antecedentul nu este imposibil, înseamnă că e posibil.

[187] Modul *Barbara*, cu majora simplă și minora posibilă.

[188] Minora este falsă, dar nu imposibilă.

[189] Cu alte cuvinte, în silogismul precedent de mod *Barbara*, transpunem concluzia cu majora, luăm contradictoria noii majore și înlocuim minora contingentă, așa cum am stabilit mai sus că este valabil,

https://biblioteca-digitala.ro

pentru toţi *B*. Este necesar deci ca *A* să fie posibil pentru toţi *C*. Căci, deşi am presupus falsul dar nu imposi- 34 b
bilul, concluzia este imposibilă. Este posibil, de asemenea, să dovedim imposibilitatea prin prima figură, admiţînd că *B* aparţine la toţi *C*. Căci dacă *B* aparţine la toţi *C*, iar *A* este posibil despre toţi *B*, atunci *A* este posibil despre toţi *C*. Dar noi am admis că *A* nu este posibil pentru toţi *C* [190].

Trebuie să înţelegem «apartenenţa la toţi» fără nici o limitare în timp; de exemplu, la prezent sau la o anumită perioadă dată, ci simplu şi necondiţionat [191]. Căci numai cu ajutorul unor astfel de premise rezultă silogisme, deoarece, dacă premisa este înţeleasă relativ la timpul prezent, nu se poate întocmi un silogism. In adevăr, nimic nu împiedică termenul om să aparţină la un moment dat, la tot ce se mişcă, dacă nimic altceva nu este în mişcare; dar mişcarea este posibil să aparţină oricărui cal, dar om nu este posibil să aparţină nici unui cal [192]. Să luăm pentru termenul major: *animal*, pentru termenul mediu: *mişcător*, iar pentru termenul minor: *om*. Premisele vor fi atunci ca înainte; dar concluzia este

---

prin asertorica echivalentă. Obţinem astfel următorul silogism în figura a treia de modul *Felapton:*

(E) *Nu este posibil ca toţi C să fie A*
(A) *Toţi C sînt B*
(O) *Nu este posibil ca unii B să fie A*

Concluzia nu se poate concilia cu majora silogismului în *Barbara* ce era de demonstrat. Deci concluzia este demonstrată (prin reducere la absurd).

[190] Avem deci o a doua demonstraţie, pe care Hamelin o corectează *(op. cit.,* p. 205).

[191] Cînd una din premise se referă la un posibil (dar nu este limitată la un timp dat), iar cealaltă este limitată la un anumit timp, o concluzie nu poate rezulta, deoarece termenul mediu din majoră nu coincide cu termenul mediu din minoră şi se produce sofismul *quaternio terminorum.*

[192] Avem

Orice se mişcă este om
Este posibil că orice cal se mişcă
Este posibil că orice cal să fie om

Vedem că premisele sînt adevărate şi concluzia falsă; concluzia nu urmează deci în mod necesar. Tot astfel, dacă scriem

https://biblioteca-digitala.ro

necesară, nu posibilă. Căci omul este cu necesitate animal. Este clar deci că universalul trebuie înţeles necondiţionat, fără limitare în timp.

Şi tot aşa, să luăm premisa *AB* universală şi negativă şi să admitem că *A* nu aparţine nici unui *B*, dar *B* este posibil să aparţină la toţi *C* [193]. În această ipoteză, urmează cu necesitate că este posibil ca *A* să nu aparţină nici unui *C*. Să presupunem că această concluzie nu este posibilă şi că *B* aparţine lui *C* ca mai sus. Este necesar atunci ca *A* să aparţină unor *B*, pentru că avem un silogism în a treia figură. Dar aceasta este imposibil. Trebuie deci să fie posibil ca *A* să nu aparţină nici unui *C*, căci, dacă aceasta este presupusă falsă, consecinţa este imposibilă.

Acest silogism nu stabileşte ceea ce este posibil, potrivit definiţiei, ci ceea ce nu aparţine cu necesitate vreunei părţi din subiect. Căci aceasta este contradictoria presupunerii făcute, potrivit căreia *A* aparţine cu necesitate unor *C*. Sau silogismul prin reducere la imposibil stabileşte contradictoria presupunerii [194]. De altminteri,

---

Orice se mişcă este animal
Este posibil că orice om se mişcă
Concluzia nu poate fi:
Este posibil ca orice om să fie animal,
ci
Este necesar ca orice om să fie animal.

[193] Modul *Celarent*, cu majora simplă şi minora posibilă.

[194] Demonstraţia prin absurd, luîndu-se ca majoră contradictoria concluziei, iar ca minoră propoziţia simplă în locul posibilei. Noua majoră este:

Nu este posibil ca nici un C să nu fie A,

care se poate scrie

Este necesar ca unii C să fie A,

dar nu se poate scrie

Este posibil ca toţi C să fie A

(căci am avea aceeaşi propoziţie modal convertită din negativă în afirmativă).

Noua minoră este

Toţi C sînt B,

propoziţie falsă, însă nu imposibilă.

Noul silogism este dar:

https://biblioteca-digitala.ro

se vede şi din termeni că concluzia nu va stabili posibilitatea. Să zicem că *A* este *corb*, *B inteligent* şi *C om*. *A* atunci nu aparţine nici unui *B*, pentru că nimic inteligent nu este un corb. Dar *B* este posibil despre toţi *C*, pentru că orice om este posibil să fie inteligent. Dar *A* cu necesitate nu aparţine nici unui *C*; astfel, concluzia nu stabileşte posibilitatea. Totuşi aşa ceva nu este necesar totdeauna. Să zicem că *A* este *mişcare*, *B ştiinţă*, şi *C om*; atunci *A* nu va aparţine nici unui *B*; dar *B* este posibil despre toţi *C*. Concluzia nu va fi necesară. Căci nu este necesar ca nici un om să se mişte, sau mai degrabă, nu este necesar ca unii oameni să se mişte. Este evident că concluzia stabileşte atunci că un termen nu aparţine cu necesitate vreunui caz din celălalt ter- 35 a
men. Dar trebuie să alegem termenii mai bine [195].

Dacă premisa minoră este negativă şi indică posibilitate, atunci din premisele admise nu poate ieşi nici un silogism; dar dacă premisa posibilă este convertită, re-

---

(I) *Este necesar ca unii C să fie A*
(A) *Toţi C sînt B*
(I) *Este necesar ca unii B să fie A.*

Silogismul nou este în figura a treia, de modul *Disamis*.

Concluzia sa este contradictoria majorei silogismului ce urmează să fie demonstrat. Dar adevărata contradictorie a majorei silogismului de mod *Disamis* nu este concluzia contestată,

Este posibil ca nici un C să nu fie A,

ci propoziţia

Nu este necesar ca toţi C să fie A,

singura pe care am demonstrat-o; şi ea nu stabileşte decît non-necesitatea.

[195] Nimic inteligent *(B)* nu este corb *(A)*.
Este posibil ca toţi oamenii *(C)* să fie (cu) ştiinţă *(B)*
Este necesar ca nici un om *(C)* să nu fie corb *(A)*.
Dacă luăm alt exemplu, avem
Nici o ştiinţă *(B)* nu este mişcare *(A)*.
Este posibil ca toţi oamenii *(C)* să fie (cu) ştiinţă *(B)*.
Este posibil ca nici un om *(C)* să nu fie (în) mişcare *(A)*.
Concluzia echivalează cu
Nu este necesar ca unii oameni *(C)* să fie (în) mişcare *(A)*.
Avem deci, după exemplele alese, concluzii cînd necesare, cînd non-necesare, şi nu concluzii contingente.

https://biblioteca-digitala.ro

zultă un silogism ca în cazurile de mai înainte [196]. Să admitem că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* este posibil să nu aparţină nici unui *C* [197]. Dacă termenii sînt dispuşi astfel, nimic nu urmează cu necesitate; dar dacă propoziţia *BC* este convertită şi se admite că *B* este posibil pentru toţi *C*, rezultă un silogism ca şi cel dinainte, pentru că termenii sînt în aceleaşi poziţii [198]. Şi tot aşa, dacă ambele premise sînt negative, dar premisa majoră stabileşte că *A* nu aparţine simplu lui *B*, iar premisa minoră arată că *B* este posibil să nu aparţină nici unui *C* [199]. Din premisele admise nu rezultă nimic necesar în nici un chip; dacă însă premisa posibilă este convertită, atunci vom avea un silogism [200]. Să presupunem deci că *A* nu aparţine nici unui *B*, iar *B* este posibil să nu aparţină nici unui *C*. Din acestea nu iese nimic cu necesitate. Dar dacă *B* este luat ca posibil pentru toţi *C* (ceea ce este adevărat) şi dacă premisa *AB* rămîne ca mai înainte, vom avea din nou acelaşi silogism. Dar dacă se ia ca dat că *B* nu aparţine oricărui *C*, şi nicidecum că este posibil să nu aparţină, atunci nu poate exista silogism, fie că premisa *AB* este negativă, fie că este afirmativă. Ca exemple comune de raport necesar şi afirmativ, putem lua termenii: *alb, animal, zăpadă*; ca raport necesar şi negativ: *alb, animal, smoală* [201].

---

[196] I, 14.

[197] Silogism imperfect, cu majora simplă, universal-afirmativă, şi minora contingentă, universal-negativă.

[198] In ambele cazuri, silogisme imperfecte, cu majora simplă şi minora contingentă.

[199] Silogism imperfect cu majora simplă, universal-negativă, şi minora posibilă, universal-negativă.

[200] Reducerea la *Celarent*, prin conversiunea minorei.

[201] Exemplele, cu termenii daţi de Aristotel, sînt următoarele:

Este posibil ca toate animalele să fie albe
Nici o zăpadă nu este animal
Este necesar ca orice zăpadă să fie albă

Este posibil ca toate animalele să fie albe
Nici o smoală nu este animal
Este necesar ca nici o smoală să nu fie albă.

Raţionamentele sînt neconcludente.

https://biblioteca-digitala.ro

E clar atunci, dacă termenii sînt universali şi una din premise exprimă o apartenenţă simplă, iar cealaltă una posibilă, că ori de cîte ori premisa minoră este posibilă, un silogism rezultă totdeauna, numai că uneori el rezultă din premisele date, iar alteori din conversiunea unei premise [202]. Am arătat cînd se întîmplă una şi cînd se întîmplă cealaltă şi pentru ce anume. Dar dacă una dintre relaţii [203] este universală, iar cealaltă particulară, atunci ori de cîte ori premisa majoră este universală şi posibilă, fie afirmativă, fie negativă, iar particulara este afirmativă şi simplă, atunci va exista un silogism perfect, întocmai ca atunci cînd termenii sînt universali [204]. Demonstraţia este aceeaşi ca mai înainte [205]. Dar ori de cîte ori premisa majoră este universală însă simplă, nu posibilă, iar premisa minoră este particulară şi posibilă, fie că ambele premise sînt negative, fie că sînt afirmative, sau una este negativă şi cealaltă afirmativă, în toate cazurile rezultă un silogism imperfect [206]. Numai că 35 b
unele din acestea vor fi dovedite prin imposibil, iar altele prin conversiunea premisei posibile, cum s-a arătat mai sus [207]. Un silogism este posibil cu ajutorul conversiunii, cînd premisa majoră este universală şi simplă,

[202] Rezultă din premisele date, cînd minora este afirmativă, şi din premise convertite, ori de cîte ori minora este negativă.

[203] διαστημα = relaţie, interval, în sensul de propoziţie sau premisă.

[204] Avem modurile *Darii* sau *Ferio:*

(A) *Este posibil ca toţi B să fie A*
(I) *Unii C sînt B*
(I) *Este posibil ca unii C să fie A*

(E) *Este posibil ca nici un B să nu fie A*
(I) *Unii C sînt B*
(O) *Este posibil ca unii C să nu fie A*

[205] La începutul capitolului de faţă.

[206] Majora unui astfel de silogism imperfect va fi simplă, universală şi afirmativă sau negativă, iar minora va fi posibilă, particulară şi afirmativă sau negativă.

[207] Primul caz este acela în care minora este afirmativă, al doilea, în care este negativă; prin conversiune, minora din negativă devine afirmativă, ceea ce este o revenire la cazurile precedente (35a).

https://biblioteca-digitala.ro

fie afirmativă, fie negativă, iar minora particulară, negativă şi posibilă; de exemplu, dacă *A* aparţine la toţi *B* sau nu aparţine nici unui *B*, şi *B* este posibil să nu aparţină unor *C*. Căci dacă premisa *BC* este convertită cu privire la posibilitate, rezultă un silogism [208]. Dar ori de cîte ori premisa particulară este simplă şi negativă, un silogism nu poate exista. Ca exemplu de relaţie afirmativă putem lua termenii: *alb, animal zăpadă;* iar negativă: *alb, animal, smoală* [209]. Aci demonstraţia trebuie făcută prin natura nedefinită a premisei particulare [210]. Dar dacă premisa minoră este universală, iar majora particulară, fie că ambele premise sînt negative, fie că sînt afirmative, posibile ori simple, în nici un chip un silogism nu este posibil. Nu este posibil un silogism, nici cînd premisele sînt particulare ori nedefinite, fie că exprimă posibilul, fie simpla existenţă, fie că una exprimă posibilul, iar cealaltă simpla existenţă. Demonstra-

[208] În această din urmă frază, Aristotel nu face altceva decît să insiste asupra uneia dintre eventualităţile prezentate în forma precedentă. Schema operaţiei este

Toţi B sînt A
Se poate ca unii C să nu fie B.

Minora convertită ne dă

Se poate ca unii C să fie B.

Concluzia va fi

Se poate ca unii C să fie A.

Silogismul este de modul *Darii*. Putem proceda la fel, dacă majora este negativă, şi vom obţine un silogism de modul *Ferio*.

[209] Desfăşurarea cu exemplele lui Aristotel este

(A) Se poate ca orice animal să fie alb
(O) Uneori zăpada nu este animal
(A) Trebuie ca orice zăpadă să fie albă

(A) Se poate ca orice animal să fie alb
(O) Uneori smoala nu este animal
(E) Trebuie ca niciodată smoala să nu fie albă

Aceste silogisme nu sînt concludente.

[210] Despre nedefinit în raport cu particularul şi despre modul de demonstraţie prin nedefinit, cf. mai sus, notele 8, 50, 51 şi 54. În cazul de faţă, minora particulară nefiind altceva decît o parte din universală *(niciodată zăpada, niciodată smoala)*, vedem că nu poate genera un silogism, precum nici universala negativă n-o poate face, după cum s-a stabilit mai sus, cu aceleaşi speţe *(animal, zăpadă, smoală)*.

https://biblioteca-digitala.ro

ţia este exact ca mai sus [211]. Ca exemple de relaţie necesară şi afirmativă putem lua termenii : *animal, alb, om* ; iar de relaţie necesară şi negativă : *animal, alb, haină.* Este evident atunci că, dacă premisa majoră este universală, un silogism rezultă totdeauna, dar dacă minora este universală, niciodată nu rezultă un silogism.

16

(Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă necesară, în figura întîi)

Ori de cîte ori o premisă este necesară, iar cealaltă posibilă, un silogism va rezulta, dacă termenii vor fi raportaţi ca mai înainte [212]. Un silogism perfect va rezulta, dacă premisa minoră este necesară. Dacă premisele sînt afirmative, concluzia va exprima posibilul, nu simpla existenţă, fie că premisele sînt universale, fie că nu sînt ; dar dacă una este afirmativă şi cealaltă negativă, cînd afirmativa este necesară, concluzia va exprima o posibilitate, nu o neexistenţă simplă ; dar cînd negativa este necesară, concluzia va exprima şi o neexistenţă posibilă şi o neexistenţă simplă, fie că premisele sînt universale, fie că nu sînt. Posibilitatea în concluzie trebuie să fie înţeleasă în acelaşi mod ca mai sus [213]. Nu poate rezulta un silogism din propoziţia necesar negativă, căci a aparţine fără necesitate este diferit de a nu aparţine cu necesitate [214].

---

[211] I, 14, 33a, b.

[212] Gruparea unei premise necesare şi a uneia posibile duce la acelaşi rezultat ca gruparea unei premise simple şi a uneia posibile ; în adevăr, silogismele cu premise necesare prezentîndu-se ca nişte silogisme cu premise categorice sau simple, propoziţiile necesare se prezintă ca nişte propoziţii simple ; ne întoarcem deci la unele forme stabilite în capitolul 15.

[213] Trebuie adică înţeleasă ca non-necesară şi nu ca o posibilitate (sau contingenţă) propriu-zisă.

[214] Un lucru este adică

Să nu fie necesar ca...

şi alt lucru

Să fie necesar ca să nu...

Traducerea din greceşte este aci foarte delicată.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă premisele sînt afirmative, este evident că concluzia nu este necesară. Să zicem că *A* cu necesitate aparţine la toţi *B*, iar *B* este posibil pentru toţi *C*. Vom avea aici silogismul imperfect că *A* este posibil să aparţină la toţi *C*. Că este imperfect, este clar din însăşi
36 a demonstraţia care se face în acelaşi fel ca mai sus [215]. Tot aşa, să zicem că *A* este posibil despre toţi *B* şi că *B* aparţine cu necesitate la toţi *C*. Vom avea atunci silogismul că *A* poate aparţine la toţi *C*, nu că *A* aparţine simplu la toţi *C*; şi silogismul este perfect, nu imperfect, pentru că este completat direct prin premisele originare.

Dar dacă premisele nu sînt de aceeaşi calitate, să presupunem mai întîi că premisa negativă este necesară, deci că *A* cu necesitate nu este posibil pentru vreun *B*, dar *B* este posibil pentru toţi *C*. Este necesar atunci ca *A* să nu aparţină simplu nici unui *C*. In adevăr, să presupunem că *A* aparţine la toţi *C*, ori unor *C*. Dar am presupus că *A* nu este posibil pentru nici un *B*. Şi fiindcă aici propoziţia negativă este convertibilă, nici *B* nu este posibil pentru vreun *A*. Dar *A* este presupus că aparţine la toţi *C*, ori unor *C*. Prin urmare *B* nu va fi posibil să aparţină unor *C* sau la toţi *C*. Dar a fost stabilit de la început că *B* este posibil pentru toţi *C*. Este clar că posibilitatea de a nu aparţine poate fi şi ea dedusă, întrucît şi faptul simplu de a nu aparţine este de asemenea dedus. Tot aşa, să luăm ca necesară premisa afirmativă şi deci să presupunem că *A* este posibil să nu aparţină nici unui *B*, dar *B* aparţine cu necesitate la toţi *C*. Silogismul va fi perfect, dar va stabili o negativă posibilă, nu o negativă simplă. Căci premisa majoră a fost posibilă, şi în al doilea rînd nu obţinem aci o reducere la imposibil [216]. Căci, dacă se presupune că *A*

[215] Capitolul 15. Prin reducere la imposibil, convertind concluzia de posibilitate afirmativă într-o propoziţie apodictică negativă.

[216] Pasaj dificil, care a fost interpretat în diverse feluri. S-ar părea că trebuie înţeles după cum urmează: dacă luăm ca minoră contradictoria concluziei în discuţie şi păstrăm majorei forma ei originară nu decurge nimic absurd; deci concluzia contingentă negativă nu poate fi demonstrată prin absurd.

https://biblioteca-digitala.ro

aparţine ⟨necesar⟩ unor *C* şi se admite că *A* este posibil să nu aparţină nici unui *B*, nici o relaţie imposibilă între *B* şi *C* nu urmează din aceste premise. Dar dacă premisa minoră este negativă, cînd exprimă posibilul, rezultă un silogism prin conversiune, ca mai sus; dar cînd nu exprimă posibilul, nici un silogism nu se poate forma. Şi tot aşa, cînd ambele premise sînt negative şi minora nu este posibilă. Aceiaşi termeni ca mai înainte servesc atît pentru relaţia afirmativă: *alb, animal, zăpadă,* cît şi pentru relaţia negativă: *alb, animal, smoală.*

Aceeaşi relaţie se va căpăta în silogismele particulare. Ori de cîte ori premisa negativă este necesară, concluzia va fi şi ea simplu negativă; de exemplu, dacă *A* cu necesitate nu aparţine nici unui *B*, însă *B* poate să aparţină unor *C*, este necesar ca *A* să nu aparţină simplu unor *C*[217]. Căci dacă *A* aparţine la toţi *C*, dar cu necesitate nu aparţine unor *B*, cu necesitate nici *B* nu aparţine unor *A*. Astfel, dacă *A* aparţine la toţi *C*, atunci cu necesitate *B* nu aparţine nici unui *C*. Dar s-a presupus că *B* este posibil să aparţină unor *C*. Dar cînd premisa particular-afirmativă în silogismul negativ, de exemplu premisa minoră *BC*, ori cînd premisa universal-afirmativă în silogismul afirmativ, de exemplu premisa majoră *AB*, este necesară, atunci nu va fi o concluzie de simplă apartenenţă. 36 b
Demonstraţia este aceeaşi ca mai sus[218]. Dar dacă premisa minoră este universală şi posibilă, fie afirmativă, fie negativă, iar premisa majoră este particulară şi necesară, atunci nu poate fi un silogism. Termeni de apartenenţă necesară sînt: *animal, alb, om;* şi de neapartenenţă necesară: *animal, alb, haină*[219]. Dar cînd univer-

[217] Avem un silogism imperfect, de modul *Ferio*, cu majora necesară şi minora contingentă. Demonstraţia se poate face, de astă dată, prin reducerea la imposibil; se ia ca majoră conversa majorei originare şi ca minoră, contradictoria concluziei.

[218] Pentru silogismele universale corespunzătoare.

[219] Relaţiile ar fi următoarele:

(I) Este necesar ca unii albi să fie animale
(A) Este posibil ca toţi oamenii să fie albi
(A) Este necesar ca toţi oamenii să fie animale

https://biblioteca-digitala.ro

sala este necesară şi particulara posibilă, dacă universala este negativă, putem lua termenii: *animal, alb, corb,* pentru a ilustra relaţia afirmativă, sau *animal, alb, smoală,* pentru relaţia negativă [220]; iar dacă universala este afirmativă, putem lua termenii: *animal, alb, lebădă,* pentru a ilustra relaţia afirmativă, şi *animal, alb, zăpadă,* pentru a ilustra relaţia negativă şi necesară [221]. Şi tot aşa, un silogism nu este posibil cînd premisele sînt nedefinite ori amîndouă particulare. Termenii proprii pentru a ilustra relaţia afirmativă sînt *animal, alb, om,* iar pentru relaţia negativă: *animal, alb neînsufleţit* [222]. Căci relaţia de animal la ceva alb, şi de alb

---

(I) Este necesar ca unii albi să fie animale
(A) Este posibil ca toate hainele să fie albe
(E) Este necesar ca nici o haină să nu fie animal.

După cum se vede din aceste două exemple ale lui Aristotel, modurile acestea nu sînt concludente, cum nu sînt nici cele ce urmează.

[220] Scriem relaţiile astfel:

(I) Este posibil că unii albi să fie animale
(E) Este necesar ca nici un corb să nu fie alb
(A) Este necesar ca toţi corbii să fie animale

(I) Este posibil ca unii albi să fie animale
(E) Este necesar ca nici o smoală să nu fie albă
(E) Este necesar ca nici o smoală să nu fie animal

[221] Modurile, iarăşi, nu sînt concludente:

(I) Este posibil ca unii albi să fie animale
(A) Este necesar ca toate lebedele să fie albe
(A) Este necesar ca toate lebedele să fie animale

(I) Este posibil ca unii albi să fie animale
(A) Este necesar ca toate zăpezile să fie albe
(E) Este necesar ca nici o zăpadă să nu fie animal

[222] De data aceasta, termenii se grupează în felul următor:

(I) Este posibil ca unii albi să fie animale
(I) Este necesar ca unii oameni să fie albi
(A) Este necesar ca toţi oamenii să fie animale

(I) Este posibil ca unii albi să fie animale
(I) Este necesar ca unii neînsufleţiţi să fie albi
(E) Este necesar ca nici un neînsufleţit să nu fie animal.

Avem iarăşi moduri neconcludente.

https://biblioteca-digitala.ro

la ceva neînsufleţit este atît necesară şi afirmativă, cît şi necesară şi negativă. Şi tot aşa, dacă relaţia este posibilă; aşa încît termenii pot fi utilizaţi pentru toate cazurile.

Se vede limpede din cele spuse că un silogism rezultă sau nu din relaţii similare ale termenilor, fie că avem a face cu o apartenenţă simplă, fie cu o apartenenţă necesară, cu excepţia că, dacă premisa negativă este simplă, concluzia este posibilă, dar dacă premisa negativă este necesară, concluzia este negativă atît posibilă, cît şi simplă. Este evident, de asemenea, că toate aceste silogisme sînt imperfecte şi că se pot perfecta cu ajutorul figurilor menţionate mai sus [223].

17

(Silogisme cu două premise posibile, în figura a doua)

În figura a doua, ori de cîte ori ambele premise sînt posibile, nu rezultă nici un silogism, fie că premisele sînt afirmative, fie că sînt negative, universale ori particulare. Dar cînd o premisă este simplă, iar cealaltă posibilă, dacă afirmativa este simplă, nici un silogism nu este posibil; dacă însă universal-negativa este simplă, se poate trage totdeauna o concluzie. Şi tot aşa cînd o premisă este necesară, iar cealaltă posibilă [224]. Şi aci, de asemenea [225], trebuie să înţelegem termenul *posibil* din concluzii în acelaşi sens ca mai sus.

---

[223] H. Maier *(Die Syllogistik des Aristoteles,* II, 1, p. 176, n. 2) ne atrage atenţia că această ultimă frază se potriveşte la capitolul 19, ca încheiere, iar aici este nepotrivită; s-ar putea să fi fost introdusă aci de pe urma erorii unui copist.

[224] Aristotel nu dă, deocamdată, nici o demonstraţie; el anunţă numai relaţii, despre care va trata în cele două capitole următoare. În capitolul de faţă, se va ocupa numai de silogismul cu premise contingente.

[225] Ca în cele două cazuri din urmă.

https://biblioteca-digitala.ro

Inainte de toate, trebuie să dovedim că propoziţia negativă posibilă nu este convertibilă [226]; de exemplu, dacă *A* nu poate aparţine nici unui *B*, nu urmează necesar că *B* nu poate să aparţină nici unui *A*. Căci să presupunem că este aşa şi să admitem că *B* poate să nu aparţină nici unui *A*. Intrucît afirmaţiile posibile sînt
37 a convertibile cu negaţii, fie contrarii, fie contradictorii, şi întrucît *B* poate să nu aparţină nici unui *A*, este clar că *B* poate şi să aparţină la toţi *A*. Dar aceasta este fals, căci dacă *acesta* poate să aparţină *aceluia*, nu urmează şi invers, anume că *acela* poate să aparţină *acestuia* [227].

---

[226] Aristotel introduce aici ceea ce se numeşte o *lemă*, adică o propoziţie ce se demonstrează înaintea alteia, care se va demonstra apoi cu ajutorul ei. In ce priveşte teoria conversiunii, vedem aici, o dată mai mult, că Aristotel nu are o linie constantă, conversiunea modalelor urmînd alt principiu decît conversiunea propoziţiilor simple; aici totuşi este vorba, deşi sîntem pe tărîmul modalelor, de conversiunea regulată, după care în conversă subiectul şi predicatul se schimbă unul în celălalt; propoziţia de convertit fiind

Nu este posibil ca vreun A să fie B,

conversa va fi

Nu este posibil ca vreun B să fie A.

Aristotel va demonstra că conversiunea aceasta a unor propoziţii posibile nu este legitimă.

[227] Demonstraţia a comportat două etape.

Este posibil ca nici un A să nu fie B

este echipolentă cu

Este posibil ca toţi A să fie B,

căci prima posibilitate o antrenează pe a doua (sînt în dubiu ca atunci cînd spun:

Se poate ca mîine să nu plouă

şi

Se poate ca mîine să plouă).

A doua etapă:

Este posibil ca toţi A să fie B

nu este perfect convertibilă, conform regulii conversiunii după care propoziţiile afirmative universale nu se convertesc decît într-o afirmativă particulară:

Toţi oamenii sînt muritori

devenind prin conversiune

Unii muritori sînt oameni.

Dacă afirmativa universală nu este convertibilă, înseamnă că, în cazul unor propoziţii modale posibile, nici negativa universală nu este convertibilă, în virtutea echipolenţei ambelor propoziţii.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin urmare, premisa negativă nu este convertibilă. Apoi [228], nimic nu opreşte ca *A* să nu poată aparţine vreunui *B*, dar *B* cu necesitate să nu aparţină vreunuï *A*; de exemplu „Este posibil că nici un om să nu fie alb" (pentru că „De asemenea, este posibil ca orice om să fie alb"), dar nu este adevărat a zice că este posibil ca nimic alb să nu fie un om, pentru că multe albe nu sînt cu necesitate oameni, şi necesitatea, după cum am văzut [229], este altceva decît posibilitatea.

Dar nu este posibil nici a dovedi convertibilitatea acestor premise printr-o reducere la absurd, adică consimţind la următorul argument [230]: întrucît este fals că este posibil ca *B* să nu aparţină nici unui *A*, este ade-

---

[228] Urmează o a doua demonstraţie a lemei, prin exemplu.

[229] În capitolul 13.

[230] Argumentul care urmează ne introduce într-un raţionament foarte complex şi într-o discuţie foarte lungă. Principalii comentatori moderni au căutat să dea o interpretare pe care ne bizuim pentru a limpezi întreg acest pasaj de aproape o pagină. Iată cum s-ar putea raţiona, alături de Aristotel: Să acceptăm următorul argument. Conversa

Este posibil ca nici un A să nu fie B

o presupunem falsă; contradictoria ei este adevărată; ea trebuie scrisă

Nu este posibil ca nici un A să nu fie B;

dar, tot aşa de bine (cf. *Despre interpretare* 12),

Este necesar ca unii A să fie B.

Să convertim această din urmă propoziţie:

Este necesar ca unii B să fie A.

Observ că este contradictoria propoziţiei convertite:

Este posibil ca nici un B să nu fie A,

de unde rezultă că propoziţia

Nu este posibil ca nici un A să nu fie B

este falsă, în vreme ce conversa, care este contradictoria ei şi are forma

Este posibil ca nici un A să nu fie B

este adevărată. Am procedat, aşadar, prin reducere la absurd şi s-ar părea că am ajuns la o concluzie.

Totuşi, va spune Aristotel, concluzia este lipsită de orice valoare. Constatăm, în adevăr, că propoziţia

Nu este posibil ca nici un A să nu fie B

are ca echipolentă nu numai afirmativa necesară

Este necesar ca unii A să fie B,

https://biblioteca-digitala.ro

vărat că nu este posibil ca *B* să nu aparţină nici unui *A*. Căci afirmaţia este contradictoria negaţiei. Dar dacă este aşa, atunci este adevărat că *B* cu necesitate aparţine unor *A*, prin urmare şi *A* cu necesitate aparţine unor. *B*. Dar aceasta este imposibil. Argumentul nu poate

---

dar şi negativa necesară

Este necesar ca unii A să nu fie B.

Drept care, pretinsa conversă va avea două contradictorii la fel de legitime. Pentru ca reducerea la absurd să fie conceptibilă, ar trebui să putem conchide absurditatea totodată a negativei şi a afirmativei. Or, din necesara negativă nu rezultă nimic care să poată contrazice propoziţia de convertit. Reducerea la absurd trebuie deci respinsă.

Rămîne să stabilim legitimitatea derivaţiei propoziţiei necesare negative, plecînd de la propoziţia

Nu este posibil ca nici un A să nu fie B.

Dar despre un lucru *B* care aparţine în chip necesar unor *A* nu putem spune că aparţine în chip necesar oricărui *A* şi, mai puţin, la toţi *A*. Dacă luăm acum negativa, nu putem spune despre un lucru care în chip necesar nu aparţine unor *A*, că nu aparţine nici unui *A* sau că poate să nu aparţină nici unui *A*. Tot ce putem spune este că *B* nu poate să nu aparţină lui *A*, că aceasta este o imposibilitate, cu alte cuvinte că e necesar ca *B* să nu aparţină la toţi *A*. Dar propoziţia

Nu este posibil ca toţi A să fie B

are ca echipolentă, totodată,

Este necesar ca unii A să fie B

şi

Este necesar ca unii A să nu fie B;

şi tot astfel, propoziţia noastră

Nu este posibil ca nici un A să nu fie B

are ca echipolentă, totodată,

Este necesar ca unii A să fie B

şi

Este necesar ca unii A să nu fie B;

Dar aceasta înseamnă că propoziţia contradictorie

Este posibil ca toţi A să fie B

are drept contradictorii cele două propoziţii necesare, cea afirmativă şi cea negativă, iar propoziţia

Este posibil ca nici un A să nu fie B,

adică pretinsa conversă, are şi ea drept contradictorii atît necesara negativă

Este necesar ca unii A să nu fie B,

cît şi necesara afirmativă

Este necesar ca unii A să fie B.

Ceea ce era de demonstrat.

https://biblioteca-digitala.ro

fi admis, căci dacă nu este posibil ca *B* să nu aparţină nici unui *A*, nu urmează că *B* aparţine necesar unor *A*. În adevăr, expresia „Nu este posibil ca *B* să nu aparţină nici unui *A*" este utilizată în două înţelesuri, unul că vreun *A* este cu necesitate *B*, celălalt că vreun *A* nu este cu necesitate *B*. Căci nu este adevărat că ceea ce cu necesitate nu aparţine unor *A* este posibil să nu aparţină la toţi *A*, întocmai după cum nu este adevărat a zice că ceea ce cu necesitate aparţine unor *A*, este posibil să aparţină la toţi *A*. Dacă cineva ar pretinde deci că, deoarece nu este posibil pentru *C* să aparţină la toţi *D*, atunci cu necesitate el nu aparţine unor *D*, ar face o afirmaţie falsă. În adevăr, *C* aparţine la toţi *D*, dar pentru că, în anumite cazuri, îi aparţine cu necesitate, de aceea zicem că nu este *posibil* pentru el ca să aparţină la toţi. De aci vine că amîndouă propoziţiile „*A* cu necesitate aparţine unor *B*" şi „*A* cu necesitate nu aparţine unor *B*" sînt opuse propoziţiei „*A* poate să aparţină la toţi *B*". Şi tot aşa se întîmplă cu opusa „*A* poate să nu aparţină nici unui *B*". Este clar atunci că, referitor la ce este posibil şi la ce nu este posibil în sensul definit de la început, trebuie să admitem nu numai că *A* cu necesitate aparţine unor *B*, dar şi că *A* cu necesitate nu aparţine unor *B*. Dar dacă admitem aceasta din urmă, nu rezultă nici o absurditate; prin urmare, nu obţinem nici un silogism. Este clar, din cele spuse, că propoziţia negativă nu este convertibilă.

După ce am dovedit aceasta[231], să presupunem că este posibil ca *A* să nu aparţină nici unui *B* şi să aparţină la toţi *C*. Din conversiunea premisei negative, nici un silogism nu va rezulta, pentru că o astfel de premisă, cum s-a spus, nu este convertibilă. Şi nici nu se poate obţine o dovadă printr-o reducere la absurd. Căci

---

[231] De aci încolo Aristotel, folosind lema stabilită, va trata despre silogismele în figura a doua cu premise posibile. De pildă, pentru primul caz studiat acum, negarea neputînd să se convertească, pre-

https://biblioteca-digitala.ro

dacă admitem că *B* poate aparţine la toţi *C*, nu rezultă nici o consecinţă falsă, pentru că *A* poate aparţine atît la toţi *C*, cît şi nici unui *C* [232]. În general, dacă este admisibil aci un silogism, este clar că concluzia lui se referă la posibil, fiindcă nici una dintre premise nu este de simplă apartenenţă; şi această concluzie trebuie să fie ori afirmativă, ori negativă. Dar nici una, nici alta
37 b nu sînt posibile. Să zicem că concluzia este afirmativă; se va arăta printr-un exemplu că predicatul nu poate să aparţină subiectului. Să zicem că concluzia este negativă, se va arăta că ea nu este posibilă, ci necesară. Fie *A alb, B om* şi *C cal.* Este posibil atunci ca *A* să aparţină la toţi din unul şi la nici unul din celălalt. Dar nu este posibil ca *B* să aparţină, ori să nu aparţină lui *C*. Că nu poate să aparţină, este clar. În adevăr, nici un cal nu este om. Dar nu este posibil nici să nu aparţină. Căci este necesar, ca nici un cal să nu fie om. Însă noi am găsit că necesarul este diferit de posibil. Şi atunci, nici un silogism nu rezultă. O dovadă la fel se poate aduce, dacă premisa negativă este transpusă [233], sau dacă amîndouă premisele sînt afirmative ori negative. Demonstraţia se poate face cu ajutorul aceloraşi termeni [234]. Ori de cîte ori o premisă este universală şi cealaltă particulară, ori amîndouă particulare, ori nedefinite, ori schimbate în orice alt fel, demonstrarea se va face totdeauna prin aceiaşi termeni. Este clar atunci că, dacă amîndouă premisele sînt posibile, nici un silogism nu rezultă.

---

cum rezultă din lemă, nu se poate opera reducerea la *Celarent*. Modala de tipul *Celarent* cu două premise contingente este deci necondudentă.

[232] Iarăşi vedem că reducerea la absurd este inoperantă:

Este posibil ca toţi C să fie A

fiind o propoziţie echipolentă cu

Este posibil ca nici un C să nu fie A.

[233] Adică dacă fiind majoră, devine minoră şi invers.

[234] Adică tot prin exemple, luîndu-se termenii de mai sus: *alb, om, cal.*

https://biblioteca-digitala.ro

18

(*Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă simplă, în figura a doua*)

Dar dacă o premisă este simplă şi cealaltă posibilă, dacă afirmativa este simplă şi negativa posibilă, nici un silogism nu va fi posibil, fie că premisele sînt universale, fie că sînt particulare. Demonstraţia este aceeaşi ca mai sus şi cu ajutorul aceloraşi termeni [235]. Dar cînd premisa afirmativă este posibilă, iar negativa simplă, vom avea un silogism [236]. Să presupunem că *A* nu aparţine simplu nici unui *B*, dar poate aparţine la toţi *C*. Dacă premisa negativă este convertită, *B* nu va aparţine nici unui *A*. Dar *A* prin ipoteză aparţine la toţi *C*. Rezultă de aci un silogism, dovedind cu ajutorul figurii întîi [237], că este posibil ca *B* să nu aparţină nici unui *C*. Şi tot aşa, dacă premisa minoră este negativă [238]. Dar dacă ambele premise sînt negative, una exprimînd simpla şi cealaltă posibila neapartenenţă, nimic nu urmează cu necesitate din premisele astfel dispuse; dar dacă premisa posibilă este convertită în afirmativa ei complementară, se formează un silogism care dovedeşte că *B*

---

[235] Iarăşi este vorba de termenii *alb, om, cal.*

[236] De modul *Cesare.*

[237] Silogismul în figura a doua, de mod *Cesare,* se readuce adică la un silogism în figura întîi, de mod *Celarent,* prin conversiunea majorei, astfel:

cE *Nici un B nu este A*
sA *Este posibil ca toţi C să fie A*
rE *Este posibil ca nici un C să nu fie B*

devine.

cE *Nici un A nu este B*
IA *Este posibil ca toţi C să fie A*
rEnt *Este posibil ca nici un C să nu fie B*

Conversiunea fiind legitimă, în cazul prezent, şi silogismul de tipul *Celarent* fiind valabil, după cum s-a probat anterior, rezultă că şi silogismul de tip *Cesare* este valabil.

[238] Avem modul *Camestres.*

https://biblioteca-digitala.ro

nu poate să aparţină nici unui *C*, ca şi mai înainte, căci vom avea din nou figura întîi [239]. Dar dacă ambele premise sînt afirmative, nici un silogism nu va fi posibil. Termeni cu apartenenţă sînt, de exemplu, *sănătate, animal, om,* iar cu neapartenenţă sînt *sănătate, cal, om* [240].

Tot aşa va fi, şi dacă silogismele sînt particulare. Ori de cîte ori premisa afirmativă este simplă, fie universală, fie particulară, nici un silogism nu este posibil
38 a (aceasta se poate dovedi la fel şi prin aceleaşi exemple ca şi mai sus), dar cînd premisa negativă este simplă, o concluzie se poate trage cu ajutorul conversiunii, ca mai sus [241]. Şi tot aşa, dacă ambele relaţii sînt negative, iar premisa simplă este universală, deşi nici o concluzie necesară nu urmează din premisele actuale, un silogism poate fi obţinut, convertind premisa posibilă în complementara ei afirmativă, ca înainte [242]. Insă dacă propoziţia negativă este simplă, dar particulară, nici un silogism nu este posibil, fie că cealaltă premisă este afirmativă, fie că este negativă. Nu se poate trage o concluzie nici cînd ambele premise sînt nedefinite [243], fie că

---

[239] Reducem iarăşi la *Celarent,* ca mai sus.

[240] Concluzia va fi necesară, dar afirmativă sau negativă, în conformitate cu exemplul respectiv. Astfel:

(A) Este posibil ca orice animal să fie sănătos
(A) Orice om este sănătos
(A) Este necesar ca orice om să fie animal

şi

(A) Este posibil ca orice cal să fie sănătos
(A) Orice om este sănătos
(E) Este necesar ca nici un om să nu fie cal

Silogismele sînt neconcludente.

[241] Silogism de mod *Festino.* Printr-o conversiune a majorei, ca mai sus, obţinem un silogism de mod *Ferio.* Conversiunea este legitimă, iar silogismul în *Ferio* valabil.

[242] Prin această conversiune, obţinem iarăşi un silogism în *Festino,* care se poate reduce la un silogism în *Ferio.*

[243] In mod evident, cuvîntul *nedefinit* nu trebuie luat aici în sensul logic curent. Este vorba de premise care pot fi simple, dar şi posibile.

https://biblioteca-digitala.ro

sînt afirmative, negative, ori particulare. Demonstrația este aceeași, și prin aceiași termeni.

19

(*Silogisme cu o premisă posibilă și cu o premisă necesară, în figura a doua*)

Dacă una din premise este necesară, iar cealaltă posibilă, atunci, dacă negativa este necesară, o concluzie silogistică se poate trage, și nu numai una negativă posibilă, ci de asemenea una negativă simplă; dar dacă premisa afirmativă este necesară, nici o concluzie nu este posibilă [244]. Să zicem că *A* nu aparține cu necesitate nici unui *B*, dar poate aparține la toți *C*. Dacă premisa negativă este convertită, *B* nu va aparține nici unui *A*; dar *A* prin ipoteză poate să aparțină la toți *C*. Astfel, încă o dată, se trage concluzia, în prima figură, că *B* poate să nu aparțină nici unui *C* [245]. Dar în același timp, este clar că *B* nu va aparține simplu nici unui *C*. Căci să admitem că ar aparține; atunci, dacă *A* nu poate aparține vreunui *B*, iar *B* aparține unor *C*, *A* nu poate aparține unor *C*. Dar, prin ipoteză, el poate apar-

[244] În primul caz, avem deci un silogism în *Cesare*; în al doilea caz, nu avem silogism. Silogismul în *Cesare* va avea o concluzie fie simplă, fie posibilă.

[245] Repetăm argumentarea schematic:

cE *Este necesar ca nici un B să nu fie A*
sA *Este posibil ca orice C să fie A*
rE *Este posibil ca nici un C să nu fie B*

și

Nici un C nu este B.

Convertim premisa negativă, și obținem un silogism în prima figură, de mod *Celarent*:

cE *Este necesar ca nici un A să nu fie B*
lA *Este posibil ca orice C să fie A*
rEnt *Este posibil ca nici un C să nu fie B.*

Modul *Celarent* fiind valabil, după cum s-a stabilit anterior, și conversiunea fiind legitimă, urmează că și silogismul în discuție este valabil, sub forma modului posibil. Rămîne să mai stabilim că este valabil și sub forma modului simplu, enunțat mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro

ţine la toţi [246]. O dovadă la fel se poate face, dacă negaţia se referă la *C* [247]. Şi tot aşa, să zicem că premisa afirmativă este necesară şi cealaltă posibilă, adică să presupunem că *A* poate să nu aparţină nici unui *B*, dar aparţine cu necesitate la toţi *C*. Cînd termenii sînt dispuşi în acest fel, nici un silogism nu este posibil [248]. Căci, uneori, se întîmplă că *B* cu necesitate nu aparţine lui *C*. Să zicem că *A* este *alb*, *B om*, *C lebădă*. Alb aparţine atunci cu necesitate lebedei, dar poate să nu aparţină nici unui om, iar omul cu necesitate nu aparţine lebedei. Este clar atunci că nu putem trage o concluzie posibilă, pentru că *necesarul*, după cum am stabilit, este deosebit de *posibil*. Şi tot aşa, nici o concluzie necesară nu putem trage, pentru că aceasta presupune sau că amîndouă premisele sînt necesare, sau,

---

[246] Aristotel a demonstrat valabilitatea formei simple şi a procedat prin reducerea la absurd. Concluzia (cf. mai sus) este

Nici un C nu este B

Să admitem că e falsă. Contradictoria ei

Unii C sînt B

ar fi deci adevărată. Construim un nou silogism în care substituim majorei date mai sus:

Este necesar ca nici un B să nu fie A

propoziţia

Este posibil ca nici un B să nu fie A,

operaţie corectă, deoarece necesitatea implică posibilitatea; contradictoria admisă va servi de minoră. Avem, aşadar,

Este posibil ca nici un B să nu fie A

Unii C sînt B

Este posibil ca unii C să nu fie A.

Dar concluzia este în contradicţie cu ipoteza conţinută într-una din premisele primitive:

Este posibil ca orice C să fie A.

Admiţînd contradictoria concluziei ce dorim să stabilim, ajungem deci la un rezultat fals. Propoziţia

Nici un C nu este B

se dovedeşte deci a fi adevărată. Ceea ce era de demonstrat.

[247] Silogism de tip *Camestres*.

[248] Aristotel va face demonstraţia pe bază de exemple şi va arăta, rînd pe rînd, că concluzia n-ar putea fi nici o posibilă negativă, nici o necesară negativă, nici o negativă simplă şi nici o afirmativă fie contingentă, fie necesară, fie simplă.

https://biblioteca-digitala.ro

în orice caz, că necesară este premisa negativă. Apoi, este posibil, de asemenea, cînd termenii sînt astfel dispuşi, ca *B* să aparţină lui *C*, căci nimic nu opreşte pe *C* de a cădea sub *B*, *A* fiind posibil pentru toţi *B* şi aparţinînd cu necesitate la toţi *C*; de exemplu, dacă *C* reprezintă *treaz*, *B animal*, *A mişcare*. In adevăr, mişcarea cu necesitate aparţine la tot ce este treaz şi este posibilă pentru orice animal, dar tot ce este treaz este animal. Este clar 38 b
atunci că concluzia nu poate fi simplă negativă, deoarece concluzia este necesar simplă afirmativă, cînd termenii sînt dispuşi ca mai sus. Nu pot fi stabilite nici afirmaţiile opuse; prin urmare, nici un silogism nu este posibil. O dovadă la fel este posibilă, dacă premisa afirmativă este transpusă.

Dacă premisele sînt similare în calitate [249], cînd ele sînt negative, un silogism poate fi totdeauna format prin conversiunea premisei posibile în complementara ei afirmativă, ca mai înainte [250]. Să zicem că *A* cu necesitate nu aparţine lui *B* şi că este posibil ca *A* să nu aparţină nici unui *C*; dacă premisele sînt convertite, *B* nu aparţine nici unui *A*, iar *A* poate să aparţină la toţi *C*; şi aşa, avem prima figură [251]. Tot aşa, dacă negaţia se referă la

---

[249] Adică ambele negative sau ambele afirmative.

[250] Capitolul 13.

[251] Silogismul are premisele următoare:

Este necesar ca nici un B să nu fie A,
Este posibil ca nici un C să nu fie A.

Convertim premisele; majora se converteşte în

Este necesar ca nici un A să nu fie B,

dar minora se converteşte, conform principiului de la capitolul 13, în

Este posibil ca toţi C să fie A.

Avem silogismul în figura întîi, de modul *Celarent*:

cE *Este necesar ca nici un A să nu fie B*
lA *Este posibil ca toţi C să fie A*
rEnt *Nici un C nu este B.*

https://biblioteca-digitala.ro

C [252]. Dar dacă premisele sînt afirmative, nu va rezulta un silogism. Este evident că concluzia nu poate fi o propoziţie negativă simplă sau una negativă necesară, pentru că nici o premisă negativă n-a fost formulată, nici pentru apartenenţă simplă, nici pentru apartenenţă necesară [253]. Dar nu se poate conchide nici o propoziţie posibilă negativă. Căci, dacă termenii sînt astfel dispuşi, sînt cazuri în care *B* cu necesitate nu va aparţine lui *C;* de exemplu, să presupunem că *A* este *alb, B lebădă* şi *C om* [254]. Şi nici nu se pot conchide afirmaţiile opuse, întrucît am arătat că *B* cu necesitate nu aparţine lui *C* [255] Aşadar, este absolut imposibil orice silogism.

Tot aşa stau lucrurile şi cu silogismele particulare [256]. Căci ori de cîte ori premisa negativă este universală şi necesară vom avea totdeauna un silogism, pentru a dovedi atît o propoziţie posibilă, cît şi una negativă simplă, — dovada făcîndu-se prin conversiune [257]; dar cînd premisa afirmativă este particulară şi necesară, nici o concluzie silogistică nu se poate trage. Aceasta se poate dovedi în acelaşi fel ca şi pentru propoziţiile universale, şi prin aceiaşi termeni [258]. Nu obţinem o concluzie,

---

[252] Frază de neînţeles, deci o luăm în sensul literal; căci şi în cazul precedent, *C* era luat tot cu negaţie. Aristotel vrea să spună că, chiar dacă nu convertim minora mai sus şi o lăsăm neschimbată, avem tot un silogism în *Celarent,* în virtutea principiului echipolenţei a două propoziţii posibile

Este posibil ca nici un C să nu fie A

avînd acelaşi sens ca

Este posibil ca toţi C să fie A.

[253] Aristotel se referă la cele demonstrate la începutul acestui capitol. Cf. şi schema din nota 245.

[254] Concluzia va fi aci, în mod evident, necesară:

Este necesar ca niei un om să nu fie lebădă.

[255] Nu se poate obţine, adică, nici un fel de concluzie afirmativă, nici simplă, nici posibilă, nici necesară, întrucît s-a văzut, pentru exemplul cu termenii *alb, lebădă, om,* că se impune o concluzie negativă.

[256] Silogisme avînd concluzia particulară.

[257] Silogismul va fi tipul *Festino;* dovada se face prin conversiunea majorei, ceea ce va da o reducere la *Ferio.*

[258] Este vorba de termenii *alb, lebădă, om* din exemplul de mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro

nici atunci cînd amîndouă premisele sînt afirmative — ceea ce se dovedeşte exact ca mai sus [259]. Dar cînd amîndouă premisele sînt negative, iar premisa care neagă simpla apartenenţă este universală şi necesară, deşi nimic nu urmează cu necesitate din premise, aşa cum au fost dispuse, o concluzie poate fi scoasă, ca mai sus [260], dacă premisa posibilă este convertită în afirmaţia ei complementară. Dar dacă amîndouă sînt nedefinite, ori particulare, nici un silogism nu se poate forma, — ceea ce se poate dovedi la fel şi cu aceiaşi termeni [261]. Este evident deci, din cele ce s-au spus, că dacă premisa universală şi negativă este necesară, un silogism este totdeauna posibil, dovedind nu numai o premisă posibilă negativă, ci şi una simplă negativă; dacă însă premisa afirmativă este necesară, nici o concluzie nu se poate trage. Este evident, de asemenea, că un silogism rezultă sau nu, în aceleaşi condiţii, fie că modul premiselor este simplu, fie că 39 a
este necesar.

Mai este evident că toate silogismele sînt aici imperfecte şi sînt completate cu ajutorul figurilor amintite înainte [262].

20

(*Silogisme cu premisele posibile, în figura a treia*)

În ultima figură rezultă un silogism, fie că amîndouă, fie că numai una din premise este posibilă. Cînd premi-

[259] Demonstraţia ca la I, 19, 38a fine.
[260] Cf. nota 257.
[261] Se poate dovedi ca în capitolul 16.
[262] Reamintim că, în ultimă analiză, sînt imperfecte, pentru Aristotel, toate silogismele în figura a doua şi în figura a treia, ele fiind reductibile la silogismele în figura întîi, singurele care pot fi demonstrate direct, fără a se recurge la ajutorul altor tipuri. Dar Aristotel spune aici mai mult, anume că există silogisme, ca acele despre care s-a tratat în capitolul de faţă, care se reduc la alte tipuri de silogism, nu necesar în figura întîi, şi care sînt imperfecte în acest sens.

https://biblioteca-digitala.ro

sele sînt posibile, concluzia va fi şi ea posibilă; şi tot aşa, cînd o premisă este posibilă, iar cealaltă simplă. Dar cînd cealaltă premisă este necesară, dacă este afirmativă, concluzia nu va fi nici necesară, nici simplă; iar dacă este negativă, va rezulta o concluzie simplă negativă, ca şi mai sus. Dar şi aici trebuie să înţelegem posibilul din concluzii în acelaşi fel ca şi mai înainte [263].

Acum să luăm premisele mai întîi ca posibile şi să presupunem că atît *A* cît şi *B* au posibilitatea de a aparţine oricărui *C*. Întrucît premisa afirmativă este convertibilă într-o particulară [264] şi *B* are posibilitatea să aparţină oricărui *C*, urmează că *C* are posibilitatea să aparţină unor *B*. Tot aşa, dacă *A* este posibil despre oricare *C*, iar *C* este posibil pentru unii *B*, atunci şi *A* este posibil pentru unii *B*. Căci obţinem prima figură [265]. Şi dacă *A* are posibilitatea să nu aparţină nici unui *C*, iar *B* are posibilitatea să aparţină la toţi *C*, urmează necesar că *A* are posibilitatea să nu aparţină unor *B*, pentru că vom avea din nou prima figură prin conversiune [266]. Dar dacă amîndouă premisele sînt negative, nici o concluzie necesară nu va ieşi din ele, aşa cum sînt date; iar dacă premisele sînt convertite în afirmativele corespunzătoare, atunci va fi un silogism, ca şi mai înainte [267]. În adevăr,

---

[263] Trebuie băgat de seamă că nu tot ce este cuprins în acest alineat introductiv se referă la capitolul precedent; în cele mai multe cazuri, este vorba de forme ce abia vor fi tratate, fie în capitolul de faţă, fie în cele două capitole următoare.

[264] Conversiunea parţială. Să nu se uite că o judecată afirmativă universală nu se poate converti decît într-o judecată particulară.

[265] Am obţinut, adică, un silogism de mod *Darapti*, care se poate reduce la un silogism în prima figură de modul *Darii*, aşa cum s-a spus, prin conversiunea parţială a minorei.

[266] De data aceasta, am obţinut un silogism de modul *Felapton*, care se poate reduce la un silogism în figura întîi, de modul *Ferio*, iarăşi prin conversiunea parţială a minorei.

[267] Fie premisele negative.

Este posibil ca nici un C să nu fie A,
Este posibil ca nici un C să nu fie B.

Din aceste premise nu decurge în mod necesar nici că este posibil ca nici un *B* să nu fie *A*, nici că este posibil ca toţi *B* să fie *A*,

https://biblioteca-digitala.ro

dacă *A* şi *B* au posibilitatea să nu aparţină lui *C*, dar dacă punem în loc posibilitatea de apartenenţă, vom avea din nou prima figură, cu ajutorul conversiunii. Dar dacă una din premise este universală şi cealaltă particulară, un silogism va rezulta sau nu va rezulta, în aceeaşi dispoziţie a termenilor, ca în cazul premiselor simple [268]. Să presupunem că *A* este posibil să aparţină la toţi *C*, iar *B* unor *C* [269]. Vom avea din nou prima figură, dacă premisa particulară este convertită [270]. Căci dacă *A* este posibil pentru toţi *C* şi *C* pentru unii *B*, atunci *A* este posibil pentru unii *B*. Şi tot aşa, dacă este universală propoziţia *BC* [271]. Şi la fel stau lucrurile, dacă premisa *AC* este negativă, iar premisa *BC* afirmativă [272], pentru că vom avea din nou prima figură prin conversiune. Dar dacă amîndouă premisele ar fi negative — una universală şi cealaltă particulară — deşi nici o concluzie silogistică nu va urma din premisele astfel dispuse, va rezulta totuşi un 39 b
silogism, dacă ele sînt convertite, ca mai sus [273]. Dar cînd ambele premise sînt nedefinite sau particulare, nici un silogism nu rezultă, pentru că *A* cu necesitate aparţine

---

nici că este posibil ca unii *B* să fie *A*. Dar dacă convertim aceste premise negative în afirmativele corespunzătoare, obţinem

Este posibil ca toţi C să fie A,
Este posibil ca toţi C să fie B,

şi avem concluzia necesară de adineaori:

Este posibil ca unii B să fie A.

Ceea ce înseamnă că obţinem un silogism de modul *Darapti*, care, ca mai sus, se poate reduce la un silogism în figura întîi, de modul *Darii*.

[268] Cazurile sînt acele ce urmează; vom observa de îndată analogia cu silogismele cu premise simple.

[269] Silogismul este de modul *Datisi*.

[270] Reducere la modul *Darii*, după cum este arătat în fraza următoare.

[271] Silogismul va fi de modul *Disamis*.

[272] Silogismul va fi de modul *Ferison*, reductibil la modul *Ferio*, prin conversiunea minorei.

[273] Dacă convertim universala negativă şi particulara negativă, ambele fiind propoziţii contingente, obţinem respectiv o universal-afirmativă şi o particular-afirmativă şi revenim, astfel, la cazurile studiate mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro

uneori la toţi *B*, iar alteori nici unui *B*. Pentru ilustrarea relaţiei afirmative, să luăm termenii: *animal, om, alb;* iar pentru ilustrarea celei negative, termenii: *cal, om, alb,* acesta din urmă fiind termenul mediu [274].

21

(*Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă simplă, în figura a treia*)

Dacă o premisă este simplă, iar cealaltă posibilă, atunci şi concluzia va fi posibilă, nu simplă; şi un silogism va rezulta, în aceeaşi aşezare a termenilor, ca şi mai înainte [275]. Să luăm, deocamdată, premisele afirmative. Să presupunem că *A* aparţine la toţi *C*, iar *B* este posibil să aparţină la toţi *C* [276]. Dacă premisa *BC* este convertită, vom avea prima figură şi concluzia că *A* este posibil să aparţină unor *B*. În adevăr, dacă una din premise în prima figură este posibilă, concluzia de asemenea va fi posibilă, după cum am văzut [277]. Şi tot aşa, dacă premisa *BC* este simplă şi *AC* posibilă [278]. Dar dacă acum *AC* este negativă şi *BC* afirmativă, indiferent care din două este simplă, în ambele cazuri concluzia va fi posi-

---

[274] Nu avem moduri care conchid în chip definit după exemplele alese. Să aşezăm în schemă termenii daţi de Aristotel. Avem, pe de o parte

(I) Este posibil ca unii albi să fie animale
(I) Este posibil ca unii albi să fie oameni
(A) Este necesar ca toţi oamenii să fie animale

Avem aici o concluzie afirmativă. Dimpotrivă, cu cealaltă serie de termeni, obţinem

(I) Este posibil ca unii albi să fie cai
(I) Este posibil ca unii albi să fie oameni
(E) Este necesar ca nici un om să nu fie cal.

Concluzia este, de data aceasta, negativă.

[275] Adică din capitolul 20.

[276] Silogismul este de modul *Darapti.*

[277] Capitolul 15.

[278] Silogismul este tot de modul *Darapti,* şi se poate reduce la un silogism de modul *Darii,* prin conversiunea parţială a minorei.

https://biblioteca-digitala.ro

bilă [279]. Căci obţinem din nou prima figură, şi s-a dovedit că, dacă o premisă este posibilă în această figură, concluzia va fi de asemenea posibilă. Dar dacă premisa minoră *BC* este negativă, sau dacă ambele premise sînt negative, nici o concluzie silogistică nu poate fi trasă din premisele astfel dispuse; dar dacă ele sînt convertite, se obţine un silogism, ca mai înainte [280].

Dacă una din premise este universală, iar cealaltă particulară, cînd ambele sînt afirmative, sau cînd universala este negativă şi particulara afirmativă, vom avea acelaşi fel de silogisme, pentru că toate devin perfecte cu ajutorul figurii întîi [281]. De aceea, este clar că nu vom avea o concluzie silogistică simplă, ci una posibilă. Dar dacă premisa afirmativă este universală, iar cea negativă particulară [282], dovada se va face printr-o reducere la imposibil. Să presupunem că *B* aparţine la toţi *C*, iar *A* este posibil să nu aparţină unor *C*. Urmează necesar că *A* este posibil să nu aparţină unor *B*. Căci dacă *A* aparţine cu necesitate la toţi *B*, iar *B* — cum s-a presupus de la început — aparţine la toţi *C*, atunci şi *A* aparţine cu necesitate la toţi *C*, întrucît aceasta s-a demonstrat mai înainte. Dar s-a admis de la început că *A* este posibil să nu aparţină la unii *C* [283].

---

[279] In ambele cazuri, vom avea un silogism în *Felapton*, reductibil la un silogism în *Ferio*, prin conversiunea parţială a minorei.

[280] Aceeaşi transformare o găsim în capitolul 20.

[281] Trebuie precizat că, în primul caz, silogismul va fi în *Disamis* sau în *Datisi*, iar în al doilea, în *Ferison*. Reducerea se va face de la *Disamis* sau *Datisi* la *Darii*, iar de la *Ferison*, la *Ferio*. De notat că reducerea modului *Disamis* la *Darii* se obţine prin conversiunea simplă a majorei, prin transpunerea premiselor şi conversiunea simplă a concluziei; în celelalte două ipoteze, ea se face prin simpla conversiune a minorei.

[282] Silogismul va fi de modul *Bocardo*.

[283] In logica modernă, dezvoltarea schematică are formele următoare:

bO *Este posibil ca unii C să nu fie A*
cAr *Toţi C sînt B*
dO *Este posibil ca unii B să nu fie A*

https://biblioteca-digitala.ro

40 a Ori de cîte ori ambele premise sînt nedefinite ori particulare, nici un silogism nu este posibil. Demonstrația este aceeași cu cea dată în cazul premiselor universale, și se face cu ajutorul aceloraşi termeni [284].

22

⟨*Silogisme cu o premisă posibilă și cu o premisă necesară, în figura a treia*⟩

Dacă una din premise este necesară și cealaltă posibilă, cînd premisele sînt afirmative, o concluzie posibilă afirmativă se poate trage totdeauna; dar cînd o propoziție este afirmativă și cealaltă negativă, dacă afirmativa este necesară, o concluzie posibilă negativă poate fi trasă; dar dacă premisa negativă este necesară, atunci obținem atît o concluzie posibilă, cît și una simplă negativă. Dar o concluzie necesară negativă nu vom obține aici, cum n-am obținut nici în celelalte figuri [285].

Să zicem acum că premisele sînt afirmative, deci că *A* cu necesitate aparține la toți *C*, iar *B* are posibilitatea

---

Să raționăm prin reducerea la imposibil, luînd ca atare contradictoria concluziei:

Este necesar ca toți B să fie A.

Făcînd din această propoziție majora unui silogism care va avea aceeași minoră ca silogismul dat la început, obținem

bAr *Este necesar ca toți B să fie A*
bA *Toți C sînt B*
rA *Este necesar ca toți C să fie A.*

Acest silogism de modul *Barbara* ne duce la o concluzie contradictorie majorei silogismului în discuție; deci contradictoria concluziei acestui silogism din urmă este falsă și concluzia este adevărată. Singura condiție ca raționamentul precedent să fie corect este ca concluzia silogismului în *Barbara* pe care l-am folosit să fie corectă; or, acest lucru, spune Aristotel, s-a demonstrat mai înainte. Precizăm că această dovadă a fost dată în capitolul 9.

[284] Cf. sfîrșitul capitolului 20.

[285] Deocamdată, de la începutul capitolului, Aristotel s-a mulțumit să enunțe rezultatul la care ne duc diferite combinații. Acum urmează examinarea și dovedirea acestor enunțări.

https://biblioteca-digitala.ro

să aparţină la toţi *C*. Deoarece *A* aparţine cu necesitate la toţi *C*, şi *C* poate să aparţină unor *B*, urmează că *A* nu aparţine simplu, ci poate să aparţină unor *B*, căci aşa a rezultat în prima figură [286]. O demonstraţie la fel poate fi făcută, dacă premisa *BC* este necesară şi *AC* este posibilă [287]. Şi tot aşa, să presupunem că o premisă este afirmativă şi cealaltă negativă, afirmativa fiind necesară, adică să zicem că *A* este posibil să nu aparţină nici unui *C*, însă *B* aparţine cu necesitate la toţi *C* [288]. Vom avea prima figură încă o dată [289], şi deoarece premisa negativă exprimă o posibilitate, este evident că concluzia va fi tot posibilă. În adevăr, cînd premisele stau astfel în prima figură, concluzia, după cum au văzut [290], este posibilă. Dar dacă premisa negativă este necesară, concluzia va fi nu numai că *A* este posibil să nu aparţină unor *B*, ci de asemenea că nu aparţine simplu unor *B* [291]. În adevăr, să zicem că *A* cu necesitate nu aparţine lui *C*, dar că *B* poate să aparţină la toţi *C*. Dacă premisa afirmativă *BC* este convertită, vom avea figura întîi şi atunci premisa negativă este necesară [292]. Cînd premisele stau aşa, rezultă, cum am văzut, atît că *A* este posibil să nu aparţină unor *C*, cît şi că nu aparţine simplu unor *C*; prin urmare rezultă aci cu necesitate că *A* nu aparţine

[286] Silogism în *Darapti*, conform cu un silogism în figura întîi, de modul *Darii*, la care poate fi redus prin conversiunea parţială a minorei.

[287] Avem iarăşi un silogism de modul *Darapti*, reductibil ca în cazul precedent.

[288] Silogismul este de modul *Felapton*.

[289] Reducînd la *Ferio*, prin conversiunea parţială a minorei.

[290] În capitolul 16.

[291] Silogism în *Felapton*. Schema ne dă următoarea formă cu două concluzii:

fE *Este necesar ca nici un C să nu fie A*
lAp *Este posibil ca toţi C să fie B*
tOn *Este posibil ca unii B să nu fie A*

sau

Unii B nu sînt A.

[292] Reducere la *Ferio*. Trebuie înţeles aci, nu că concluzia este necesară, adică apodictică, ci că este necesar ca ea să fie simplă, adică asertorică negativă.

https://biblioteca-digitala.ro

simplu unor *B* [293]. Dar cînd premisa minoră este negativă, dacă ea este posibilă, obţinem un silogism, schimbînd premisa în complementara ei afirmativă, ca mai înainte; dar dacă ea este necesară, nici un silogism nu poate fi format. Căci atunci *A* aparţine uneori cu necesitate la toţi *B*, iar uneori este posibil să nu aparţină nici unui *B*. Pentru a ilustra apartenenţa universală, luaţi termenii: *somn, cal adormit, om;* iar pentru neapartenenţa universală, luaţi termenii: *somn, cal treaz, om* [294]. Tot aşa va fi dacă unul dintre termeni se raportă universal la mediu, iar celălalt numai particular. Dacă ambele premise
40 b vor fi afirmative, concluzia va fi posibilă, nu simplă [295]; şi tot aşa, cînd o premisă este negativă şi cealaltă afirmativă, ultima fiind necesară [296]. Dar cînd premisa negativă este necesară, concluzia de asemenea va fi o negativă simplă [297]. Căci felul demonstraţiei va fi acelaşi, fie că termenii sînt universali, fie că nu sînt. În adevăr, silogismele acestea trebuie să fie făcute perfecte cu ajutorul figurii întîi, aşa încît un rezultat care urmează în prima figură, urmează de asemenea şi în a treia [298]. Dar cînd premisa minoră este negativă şi universală, dacă se referă la posibil, un silogism se poate forma cu ajutorul conversiunii [299], dar dacă este necesară, nu rezultă un silogism. Dovada va urma acelaşi curs ca şi acolo

---

[293] Acelaşi caz este tratat în capitolul 16.

[294] Schemele acestor raţionamente neconcludente ar fi:

Este posibil ca toţi oamenii să doarmă
Este necesar ca nici un om să nu fie un cal adormit
Este necesar ca toţi caii adormiţi să doarmă

Este posibil ca toţi oamenii să doarmă
Este necesar ca nici un om să nu fie un cal treaz
Este necesar ca nici un cal treaz să nu doarmă

[295] Silogismul va fi în *Disamis* sau în *Datisi*.

[296] Silogismul va fi de modul *Ferison*.

[297] Silogism în *Ferison*.

[298] Pentru silogismele modale în figura întîi cu o premisă necesară şi una posibilă, cf. mai sus, capitolul 16.

[299] Prin conversiunea minorei negative în afirmativa corespunzătoare, obţinem un silogism de modul *Disamis*.

https://biblioteca-digitala.ro

unde premisele sînt universale, putînd fi utilizaţi aceiaşi termeni.

Vedem deci cînd şi cum în această figură se poate forma un silogism, şi cînd concluzia este posibilă, şi cînd este simplă. Este, de asemenea, evident că toate silogismele în această figură sînt imperfecte şi că sînt făcute perfecte cu ajutorul primei figuri.

23

(*Reducerea silogismelor la cele trei figuri, apoi la figura întîi şi, în sfîrşit, la modurile universale ale acestei figuri*)

Este clar, din cele ce s-au spus[300], că silogismele în aceste figuri se desăvîrşesc cu ajutorul silogismelor universale în prima figură şi se reduc la acestea. Că orice silogism în genere poate să fie tratat aşa, se va lămuri acum, cînd se va dovedi că fiecare silogism este format prin una sau alta din aceste figuri[301].

Orice demonstraţie şi orice silogism dovedesc cu necesitate sau că ceva aparţine sau că ceva nu aparţine la ceva; şi aceasta sau universal sau particular şi, mai departe, sau direct sau ipotetic[302]. Un fel de dovadă ipotetică este reducerea la imposibil. Să vorbim acum de

---

[300] In capitolul 7.

[301] Se va dovedi deci că orice silogism intră în una dintre cele trei figuri; dar silogismele în figurile a doua şi a treia se reduc la silogisme în figura întîi, iar acestea la modurile *Barbara* şi *Celarent*; se va dovedi deci, în cele din urmă, că orice silogism se reduce la modurile *Barbara* sau *Celarent*.

[302] Pentru Aristotel, un raţionament este ipotetic atunci cînd se întemeiază, în afară de cele două premise, pe o supoziţie acceptată provizoriu. Teoria silogismelor ipotetice îi este străină; o întîlnim oarecum la stoicieni, dar abia modernii o studiază cu adevărat, în opoziţie cu silogismele categorice. Raţionamentele ipotetice, pentru Aristotel, se dovedesc mai cu seamă prin reducere la imposibil, şi nu direct, ca raţionamentele categorice, reducerea la imposibil fiind, după cum se exprimă Aristotel mai departe, un fel de probă „din ipoteză".

https://biblioteca-digitala.ro

silogismele ce demonstrează direct, căci, după ce le vom fi lămurit pe acestea, adevărul poziţiei noastre va fi clar cu privire la acelea care se demonstrează prin imposibil şi, în general, ipotetic.

Dacă avem să dovedim silogistic pe *A* despre *B*, fie că îi aparţine, fie că nu-i aparţine, trebuie să susţinem ceva despre ceva [303]. Dacă acum *A* este susţinut despre *B*, propoziţia în chestiune de la început va fi luată ca bună [304]. Dar dacă *A* este susţinut despre *C*, însă *C* nu este susţinut despre ceva, nici ceva despre el, nici altceva despre *A*, nici un silogism nu va fi posibil [305]. In adevăr, nimic nu urmează cu necesitate din susţinerea că un anumit lucru stă într-o anumită legătură cu alt lucru. Astfel, trebuie să luăm şi o altă premisă. Dacă deci *A* este afirmat despre altceva, sau altceva despre *A*, sau ceva despre *C*, nimic nu împiedică formarea unui silogism; dar el nu va fi în relaţie cu *B* prin premisele luate [306]. Şi nici cînd *C* aparţine la alt ceva, şi acel alt

[303] Cu alte cuvinte, teza generală este că silogismul conchide de la *A* la *B*, prin intermediul unui mediu *C*, care este legat cu ambii extremi *A* şi *B*, dar el poate fi legat numai în trei feluri, după trei poziţii; deci silogismele vor fi numai de trei feluri, adică în trei figuri, si orice silogism va aparţine în chip necesar uneia dintre cele trei figuri. Plecînd de la acest principiu, avem mai multe reguli: un silogism afirmă (ar trebui să spunem, susţine) ceva despre ceva, constituie prima regulă; pentru ca un silogism să fie concludent, trebuie adică să avem propoziţii care leagă un subiect şi un predicat.

[304] Aceasta este a doua regulă: premisa trebuie să fie deosebită de concluzie; altcum comitem eroarea numită *petitio principii* (ca în „Dunărea este un fluviu, deci este un fluviu").

[305] A treia regulă: dacă nu sînt date cel puţin două propoziţii, nu urmează o concluzie.

[306] A patra regulă. Un silogism trebuie să aibă trei termeni; fie *A*, *B* şi *C* aceşti trei termeni, deci *A* este afirmat sau negat despre altceva decît *B*, sau dacă altceva decît *B* este afirmat sau negat despre *A*, şi dacă nici *C* nu este afirmat sau negat în legătură cu *B*, vom avea poate un silogism, dar concluzia nu va stabili o legătură între *A* şi *B*, ci între *A* şi acel altceva decît *B*, care va fi altceva decît unul dintre cei trei termeni daţi la început; silogismul va avea toţi trei termenii, dar ei vor fi *A*, *C* şi acel alt ceva decît *B*, pe care îl putem numi de pildă *D*. Nu vom avea deci un silogism de la *A* la *B*.

https://biblioteca-digitala.ro

ceva iarăşi la alt ceva, şi tot aşa mai departe, fără ca nici o legătură cu *B* să aibă loc, nu va rezulta un silogism de la *A* la *B*. Căci am stabilit, în genere, că nici 41 a
un silogism nu poate lega un lucru de altul, dacă nu s-a luat un termen mediu, care este raportat într-un anumit fel la fiecare dintre cei doi cu ajutorul enunţării [307]. Silogismul în general decurge din premise, iar un silogism referitor la *acesta,* din premise ce se raportă la *acesta,* şi un silogism de la *acesta* la *acela* urmează totdeauna din premisele de la *acesta* la *acela* [308]. Dar nu putem formula o premisă cu referire la *B,* dacă nici nu afirmăm, nici nu negăm ceva despre el ; şi tot aşa, să formulăm o premisă de la *A* la *B,* dacă nu admitem nimic comun lor, ci afirmăm ori negăm numai atribute particulare ale fiecăruia. Deci trebuie să admitem ceva la mijloc între amîndoi, care să lege predicatele lor, dacă trebuie să avem un silogism care enunţă pe acesta despre acela. Trebuie, prin urmare, să admitem ceva comun în relaţie cu amîndoi, şi aceasta este posibil în trei chipuri (ori enunţînd pe *A* despre *C* şi pe *C* despre *B,* ori pe *C* despre amîndoi, ori pe amîndoi despre *C),* şi acestea sînt figurile, despre care am vorbit. Este evident atunci că oricare silogism tre-

[307] In capitolul 4, s-a stabilit, în adevăr, că un silogism cuprinde trei termeni *A, B* şi *C*. Acesta din urmă, denumit mediu, apare în fiecare dintre cele două premise, fie, după cum se va arăta mai jos din nou, ca predicat într-una dintre premise şi ca subiect în cealaltă, fie ca predicat în ambele premise, fie ca subiect în ambele premise. Pe baza acestei deosebiri referitoare la poziţia termenului mediu în premise, Aristotel a statornicit cele trei figuri ale silogismului. Termenul mediu trebuie să apară legat în cele două premise de cîte unul dintre ceilalţi doi termeni extremi.

[308] Un silogism pleacă de la premise care nu sînt două propoziţii oarecare, ci două propoziţii luate în aşa fel încît cutare subiect *(acesta)* să fie prezent într-una din premise, iar predicatul de care vrem să-l legăm *(acela)* să fie prezent în cealaltă ; amîndoi termenii, subiectul şi predicatul, se vor arăta în relaţia lor cu un al treilea termen care, unindu-i, va dispărea după ce le va fi fost comun.

https://biblioteca-digitala.ro

buie făcut în una sau alta dintre aceste figuri [309]. Argumentul rămîne acelaşi, dacă mai mulţi termeni medii sînt necesari pentru a stabili relaţia cu *B*; căci figura este aceeaşi, ori cu un singur termen mediu, ori cu mai mulţi [310].

Este clar atunci că silogismele direct demonstrabile sînt efectuate cu ajutorul figurilor arătate. Consideraţiile ce urmează vor arăta că şi reducerile la imposibil se fac în acelaşi fel. Căci toţi acei care argumentează prin imposibil deduc silogistic ceea ce este fals, dar dovedesc astfel ipotetic propoziţia originar în discuţie, cînd ceva imposibil rezultă din admiterea contradictoriei faţă de propoziţia în discuţie [311]. De exemplu, se dovedeşte că diagonala pătratului este incomensurabilă cu latura

---

[309] Cu alte cuvinte, nu există decît trei figuri, fiind numai trei combinaţii posibile în ce priveşte poziţia termenului mediu. Aristotelicii medievali vor construi totuşi o a patra figură, scindînd-o pe întîia, care nu reţine decît cazul în care termenul mediu este subiect în majoră şi predicat în minoră, în vreme ce în a patra figură, mediul este predicat în majoră şi subiect în minoră. Scolasticii au imaginat catrenul următor, care redă mnemotehnic cele patru figuri:

Sub prae,
Tum prae prae
Tum sub sub
Denique prae sub.

[310] Aici Aristotel întrevede *soritul* (sau *polisilogismul*), reprezentarea schematică fiind următoarea:

Toţi C sînt B
Toţi D sînt C
Toţi E sînt D
Toţi A sînt E
Toţi A sînt B.

Aristotel pretinde că principiul celor trei figuri este şi aci respectat.

[311] Reducerea la imposibil este procedeul logic care dovedeşte că contradictoria concluziei în discuţie este absurdă; dovada aceasta se face pe temeiul unui silogism; dar dacă contradictoria în chestiune este absurdă, adevărul concluziei contestate nu se stabileşte pe baza altui silogism, ci potrivit ipotezei că contradictoria, dacă ar fi admisă, ne duce la o propoziţie inconciliabilă cu ceea ce s-a admis în prealabil într-una sau cealaltă premisă a silogismului primitiv.

https://biblioteca-digitala.ro

lui [312], pentru motivul că numerele nepereche ar fi egale cu cele pereche, dacă se presupune că sînt comensurabile. Tragem atunci concluzia că numerele nepereche devin egale cu cele pereche, şi se demonstrează ipotetic incomensurabilitatea diagonalei, prin aceea că rezultă o opinie falsă din contradictorie. Astfel am găsit că raţionăm *prin imposibil,* dacă demonstrăm ceva ca imposibil cu ajutorul unei ipoteze admise la început. Prin urmare, întrucît falsitatea în reducerile la imposibil este arătată printr-un silogism direct, pe cînd enunţul originar este dovedit ipotetic, şi întrucît am stabilit că silogismele directe sînt produse cu ajutorul acestor figuri, este evident că silogismele prin imposibil, de asemenea, vor fi făcute cu ajutorul acestor figuri. Şi tot aşa, cu toate celelalte silogisme ipotetice [313], căci, în orice caz, silogismul duce la o propoziţie substituită enunţului originar; iar enunţul originar este obţinut cu ajutorul unei concesii sau al unei alte ipoteze [314]. Dar dacă aceasta este adevărat, 41 b
atunci orice demonstraţie şi orice silogism trebuie să fie format cu ajutorul celor trei figuri arătate mai sus. Dar cînd s-a arătat aceasta, este clar că fiecare silogism este

---

[312] Pentru grecii vechi, diametrul cercului şi diagonala pătratului aveau acelaşi înţeles, deoarece diagonala pătratului înscris în cerc este diametrul acelui cerc.

[313] Silogismele „prin imposibil" nu sînt decît un caz particular de silogism ipotetic.

[314] Să luăm ca exemplu următoarea schemă:

Dacă este B, este şi A
B este
A este.

Pentru ca această demonstraţie să fie recunoscută valabilă, este nevoie ca prima teză să fie admisă de la început; ea reprezintă tocmai ipoteza şi cere asentimentul adevărului.

Cea de a doua teză, care nu mai este ipotetică, ci categorică, se cere însă demonstrată; şi demonstraţia se va face cu ajutorul unui silogism comun în una dintre cele trei figuri, fiindcă am arătat că nu pot fi alte figuri.

Cea de a treia teză de mai sus (*A este*) rezultă direct din ceea ce s-a adoptat de la început ca adevărat.

https://biblioteca-digitala.ro

desăvîrşit cu ajutorul primei figuri şi este reductibil la silogismele universale din această figură [315].

24

(*Orice silogism trebuie să aibă o premisă afirmativă şi una universală*)

Mai departe, în orice silogism una din premise trebuie să fie afirmativă, şi să nu lipsească o universală. Fără universalitatea uneia din premise, sau silogismul nu este posibil, sau nu se va demonstra enunţul dat, sau se va postula ceea ce este de demonstrat [316]. Să zicem că avem de demonstrat că plăcerea produsă de muzică este un bine. Dacă susţinem, ca o premisă, că plăcerea este bună, fără să adăugăm *orice,* nici un silogism nu este posibil; dacă susţinem că unele plăceri sînt bune, sau acestea n-au de a face cu plăcerea muzicală, deci nu aparţin subiectului propus, sau susţinem că plăcerea muzicală este un bine, şi atunci ne întoarcem la punctul de plecare, pe care urma să-l dovedim [317]. Aceasta apare

---

[315] Aristotel a arătat, în adevăr, — şi aceasta va fi o concepţie a sa constantă, — că orice silogism este reductibil la un silogism în figura întîi, care are moduri universale şi este singurul perfect. În limbajul logicii medievale, înseamnă, cum am mai arătat, că orice silogism se poate reduce la un silogism de modurile *Barbara* sau *Celarent.*

[316] Aristotel a demonstrat înainte că două premise negative sau două premise particulare nu dau nici o concluzie. În cele ce urmează, el va arăta din nou, pe bază de exemple, că orice silogism trebuie să aibă cel puţin o premisă universală; nu va relua însă demonstraţia necesităţii unei propoziţii afirmative.

[317] Acest din urmă caz constituie petiţiunea de principiu anunţată. Concluzia căutată fiind

Plăcerea muzicală este bună,

al cărei obiect este o plăcere particulară, nu putem să avem o premisă particulară de tipul

Unele plăceri sînt bune,

căci urmează sau că aceste plăceri particulare sînt altceva decît plăcerea muzicală sau că sînt tocmai plăcerea muzicală, de unde petiţiunea de principiu.

https://biblioteca-digitala.ro

mai evident în demonstrațiile geometrice, de exemplu că unghiurile de la baza unui triunghi isoscel sînt egale. Să presupunem că liniile *A* și *B* au fost trase pînă la centru. Dacă admitem că unghiul *AC* este egal cu unghiul *BD*, fără să susținem în general că unghiurile din semicercuri sînt egale; și iarăși dacă admitem că unghiul *C* este egal cu unghiul *D*, fără admiterea adițională că fiecare unghi ⟨opus⟩ unui segment este egal cu oricare alt unghi ⟨opus⟩ aceluiași segment; și apoi dacă mai admitem că atunci cînd unghiuri egale sînt scăzute tot din unghiuri întregi egale, resturile ⟨*A* și *B*⟩ sînt de asemenea egale, vom ajunge să presupunem tocmai aceea ce trebuie demonstrat, afară numai dacă admitem că scăzînd cantități egale din cantități egale, resturile sînt de asemenea egale [318].

---

[318] Raționamentul acesta n-a fost înțeles la fel de toți comentatorii. Waitz, în *Aristotelis Organon*, I, 434—435, propune o demonstrație a teoremei care are meritul să lumineze pe deplin textul lui Aristotel. Iată această demonstrație: Luăm punctul de intersecție al celor două laturi egale ca centru al unui cerc având raza egală cu laturile egale ale triunghiului isoscel; prelungind ambele laturi pînă la intersecțiile lor cu cercul, unim apoi aceste puncte cu vîrfurile *A* și *B*. Dar unghiurile *A*+*C* și *B*+*D* sînt egale, căci *toate unghiurile înscrise într-un semicerc sînt egale.*

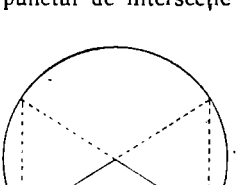

Mai vedem că unghiurile *C* și *D* sînt egale, fiindcă, într-o circumferință, *orice unghi al unui segment este egal cu orice alt unghi al aceluiași segment* (adică unghiurile care cuprind între laturile lor același arc sînt egale).

Dar atunci și unghiurile *A* și *B* sînt egale, *cantități egale scăzute din cantități egale, dînd resturi egale.*

Aristotel observă că, dacă nu avem grijă să admitem principiile generale (pe care noi le-am subliniat în cursul demonstrației), nu putem să construim raționamentul care formează verigile demonstrației teoremei.

https://biblioteca-digitala.ro

Se vede deci că, în oricare silogism, trebuie să fie o premisă universală şi că universalul este numai atunci demonstrat, cînd toate premisele sînt universale, pe cînd particularul este dovedit atît din două premise universale[319], cît şi din una singură[320]. Prin urmare, dacă concluzia este universală, premisele de asemenea trebuie să fie universale; dar dacă premisele sînt universale, concluzia poate să nu fie universală. Şi este clar de asemenea că, în fiecare silogism, ori amîndouă premisele, ori una dintre ele trebuie să fie ca şi concluzia. Şi înţeleg că nu este vorba numai de a fi afirmative ori negative, ci de asemenea de a fi necesare, simple ori posibile[321]. Trebuie să mai considerăm încă şi celelalte forme de enunţare.

Se vede deci cînd un silogism în general poate fi făcut şi cînd nu, şi cînd poate fi format un silogism valid sau un silogism perfect[322]. Dacă un silogism este format, termenii trebuie rînduiţi în unul din modurile arătate.

25

(*Orice silogism are trei termeni şi două premise*)

Este clar, de asemenea, că orice demonstraţie trebuie să se facă prin trei termeni, şi nu mai mulţi, afară de cazul cînd aceeaşi concluzie rezultă din diferite perechi de premise; de exemplu, concluzia *E* poate fi stabilită prin premisele *A* şi *B*, şi *C* şi *D*, ori prin premisele *A* şi *B*, ori *A* şi *C*, ori *B* şi *C*. Căci nimic nu opreşte existenţa

---

[319] De pildă, modul *Darapti*.

[320] De pildă, modul *Darii*.

[321] Adică e vorba nu numai de premisele simple, ci şi de cele modale.

[322] *Valid* este luat aci în sensul în care Aristotel zice de obicei *imperfect*. Un silogism este deci perfect, iar în caz contrar, imperfect sau valid.

https://biblioteca-digitala.ro

mai multor termeni medii pentru aceleaşi concluzii. Dar atunci nu mai avem un silogism, ci mai multe [323]. Tot 42 a
aşa este cînd fiecare din premisele *A* şi *B* este obţinută prin derivare silogistică; de exemplu, *A* cu ajutorul lui *D* şi *E*, iar *B* cu ajutorul lui *F* şi *G* [324]. Acum, una poate fi obţinută prin silogism, iar cealaltă prin inducţie [325]. Dar şi aşa silogismele sînt mai multe, căci şi concluziile sînt mai multe, de exemplu, *A* şi *B* şi *C* [326]. Dacă, în aceste cazuri, există un singur silogism, nu mai multe, aceeaşi concluzie poate fi întemeiată pe mai mult de trei termeni, dar nu poate fi întemeiată în felul cum *C* rezultă din *A* şi *B* [327]. Să presupunem că propoziţia *E* este scoasă din premisele *A*, *B*, *C* şi *D*. Atunci este necesar ca, între acestea, una să se raporteze la alta ca un întreg la o parte [328]. Căci s-a dovedit înainte [329] că, dacă s-a format un silogism, unii termeni ai lui trebuie raportaţi în acest fel. Să zicem că *A* stă în această relaţie cu *B*. O concluzie urmează atunci din ele. Şi ea trebuie să fie ori *E* ori una sau alta dintre *C* şi *D*, ori ceva deosebit de acestea [330].

---

[323] Se ştie că acelaşi adevăr poate fi dovedit diferit. Fiecare argument nou este un nou silogism, cu premise deosebite; dar concluzia este una şi aceeaşi.

[324] Caz în care fiecare din premise este obţinută, la rîndul ei, pe baza unui silogism, numit *prosilogism*; majora *A* este concluzia promajorei *D* şi prominorei *E*, minora *B* aceea a promajorei *F* şi a prominorei *G*.

[325] Una din premise rezultă dintr-un prosilogism, iar cealaltă dintr-o generalizare a unor cazuri individuale. Despre inducţie, Aristotel va trata mai departe (II, 23).

[326] Majora *A* este concluzia unui prosilogism, minora *B* concluzia altui prosilogism, iar *C* este concluzia ce rezultă din majoră şi minoră.

[327] Vom avea un polisilogism, iar nu un silogism compus din două premise *A* şi *B* şi din concluzia *C*.

[328] Majora fiind universală, care apare ca un tot *(toţi oamenii)*, faţă de minora particulară, care este o parte *(unii X sînt oameni)*.

[329] Capitolul 23.

[330] In adevăr, acestea sînt singurele ipoteze posibile; ele vor fi cercetate pe rînd de Aristotel în cele ce urmează.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă concluzia este *E*, silogismul va avea pe *A* şi *B* ca singurele sale premise [331]. Dar dacă *C* şi *D* sînt în aşa fel raportate, încît una este un întreg şi cealaltă o parte [332], o concluzie va urma din ele de asemenea [333]; şi anume, trebuie să fie ori *E*, ori una sau alta din premisele *A* şi *B*, sau altceva decît acestea [334]. Dar dacă este *E* [335], ori *A*, ori *B* [336], atunci silogismele sau vor fi mai multe decît unul, sau acelaşi lucru este dedus cu ajutorul mai multor termeni [337], numai în sensul arătat mai înainte [338]. Dar dacă concluzia este oricare alta, silogismele vor fi mai multe şi nelegate între ele [339]. Dar dacă *C* nu este raportat la *D*, aşa încît ele să formeze un silogism, premisele au fost admise în zadar [340]; cel mult au fost admise în vederea inducţiei sau pentru a ascunde concluzia, sau pentru altceva de acest fel [341].

Dar dacă din propoziţiile *A* şi *B* nu urmează *E*, ci o altă concluzie oarecare, şi dacă din *C* şi *D* urmează ori

---

[331] Aceasta a fost prima posibilitate. Din *A* şi *B* decurge *E;* şi *C* şi *D* sînt deci inutile.

[332] O a doua posibilitate care se va subîmpărţi. Dacă *C* şi *D* se raportează ca o parte la tot, aceste două propoziţii pot forma premisele unui silogism.

[333] Cf. mai sus, nota 328.

[334] De astă dată, am epuizat toate posibilităţile subîmpărţirii.

[335] Rezultă că *E*, care a servit de concluzie premiselor *A* şi *B*, decurge ca concluzie şi din premisele *C* şi *D;* sîntem în prezenţa unui adevăr care se poate demonstra prin două argumente deosebite, prin două silogisme, iar nu printr-unul singur.

[336] Ori *A*, ori *B; CDA* sau *CDB* sînt ceea ce am numit, mai sus, prosilogisme.

[337] Cf. şi nota 335.

[338] Adică numai în sensul că concluzia „nu poate fi dedusă în felul cum *C* este stabilit cu ajutorul lui *A* şi *B*". Cf. mai sus, nota 327.

[339] Ele vor fi silogisme deosebite.

[340] O nouă subliniere a importanţei silogismului.

[341] În astfel de cazuri, ieşim, după concepţia lui Aristotel, din domeniul logicii şi pătrundem în cel al dialecticii, unde avem un adversar de convins şi de combătut prin tot felul de mijloace. Despre rolul dialecticii, ştiinţă — pentru Aristotel — de simplă dispută, s-a spus cîte ceva în capitolul 1. Dialectica va fi studiată însă mai în special de Aristotel, în *Topica* VIII, 1.

https://biblioteca-digitala.ro

A, ori *B*, ori altceva, atunci avem înainte mai multe silogisme, şi ele nu stabilesc concluzia propusă. Căci am admis, de la început, că silogismul demonstra pe *E*. Dacă, în sfîrşit, nici o concluzie nu urmează din *C* şi *D*, înseamnă că aceste premise au fost admise în zadar şi că silogismul nu dovedeşte propoziţia originară [342].

Este, astfel, evident că orice demonstraţie şi orice silogism se întemeiază numai şi numai pe trei termeni.

Acest lucru fiind stabilit, este clar că o concluzie silogistică urmează din două premise, şi nu din mai multe. In adevăr, cei trei termeni formează două premise [343], afară numai dacă o nouă premisă nu s-a admis cumva, cum s-a spus la început, pentru a perfecţiona silogismele [344]. Este, de aceea, clar că, în orice argumentare silogistică, dacă premisele din care urmează concluzia propriu-zisă (căci unele din concluziile precedente trebuie să fie premise [345]) nu sînt în număr cu soţ, această vorbire [346] ori nu este un silogism, ori a admis mai mult decît era necesar pentru stabilirea tezei.

Dacă silogismele sînt luate potrivit cu premisele lor 42 b
principale, orice silogism va consta dintr-un număr cu soţ de premise şi un număr fără soţ de termeni (căci termenii întrec numărul premiselor cu unul), iar concluziile vor reprezenta jumătatea numărului premiselor [347]. Dar

---

[342] Adică nu dovedeşte pe *E*, adevăr ce era de demonstrat de la început.

[343] Unul din termeni, mediul, este luat de două ori, cîte odată în fiecare premisă.

[344] Rezerva aceasta priveşte silogismele imperfecte (în a doua şi a treia figură), care se reduc la un silogism perfect (în figura întîi) prin adăugirea unei converse.

[345] S-a vorbit mai sus de prosilogisme care au drept concluzii, dacă este numai unul, una dintre premisele silogismului principal, sau ambele premise, dacă sînt două.

[346] Această vorbire, sau acest raţionament, sau această expunere; enunţul, desemnat aici în mod vag, nu este un silogism; în unele cazuri, facem un exces de termeni.

[347] Aristotel ar putea să vorbească mai simplu de regula a două premise (şi nu a unor premise cu soţ), de trei termeni (şi nu de termeni în număr impar), de o concluzie (şi nu de concluzii repre-

https://biblioteca-digitala.ro

ori de cîte ori o concluzie s-a scos cu ajutorul unor prosilogisme, ori cu ajutorul mai multor termeni medii în continuare, de exemplu propoziția *AB* cu ajutorul termenilor medii *C* și *D*, — numărul termenilor va întrece regulat numărul premiselor cu unul (pentru că termenul adăugat trebuie să fie așezat ori în afară, ori înăuntru; dar în ambele cazuri, urmează că relațiile de enunțare sînt cu una mai puține decît termenii raportați), iar premisele vor fi egale în număr cu relațiile de enunțare [348]. Premisele, oricum, nu vor fi totdeauna cu soț, iar termenii fără soț, ci vor alterna, — cînd premisele sînt cu soț, termenii trebuie să fie fără soț; cînd termenii sînt cu soț, premisele trebuie să fie fără soț [349]. Căci cu orice termen se adaugă și o premisă, dacă un termen se adaugă de undeva. Prin urmare, întrucît premisele sînt, cum am văzut, cu soț, iar termenii fără soț, trebuie să-i facem alternativ cu soț și fără soț la fiecare adaus. Dar concluziile nu vor avea aceeași proprietate, nici în privința termenilor, nici a premiselor. În adevăr, dacă se adaugă un termen, concluziile se vor adăuga și ele, așa încît ele vor fi cu una mai puțin decît termenii dați. Căci concluzia este trasă, nu în relație cu termenul adăugat, ci în relație cu restul; de exemplu, dacă la *A, B, C,* se adaugă termenul *D,* prin aceasta s-au adăugat două concluzii, una în relație cu *A* și alta în relație cu *B* [350]. Și tot așa, cu orice adaus ulterior. La fel se întîmplă însă și dacă termenul este așezat la mijloc [351]. Căci numai cu un singur termen nu se poate construi un silogism. Prin urmare, concluziile vor fi mult mai numeroase decît termenii și premisele.

---

zentînd jumătate din numărul premiselor). Dar el va generaliza curînd, studiind prosilogisme și polisilogisme, iar regulile vor da rezultate numerice ca acele pe care le-a formulat aci.

[348] Cf. nota precedentă.

[349] Este vorba aci de ceea ce numim în logică polisilogisme, adică silogisme compuse, în opoziție cu silogismele simple, despre care s-a tratat pînă acum în chip exclusiv.

[350] Cu alte cuvinte, vom avea două concluzii noi *AB* și *BD*.

[351] Adică între *A* și *B*, sau între *B* și *C*; adjoncțiunea se va face aici *intra,* iar nu *extra,* ca în alte cazuri cînd avem *DA*.

https://biblioteca-digitala.ro

26

(*Ce fel de concluzii pot fi stabilite și respinse în fiecare figură*)

Deoarece știm acum la ce se referă silogismele și ce fel de concluzii sînt trase în fiecare figură și în cîte chipuri [352], este evident pentru noi ce fel de probleme sînt greu de dovedit și ce fel de probleme sînt ușor de dovedit. Ceea ce este conchis în multe figuri și în multe moduri este mai ușor; ceea ce este conchis în puține figuri și în puține moduri este mai greu de dovedit. Universala afirmativă este dovedită numai cu ajutorul primei figuri și prin aceasta apoi, numai într-un singur mod [353]; universala negativă se dovedește atît prin prima, cît și prin a doua figură, prin prima într-un mod [354], iar prin a doua în două moduri [355]. Afirmativa particulară se dovedește prin prima și ultima figură, într-un mod prin prima [356] și în trei moduri prin ultima [357]. Particular negativa se dovedește prin toate figurile, și anume într-un mod în prima [358], în două moduri într-a doua [359] și în trei moduri într-a treia [360]. Este deci clar că universala afirmativă este foarte greu de stabilit și foarte ușor de doborît. În general, universalele sînt mai ușor de răsturnat decît particularele, căci fie că predicatul nu aparține la niciuna, fie că nu aparține la unii, universalele afirmative sînt suprimate [361]; și negativa particulară se dovedește în toate 43 a

[352] Adică în cîte moduri.
[353] Prin modul *Barbara*
[354] *Celarent*.
[355] *Cesare* și *Camestres*.
[356] *Darii*.
[357] *Darapti, Disamis* și *Datisi*.
[358] *Ferio*.
[359] *Festino* și *Baroco*.
[360] *Felapton, Bocardo* și *Ferison*
[361] Ele sînt adică suprimate printr-o negativă, fie universală, fie particulară.

https://biblioteca-digitala.ro

figurile, iar negativa universală numai în două [362]. Şi tot aşa cu negativa universală : enunţul de la început este suprimat, fie că predicatul aparţine la tot, fie că numai la o parte ; şi aceasta este posibilă în două figuri [363]. Dar judecăţile particulare pot fi respinse numai într-un singur fel, prin dovada că predicatul aparţine ori la tot, ori la nimic [364]. In schimb, judecăţile particulare sînt mai uşor de dovedit, pentru că dovada este posibilă în mai multe figuri, şi prin mai multe moduri. Şi, în general, nu trebuie să ascundem că este posibil să respingem judecăţi una prin alta, adică judecăţi universale cu ajutorul unor particulare, şi judecăţi particulare, cu ajutorul unor universale [365] ; dar nu este posibil a dovedi judecăţi universale cu ajutorul unor particulare, deşi este posibil a dovedi judecăţi particulare cu ajutorul unor universale [366]. Şi, totodată, este evident că este mai uşor a respinge decît a dovedi.

Felul în care orice silogism este produs, numărul termenilor şi premiselor, relaţia premiselor una cu alta, ce fel de problemă se dovedeşte în fiecare figură şi numărul figurilor potrivite pentru fiecare problemă — toate aceste chestiuni sînt acum clare din cele ce s-au spus.

---

[362] Universala afirmativă este, aşadar, răsturnată prin nouă moduri: *Celarent, Ferio, Cesare, Camestres, Festino, Baroco, Felapton, Bocardo* şi *Ferison,* trei dintre aceste moduri avînd o concluzie universal-negativă, după cum se vede, şi aparţinînd fie figurii întîi (pentru *Celarent),* fie figurii a doua (pentru *Cesare* şi *Camestres*).

[363] Universala negativă este deci răsturnată de cinci moduri: *Barbara, Darii, Darapti, Disamis* şi *Datisi.*

[364] Mai precis, particulara afirmativă este răsturnată de universala negativă în *Celarent, Cesare, Camestres,* iar particulara negativă, prin universala afirmativă, în *Barbara.*

[365] Luînd, în fiecare caz, contradictoria, putem trece valabil *A* pentru *O* şi *E* pentru I şi invers.

[366] De la *unii* nu putem trece valabil la *toţi,* cum putem trece valabil de la *toţi* la *unii.* De exemplu că „Unii cai sînt nărăvaşi" nu înseamnă că *toţi* caii sînt.

https://biblioteca-digitala.ro

27

(*Reguli generale pentru găsirea termenului mediu în silogismele categorice*)

Acum trebuie să stabilim cum putem avea totdeauna un belşug de silogisme referitoare la o temă dată şi pe ce cale putem ajunge la principiile relative la tema dată. Căci trebuie nu numai să cercetăm construcţia silogismelor, ci să avem şi putinţa de a le construi noi [367].

Din toate lucrurile cîte există, unele sînt de aşa natură încît nu pot fi enunţate despre ceva cu adevărat în sens universal, de exemplu Cleon şi Callias, adică individualul şi sensibilul [368]; dar alte lucruri pot fi enunţate despre ele (pentru că fiecare din aceste lucruri individuale este atît om cît şi animal) ; şi unele lucruri sînt ele însele enunţate despre altele, dar altele nu pot fi enunţate înainte despre ele [369]; iar unele sînt enunţate despre altele întocmai ca şi altele despre ele ; de exemplu, om despre Callias şi animal despre om [370]. Este clar că anumite lucruri, în mod firesc, nu se pot enunţa despre ceva ; căci, de regulă, orice lucru ce cade sub simţuri este de

---

[367] Logica formală va avea, astfel, o latură practică, pe lîngă cea teoretică

[368] Logicianul sovietic A h m a n o v, în lucrarea sa *Doctrina logică a lui Aristotel,* se referă mai cu seamă la partea care urmează a *Analiticii prime,* pentru a arăta complexitatea problemei raporturilor dintre individualul real şi universalul cognoscibil în concepţia aristotelică. Pe baza indicaţiilor lui V. I. L e n i n din *Caiete filozofice,* după care Aristotel încurcă dialectica particularului şi a universalului, A h m a n o v arată că această încurcătură îşi are originea în faptul că Aristotel n-a reuşit să depăşească consecvent teoria idealistă platoniciană. Aristotel nu este capabil să explice în ce fel oglindeşte ştiinţa realul, adică individualul, dacă obiectul ei este universal. Aristotel nu uită însă că universalul există în şi prin individualul.

[369] Aceste lucruri pot fi numai predicate şi niciodată subiecte, astfel sînt calitatea şi cantitatea (vezi *Categoriile,* 5—7)

[370] Omul este specie faţă de genul animal şi gen faţă de individul Callias. În „Callias este om" *om* apare ca predicat şi ca gen, iar în „Omul este animal", *om* apare ca subiect şi ca specie.

https://biblioteca-digitala.ro

aşa natură încît nu poate fi enunţat despre altceva, decît doar accidental [371]. In adevăr, noi spunem uneori că acest lucru alb este Socrate sau că cel ce vine acum către noi este Callias. Vom explica în altă parte [372] că există o limită supremă şi pentru acest proces al atribuirii; pentru moment, să admitem aceasta ca dat. Despre aceste predicate ultime [373], nu este posibil să demonstrăm un alt predicat, decît doar ca o simplă opinie, pe cînd ele pot fi enunţate despre alte lucruri. Nici individualul nu poate să fie enunţat despre alte lucruri, deşi alte lucruri pot fi enunţate despre el. In sfîrşit, privitor la ceea ce se află între cei doi, este evident că sînt posibile ambele: el însuşi este enunţat despre altul şi altul despre el. Argumentările şi cercetările au de-a face mai ales cu aceste lucruri [374].

43 b Trebuie să alegem premisele potrivite pentru fiecare problemă, în felul următor: înainte de toate, trebuie să precizăm lucrul însuşi cu definiţiile şi toate proprietăţile lui; apoi trebuie să determinăm acele atribute, care urmează logic din lucrul dat [375], ca şi acelea care nu-i pot aparţine lui. Dar acelea cărora el nu poate aparţine nu trebuie relevate, pentru că judecata negativă implicată

---

[371] Pentru Aristotel, un predicat al unui subiect este accidental, dacă apare şi dispare în legătură cu acel subiect, fără ca subiectul să apară şi să se distrugă odată cu predicatul; astfel, Socrate poate să fie sau să nu fie înveşmîntat în alb şi rămîne tot Socrate; Callias poate să vină acum sau să nu vină către noi, şi rămîne tot Callias.

[372] *Analitica secundă* I, 22.

[373] Aristotel le mai numeşte şi genuri supreme; ele pot fi numai atribute şi niciodată subiecte (vezi *Categoriile* 2 pas.).

[374] „Ceea ce se află între cei doi", adică *termenii intermediari* apar în silogisme cînd ca subiect, cînd ca predicat; de pildă cînd afirm că *C este A* şi că *B este C;* este vorba aci de mediul care se elimină în concluzie şi care are rolul principal în „argumente şi cercetări".

[375] O altă dificultate a textului este întrebuinţarea de către Aristotel a trei expresii pentru relaţia dintre subiect şi predicat: a) de obicei, predicatul *aparţine* subiectului sau *este cuprins;* 2) predicatul *este exprimat* despre subiect; 3) predicatul *urmează* subiectului.

https://biblioteca-digitala.ro

mai sus este convertibilă [376]. Din predicatele care urmează lucrului, trebuie să distingem pe acelea care cad în definiţia lui, acelea care sînt enunţate ca proprietăţi şi acele care sînt enunţate ca accidente; iar dintre acestea din urmă pe acelea care aparţin aparent şi acelea care aparţin real [377]. Cu cît vom dispune de un număr mai mare de proprietăţi, cu atît mai repede vom ajunge la o concluzie; şi cu cît prindem mai mult proprietăţile care sînt adevărate, cu atît mai puternică va fi demonstraţia noastră. Dar nu trebuie să relevăm pe acelea care urmează lucrului individual, ci pe acelea care urmează speciei în totalitatea ei, de exemplu, nu ceea ce urmează dintr-un om particular, ci ceea ce urmează din oricare om, căci silogismul se formează prin premise universale [378]. Dacă judecata este nedefinită, este nesigur dacă premisa este universală; dar dacă judecata este definită, chestiunea este clară [379]. Şi tot aşa, trebuie să relevăm acele atribute din care lucrul însuşi urmează ca totalitate, pentru motivele date. Dar acela care urmează, nu trebuie să presupunem că urmează ca un tot [380]; de exemplu, că fiecare animal urmează omului, ori că fiecare ştiinţă urmează muzicii, ci numai că ur-

---

[376] Prin conversiune, subiectul devine predicat şi predicatul subiect, aşa că este o muncă inutilă să enumerăm atributele ce *nu convin* unui subiect.

[377] Aparenţa este la originea opiniei şi realitatea la aceea a ştiinţei adevărate. Asupra acestei deosebiri, Aristotel insistă în *Topică*.

[378] Un silogism cuprinde cel puţin o premisă universală

[379] Logica modernă împarte propoziţiile după cantitatea subiectului, în universale şi particulare, şi după calitatea predicatului, în afirmative şi negative; Aristotel mai deosebeşte o a treia clasă, aceea a propoziţiilor nedefinite, în care subiectul este luat într-o cantitate nedefinită; „Omul este coruptibil" ar fi o asemenea propoziţie; ea nu afirmă nici că concepţia s-ar putea întinde la *toţi* oamenii, nici că este o ispitire care îi afectează numai pe *unii*. De fapt, o atare propoziţie tinde spre universalitate; dar numai precizarea „*toţi* oamenii" este hotărîtoare.

[380] Subiectul este asimilat aci de Aristotel unui antecedent, iar predicatul unui consecvent; predicatul urmează subiectului ca un consecvent unui antecedent, dar nu în totalitate, căci nu orice animal este om şi nu orice ştiinţă este muzică (presupunînd, cu Aris-

https://biblioteca-digitala.ro

mează, fără precizare, aşa cum procedăm în orice propoziţie. Căci cealaltă judecată [381] este inutilă şi imposibilă; de exemplu, că fiecare om este fiecare animal, ori că justiţia este tot binele. Dar acela căruia îi urmează atributul primeşte determinantul *toţi* [382]. Ori de cîte ori subiectul, pentru care trebuie să găsim predicatele care îi urmează, este conţinut de altceva, nu trebuie să relevăm ceea ce urmează sau nu urmează termenului universal (aceste predicate sînt cuprinse în termenul superior, întrucît ceea ce urmează animalului urmează şi omului şi ceea ce nu aparţine animalului nu aparţine nici omului) [383]. Trebuie să alegem acele predicate care sînt proprii fiecărui subiect. Căci unele lucruri sînt proprii speciei ca deosebită de

---

totel, că muzica este o ştiinţă). În logica modernă, se spune că predicatul unei propoziţii nu are cantitate, că nu este cantificat ca subiectul. Logicianul Hamilton a încercat să cantifice predicatul şi să formeze propoziţii care să-l exprime.

[381] Adică judecata cu predicat cantificat. O atare judecată este inutilă, fiindcă se reduce de la sine la o judecată cu predicatul necantificat, fără a-şi schimba forţa ce o imprimă raţionamentului în care figurează; şi este imposibilă ca ceva ce sileşte limbajul logic curent (ca în cazul în care am spune „Toţi oamenii sînt unele animale").

[382] Subiectul, adică antecedentul, este singur cantificat: „toţi oamenii sînt..." „unii oameni sînt..."

[383] Textul în acest punct este destul de eliptic şi obscur. Trebuie să înţelegem, cu Waitz *(Aristotelis Organon,* I, 445), că atunci cînd subiectul unei premise este parte dintr-o noţiune mai generală, aceasta fiind faţă de el ca genul faţă de specie, nu vom urmări atributele legate de noţiunea superioară, ci atributele specifice subiectului în cauză. Atributele noţiunii superioare au fost determinate o dată cu acea noţiune şi sînt presupuse date, astfel că este inutil să le mai luăm în considerare. Felul în care Aristotel formulează fraza în legătură cu exemplul este de natură să ne facă să ezităm asupra acestei explicaţii, după care ceea ce este de determinat la un subiect este *specificul,* tot ce-i aparţine în propriu; dar zicînd că „ce nu aparţine animalului nu aparţine omului" nu condamnă explicaţia dată prin susţinerea că un subiect subordonat nu poate să aibă ceva specific, ci este o eroare în sine care n-ar tolera nici vreo altă explicaţie; căci, în realitate, raţiunea aparţine omului şi nu aparţine animalului; şi ea îl defineşte pe om în opoziţie cu celelalte animale; rectificarea o face de altfel Aristotel însuşi, ceva mai departe.

https://biblioteca-digitala.ro

gen, deoarece diferitelor specii trebuie să le aparţină caractere proprii. Şi nici nu trebuie să luăm ca determinări cărora le urmează termenul superior acele determinări cărora le urmează termenul inferior cuprins în acela ; de exemplu, să luăm ca subiecte pentru predicatul *animal* subiectele predicatului *om*[384]. Este, în adevăr, necesar ca, dacă animal urmează omului, să urmeze de asemenea tuturor determinărilor acestuia[385]. Dar acestea privesc mai precis alegerea a ceea ce se raportă la om. Trebuie, de asemenea, să avem în vedere consecvenţii ca şi antecedenţii normali[386], căci propoziţiile care rezultă normal se stabilesc silogistic din premise care rezultă normal, fie toate, fie numai în parte. Căci concluzia oricărui silogism seamănă cu principiile lui[387]. Nu trebuie, în sfîrşit, să alegem predicate care urmează tuturor termenilor, pentru că nici un silogism nu poate fi construit din astfel de premise[388]. Cauza pentru care este aşa, se va lămuri în cele ce urmează.

---

[384] Acest text este la fel de obscur. Putem însă discerne uşor că, după ce a vorbit de reguli după care luăm predicatele (consecvenţii) unui subiect (antecedent), Aristotel se va ocupa de problema inversă ; căutăm acum subiectul (antecedentul) unui predicat (consecvent). Regula este analogă ; nu vom urmări antecedentele speţelor cuprinse în gen, ci acel al genului predicat ; *om* fiind o specie a genului animal, vom recunoaşte uşor că *savant,* care este un antecedent al predicatului *om,* nu convine ca antecedent şi la *animal.*

[385] Dacă vrem să găsim ce urmează speciei, nu e destul să ne oprim la ce urmează genului. De exemplu, lui *râde* îi urmează mijlocit *animal,* dar nemijlocit *om.*

[386] Este anormal, de pildă, ca un om să aibă un singur braţ, dar este normal ca un bărbat să aibă mustaţă. Aristotel trece aici de la ceea ce se produce totdeauna la ceea ce se produce frecvent sau normal (ὡς ἐπὶ τὸ πολύ).

[387] Adică cu premisele din care izvorăşte.

[388] Adesea Aristotel înţelege prin termen major şi prin termen minor propoziţiile (majoră şi minoră) conţinînd aceşti termeni într-un silogism. Aci, Aristotel vrea să spună că, într-un silogism, nu trebuie să alegem atribute care să fie afirmate de ambii termeni ; căci două premise afirmative nu aduc uneori nici o concluzie (de pildă, la silogismele în figura a doua).

https://biblioteca-digitala.ro

28

(Reguli pentru găsirea termenului mediu în silogismele categorice)

Cine vrea să stabilească ceva despre un întreg [389], trebuie să aibă în vedere *subiectele* predicatului de stabilit (subiectele despre care se întîmplă să enunţăm ceva) şi *atributele* care urmează din acela despre care trebuie să enunţăm ceva. Căci, dacă vreunul dintre aceste subiecte este acelaşi cu vreunul din aceste atribute, atributul în chestiune trebuie să aparţină subiectului în chestiune [390]. Dar dacă vrem să stabilim nu o propoziţie universală, ci una particulară, trebuie să căutăm antecedenţii cărora le urmează amîndoi termenii [391]. Căci dacă unul dintre ante-
44 a cedenţi este identic cu altul, atunci identicul trebuie să aparţină la o parte din subiectul în chestiune [392]. Ori de cîte ori un termen nu aparţine nici unei părţi din celălalt [393], trebuie să considerăm atît ceea ce urmează din subiectul căruia predicatul nu trebuie să-i aparţină, cît şi atributele care nu pot fi în predicatul care nu trebuie să aparţină; sau invers, trebuie să considerăm atît atributele care nu pot fi în subiectul căruia predicatul nu trebuie să-i aparţină, cît şi ceea ce urmează din predicatul care nu trebuie să aparţină subiectului [394]. Dacă unii membri ai

---

[389] Ceva care să convină în mod universal subiectului, luat în universalitatea lui.

[390] Construim atunci un silogism în *Barbara*.

[391] Trebuie, adică, să căutăm un antecedent comun, care va fi termenul mediu al silogismului. Astfel, dacă vrem să ajungem la concluzia particulară „Unele animale sînt raţionale", căutăm termenul căruia îi urmează *raţional* şi *animal*. Ambele urmează *omului*, care devine mediul unui silogism de figura a treia.

[392] La subiectul luat într-o parte a sferei, ceea ce ne dă propoziţii particulare, *animal* şi *raţional* sînt valabile împreună numai pentru *unele* animale (pentru *oameni*).

[393] Aristotel defineşte aici, cu o terminologie obscură, silogismele în modurile *Cesare* şi *Camestres*.

[394] Avem premisa universal-negativă „Nici un om nu este cal". La *om*, căruia nu trebuie să-i aparţină *cal*, considerăm ceea ce ur-

https://biblioteca-digitala.ro

acestor grupe sînt identici, unul dintre termenii în chestiune nu este posibil să aparţină la vreunul din ceilalţi. In adevăr, uneori rezultă un silogism în prima figură; alteori, un silogism în figura a doua. Dar dacă scopul este de a dovedi o propoziţie particular negativă, trebuie să găsim antecedenţii subiectului căruia nu-i aparţine predicatul, de o parte şi, de altă parte, atributele care nu pot să aparţină predicatului dat. Dacă unii membri ai acestor două grupe sînt identici, urmează că unul din termenii în chestiune nu aparţine unora din ceilalţi [395]. Poate că fiecare din aceste judecăţi se va lămuri mai bine în felul următor. Să presupunem că consecvenţii lui *A* sînt însemnaţi prin *B*, antecedenţii lui *A* prin *C*, atributele care n-au posibilitatea să aparţină lui *A* prin *D*. Mai presupunem că atributele lui *E* sînt însemnate cu *F*, antecedenţii lui *E*, cu *G*, şi atributele care n-au posibilitatea să aparţină lui *E*, cu *H* [396]. Dacă vreun *C* ar fi identic cu vreun *F*, atunci *A* trebuie să aparţină la toţi *E*; pentru

---

mează din el, *raţional*, iar la *cal*, ceea ce nu-i poate fi atribut: tot *raţional*. Urmează figura a doua:

cE Nici un cal nu e raţional
sA Orice om este raţional
rE Nici un om nu este cal.

Dacă majora este convertită („Nici o fiinţă raţională nu este cal"), obţinem figura întîi. Invers, dacă considerăm la *om*, căruia nu-i aparţine *cal*, ce atribut nu trebuie să aibă *(neraţional)* şi la *cal*, care nu trebuie să aparţină *omului*, ceea ce urmează din el, *neraţional*, obţinem tot figura a doua:

cA Orice cal este neraţional
mEs Nici un om nu e neraţional
trEs Nici un om nu este cal.

[395] Cu alte cuvinte, concluzia este particular-negativă *(Felapton)*.

[396] Remarcăm că, din text, rezultă intenţia lui Aristotel de a face din *A* predicatul concluziei ce va fi stabilit, iar din *E*, subiectul acesteia; *F*, *G* şi *H* sînt faţă de *E* ceea ce sînt respectiv *B*, *C* şi *D* faţă de *A*. In ultimă instanţă, am format nouă perechi de termeni susceptibili de a înfăţişa termenul mediu al unui silogism, şi anume: *BF, BG, BH, CF, CG, CH, DF, DG, DH*.

https://biblioteca-digitala.ro

că *F* aparţine la toţi *E* şi *A* la toţi *C;* prin urmare, *A* aparţine la toţi *E* [397]. Dacă *C* şi *G* sînt identici, *A* trebuie să aparţină unor *E,* pentru că *A* urmează pe *C* şi *E* urmează pe toţi *G* [398]. Dacă *F* şi *D* sînt identici, *A* nu va aparţine nici unui *E,* pe baza unui prosilogism, căci, întrucît propoziţia negativă este convertibilă şi *F* este identic cu *D, A* nu va aparţine nici unui *F,* pe cînd *F* aparţine la toţi *E* [399]. Tot aşa, dacă *B* şi *H* sînt identici, *A* nu va aparţine nici unui *E,* căci *B* aparţine la toţi *A,* dar nici unui *E,* deoarece s-a admis că el este identic cu *H,* iar *H* nu aparţine nici unui *E* [400]. Dacă *D* şi *G* sînt identici, *A* nu va aparţine unor *E,* căci el nu va aparţine lui *G,* întrucît el nu aparţine nici lui *D.* Dar *G* cade sub *E;*

---

[397] Silogismul va fi reprezentat prin schema următoare:

bAr *Toţi C(F) sînt A*
bA *Toţi E sînt C(F)*
rA *Toţi E sînt A.*

[398] Avem

dA *Toţi C(G) sînt A*
rAp *Toţi C(G) sînt E*
tI *Unii E sînt A*

[399] Avem

cE *Nici un D(F) nu este A*
lA *Toţi E sînt D(F)*
rEnt *Nici un E nu este A.*

În ce priveşte prosilogismul la care face aluzie Aristotel, trebuie să înţelegem că majora silogismului precedent, considerat principal, se dovedeşte printr-un prosilogism, tot în *Celarent*·

Nici un D nu este A
Toţi F sînt D
Nici un F nu este A.

[400] Schema:

cA *Toţi A sînt B (H)*
mEs *Nici un E nu este B (H)*
trEs *Nici un E nu este A.*

Aci minora este concluzia unui prosilogism de modul *Camestres:*

Toţi B sînt H
Nici un E nu este H
Nici un E nu este B.

https://biblioteca-digitala.ro

de aceea, *A* nu va aparţine unor *E* [401]. Dacă *B* este identic cu *G*, va fi un silogism cu concluzia convertită. Căci *E* va aparţine la toţi *A*, dat fiind că *B* aparţine lui *A* şi *E* lui *B* (fiindcă *B* s-a găsit a fi identic cu *G*). Dar nu este necesar ca *A* să aparţină la toţi *E*, ci *A* trebuie să aparţină unor *E*, pentru că este posibil de convertit judecata universală în una particulară [402].

Este deci clar că, în orice propoziţie care are nevoie de dovadă, trebuie să avem în vedere relaţiile de mai sus ale subiectului şi predicatului în chestiune, pentru că toate silogismele se reazimă pe acestea [403]. Dar, căutînd consecvenţii şi antecedenţii, trebuie să avem în vedere pe aceia care sînt primari şi deci foarte universali; de exemplu, privitor la *E* trebuie să considerăm pe *KF* mai degrabă 44 b
decît pe *F* singur, iar privitor la *A*, trebuie să avem în vedere pe *KC* mai mult decît pe *C* singur. În adevăr, dacă *A* aparţine lui *KF*, el aparţine atît lui *F* cît şi lui *E*; dar dacă nu urmează pe *KF*, poate totuşi să urmeze lui *F*. Şi tot aşa, trebuie să considerăm antecedenţii lui *A* înşuşi, căci dacă un termen urmează antecedenţilor primi, el va urma, de asemenea, şi celor care le sînt subordo-

---

[401] Raţionamentul este

fE	*Nici un D (G) nu este A*
lAp	*Toţi D (G) sînt E*
tOn	*Unii E nu sînt A.*

Majora este dovedită prin prosilogismul

cE	*Nici un D nu este A*
lA	*Toţi G sînt D*
rEnt	*Nici un G nu este A*

[402] Avem

bAr	*Toţi B (G) sînt E*
bA	*Toţi A sînt B (G)*
rA	*Toţi A sînt E*

Concluzie care, prin conversiune parţială, ne dă

Unii E sînt A.

Silogismul este în *Baralipton*, mod indirect în figura întîi.

[403] Aristotel, totuşi, nu reexaminează aci modurile particulare *Darii, Ferio, Festino, Baroco, Disamis, Datisi* şi *Ferison.*

https://biblioteca-digitala.ro

naţi; dar dacă nu urmează pe cei dintîi, poate totuşi să urmeze pe subordonaţi [404].

Este clar, de asemenea, că această cercetare recurge la trei termeni şi două premise, şi că toate silogismele se fac prin sus-zisele figuri. Căci se dovedeşte că *A* aparţine la toţi *E*, ori de cîte ori un termen identic se găseşte printre *C* şi *F*. Acesta va fi termenul mediu; *A* şi *E* vor fi extremii. Astfel s-a constituit prima figură [405]. Şi *A* va aparţine unor *E*, ori de cîte ori *C* şi *G* sînt consideraţi a fi aceiaşi. Aceasta este figura ultimă, pentru că *G* devine termenul mediu [406]. Şi nu va aparţine nici unui *E*, dacă *D* şi *F* sînt identici. Astfel, vom avea atît figura întîi, cît şi figura mijlocie; prima, pentru că *A* nu aparţine nici unui *F*, întrucît judecata negativă este convertibilă, iar *F* aparţine la toţi *E*; figura mijlocie, pentru că *D* nu aparţine nici unui *A*, dar aparţine la toţi *E* [407]. Iar *A* nu va aparţine unor *E*, ori de cîte ori *D* şi *G* sînt identici. Aceasta este ultima figură, pentru că *A* nu va aparţine nici unui *G*, iar *E* va aparţine la toţi *G* [408]. Este limpede atunci că toate silogismele trec prin figurile amintite mai sus, şi noi nu trebuie să luăm consecvenţii tuturor termenilor, adică ai lui *A* şi *E*, pentru că nici un silogism nu se produce astfel. În adevăr, (cum am văzut) nu este de loc posibil să obţinem o afirmativă sau o negativă prin consecvenţii tuturor termenilor în chestiune. Căci termenul mediu trebuie să aparţină unuia, dar să nu aparţină celuilalt [409].

---

[404] Cu alte cuvinte, consecvenţii şi antecedenţii lui *A* şi *E* urmează să fie luaţi sub forma lor cea mai generală; or *KF* este mai general decît *F*, fiindcă îl include: şi dacă *KF* este *A*, înseamnă că şi *F* este *A*, adică şi *E* este *A* (*KF* fiind luat cu referire la *E*); iar dacă *KF* nu este *A*, s-ar putea totuşi ca *F* să fie *A*, concluzia fiind însă mai puţin sigură.

[405] Modul *Barbara*.

[406] Modul *Darapti*.

[407] Modurile *Celarent*, în figura întîi şi *Cesare*, în figura a doua.

[408] Modul *Felapton*.

[409] Consecventul (adică predicatul) termenului major *A* şi al termenului minor *E* ne dă, ca predicat în ambele premise, un silo-

https://biblioteca-digitala.ro

Este clar, de asemenea, că alte metode de cercetare prin alegerea termenilor medii nu pot fi de folos pentru producerea unui silogism : de exemplu, dacă consecvenţii termenului în chestiune sînt identici, sau dacă antecedenţii lui *A* sînt identici cu acele atribute care nu pot aparţine lui *E*, sau dacă sînt identice atributele ce nu pot să aparţină ambilor termeni. Căci, dintr-un astfel de identic, nu iese nici un silogism. Iar din identitatea consecvenţilor, adică a lui *B* şi *F*, obţinem figura mijlocie cu premise afirmative. Dacă antecedenţii lui *A* sînt identici cu atributele ce nu pot să aparţină lui *E*, de exemplu *C* şi *H*, avem prima figură cu premisa minoră negativă. Dacă, în sfîrşit, atributele care nu pot aparţine nici unui termen sînt identice, de exemplu *D* şi *H*, ambele premise sînt negative, fie în prima figură, fie în figura mijlocie. Dar nici un silogism nu este posibil în acest fel [410].

Este, de asemenea, evident că trebuie să găsim care termeni sînt identici în această cercetare şi nu care sînt diferiţi ori contrari, înainte de toate, pentru că obiectul investigaţiei noastre este termenul mediu, iar termenul mediu trebuie să nu fie deosebit, ci acelaşi [411]. Al doilea, ori de cîte ori se întîmplă că un silogism rezultă şi prin 45 a
luarea de contrari, sau prin termeni care nu pot aparţine aceluiaşi lucru, toate argumentele pot fi reduse la modurile enumerate mai sus, de exemplu, dacă *B* şi *F* sînt contrari, sau nu pot aparţine aceluiaşi lucru. Căci dacă luăm pe aceştia, se va forma un silogism care dovedeşte că *A* nu aparţine nici unui *E*, dar nu tocmai din premisele luate, ci în modul amintit mai sus. Căci *B* va aparţine la

---

gism în figura a doua, a cărui concluzie nu poate fi afirmativă, dar nici negativă, fiindcă nici una cel puţin dintre premise nu este negativă.

[410] Dacă reexaminăm cele nouă perechi de termeni identici între ei, doi cîte doi, de la nota 396, constatăm că numai cele şase perechi dintîi ne-au dus la o concluzie silogistică ; celelalte trei perechi, enumerate acum din nou, sînt neconcludente.

[411] Adică acelaşi termen, numit mediu, trebuie să apară de două ori în silogism ; dacă n-ar fi identic cu el însuşi cînd apare, silogismul ar avea patru termeni, ceea ce este contrar naturii lui.

https://biblioteca-digitala.ro

toţi *A* şi la nici un *E*. Prin urmare, *B* trebuie să fie identic cu unii *H* [412]. Şi tot aşa, dacă *B* şi *G* nu pot aparţine aceluiaşi lucru, urmează că *A* nu va aparţine unor *E*; căci atunci, de asemenea, vom avea figura mijlocie, întrucît *B* va aparţine la toţi *A*, dar nici unui *G*. Prin urmare, *B* trebuie să fie identic cu unii *H*. Căci faptul că *B* şi *G* nu pot aparţine aceluiaşi lucru înseamnă că *B* este identic cu unii *H*, fiindcă *H* cuprinde tot ce nu poate aparţine lui *E* [413].

Este clar atunci că, din astfel de cercetări nu rezultă nici un silogism [414]; dar dacă *B* şi *F* sînt contrari, *B* tre-

---

[412] Acest argument al lui Aristotel s-ar mai putea formula şi în chipul următor: un silogism care ar rezulta din contrarietatea lui *B* şi a lui *F* se poate reduce la un silogism avînd un termen mediu identic, ca *B(H)*. In adevăr, *B* şi *F* fiind consecvenţi contrari, să presupunem că *F* este un consecvent al lui *E*; în acest caz, *B* nu va putea fi şi el un consecvent al lui *E*; dar atunci *B* este identic cu *H*, acest termen reprezentînd ceea ce este în imposibilitate de a aparţine lui *E*; astfel că revenim la perechea recunoscută concludentă *B(H)*.

[413] Pasajul este dintre cele mai obscure; dăm interpretarea lui W a i t z. Fie *B* consecventul termenului major *A* şi *G* antecedentul termenului minor *E*. Admitem că *B* şi *G* sînt contrari. Majora ar fi

Toţi A sînt B,

iar minora

Toţi G sînt E.

Conversiunea minorei ne dă

Unii E sînt G.

Dar *B* fiind negat despre ceea ce este afirmat de către *G*, va fi negat şi despre partea din *E* despre care *G* este afirmat. De unde rezultă

Unii E nu sînt B.

Silogismul se desfăşoară deci în conformitate cu schema următoare:

bA *Toţi A sînt B*
rO *Unii E nu sînt B*
cO *Unii e nu sînt A*

Dacă însă, prin ipoteză, *B* este contrarul lui *G*, înseamnă că *B* este identic cu *H*, acest *H* exprimînd ceea ce este în imposibilitate de a aparţine lui *E*. Revenim deci, din nou, la perechea cunoscută *B(H)*.

[414] Este vorba, evident, de ultimele cercetări, referitoare la termeni contrari.

https://biblioteca-digitala.ro

buie să fie identic cu unii *H*, iar silogismul rezultă din aceşti doi termeni, *B* şi *H*. Lucrul se întîmplă acelora care, procedînd în acest chip, caută în zadar vreo altă cale decît cea necesară, fiindcă au dat greş în observarea identităţii lui *B* cu *H* [415].

29

(*Reguli pentru găsirea termenului mediu în silogismele prin reducere la absurd, ipotetice şi modale*)

Silogismele care duc la concluzii imposibile sînt asemănătoare silogismelor care demonstrează direct; ele sînt formate de asemenea din consecvenţi şi antecedenţi ai termenilor în chestiune. În ambele cazuri, este implicată aceeaşi întrebare [416]. Căci ceea ce este demonstrat direct poate fi de asemenea dedus silogistic prin reducere la imposibil, cu ajutorul aceloraşi termeni; şi tot ce este demonstrat prin reducere la imposibil poate fi dovedit, de asemenea, direct, de exemplu, că *A* nu aparţine nici unui *E*. În adevăr, să presupunem că *A* aparţine unor *E*: atunci, întrucît *B* aparţine la toţi *A*, iar *A* la unii *E*, *B* va aparţine şi el unor *E*. Dar s-a admis, că el nu aparţine la nici unul [417]. Şi tot aşa putem dovedi că *A* aparţine unor

---

[415] Acei care nu sezisează faptul că *B* este identic cu *H* şi caută o altă cale, luînd termeni contrari (sau deosebiţi) nu ajung la nici o concluzie.

[416] Întrebarea este de a şti care este termenul mediu.

[417] Contradictoria concluziei în discuţie se va dovedi direct ca falsă, ea fiind minora unui silogism. Dar *B* fiind consecventul lui *A*, majora va fi *Toţi A sînt B*. De unde:

dA *Toţi A sînt B*
rI *Unii E sînt A*
I *Unii E sînt B*

S-a dovedit însă, în capitolul precedent, că, dacă *A* nu este afirmat de nici un *E*, apoi avem un termen *H*, astfel că *B* este identic cu *H*, termenul *H* reprezentînd ceea ce nu se poate referi la *E*. De unde rezultă că este absurd să-l afirmăm pe *B* despre *E*. Dar atunci una dintre premise este falsă; majora fiind adevărată prin ipoteză, falsă nu poate fi decît minora. Drept care, contradictoria acesteia, adică *Nici un E nu este A* este adevărată.

https://biblioteca-digitala.ro

E. In adevăr, dacă *A* n-ar aparţine nici unui *E*, iar *E* aparţine la toţi *G*, *A* nu va aparţine nici unui *G*. Dar s-a admis că aparţine la toţi [418]. Şi la fel cu toate celelalte propoziţii care au nevoie de dovadă. Dovada prin reducere la imposibil va fi totdeauna şi în toate cazurile prin consecvenţi şi antecedenţi ai termenilor în chestiune. Oricare ar fi problema, aceeaşi cercetare este necesară, fie că dorim să întrebuinţăm un silogism demonstrativ direct, fie o reducere la imposibil. Căci ambele demonstraţii pornesc de la aceiaşi termeni. Să presupunem, de exemplu, că s-a dovedit că *A* nu aparţine nici unui *E*, fiindcă din aceasta ar rezulta că şi *B* aparţine unor *E*, ceea ce este imposibil. Dacă acum admitem că *B* nu aparţine nici unui *E*, dar că aparţine la toţi *A*, este
45 b clar că *A* nu va aparţine nici unui *E*. Şi tot aşa, dacă s-a dovedit printr-un silogism direct că *A* nu aparţine nici unui *E*, să admitem că *A* aparţine unor *E*, atunci se va dovedi prin imposibil că nu aparţine nici unui *E*. La fel cu restul. În toate cazurile, este necesar să găsim un termen comun, altul decît subiectele cercetării, termen la care silogismul care stabileşte concluzia falsă să se poată raporta, aşa încît, dacă această premisă este convertită, iar cealaltă rămîne cum este, silogismul va fi direct demonstrat cu ajutorul aceloraşi termeni. Căci silogismul direct se deosebeşte de reducerea la imposibil în aceasta: că în silogismul direct, ambele premise sînt stabilite conform adevărului, pe cînd în reducerea la imposibil, una din premisele admise este falsă.

Acestea se vor lămuri mai bine în cele ce urmează [419], cînd vom discuta reducerea la imposibil; deocamdată trebuie să fie clar acest lucru, anume că trebuie să avem

---

[418] Aceeaşi demonstraţie; cu deosebirea că contradictoria concluziei infirmate va fi, de astădată, majora unui silogism de modul *Celarent*, minora fiind *Toţi G sînt E*, pe baza ipotezei stabilite în capitolul 28, că *G* este antecedentul lui *E*. Se dovedeşte, după acelaşi procedeu, ca în cazul precedent, că concluzia silogismului ajutător e falsă; dar atunci una din premise este falsă; dar falsă nu poate fi, de astădată, decît majora etc.

[419] II, 14.

https://biblioteca-digitala.ro

în vedere termenii de felurile arătate [420], fie că dorim să întrebuinţăm un silogism demonstrativ direct, fie o reducere la imposibil. In celelalte silogisme ipotetice [421], şi înţeleg pe acele care procedează prin substituţie [422], ori prin admiterea ca dată a unei anumite calităţi, cercetarea se va îndrepta nu către termenii problemei originare, ci către termenii nou introduşi; iar metoda cercetării va fi aceeaşi ca şi mai înainte. Dar trebuie să considerăm şi să determinăm în cîte chipuri sînt posibile silogismele ipotetice.

Fiecare din probleme poate fi dovedită în felul descris. Totuşi este posibil să demonstrăm silogistic unele dintre ele, într-un alt fel: de exemplu, probleme universale pot fi dovedite printr-o cercetare care duce la o concluzie particulară, pe baza adăugării unei ipoteze. Căci, dacă C şi G sînt identici, iar E este considerat că aparţine numai lui G, atunci A aparţine oricărui E; şi tot aşa dacă D şi G sînt identici, iar E este enunţat numai despre G, urmează că A nu va aparţine nici unui E[423]. Este clar deci că

---

[420] Adică antecedenţii şi consecvenţii, termenii identici şi termenii inconciliabili.

[421] Aristotel consideră — cum am mai arătat — că silogismele prin reducere la imposibil sînt unul dintre felurile silogismelor ipotetice. In adevăr, *dacă* cutare lucru este absurd, stabilesc ele, înseamnă că ipoteza mă duce la cutare concluzie.

[422] Substituţia prevede, după cum se spune mai departe, termeni substituiţi la termenii originari.

[423] Identitatea $C(G)$ ne-a permis să stabilim, în capitolul 28, concluzia

Unii E sînt A.

Dacă facem ipoteza că

Toţi G sînt E,

putem conchide că

Toţi E sînt A.

Pe de altă parte, identitatea $D(G)$ a servit, în capitolul 28, la stabilirea concluziei

Unii E nu sînt A.

Dacă facem presupunerea că numai

G este E,

vom conchide că

Nici un E nu este A.

https://biblioteca-digitala.ro

trebuie să considerăm chestiunea şi în acest chip. Metoda este aceeaşi, fie că relaţia este necesară, fie că este numai posibilă. Căci cercetarea termenului mediu va fi aceeaşi, iar silogismul se va constitui prin termeni dispuşi în aceeaşi ordine, fie că se demonstrează o propoziţie posibilă, fie una simplă. Şi în cazul relaţiilor posibile, trebuie să găsim, pe lîngă termenii ce aparţin, şi termenii care pot să aparţină, deşi în prezent nu aparţin. In adevăr, am demonstrat că silogismul care stabileşte o relaţie posibilă se constituie tot prin aceşti termeni. Tot aşa şi cu celelalte moduri de enunţare [424].

Este clar deci, din tot ce s-a spus, nu numai că toate silogismele pot fi formate în acest fel, dar că nu pot fi formate în nici un altul. In adevăr, s-a arătat că fiecare silogism este format dintr-una din figurile sus-amintite, iar acestea nu pot fi compuse din alţi termeni decît consecvenţii şi antecedenţii termenilor în chestiune: pentru că, din aceştia, obţinem premisele şi găsim
46 a termenul mediu. Prin urmare, un silogism nu poate fi format prin mijlocirea altor termeni [425].

30

⟨*Găsirea termenului mediu în diferite ştiinţe şi arte*⟩

Metoda este pretutindeni aceeaşi, în filozofie, în orice artă şi în orice ştiinţă. Trebuie să avem în vedere atributele şi subiectele ambilor noştri termeni şi din aceştia trebuie să avem la îndemînă cît mai mulţi posibili şi să-i

---

[424] Este vorba de celelalte modale, echipolente cu cele pomenite mai sus; adică de modalele care exprimă non-necesitatea, imposibilitatea etc.

[425] S-a arătat, în capitolul 23, că orice silogism aparţine uneia din cele trei figuri. Dar vedem că orice silogism e format de antecedenţii şi consecvenţii majorului şi minorului. Deci toate silogismele, în cele trei figuri, provin din antecedenţii şi consecvenţii fiecăruia dintre extremi şi nu din alţi termeni.

https://biblioteca-digitala.ro

considerăm cu ajutorul celor trei termeni [426], respingînd judecăţi de o parte, dovedind pe altele de altă parte [427] şi, dacă urmărim adevărul, trebuie să plecăm de la premise în care rînduirea termenilor stă în acord cu adevărul, pe cînd dacă urmărim silogisme dialectice, trebuie să pornim de la premise probabile [428].

Principiile silogismelor au fost stabilite pînă acum în termeni generali [429]: atît cu privire la caracterizarea lor, cît şi la felul cum trebuie să le găsim, aşa încît să nu luăm în considerare tot ce se spune despre termenii problemei, ori să urmărim aceleaşi puncte, fie că dovedim, fie că respingem, sau fie că dovedim predicatul în total, ori parţial, fie că îl respingem în total, ori parţial; ci trebuie să avem în vedere mai puţine puncte, care trebuie să fie determinate. Am arătat, de asemenea, cum trebuie să alegem principiile după natura fiecărui lucru, de exemplu despre bine ori cunoaştere [430]. Dar, în orice ştiinţă, principiile proprii sînt cele mai numeroase. Prin urmare, este sarcina experienţei să ne procure principiile

---

[426] Aristotel vorbeşte aci mai întîi de doi termeni, majorul şi minorul, şi apoi de trei termeni, considerînd, de data aceasta, şi termenul mediu.

[427] Cu alte cuvinte, trebuie să luăm în considerare atît judecăţile afirmative cît şi cele negative.

[428] Acest pasaj nu trebuie să ne ispitească a crede că — pentru Aristotel — există silogisme dialectice avînd forme speciale. Unele raţionamente de formă silogistică nu pot fi zise că sînt demonstrative, din cauză că nu se referă la cunoştinţe sigure, ci la opinii; acestea sînt „premisele probabile", despre care vorbeşte Aristotel, care nu sînt de deosebit în ce priveşte forma şi cuprinsul în calitate şi cantitate, ci în ce priveşte valoarea cunoştinţelor ce le presupun.

[429] Principiile sînt antecedenţii şi consecvenţii angajaţi în premise, despre care s-a vorbit în capitolul precedent; ele sînt acele ce ne duc la o concluzie. Principiile care intră în compunerea premiselor variază după cum silogismul este universal-afirmativ, universal-negativ, particular-afirmativ sau particular-negativ, fiind în primul caz, *C(F)*, în al doilea *D(F)*, *B(H)*, iar în cele două din urmă silogisme, respectiv, *C(G)* şi *D(G)*.

[430] Binele şi cunoaşterea sînt date aci ca simple exemple, binele fiind indicat ca predicat *(E)* şi cunoaşterea ca subiect *(A)*.

https://biblioteca-digitala.ro

care aparţin fiecărui subiect în parte[431]. Înţeleg prin aceasta, bunăoară, că experienţa astronomică ne procură principiile cunoaşterii astronomice; căci după ce fenomemenele au fost date adecvat, s-au găsit, pe baza lor, şi demonstraţiile astronomice. Şi tot aşa, în orice altă artă ori ştiinţă. Prin urmare, dacă atributele unui lucru au fost constatate, sarcina noastră va fi atunci să arătăm neîntîrziat demonstraţiile. In adevăr, dacă nici unul dintre atributele de fapt n-au fost trecute cu vederea, vom fi în stare să descoperim dovezi şi să demonstrăm oriunde se aplică dovedirea şi să clarificăm ceea ce nu comportă demonstraţie.

In general, am explicat destul de bine cum trebuie să alegem premisele; am discutat această chestiune mai adîncit în tratatul relativ la dialectică[432].

31

⟨*Diviziunea nu poate înlocui silogismul*⟩

Este uşor de văzut că diviziunea[433] în genuri este o mică parte din metoda pe care am descris-o[434]. In ade-

[431] In această frază, apare iarăşi realismul aristotelic, opus idealismului platonician. Numai cunoaşterea experimentală a naturii ne poate permite să stabilim principiile proprii fiecărei ştiinţe în parte, principii care nu sînt — după cum am văzut — decît antecedenţii şi consecvenţii legaţi de fiecare ştiinţă. Demonstraţia silogistică se face pe bază de constatări experimentale.

[432] Aici facem, încă o dată, atestarea că *Topica* este un tratat compus înaintea *Analiticilor*.

[433] Diviziunea e metoda lui Platon, care derivă din aspectul principal al idealismului său, după care realitatea este o ierarhie de genuri, determinată de un gen suprem (existenţa sau unul) care le conţine pe toate. Dialectica, în ochii lui Platon, va fi o metodă de a reconstrui realitatea în mod raţional printr-o diviziune metodică a genurilor, pornind de la genul suprem; metoda va căuta să obţină subîmpărţiri succesive în cîte două clase, adică o clasificare etajată. In capitolul de faţă, Aristotel întreprinde critica teoriei platonice: diviziunea (διαίρεσις) platonică nu poate înlocui silogismul; ea este un „silogism slab".

[434] O mică parte, adică ceva incomplet.

https://biblioteca-digitala.ro

văr, diviziunea este, ca să zicem aşa, un silogism slab; căci ea postulează ceea ce trebuie să dovedească şi stabileşte totdeauna ceva superior, mai general decît atributul în chestiune. Înainte de toate, tocmai aceasta a scăpat din vedere tuturor acelora care au întrebuinţat metoda diviziunii [435]; ei încercau să convingă oamenii că era posibil să se facă o demonstraţie despre substanţă şi esenţă [436]. Prin urmare, ei nu înţelegeau ce este posibil de dovedit silogistic prin diviziune, nici nu înţelegeau că acesta era posibil de dovedit în modul pe care l-am descris. În demonstraţii, cînd este nevoie de demonstrat o apartenenţă, termenul mediu, prin care se formează silogismul, trebuie totdeauna să fie mai limitat decît cel major şi nu trebuie să fie enunţat universal despre el [437]. 46 b

---

[435] Avem aci două critici separate ale lui Aristotel, prezentate rapid una după alta. Pe de o parte, Aristotel arată că diviziunea tocmai presupune cunoscut principiul ceea ce are aerul că stabileşte; în al doilea rînd, ea este neputincioasă prin ea însăşi să îmbrăţişeze conceptul pe care urmărim să-l determinăm, oprindu-se la cel superior de la care am plecat. Spre exemplu să luăm conceptul *animal*, pe care vrem să-l împărţim; pe de o parte, cînd recunosc că animalele se pot împărţi în raţionale şi neraţionale, înseamnă că mi-am dat dinainte noţiunea de *om* (=animal raţional); altcum, n-aş fi avut ideea de a face împărţirea în acest sens mai curînd decît într-un altul; pe de altă parte, în exemplul nostru, diviziunea mă opreşte la noţiunile generale de *animale raţionale* şi *animale neraţionale* şi nu mă duce la *om*, la *peşte*, la *pasăre* etc., concepte pe care nu le obţin pe calea diviziunii.

[436] A demonstra substanţa şi esenţa unui lucru este mai mult decît a-l defini. Platonicienii sînt cei dintîi filozofi care au pretins că a defini e a arăta prin genul superior şi diferenţa specifică, *balena* fiind un *mamifer* (genul superior) *acvatic* (diferenţă faţă de celelalte specii de mamifere). Aristotel nu va critica această teorie în ansamblul ei de pe poziţiile oamenilor de ştiinţă moderni; ştiinţa antică este o ştiinţă de clasificare, după modelul istoriei naturale. După cum vom vedea, ceea ce le impută Aristotel platonicienilor este de a nu putea să justifice (să demonstreze) definiţia după procedeele silogisticii.

[437] Este o regulă a silogismului ca termenul mediu să fie subordonat majorului. Diviziunea este un silogism în care termenul

https://biblioteca-digitala.ro

Dar diviziunea are o intenţie contrară [438]. Căci ea stabileşte ca termen mediu universalul. Fie *animal* însemnat cu *A*, *muritor* cu *B*, şi *nemuritor* cu *C*, iar *om*, a cărui definiţie se caută, să-l însemnăm cu *D*. Se admite, de la început, că oricare animal este sau muritor sau nemuritor, deci că tot ce este *A* este ori *B*, ori *C*. Apoi, divizînd mereu se stabileşte că omul este un animal şi se obţine astfel că *A* aparţine lui *D*. Acum, adevărata concluzie este că fiecare *D* este ori *B* ori *C*, prin urmare că omul trebuie să fie ori muritor, ori nemuritor, dar nu este necesar ca omul să fie un animal muritor, — aceasta se postulează, şi este tocmai ceea ce trebuie dovedit silogistic. Şi tot aşa, să admitem pe *A* ca *animal muritor*, pe *B* ca *avînd picioare*, pe *C* ca *fără picioare* şi pe *D* ca *om*; să admitem apoi, în acelaşi fel, că *A* este conţinut ori în *B*, ori în *C* (pentru că fiecare animal muritor este ori cu picioare, ori fără picioare), şi să admitem, în sfîrşit, pe *A* despre *D* (pentru că am admis, după cum am văzut, că omul este un animal muritor). Atunci este necesar ca omul să fie ori un animal cu picioare, ori unul fără picioare; dar nu este necesar ca omul să fie cu picioare; aceasta este o supoziţie, şi tocmai aceasta este ceea ce trebuia să fie demonstrat [439]. Şi tot aşa, divizînd în acest fel, se ajunge să se ia ca mediu termenul universal şi ca extremi ceea ce ar fi trebuit să fie subiectul demonstraţiei şi diferenţele. In cele din urmă, ei nu lămuresc lucrul şi nu arată că este necesar ca acesta să fie omul, sau oricare alt subiect. In adevăr,

---

mediu este un gen, un universal mai general decît majorul, şi silogismul e neputincios. Iată un exemplu:

Toate animalele sînt raţionale sau neraţionale
Toţi oamenii sînt animale.

Toţi oamenii sînt raţionali sau neraţionali.

A alege între cele două predicate ale concluziei este a proceda arbitrar.

[438] Adică ea nu respectă regula enunţată în fraza precedentă.

[439] Exemplul duce la aceeaşi concluzie ca şi cel precedent. Remarcăm însă că Aristotel insistă aci asupra caracterului etajat al dihotomiilor şi că demonstrează că nici unul din caracterele intrînd în esenţa noţiunii *om* nu va izvorî din diviziunile succesive.

https://biblioteca-digitala.ro

ei străbat tot restul drumului fără să bănuiască, măcar în treacăt, prezența adevăratelor mijloace posibile care le stau la îndemînă [440]. Este clar că, prin această metodă a diviziunii, nu este posibil nici a respinge o judecată [441], nici a trage o concluzie privitoare la un accident ori la o proprietate a unui lucru, nici asupra genului lui, și nici în cazurile cînd este necunoscut, dacă este așa, ori altfel, de exemplu dacă diagonala este comensurabilă sau incomensurabilă [442]. Căci, dacă admitem că orice lungime este ori comensurabilă, ori incomensurabilă, iar diagonala este o lungime, am dovedit că diagonala este ori comensurabilă, ori incomensurabilă. Dar dacă admitem că ea este incomensurabilă, aceasta este tocmai ceea ce trebuia să dovedim. Deci ea nu se poate dovedi, căci dovada nu este posibilă prin această metodă. Să însemnăm cu *A incomensurabil ori comensurabil,* cu *B lungimea* și cu *C diagonala.* Este clar, atunci, că această metodă de investigare nu este potrivită pentru orice cercetare, și nici nu este folositoare în acele cazuri în care este socotită a fi cea mai potrivită.

Rezultă clar, din cele ce s-au spus, care sînt elementele din care se formează demonstrațiile și în ce fel și unde să ne îndreptăm privirea în fiecare problemă.

32

(Reguli pentru alegerea premiselor și termenilor, a termenului mediu și a figurii)

Sarcina noastră este acum să spunem cum putem reduce silogismele la sus-amintitele figuri; căci această 47 a

[440] Adevăratele mijloace ne sînt date de metoda silogistică.

[441] Avem aici un argument din altă familie, survenit destul de brusc. Aristotel precizează că diviziunea este o operație care se întemeiază numai pe judecăți afirmative; ea afirmă diferența în legătură cu genul și genul în legătură cu specia; or, două judecăți afirmative nu comportă o concluzie negativă.

[442] Trebuie citit: diagonala este incomensurabilă cu latura pătratului. Teorema este prea cunoscută în antichitatea greacă și Aristotel neglijează de a o reda în termeni exacți.

https://biblioteca-digitala.ro

parte a cercetării ne mai rămîne. Dacă am cercetat producerea silogismelor şi am cîştigat putinţa să le descoperim; şi apoi, dacă am putut reduce silogismele, o dată produse, la figurile arătate mai înainte, problema noastră primă este ca şi rezolvată. In acelaşi timp, ceea ce s-a spus înainte va fi confirmat şi lămurit mai bine prin cele ce urmează să spunem. Căci tot ce este adevăr trebuie să fie în toate privinţele de acord cu sine [443].

Inainte de toate, trebuie să căutăm să obţinem cele două premise ale silogismului (căci este mai uşor a divide în părţi mari decît în părţi mici, iar compusul este mai mare decît elementele din care el s-a format [444]); trebuie, apoi, să vedem care dintre cele două premise este universală şi care particulară; iar dacă n-au fost date ambele premise, trebuie noi singuri s-o întocmim pe aceea care lipseşte [445]. Căci, uneori, se formulează premisa universală, dar nu se arată premisa conţinută în ea, fie în expunerea scrisă, fie în discuţie; sau se formulează premisele, dar se lasă la o parte propoziţiile din care au fost scoase [446], şi cer, în schimb, altele fără nici un rost [447]. Trebuie deci să vedem dacă nu cumva ceva de prisos a fost admis de la început, sau ceva necesar a fost trecut cu vederea şi să admitem pe unul şi să înlăturăm pe altul, pînă cînd am dat peste cele două

---

[443] Aristotel enunţă că îşi aplică sie însuşi metoda prin absurd. Dacă cele ce urmează vor fi găsite în contradicţie cu cele expuse pînă acum de la început, toată materia tratată pînă aici cade.

[444] Părţile mari din care se compune un silogism sînt premisele; părţile mai mici, componente ale premiselor, sînt termenii.

[445] *Entimema* (ἐνθύμημα) este un raţionament silogistic în care una din premise este omisă, dar subînţeleasă. Acest fel eliptic de a enunţa nu duce totdeauna la adevăr şi este un procedeu pur retoric. Aristotel insistă, în logica sa, asupra acestui din urmă caracter de adevăr nesigur; abia la Boethius, găsim teoria exactă a entimemei. In ce priveşte punctul de vedere strict aristotelic, a se vedea mai departe (II, 27).

[446] *Prosilogismele* presupun o concluzie care slujeşte de majoră unui alt silogism.

[447] In procedeele dialectice, aşa cum le concepe Aristotel, avem un lux de judecăţi inutile, făcute să placă ascultătorului, înfloriturі etc. Cf. *Topica* VIII, 1.

https://biblioteca-digitala.ro

premise. Căci, fără acestea, nu putem reduce argumentele în discuţie la o formă silogistică arătată [448]. In unele argumente, este uşor de găsit ce lipseşte, dar altele ne scapă, şi par a fi silogisme, pentru că ceva necesar rezultă din aceea ce s-a pus la bază; de exemplu, dacă s-a admis că substanţa nu se nimiceşte prin nimicirea a ceea ce nu este substanţă, dar că elementele din care este făcut un lucru fiind nimicite, atunci şi ceea ce este făcut din ele este distrus [449]. Aceste propoziţii fiind presupuse, este necesar ca orice parte de substanţă să fie substanţă [450]; aceasta însă nu s-a scos prin silogism din propoziţiile date, căci premisele lipsesc [451]. Apoi, dacă este necesar ca animalul să existe, odată ce există omul, şi ca substanţa să existe, dacă există animalul, este necesar ca substanţa să existe, dacă există omul; numai că concluzia n-a fost trasă silogistic, pentru că premisele nu sînt în forma cerută [452]. In aceste cazuri, noi sîntem înşelaţi de împrejurarea că rezultă ceva necesar din ceea ce s-a admis şi că silogismul este de asemenea necesar. Dar necesarul este mai cuprinzător decît silogismul [453]. In adevăr, orice silogism este necesar, dar nu tot ce este necesar este un silogism. Prin urmare, deşi ceva rezultă cînd pornim de la anumite propoziţii, noi

---

[448] Numai respectînd aceste reguli, putem determina formele silogistice, adică să găsim cărei figuri şi cărui mod îi aparţine un raţionament.

[449] Distrugerea părţilor duce în chip necesar la distrugerea întregului. Distrugerea ne-substanţei nu duce însă la distrugerea substanţei.

[450] Dacă ar fi ne-substanţe, întregul nu s-ar distruge odată cu părţile.

[451] Concluzia degajată nu decuge dintr-un silogism, în care premisele să fie exprimate; ele trebuie abia stabilite. Deocamdată, silogismul e latent.

[452] In realitate, există aici un silogism, după logica modernă; silogismul este ipotetic: „Dacă, existînd omul, este necesar ca şi animalul să existe..." etc.

[453] In regulă generală, Aristotel crede, totuşi, că o concluzie necesară nu poate izvorî decît dintr-un silogism. Inferenţele imediate le priveşte, nu ca pe o trecere de la un adevăr la un altul, ci ca o enunţare a aceluiaşi adevăr sub două aspecte formale deosebite.

https://biblioteca-digitala.ro

nu trebuie să încercăm să le reducem direct, ci trebuie mai înainte de toate să stabilim cele două premise şi apoi să le dividem în termenii lor. Trebuie să luăm ca mediu acel termen care face parte din amîndouă premisele; căci este necesar ca termenul mediu să facă parte din ambele premise, în toate figurile.

47 b Dacă termenul mediu este într-o premisă predicat şi subiect în cealaltă, ori dacă el este afirmat despre altceva, iar altceva este negat despre el, vom avea prima figură; dacă el este atît afirmat cît şi negat despre altceva, avem a doua figură; dacă alte lucruri sînt enunţate despre el, sau unul este negat şi altul afirmat, avem figura ultimă. În adevăr, am găsit termenul mediu aşezat numai aşa în fiecare figură [454]. El este aşezat tot aşa, dacă premisele nu sînt universale, pentru că termenul mediu se determină în acelaşi fel. Este clar atunci că, dacă acelaşi termen nu intervine mai mult decît o dată în cursul unui argument, un silogism nu se poate forma, pentru că nu s-a admis un termen mediu. Şi cînd ştim ce fel de problemă există în fiecare figură, şi în care figură este stabilită universala, şi în care este stabilită particulara, firește că nu trebuie să umblăm după toate figurile, ci numai după cea mai potrivită pentru problema dată [455]. Dacă problema este rezolvată în mai mult decît o figură, vom recunoaşte figura după poziţia termenului mediu.

33

(*Cantitatea premiselor. Erori posibile*)

Oamenii se înşeală adeseori în privinţa silogismelor, din cauza necesităţii concluziei, cum s-a spus mai

[454] Aristotel reaminteşte că figurile se recunosc după poziţia termenului mediu în premise.

[455] Dacă, spre exemplu, concluzia este universal-afirmativă, ştim că ne aflăm în prezenţa unui silogism în întîia figură şi nu mai este necesară să cercetăm care sînt poziţiile termenului mediu în premise.

https://biblioteca-digitala.ro

sus[456]; uneori, ei se înşeală din cauza asemănării în aşezarea termenilor, împrejurare care nu trebuie să ne scape din vedere. De exemplu, dacă *A* este enunţat despre *B* şi *B* despre *C*, s-ar părea că un silogism este posibil, daţi fiind termenii astfel puşi în relaţie; dar nimic necesar nu rezultă de aci şi, cu atît mai puţin, un silogism[457]. Să zicem că *A* reprezintă *fiinţă eternă*; *B* pe *Aristomenes ca obiect de gîndire*; şi *C* pe *Aristomenes*. Este adevărat, atunci, că *A* aparţine lui *B*. Căci Aristomenes ca obiect de gîndire este etern. Dar şi *B* de asemenea aparţine lui *C*, căci Aristomenes este Aristomenes ca obiect de gîndire[458]. Dar *A* nu aparţine lui *C*. pentru că Aristomenes este muritor. Deci nici un silogism nu rezultă, cu toată aşezarea termenilor. El cerea ca premisa *AB* să fie formulată universal. Dar este fals ca orice Aristomenes ca obiect de gîndire ar fi etern, întrucît Aristomenes este muritor. Şi tot aşa, să însemnăm cu *C* pe *Miccalos*; cu *B* pe *Miccalos muzicantul* şi cu *A* pe *muritor mîine*. Este adevărat că *B* se poate enunţa despre *C*, pentru că Miccalos este Miccalos muzicantul. Şi, de asemenea, *A* poate să fie enunţat despre *B*, pentru că Miccalos muzicantul poate dispărea mîine. Dar ca să stabilim pe *A* despre *C*, este hotărît fals. Acest caz este acelaşi cu cel de mai înainte; căci nu este un adevăr universal că Miccalos muzicantul este muritor mîine: dar, fără această presupunere, nici un silogism (după cum am văzut) nu este posibil.

---

[456] I, 32, 47a.

[457] În adevăr, ca să rezulte un silogism, mai trebuie ca *B* să fie luat *universaliter*.

[458] Silogismul ar avea forma următoare:

Aristomenes ca obiect de gîndire *(B)* e o fiinţă eternă *(A)*
Aristomenes *(C)* este Aristomenes ca obiect de gîndire *(B)*

Aristomenes *(C)* e o fiinţă eternă *(A)*.

Concluzia este falsă, deşi premisele sînt adevărate. Pentru ca să avem un silogism, ar fi trebuit ca majora să fie universală, ar fi trebuit adică să precizăm că „*Orice* Aristomenes ca obiect de gîndire este o fiinţă eternă", ceea ce nu ar fi adevărat, întrucît Aristomenes e muritor.

https://biblioteca-digitala.ro

Această iluzie provine deci din necunoaşterea unei mici distincţii [459]. În adevăr, noi acceptăm concluzia ca şi cum n-ar fi nici o diferenţă dacă zicem : aceasta aparţine la aceea, ori aceasta aparţine universal la aceea.

34

(Termeni abstracţi şi termeni concreţi. Erorile produse de confundarea lor)

Se întîmplă adesea ca oamenii să cadă în eroare, prin
48 a faptul că nu aşază bine termenii premiselor, de exemplu, să zicem că *A* reprezintă *sănătatea, B boala* şi *C omul.* Este adevărat să zicem că *A* nu poate aparţine nici unui *B* (pentru că sănătatea nu aparţine nici unei boli) şi tot aşa că *B* aparţine oricărui *C* (pentru că oricare om este expus la boală). S-ar părea că urmează că sănătatea nu poate aparţine vreunui om [460]. Cauza acestei păreri este că termenii nu sînt bine exprimaţi, întrucît, dacă stările sînt înlocuite prin cei ce se află în aceste stări, nici un silogism nu poate fi format ; de exemplu, dacă *sănătos* înlocuieşte *sănătate* şi *bolnav* înlocuieşte *boală.* Căci nu este adevărat să zici că a fi sănătos nu poate aparţine unui bolnav [461]. Dar dacă nu se admite

[459] Aristotel deosebeşte între judecăţi universale şi judecăţi nedefinite. Cf. capitolul 24.

[460] Silogismul de modul *Celarent* e următorul :

Este necesar ca sănătatea să nu aparţină nici unei boli
Boala aparţine oricărui om
Este necesar ca sănătatea să nu aparţină nici unui om.

Premisele acestui silogism sînt adevărate, şi totuşi concluzia e falsă.

[461] Termenii reprezentînd stările de *sănătate* şi *boală* sînt luaţi abstract. Dacă am fi luat mai sus termenii concreţi *sănătos* şi *bolnav,* majora ar fi fost falsă, căci nu este necesar ca bolnavul (omul bolnav) să nu fie sănătos, adică nu este necesar ca bolnavul să fie bolnav.

https://biblioteca-digitala.ro

aceasta [462], nici o concluzie nu rezultă, decît doar una relativ la o posibilitate; o astfel de concluzie nu este imposibilă, pentru că este posibil ca sănătatea să nu aparţină nici unui om [463]. Şi tot aşa, eroarea poate apărea într-un fel asemănător în figura mijlocie [464]: nu este posibil ca sănătatea să aparţină vreunei boli, dar este posibil ca sănătatea să aparţină fiecărui om; prin urmare, nu este posibil ca boala să aparţină vreunui om [465]. În figura a treia, eroarea se referă la posibilitate [466]. Căci sănătatea şi boala, ca şi ştiinţa şi neştiinţa, şi în general contrariile, au posibilitatea să aparţină aceluiaşi lucru, dar nu pot aparţine unul altuia. Aceasta nu se potriveşte cu cele spuse mai înainte, deoarece am stabilit că, atunci cînd mai multe lucruri pot aparţine aceluiaşi lucru, ele ar putea aparţinea şi unul altuia [467].

Este evident deci că, în toate aceste cazuri, eroarea provine din extrapunerea (ἔκθεσις) termenilor, pentru că, dacă în locul stărilor punem lucrurile ce au stările, nici

---

[462] Dacă nu se admite, cu alte cuvinte, că *este imposibil ca un bolnav să nu fie bolnav.*

[463] Aristotel recunoaşte deci valabilitatea unei concluzii problematice.

[464] Este vorba aci de figura a doua.

[465] Silogism de modul *Cesare,* cu majora necesară şi minora problematică. Concluzia este falsă, pentru acelaşi motiv ca şi în cazul precedent; s-au luat în majoră termenii abstracţi, în locul termenilor concreţi. Silogismul este

Este necesar ca sănătatea să nu aparţină nici unei boli
Este posibil ca sănătatea să aparţină oricărui om
Boala nu aparţine nici unui om

[466] Silogismul este de modul *Darapti,* cu ambele premise problematice:

Este posibil ca sănătatea să aparţină tuturor oamenilor
Este posibil ca boala să aparţină tuturor oamenilor
Este posibil ca sănătatea să aparţină unor boli.

Concluzia posibilă e falsă, pentru aceleaşi motive ca mai sus.

[467] Abstractele *sănătate* şi *boală* nu aparţin unul altuia, dar concretele *sănătos* şi *bolnav* pot să aparţină.

https://biblioteca-digitala.ro

eroarea nu mai apare. Este clar atunci că, în astfel de premise, ceea ce are o stare trebuie să fie substituit totdeauna pentru starea însăşi şi trebuie luat ca termen.

35

(Termeni formaţi din mai multe cuvinte)

Nu trebuie să căutăm totdeauna să exprimăm termenii printr-un singur cuvînt; căci vom avea adesea noţiuni pentru care nu există un singur cuvînt. De aceea, este greu de redus [468] silogismele cu astfel de termeni. Uneori, vor rezulta şi erori dintr-o astfel de cercetare [469]; ca şi cum ar putea să existe silogism fără să aibă nevoie de un termen mediu. Să însemnăm cu *A două unghiuri drepte,* cu *B triunghi,* cu *C triunghi isoscel. A* atunci aparţine lui *C,* din cauza lui *B* [470]; dar *A* aparţine lui *B* fără mediaţia altui termen; căci triunghiul, prin natura lui, conţine două unghiuri drepte. Prin urmare, nu va exista nici un termen mediu pentru propoziţia *AB,* deşi ea este demonstrabilă [471]. Căci este clar că mediul nu trebuie luat totdeauna ca fiind un lucru individual [472], ci uneori ca o vorbire compusă, cum se vede în cazul de faţă.

---

[468] Reducerea, să nu uităm, constă în eliminarea termenului mediu din premise. Este, totuşi, de la sine înţeles că observaţia pe care o face Aristotel în capitolul de faţă, privitor la noţiunile care nu se pot exprima printr-un singur cuvînt, se referă nu numai la mediu, ci şi la extremi.

[469] Pretenţia de a exprima termenul mediu printr-un singur cuvînt.

[470] Avem adică

Toţi B sînt A
Toţi C sînt B
Toţi C sînt A.

A aparţine deci lui *C* prin intermediul lui *B* (din cauza lui *B).*

[471] *Toţi B sînt A* e o judecată demonstrabilă, la rîndul ei; dar, în exemplu de faţă, că toate triunghiurile *(B)* au valoarea a două unghiuri drepte *(A)* este o definiţie care nu se va întemeia pe un silogism, fiind în esenţa triunghiului de a avea suma unghiurilor egală cu două drepte; aşa că nu vom avea termen mediu.

[472] Adică un cuvînt simplu bine definit.

https://biblioteca-digitala.ro

36

(*Termeni la cazul nominativ şi la alte cazuri, numite oblice*)

Că primul termen aparţine mediului şi mediul ultimu- 48 b
lui, nu trebuie să fie înţeles în sensul că ei pot totdeauna să fie enunţaţi unul despre altul, ori că primul termen se poate enunţa despre mediu în acelaşi fel [473] în care mediul este enunţat despre termenul ultim. Tot aşa, şi dacă premisele sînt negative. Trebuie să presupunem însă că verbul „aparţine" are tot atîtea înţelesuri ca şi verbul „a fi" sau „a fi adevărat" [474]. Să luăm, de exemplu, enunţul că există o singură ştiinţă a contrariilor. Să însemnăm cu *A existenţa unei singure ştiinţe* şi cu *B contrariile*. Atunci *A* aparţine lui *B*, nu în înţelesul că contrariile sînt o singură ştiinţă, ci în acela că este adevărat a zice că există o singură ştiinţă despre contrarii [475].

Se întîmplă, uneori, că primul termen este afirmat despre mediu, dar mediul nu este afirmat despre al treilea termen [476], de exemplu, dacă înţelepciunea este ştiinţă şi înţelepciunea are ca obiect binele, atunci concluzia este că există o ştiinţă a binelui. Binele

---

[473] La acelaşi caz gramatical; de pildă, mediul poate să apară în majoră la genitiv şi în minoră la nominativ.

[474] Verbul *a fi* leagă termeni care pot să fie afectaţi de cazuri gramaticale variabile. Aristotel menţionează aici *a aparţine* fiindcă, pentru el, judecăţile sînt strict de apartenenţă. Aristotel nu exprimă ca modernii o judecată dîndu-i forma

A este B;

el spune

B aparţine lui A.

[475] Contrariile sînt multe, şi pluralitatea lor nu poate da, în sens *strict*, o unitate, aşa cum am avea iluzia că se petrec lucrurile, dacă le menţinem la nominativ şi spunem: „Contrariile sînt o ştiinţă", enunţ vicios. Dacă însă spunem: „Există o singură ştiinţă despre contrarii", avem un enunţ bun, dar observăm că „contrarii" este la un caz oblic.

[476] Aici Aristotel subînţelege, după cum se vede clar din exemplul care urmează, că mediul nu e afirmat *la cazul nominativ*. Trebuie deci să înţelegem că, în majoră, termenul mediu apare la cazul direct, iar în minoră la un caz oblic.

https://biblioteca-digitala.ro

atunci nu este însăşi ştiinţa, deşi înţelepciunea este ştiinţă. Uneori, termenul mediu este afirmat despre al treilea, dar primul nu este afirmat despre mediu [477]; de exemplu, dacă există o ştiinţă despre orice are o calitate sau este un contrar, iar binele este şi un contrar şi are şi o calitate, concluzia este că există o ştiinţă a binelui, dar binele nu este însăşi ştiinţa, nici nu este ceea ce are o calitate, ori este un contrar, deşi binele este acestea amîndouă. Uneori, nici primul termen nu este afirmat despre mediu, nici mediul despre al treilea, pe cînd primul este uneori afirmat despre al treilea, iar alteori nu [478]; de exemplu, dacă există un gen a tot ceea ce avem ca ştiinţă, şi dacă există o ştiinţă despre bine, noi conchidem că există un gen al binelui. Dar aci nu este enunţat unul despre celălalt. Şi dacă tot ceea ce avem ca ştiinţă formează un gen, şi dacă este o ştiinţă despre bine, noi conchidem că binele este un gen. Primul termen este atunci enunţat despre ultimul; dar, în premise, un lucru nu este enunţat despre celălalt [479].

Şi tot aşa stă lucrul cînd relaţia este negativă [480]. În adevăr, „aceea nu aparţine la aceasta" nu înseamnă totdeauna că aceasta nu este aceea, ci uneori că aceasta nu este a aceleia, ori nu este pentru aceea; de exemplu, nu este o mişcare a mişcării, sau o devenire a devenirii, dar este o devenire a plăcerii, deci plăcerea nu este o deve-

---

[477] Termenul mediu este la cazul direct în minoră şi la un caz oblic în majoră.

[478] Majora şi minora au subiectele la cazuri oblice, concluzia avîndu-şi subiectul cînd la cazul oblic, cînd la cazul direct. Aristotel ne dă două exemple respective, unul pentru fiecare caz:

Despre orice avem o ştiinţă avem un gen
Despre bine avem ştiinţă

Despre bine avem un gen

şi

Orice despre care avem o ştiinţă este un gen
Despre bine avem ştiinţă

Binele este un gen.

[479] Concluzia enunţă majorul despre minor la cazul direct, în timp ce premisele enunţă pe amîndouă la un caz oblic.

[480] Silogismul are o concluzie negativă.

https://biblioteca-digitala.ro

nire [481]. Şi tot aşa se poate zice că este un semn al rîsului, dar nu este un semn al semnului, prin urmare rîsul nu este un semn. Aceasta este valabil şi în alte cazuri, în care problema este respinsă [482], pentru că genul este afirmat într-un mod particular despre termenii problemei. Tot aşa, să luăm exemplul: oportunitatea nu este timpul potrivit. Căci oportunitatea aparţine lui dumnezeu, pe cînd timpul potrivit nu, întrucît pentru dumnezeu nu există nimic spre folos. Trebuie aci să luăm ca termeni: *oportunitate — timp potrivit — dumnezeu*; dar premisa trebuie înţeleasă după cazul numelui. Căci stabilim regula, odată pentru totdeauna, că termenii trebuie luaţi totdeauna la nominativ; de exemplu, om, bine, contrarii, nu în 49a
cazuri oblice: de exemplu, a omului, a binelui, a contrariilor [483]; însă premisele trebuie să fie înţelese după cazul fiecărui termen, fie dativul, de exemplu, egal acestuia; fie genitivul, de exemplu, dublul acestuia; fie acuzativul, de exemplu, ceea ce loveşte ori vede pe acesta; fie nominativul, de exemplu, omul este un animal, sau la orice alt caz stă cuvîntul în premisă.

37

(*Diferite atribuiri, după categorii*)

Expresiile „Aceasta aparţine la aceea", şi „Aceasta este adevărat despre aceea", trebuie înţelese în tot atîtea feluri cîte categorii diferite există [484]; iar aceste categorii

[481] Aluzie la un pasaj din *Fizică* V,2, unde Aristotel vorbeşte de imposibilitatea mişcării mişcării şi a devenirii devenirii. Cu privire la raporturile dintre plăcere şi mişcare, a se vedea *Etica Nicomachică* X,4.

[482] Este vorba aici de silogismele în figura a doua (cu concluzia negativă).

[483] Cînd luăm termenii în afara unei judecăţi, adică în chip izolat, ei sînt puşi la cazul nominativ; cînd îi aşezăm în premise, ei sînt afectaţi de cazurile impuse de cerinţele propoziţiilor, adică sînt la dativ, la genitiv etc.

[484] Teoria categoriilor (substanţă, calitate, cantitate etc.) este expusă şi în *Metafizica* V,7.

https://biblioteca-digitala.ro

trebuie luate ca relative sau ca absolute; apoi ca simple, sau compuse [485]; la fel şi cu expresiile corespunzătoare negative. Trebuie să cercetăm şi să definim mai bine această chestiune [486].

38

(Repetarea aceluiaşi termen)

Un termen care se repetă [487] în premise trebuie să fie legat de extremul prim, nu de mediu [488]. Înţeleg prin aceasta, de exemplu, că, dacă s-ar face un silogism pentru ca să demonstreze că există o ştiinţă a dreptăţii şi că dreptatea este un bine, expresia: că ceva este un bine (sau *întrucît* este un bine) trebuie să fie legată de primul termen. Să însemnăm cu *A ştiinţa că este un bine,* cu *B bine,* cu *C dreptate* [489]. Este adevărată enunţarea lui *A* despre *B*. Căci despre bine există o ştiinţă că el este un bine. Şi tot adevărată este enunţarea lui *B* despre *C*. Căci

---

[485] Atributele unui subiect pot fi absolute, ca genul, diferenţa, esenţa etc. sau relative şi întîmplătoare, ca, de pildă, calitatea pentru un *medic* de a fi *muzicant*. Ele mai pot fi simple, cînd îmbrăţişează o singură categorie, ca în „Medicul este atenian", sau compuse, cînd întrunesc mai multe categorii ca în exemplul „Medicul este un bun atenian".

[486] Dat fiind că Aristotel trece apoi la alte probleme, s-ar părea că acest capitol 37 este, în realitate, numai un fragment de capitol, ceea ce este atestat şi de scurtimea lui cu totul neobişnuită.

[487] Aristotel studiază aci *iteraţiunea* (ἡ ἐπαναδίπλωσις) adică faptul ce se poate observa la unele silogisme, în una sau cealaltă premisă, anume repetarea unui termen: „omul, ca om, este..." Adesea, această repetare subliniază cauza şi poate fi o indicaţie adevărată sau falsă; cînd zic „fiinţa, ca fiinţă cu plămîni, respiră" am o iteraţiune justă, deoarece plămînii sînt cauza respiraţiei; cînd zic însă „fiinţa, ca fiinţă vie, respiră" iteraţiunea este falsă, căci nu toate fiinţele vii respiră.

[488] Este ceea ce Aristotel va demonstra.

[489] Iată desfăşurarea silogismului:

B este A (despre bine avem ştiinţă că este un bine)
C este B. (dreptatea este un bine)

C este A (despre dreptate avem ştiinţă că este un bine).

Concluzia e adevărată şi silogismul e corect.

https://biblioteca-digitala.ro

dreptatea este un bine. În felul acesta, se poate face o analiză a argumentului. Dar dacă expresia *că este un bine* este legată de *B,* nu va urma concluzia, pentru că *A* va fi adevărat despre *B,* dar *B* nu va fi adevărat despre *C.* Căci a enunța despre dreptate termenul *că este un bine ca bine* este fals și de neînțeles [490]. Și tot așa, dacă s-ar demonstra că știm despre sănătate că este un bine, ori că știm despre țap-cerb că nu există, ori că omul este muritor întrucît este un obiect sensibil : în toate cazurile în care s-a adăugat ceva la predicat, adaosul trebuie să fie raportat la termenul extrem prim [491].

---

[490] Dacă legăm „despre care avem știință că este bine" de *B,* vom obține o minoră de tipul : „Dreptatea este un bine despre care avem știință că este un bine", ceea ce este fals și de neînțeles. Aristotel conchide că iterațiunea nu trebuie să afecteze minorul, ci numai majorul.

[491] Adică la termenul major, iar nu la termenul minor sau la termenul mediu. Unii comentatori susțin că Aristotel ar vedea în silogismul iterativ un silogism cu patru termeni ; dacă ar fi așa, filozoful grec ar insista mai mult asupra unui aspect care violează una dintre regulile fundamentale ale silogismului stabilită chiar de el. În realitate, silogismul interativ e una dintre speciile silogismului, și anume e un silogism a cărui majoră este o judecată condițională ; deci nu poate fi de mirare că, în silogismul iterativ, repetarea intervine tot în majoră și nu în minoră. Aristotel nu cunoștea silogismul ipotetic și el întîmpina deci dificultăți să plaseze silogismul iterativ. De altfel, acesta comportă variante. Cei vechi întrebuințau adesea formule de tipul *ființa ca ființă* care intrau în judecăți în care atribuirea era provocată să se facă într-un anumit fel ; s-ar părea că astfel de formații au trezit curiozitatea lui Aristotel ; Stagiritul le-a studiat în cadrul silogismului. Și el a mers mai departe, examinînd silogisme înrudite în care *reduplicativitatea* implică o determinare particulară, alta decît conceptul propriu, determinare care este cauza, condiția predicațiunii ; astfel, în „Omul, ca ființă vie, este muritor" avem o atare determinare ; și ea implică oarecum acel al patrulea termen într-un silogism care ar cuprinde judecata aceasta ca majoră a lui. Silogismul iterativ, în tot cazul, are ca majoră o judecată reduplicativă, fie de formă simplă („omul, ca om..."), fie derivată („omul, ca cetățean..."). Propunem, ca tipuri ce n-au fost studiate niciodată, judecățile reduplicative „Organismul viu, ca organism, este muritor" și „Organismul viu, ca viu, este muritor" ; subiectul fiind aici un termen compus, *îngăduie două reduplicații,* ambele corecte.

https://biblioteca-digitala.ro

Poziția termenilor nu este aceeași cînd ceva este dedus simplu [492] și cînd este dedus în anumită privință [493]; de exemplu, cînd se dovedește că binele este un obiect de știință și cînd se dovedește că el este un obiect al științei că este un bine [494]. Dacă este dovedit simplu a fi un obiect de știință, trebuie să punem ca termen mediu *existent;* dar dacă adăugăm calificarea: știința că este un bine, termenul mediu trebuie să fie: *existent determinat.* Să luăm pe *A* drept *știința că este acest lucru determinat; B* drept *acest lucru determinat* și *C* drept *bine.* Este adevărată enunțarea lui *A* despre *B,* pentru că prin ipoteză despre acest lucru determinat există o știință că este acest lucru determinat *B,* de asemenea, este adevărat despre *C;* va exista deci despre bine știința că este un bine. Căci prin ipoteză, termenul „acest lucru determinat" arată natura specială a unui lucru. Dar dacă „existent" ar fi luat ca mediu, iar existentul simplu (nu acest existent determinat) ar fi legat de extrem, nu vom avea un silogism care să demonstreze că există despre bine o știință că este un bine, ci că există despre bine o știință că el există pur și simplu, de exemplu să luăm *A*
49 b pentru *știința că ceva există*; *B* pentru *existent*; *C* pentru *bine.* Este clar deci că, în silogismele astfel limitate prin repetiție, trebuie să luăm termenii în felul arătat.

39

(*Substituirea expresiilor echivalente mai clare și mai scurte*)

Trebuie, de asemenea, să schimbăm între ei termenii ce au aceeași semnificație, anume cuvînt pentru cuvînt și frază pentru frază, și cuvînt pentru frază, și să luăm tot-

[492] Adică fără iterațiune.
[493] Cu iterațiune.
[494] Primul exemplu este fără iterațiune; al doilea cu iterațiune.

https://biblioteca-digitala.ro

deauna un cuvînt mai degrabă decît o frază [495]. Căci aşezarea termenilor va fi astfel mai uşoară. De exemplu, este indiferent dacă zicem că presupunerea nu este genul opiniei, ori că opinia nu este identică cu un anumit fel de presupunere (pentru că înţelesul este acelaşi în ambele judecăţi) ; este mai bine să luăm ca termeni *presupunerea* şi *opinia* mai degrabă decît frazele corespunzătoare.

40

(Importanţa articolului)

Intrucît expresiile „Plăcerea este un bine" şi „Plăcerea este binele" nu sînt identice, nu trebuie să considerăm aceşti termeni ca echivalenţi ; dar dacă silogismul este pentru a dovedi că plăcerea este binele, termenul trebuie să fie *binele ;* iar dacă scopul este de a dovedi că plăcerea este un bine, termenul trebuie să fie *un bine* şi la fel în toate celelalte cazuri.

41

(Interpretarea unor anumite expresii)

Nu este acelaşi lucru, nici în fapt, nici în vorbă, că *A* aparţine la toţi acei cărora le aparţine *B,* ori că *A* aparţine la toţi acei cărora le aparţine *B* în totalitate. Căci nimic nu împiedică pe *B* de a aparţine lui *C,* deşi nu la toţi *C* [496]. De exemplu, să zicem că *B* înseamnă *frumos*

[495] Prin frază, trebuie să înţelegem o locuţiune, un şir de cuvinte, o vorbire. Enunţurile cele mai simple sînt cele mai bune, fiindcă sînt mai apropiate de a ne reda termenii.

[496] Presupunem că *CB* este minora unui silogism ; una este a spune :

Toţi B sînt A
C este B

şi alta a spune :

Toţi B sînt A
Toţi C sînt B.

In primul caz, concluzia va fi nedefinită şi vom avea un silogism în modul *Darii ;* în al doilea, concluzia va fi universală, iar silogismul în modul *Barbara.*

https://biblioteca-digitala.ro

şi *C alb*. Dacă frumuseţea aparţine la ceva alb, este adevărat a zice că frumuseţea aparţine la ceea ce este alb; dar poate nu la tot ce este alb. Dacă însă *A* aparţine lui *B*, dar nu la orice despre care *B* este enunţat, atunci *A* nu aparţine necesar, nu spun la toţi *C*, ci nici măcar simplu la *C* [497], nici cînd *B* aparţine la toţi *C*, nici cînd aparţine numai simplu lui *C*. Dimpotrivă, dacă *A* aparţine la orice despre care *B* este cu adevărat enunţat, va urma că *A* poate fi afirmat despre toţi aceî despre care *B* este afirmat în totalitate. Dacă totuşi *A* este spus despre toţi cei despre care *B* poate să fie enunţat, nimic nu împiedică pe *B* să aparţină lui *C*, şi totuşi pe *A* să nu aparţină la toţi *C* sau chiar nici unui *C*. Dacă deci luăm aceşti trei termeni, este clar că expresia *A* este spusă despre tot despre care *B* este spus, înseamnă că *A* este afirmat despre toate lucrurile despre care se afirmă *B*. Şi dacă *B* este spus despre totalitatea unui al treilea termen, tot aşa este şi *A*; dar dacă *B* nu este afirmat despre totalitatea unui al treilea termen, nu este nici o necesitate ca *A* să fie enunţat despre totalitatea lui [498].

Nu trebuie să ne îngrijoreze că ceva absurd rezultă din aşezarea termenilor [499]; căci noi nu utilizăm existenţa acestui lucru particular, ci imităm pe geometrul care zice: această linie lungă de un picior, ori această linie dreaptă, ori această linie fără lărgime, fără ca liniile trasate să aibă aceste proprietăţi, dar nu întrebuinţează desenele în sensul în care gîndeşte despre ele. Căci, în general, dacă două lucruri nu stau în relaţia de tot la

---

[497] Dacă deci majora este particulară, iar minora universală sau nedefinită, nu poate fi concluzie universală, şi nici chiar vreo concluzie, căci majora într-un silogism în prima figură trebuie să fie universală.

[498] Majora universală şi minora universală dau o concluzie universală; majora universală şi minora particulară duc la o concluzie particulară.

[499] Aristotel vrea să spună că cele expuse mai sus nu rezultă dintr-o enunţare meşteşugită, ci că tezele sale au un caracter general, independent de obiectele date ca exemplu; Aristotel se compară cu un geometru care, şi el, discută pe teme generale ajutîndu-se de figuri ca de exemple indiferente.

https://biblioteca-digitala.ro

parte şi de parte la tot, cel ce dovedeşte nu dovedeşte nimic din ele şi astfel nici un silogism nu se formează [500]. Noi (înţeleg pe cei care învaţă) aşezăm termenii ca un 50 a
mijloc intuitiv, nu ca şi cum ar fi imposibil să demonstrăm fără aceşti termeni ilustrativi, aşa cum este imposibil a demonstra fără premisele silogismului.

42

(Analiza silogismului compus)

Nu trebuie să uităm că, în acelaşi silogism, nu toate concluziile se capătă printr-o singură figură; ci unele printr-o figură, altele prin alta. De aceea deci, trebuie să reducem silogismele ţinînd seama de aceasta [501]. Şi fiindcă nu orice problemă se dovedeşte în oricare figură [502], ci anumite probleme în fiecare figură, se vede clar din concluzie în ce figură trebuie căutate premisele.

43

(Analiza definiţiilor)

Cu privire la acele argumente care, ţinînd să stabilească o definiţie, se străduiesc să dovedească vreo parte din definiţie [503], trebuie să luăm ca termen punctul spre care argumentul a fost îndreptat, nu întreaga definiţie, căci aşa vom fi mai puţin expuşi să fim încurcaţi de lun-

[500] Aluzie la faptul că raţionamentul (silogismul) particularizează sau generalizează, mergînd de la tot la parte sau de la parte la tot; exemplul intuitiv nu este decît un caz particular care duce la concluzie.

[501] Silogismele compuse sînt silogisme care cuprind o succesiune de silogisme simple, concluzia fiecăruia dintre acestea constituind majora celui următor; toate aceste silogisme simple succesive nu sînt numai decît în prima figură.

[502] Figura a doua, spre exemplu, nu poate avea concluzia afirmativă, nici a treia, concluzie universală.

[503] Adică un element al ei; o definiţie este rezultatul mai multor judecăţi, obţinute fiecare printr-un silogism.

https://biblioteca-digitala.ro

gimea termenului; de exemplu, dacă cineva demonstrează că apa este un lichid bun de băut, trebuie să luăm ca termeni: bun de băut şi apă.

44

(*Analiza silogismului prin reducere la absurd şi a altor silogisme ipotetice*)

Nu trebuie să încercăm reducerea silogismelor ipotetice [504]; căci pe temeiul premiselor date, nu este posibil să le reducem, deoarece ele n-au fost dovedite printr-un silogism, ci admise prin consimţământ [505]. De exemplu, dacă cineva ar presupune că, neexistînd o facultate unitară a contrariilor, nu poate exista nici o ştiinţă unică a lor şi apoi ar argumenta dialectic că nu există o singură facultate a contrariilor, de exemplu a ceea ce este sănătos şi a ceea ce este bolnav, căci atunci acelaşi lucru ar fi în acelaşi timp şi sănătos şi bolnav. El arată, în acest caz, că nu există o facultate unitară a tuturor contrariilor, dar nu dovedeşte că nu există o ştiinţă unitară a lor. Şi totuşi trebuie să acordăm aceasta. Dar acordul nu vine dintr-un silogism, ci dintr-o ipoteză [506]. Acest ar-

[504] Aristotel nu vorbeşte nicăieri de silogisme ipotetice, în sensul de azi al acestui cuvînt, ci printr-un astfel de silogism el indică un raţionament silogistic care se sprijină pe un postulat (sau pe o ipoteză). Dacă, întîmplător, Stagiritul vorbeşte de un silogism ipotetic în sensul de mai tîrziu (unde majora e o judecată ipotetică), el nu-l numeşte; este tocmai ceea ce se petrece în capitolul de faţă.

[505] Revenim la nota noastră precedentă. Aristotel înţelege aci prin silogisme ipotetice altceva decît va înţelege posteritatea; el înţelege anume, după cum se vede chiar din text, raţionamente silogistice ale căror premise nu sînt dovedite, ci numai postulate şi acceptate de cel ce le enunţă. De unde şi legătura cu partea a doua a capitolului de faţă; argumentul prin imposibil presupune că o judecată a fost demonstrată nu printr-un silogism regulat, ci ipotetic, atunci cînd o imposibilitate loveşte judecata contradictorie.

[506] Dacă facem presupunerea că nu există o facultate unică a contrariilor (*sănătos* şi *bolnav*), vom admite că nu există o ştiinţă unică a contrariilor, prima presupunere trăgînd-o după ea pe a doua; dar prima nu este dovedită, ci e o simplă presupunere (ipoteză).

https://biblioteca-digitala.ro

gument însă nu poate fi redus, dar dovada că nu există o facultate unitară pentru contrarii poate fi redusă. Argumentul din urmă a fost, poate, un silogism, dar cel dinainte a fost o ipoteză.

Şi tot aşa, cu argumentele care duc la o concluzie prin imposibil. Nici acestea nu pot fi analizate. Desigur, reducerea la imposibil poate fi totuşi analizată, deoarece este dovedită prin silogism; dar restul argumentului nu poate fi, pentru că concluzia este obţinută dintr-o ipoteză. Acestea se deosebesc însă de argumentele de mai sus; căci la acestea trebuie să ne înţelegem înainte asupra unui punct, pentru ca să acceptăm concluzia; de exemplu, să ne înţelegem că, dacă se dovedeşte că există o aceeaşi facultate a contrariilor, atunci există şi o ştiinţă unică a lor. Pe cînd la celelalte, chiar dacă nu s-a făcut o înţelegere dinainte, se acceptă însă raţionamentul, pentru că eroarea sare în ochi; de exemplu, eroarea a ceea ce urmează din admiterea că diagonala este comensurabilă, anume că numerele fără soţ sînt egale cu cele cu soţ[507].

Multe alte silogisme ajung la o concluzie cu ajutorul unei ipoteze; pe acestea trebuie să le avem în vedere şi să le determinăm explicit. Vom descrie, în cele ce urmează, deosebirile lor şi diferitele căi prin care se for- 50 b
mează argumentele ipotetice. Pentru moment, atîta numai să rămînă clar că nu este posibil a rezolva astfel de silogisme în figuri. Am arătat pentru ce.

---

[507] Acest pasaj devine clar cînd îl comparăm cu expunerea de mai sus (I,23), unde se foloseşte acelaşi exemplu cu incomensurabilitatea diagonalei. Aristotel a reluat acelaşi material spre a demonstra că reducerea la imposibil urmează calea inversă celei din pasajul premergător capitolului 44; acolo am pornit de la o convenţie prealabilă („există o facultate unică a contrariilor"); acum pornim de la o premisă fermă, ca în orice silogism, şi dovedim apoi că e falsă, fiindcă duce la o concluzie falsă; în prima operaţie, adevărul presupus al majorei stabileşte valabilitatea concluziei; acum, nevalabilitatea concluziei provoacă nevalabilitatea majorei; căci dacă concluzia este valabilă, valoarea majorei rămîne nehotărîtă.

https://biblioteca-digitala.ro

45

(*Reducerea silogismelor de la o figură la alta*)

Toate problemele care sînt dovedite în mai multe figuri, dacă au fost dovedite într-o figură, pot fi reduse la altă figură [508]; de exemplu, un silogism negativ în prima figură poate fi redus la a doua [509] şi un silogism din figura mijlocie [510] la prima, dar nu toate, ci numai unele [511]. Chestiunea se va lămuri în cele ce urmează. Dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, şi *B* la toţi *C*, atunci *A* nu aparţine nici unui *C*. Avem, astfel, prima figură. Dar dacă judecata negativă este convertită, avem figura mijlocie. Căci *B* nu aparţine nici unui *A* şi aparţine la toţi *C* [512]. Şi tot aşa, dacă silogismul nu este universal, ci particular; de exemplu dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, şi *B* aparţine

---

[508] Reamintim că reducerea silogismelor printr-o trecere de la o figură la alta este o operaţie care lui Aristotel îi apare ca posibilă şi ca esenţială; acest lucru l-a explicat pe larg în capitolul 7.

[509] Un silogism afirmativ în figura întîi n-ar putea fi redus într-un silogism în figura a doua, fiindcă silogismele în figura a doua au toate concluzia negativă.

[510] Adică în figura a doua.

[511] Aristotel înclină să creadă că orice silogism în figura a doua sau a treia poate fi redus la un silogism în figura întîi. Cf. capitolul 7. Reciproca însă nu e adevărată.

[512] Convertim judecata negativă care este majora unui silogism de modul *Celarent* şi obţinem un silogism de modul *Cesare*. Schema e următoarea:

cE	*Nici un B nu este A*
lA	*Toţi C sînt B*
rEnt	*Nici un C nu este A,*

devine

cE	*Nici un A nu este B*
sA	*Toţi C sînt B,*
rE	*Nici un C nu este A.*

https://biblioteca-digitala.ro

unor *C*. Să convertim judecata negativă şi vom avea figura mijlocie [513].

Silogismele universale în figura a doua pot fi reduse la prima, dar numai unul dintre cele două silogisme particular poate fi redus [514]. Să admitem că *A* nu aparţine nici unui *B*, dar că aparţine la toţi *C*. Să convertim judecata negativă, şi vom avea prima figură. Căci *B* nu va aparţine nici unui *A*, iar *A* la toţi *C*. Dar cînd judecata afirmativă priveşte pe *B* şi negativa pe *C*, atunci *C* trebuie făcut primul termen [515]. Căci atunci, *C* nu aparţine nici unui *A*, iar *A* la toţi *B*, şi, de aceea, *C* nu aparţine nici unui *B*; deci şi *B* nu aparţine nici unui *C*, deoarece judecata negativă este convertibilă [516].

Dar dacă silogismul este particular, ori de cîte ori judecata negativă priveşte pe majoră, reducerea la prima

---

[513] Anume modul *Festino*, reducînd modul *Ferio*, prin conversiunea simplă a majorei:

fEs	*Nici un B nu este A*
tI	*Unii C sînt B*
nO	*Unii C nu sînt A*

devine

fE	*Nici un A nu este B*
rI	*Unii C sînt B*
O	*Unii C nu sînt A.*

[514] Numai cel cu majora negativă *(Festino)*, iar cel cu majora afirmativă *(Baroco)* nu poate fi redus, deoarece o universală afirmativă nu se poate converti perfect.

[515] Aristotel înţelege prin aceasta că e necesară o transpunere a premiselor, prin care minora cu subiectul *C* devine majora, adică prima premisă. Adesea, Aristotel scrie *termeni* pentru *propoziţii*.

[516] Cu alte cuvinte, dacă majora e universal-afirmativă, iar minora universal-negativă, putem obţine reducerea prin transpunerea premiselor, conversiunea noii majore şi conversiunea concluziei, astfel:

cA	*Toţi B sînt A*
mEs	*Nici un C nu este A*
trEs	*Nici un C nu este B*

devine

cE	*Nici un A nu este C*
lA	*Toţi B sînt A*
rEnt	*Nici un B nu este C.*

https://biblioteca-digitala.ro

figură este posibilă, de exemplu *A* nu aparţine nici unui *B* şi aparţine unor *C*. Să convertim judecata negativă [517], şi avem prima figură, pentru că *B* nu va aparţine nici unui *A* şi *A* va aparţine la unii *C*. Dar cînd judecata afirmativă priveşte majora, nici o reducere nu mai este posibilă, de exemplu *A* aparţine la toţi *B*, dar nu aparţine la toţi *C*. Căci judecata *AB* nu primeşte conversiunea [518], şi chiar de ar primi-o, tot n-ar fi un silogism [519].

Mai departe, silogismele în figura a treia nu pot fi reduse toate în figura întîi, deşi toate silogismele din prima figură pot fi reduse în a treia [520]. Să admitem că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la unii *C*. Întrucît particulara afirmativă este convertibilă, *C* va aparţine unor *B*. Dar *A* aparţine la toţi *B*, aşa încît s-a format figura a treia [521]. Tot aşa, dacă silogismul este negativ, pentru că afirmativa particulară este convertibilă, de aceea *A* nu va aparţine nici unui *B*, dar *C* va aparţine unor *B* [522].

51 a Dintre silogismele în ultima figură, unul singur nu poate fi redus la un silogism din prima, şi anume cînd judecata negativă nu este universală [523]. Toate celelalte

---

[517] Adică majora.

[518] Se ştie că o judecată universal-afirmativă este convertibilă numai parţial.

[519] Majora

Toţi B sînt A

nu se poate converti decît parţial, adică într-o particulară

Unii A sînt B;

ambele premise ar fi particulare şi, conform regulii, nu ar duce la nici o concluzie.

[520] Bineînţeles, e vorba numai de cele particulare, căci figura a treia nu are decît silogisme particulare.

[521] Silogismul în figura a treia va fi de modul *Datisi*.

[522] Reducerea se face de la *Ferio* la *Ferison* prin conversiunea minorei, astfel:

fE	*Nici un B nu este A*
rI	*Unii C sînt B*
O	*Unii C nu sînt A*

devine

fE	*Nici un B nu este A*
rI	*Unii B sînt C*
sOn	*Unii C nu sînt A.*

[523] Majora este particular-negativă, silogismul în *Bocardo*.

https://biblioteca-digitala.ro

pot fi reduse. Să afirmăm pe *A* şi *B* despre toţi *C*. Atunci *C* poate fi convertit parţial ori cu *A* ori cu *B*, şi deci *C* aparţine unor *B* [524]. Prin urmare, vom obţine prima figură, cînd *A* aparţine la toţi *C* şi *C* la unii *B* [525]. Şi dacă *A* aparţine la toţi *C* şi *B* unor *C*, vom spune acelaşi lucru. Căci *C* este convertit cu *B* [526]. Dar dacă *B* aparţine la toţi *C* şi *A* aparţine unor *C*, trebuie să facem din *B* termenul major; căci *B* va aparţine la toţi *C* şi *C* unor *A* şi, prin urmare, *B* va aparţine unor *A*. Dar întrucît judecata particulară este convertibilă, *A* va aparţine unor *B* [527]. Dacă silogismul este negativ, cînd termenii sînt universali, trebuie să-i luăm în acelaşi fel. Să admitem

---

[524] Reducerea se face de la *Darapti* la *Darii* prin conversiunea parţială a minorei:

dA *Toţi C sînt A*
iAp *Toţi C sînt B*
tI *Unii B sînt A*

devine

dA *Toţi C sînt A*
rI *Unii B sînt C*
I *Unii B sînt A.*

[525] Cf. nota precedentă.

[526] Reducerea se face de la *Datisi* la *Darii*. prin conversiunea minorei:

dA *Toţi C sînt A*
tI *Unii C sînt B*
sI *Unii B sînt A*

devine

dA *Toţi C sînt A*
rI *Unii B sînt C*
Unii B sînt A.

[527] Reducerea se face acum de la *Disamis* la *Darii*, prin transpunerea premiselor şi conversiunea minorei şi a concluziei, astfel:

dI *Unii C sînt A*
sA *Toţi C sînt B*
mIs *Unii B sînt A*

devine

dA *Toţi C sînt B*
rI *Unii A sînt C*
I *Unii A sînt B,*

de unde

Unii B sînt A.

https://biblioteca-digitala.ro

că *B* aparţine la toţi *C* şi *A* nici unui *C*. Atunci *C* va aparţine unor *B*, iar *A* nici unui *C*, şi astfel *C* va fi termenul mediu [528]. Şi la fel, dacă judecata negativă este universală şi afirmativa este particulară, căci *A* nu va aparţine nici unui *C*, iar *C* unor *B* [529]. Dar dacă judecata negativă este particulară, nici o reducere nu va fi posibilă, de exemplu dacă *B* aparţine la toţi *C*, iar *A* nu aparţine unor *C*. Dacă convertim judecata *BC*, ambele premise vor fi particulare [530].

Este clar că, pentru a reduce figurile una la alta [531], premisele minore trebuie convertite în ambele figuri. Căci trebuie ca această premisă să fie convertită, pentru a trece de la o figură la alta.

Unele dintre silogismele în figura mijlocie [532] pot fi reduse la a treia figură, iar altele nu pot. Ori de cîte ori judecata universală este negativă, reducerea este posibilă [533]. Căci dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, dar aparţine unor *C*, atît *B* cît şi *C* sînt deopotrivă convertibili prin raport la *A*, aşa încît *B* nu aparţine nici unui *A*, iar *C* la unii *A*. De aceea, *A* este termen mediu [534]. Dar cînd *A* aparţine la toţi *B* şi nu aparţine la unii *C*, reducerea

---

[528] Reducere de la *Felapton* la *Ferio*, prin conversiunea parţială a minorei.

[529] Reducere de la *Ferison* la *Ferio*, prin conversiunea minorei:

fE *Nici un C nu este A*
rI *Unii C sînt B*
sOn *Unii B nu sînt A*

devine

fE *Nici un C nu este A*
rI *Unii B sînt C*
O *Unii B nu sînt A.*

[530] Două premise particulare nu duc la nici o concluzie.

[531] Pentru a reduce adică întîia la a treia, şi a treia la întîia

[532] Aristotel va trata acum despre reducerea figurii a doua la figura a treia.

[533] Modul *Festino* se va putea reduce la modul *Ferison*.

[534] Avem

fEs*Nici un B nu este A*
tI *Unii C sînt A*
nO *Unii C nu sînt B*

https://biblioteca-digitala.ro

nu este posibilă. Căci nici una din premise nu este universală după conversiune [535] .

Silogismele în figura a treia pot fi reduse la figura mijlocie, ori de cîte ori judecata negativă este universală [536], de exemplu dacă *A* nu aparţine nici unui *C*, iar *B* aparţine unor sau la toţi *C*. Căci atunci şi *C* nu aparţine nici unui *A*, dar aparţine unor *B* [537]. Dar dacă judecata negativă este particulară, nici o reducere nu este posibilă, pentru că particulara negativă nu admite conversiune [538].

Este clar deci că aceleaşi silogisme, care nu pot fi reduse în acele figuri [539], nu pot să fie reduse nici la prima figură [540], şi că, în timp ce silogismele sînt reduse la prima 51 b

---

A fiind termenul mediu, convertim majora şi minora, şi obţinem:

fE *Nici un A nu este B*
rI *Unii A nu sînt C*
sOn *Unii C nu sînt B*

[535] Avem

bA *Toţi B sînt A*
rO *Unii C nu sînt A*
cO *Unii C nu sînt B*

Prin conversiunea simplă a majorei, obţinem:

Unii A sînt B,

iar minora nu se poate converti, căci conversiunea unei particulare negative este imposibilă.

[536] Se subînţelege aci că silogismul nu poate fi afirmativ, căci în figura mijlocie, în care reducem, nu există concluzie afirmativă.

[537] Reducerea modului *Felapton* sau a modului *Ferison* la modul *Festino* e posibilă prin conversiunea ambelor premise.

[538] Modul *Bocardo* nu se poate reduce, pentru motivul arătat în text.

[539] Adică prin trecerea de la a doua la a treia şi invers. Este vorba de *Baroco* şi de *Bocardo*.

[540] Aceleaşi două moduri, adică *Baroco* în figura a doua şi *Bocardo* în figura a treia, nu se pot reduce la nici un mod al figurii întîi, după cum s-a arătat mai sus. Ele sînt singurele ce se vor dovedi prin reducerea la imposibil.

https://biblioteca-digitala.ro

figură, acestea singure sînt demonstrate prin reducere la imposibil.

Vedem din cele spuse cum trebuie să redăm silogismele, şi că figurile pot fi reduse una la alta.

46

(*Afirmaţia nedefinită („este non-A") şi negaţia definită („nu este A"). Antecedent şi consecvent*)

In susţinerea sau în respingerea unei teze, este o diferenţă dacă admitem că sînt identice, ori diferite ca înţeles, expresiile: „a nu fi aceasta" şi „a fi ne-aceasta"; de exemplu, a nu fi alb şi a fi ne-alb[541]. In adevăr, ele nu înseamnă acelaşi lucru, şi negaţia lui a fi alb nu este a fi ne-alb, ci a nu fi alb. Temeiul diferenţei este următorul. Relaţia lui „El poate să meargă" faţă de „El poate să nu meargă" este asemănătoare relaţiei dintre „Aceasta este alb" şi „Aceasta este ne-alb" — ca şi al aceleia dintre „El ştie ce este bine" şi „El ştie ce este ne-bine". Căci nu este nici o diferenţă între expresiile „El ştie ce este

[541] Aristotel studiază acum deosebirea între un atribut determinat negat *(nu este A)* şi un atribut nedeterminat afirmat *(este non-A)*, deosebire pe care o avem şi între un atribut determinat afirmat *(este A)* şi un atribut nedeterminat negat *(nu este non-A)*. Un atribut, ca atare, presupunînd un subiect pe care îl determină, vom vedea că aceste deosebiri apar de pe urma faptului că judecăţile avînd un acelaşi subiect şi un acelaşi atribut, cînd determinat, cînd nedeterminat, nu sînt în acelaşi timp adevărate în mod obligatoriu, dacă înlocuim atributul nedeterminat negat prin atributul nedeterminat afirmat sau atributul nedeterminat afirmat prin atributul determinat negat; şi vom mai vedea că nici opoziţiile nu se constitue în mod indiferent, dacă înlocuim atributul determinat afirmat prin atributul nedeterminat afirmat sau prin atributul determinat negat. Cînd ne vom afla în prezenţa unor judecăţi cuprinse într-un silogism, va trebui să ţinem socoteală de aceste deosebiri, în condiţiile ce vor fi stabilite mai departe.

https://biblioteca-digitala.ro

bine" şi „El este ştiutor a ce este bine" [542], ori „El poate merge" şi „El este în stare să meargă"; şi, de aceea, nu este nici o deosebire nici între opusele lor: „El nu poate merge" — „El nu este în stare să meargă" [543]. Dacă deci „El nu este în stare să meargă" înseamnă acelaşi lucru ca şi „El este în stare să nu meargă", atunci amîndouă acestea aparţin, în acelaşi timp, aceleiaşi persoane (căci acelaşi om poate să meargă şi să nu meargă, şi tot aşa cunoscător a ce este bine, ca şi a ce este ne-bine) [544]. Dar o afirmaţie şi o negaţie care sînt opuse una alteia nu aparţin, în acelaşi timp, aceluiaşi lucru. După cum, dar,

[542] Relaţia este aceeaşi între subiect şi atributul care îl determină, fie că avem verbul *a putea,* fie că avem verbul *a şti,* fie că avem oricare alt verb, deoarece toate verbele sînt reductibile la verbul *a fi,* cînd deplasăm determinarea indicată de verb; astfel „El ştie carte" se poate înlocui fără a se schimba sensul, prin „El este ştiutor de carte", iar, pentru a relua exemplul dat de Aristotel, „El ştie ce este bine" revine a spune „El este ştiutor a ce este bine".

[543] Cele spuse mai sus (vezi şi nota precedentă) sînt valabile şi pentru judecata „El poate merge", care e tot una cu „El este în stare să meargă", dar, în mod evident, şi pentru judecata contradictorie „El nu poate merge", care e tot una cu „El nu este în stare să meargă".

[544] In acest punct, demonstraţia lui Aristotel devine îndeajuns de obscură, dar sensul în care purcede raţionamentul Stagiritului este evident. Am arătat că judecata „El poate merge" este echivalentă cu „El este în stare să meargă", şi că cele două judecăţi „El nu poate merge" şi „El nu este în stare să meargă" sînt echivalente între ele, fiind opusele unor judecăţi echivalente între ele. Vom arăta acum că „El nu poate să meargă" nu e o judecată echivalentă cu „El poate să nu meargă", prima se poate reduce, după cum am văzut, la „El nu este în stare să meargă" ceea ce implică incapacitatea subiectului de a merge, pe cînd cea de-a doua revine, după procedeul urmat mai sus, la „El este în stare să nu meargă", ceea ce nu implică incapacitatea de a merge, ci latitudinea ce aparţine subiectului de a merge sau de a nu merge, după voie. De unde rezultă că judecăţile „El nu poate să meargă" şi „El poate să nu meargă" nu sînt echivalente între ele şi că, dat fiind exemplul ales, nici nu se pot referi în acelaşi timp la acelaşi subiect. De altfel, dacă aceste două judecăţi ar avea acelaşi înţeles, ar urma că şi „A nu şti ce este bine" are acelaşi înţeles cu „A şti ce nu e bine", ceea ce nu este cazul (Aristotel nu a făcut totuşi demonstraţia).

https://biblioteca-digitala.ro

„a nu şti ce este bine" nu e tot una cu „a şti ce este ne-bine", tot aşa „a fi ne-bun" nu este tot una cu „a nu fi bun". In adevăr, cînd din lucrurile ce stau în acelaşi raport, unele sînt deosebite, atunci şi celelalte sînt deosebite. Nici „a fi ne-egal" nu este tot una cu „a nu fi egal" [545], pentru că ceea ce este ne-egal are ca subiect ceva, anume, in-egalul, pe cînd celălalt nu are nici un subiect. De aceea, nu orice este egal sau ne-egal, dar orice este egal sau nu este egal. Tot aşa, expresiile „Este un lemn ne-alb" şi „Nu este un lemn alb" nu sînt echivalente. In adevăr, dacă „Acesta este un lemn ne-alb" el trebuie să fie un lemn; dar ceea ce nu este alb poate să nu fie lemn de loc [546]. De aceea, este clar că „Aceasta este ne-bun" nu este negaţia lui „Aceasta este bun". Dacă despre tot ce se prezintă ca unitate este adevărată o afirmaţie ori o negaţie, şi dacă nu este o negaţie, este clar că este într-un sens o afirmaţie. Insă orice afirmaţie are o negaţie corespunzătoare. Negaţia deci a lui „Aceasta este ne-bun" este „Aceasta nu este ne-bun" [547]. Relaţia acestor judecăţi una faţă de alta este după cum urmează. Să luăm pe *A* pentru *a fi bun;*

---

[545] Aci s-ar putea crede că Aristotel dă un nou exemplu pentru a repeta acelaşi argument, ilustrîndu-l mai bine. In realitate, sîntem în prezenţa unui alt argument, cu totul nou, anume următorul: *a fi ne-egal* presupune un subiect, ceva ce este neegal sau inegal; dimpotrivă, *a nu fi egal* e o simplă formulă negativă care, din acest motiv, nu se aplică nici unei fiinţe reale; despre un lucru putem spune că este egal sau că este ne-egal (sau inegal), după cazuri, aceşti doi termeni fiind contradictorii *între ei* — dar nu are nici un sens să spunem că nu este egal.

[546] Al treilea argument, care socotim că nu are nevoie de explicaţii complementare.

[547] Al patrulea argument. Ceva poate fi sau afirmat sau negat despre ceva; oricărei afirmaţii i se poate opune o negaţie corespunzătoare, însă una singură şi invers (cf. *Despre interpretare* 7). Dar negaţia judecăţii „Acest lucru este ne-bun" este „Acest lucru nu este ne-bun", iar nu, prin urmare, „Acest lucru este bun" care se opune, de altfel, judecăţii „Acest lucru nu este bun". Avem deci două cupluri distincte, ceea ce înseamnă că „Acest lucru nu este bun" nu e echivalent cu „Acest lucru este ne-bun", amîndouă aceste judecăţi nefiind o aceeaşi negaţie corespunzătoare aceleiaşi afirmaţii.

https://biblioteca-digitala.ro

pe *B* pentru *a nu fi bun* şi pe *C* pentru *a fi ne-bun* şi aşezat sub *B*, şi să luăm pe *D* pentru *a nu fi ne-bun* şi aşezat sub *A* [548]. Atunci sau *A* sau *B* vor aparţine la orice, dar nu vor aparţine niciodată aceluiaşi lucru; tot aşa, sau *C* sau *D* vor aparţine la orice, dar nu vor aparţine niciodată aceluiaşi lucru [549]. Iar *B* trebuie să aparţină la orice lucru căruia îi aparţine *C*. Căci dacă este adevărat a zice „Aceasta este ne-alb", este tot aşa de adevărat a 52 a
zice „Aceasta nu este alb", pentru că este imposibil ca un lucru să fie în acelaşi timp şi alb şi ne-alb, sau să fie un lemn ne-alb şi totodată să fie un lemn alb; prin urmare, dacă afirmaţia nu aparţine, negaţia trebuie să aparţină [550]. Dar *C* nu urmează totdeauna lui *B*. Căci ceea ce nu este lemn de loc, nu poate nici să fie un lemn ne-alb [551]. Pe de altă parte, *D* aparţine la orice lucru căruia îi aparţine *A*. Căci sau *C* sau *D* aparţine la orice lucru căruia îi aparţine *A*. Dar, întrucît un lucru nu poate fi în acelaşi timp ne-alb şi alb, *D* trebuie să aparţină oricui aparţine *A*. Căci despre ceea ce este alb este adevărat a zice că nu

---

[548] Aristotel ne invită prin aceasta să dispunem termenii după cum urmează:

A	*B*
(a fi bun)	*(a nu fi bun)*
D	*C*
(a nu fi ne-bun)	*(a fi ne-bun)*

Se va demonstra în cele ce urmează că:
A şi *B* sînt contradictori;
C şi *D* sînt de asemenea contradictori;
C este antecedentul lui *B*; oricare *C* este *B*,
B nu este antecedentul lui *C*; nu orice *B* este *C*,
A este antecedentul lui *D*; orice *A* este *D*,
D nu este antecedentul lui *A*; nu orice *D* este *A*,
A şi *C* sînt contrari,
B şi *D* sînt compatibili.

[549] Un lucru este sau *A* sau *B*, sau *C* sau *D*. Între *A* şi *B* şi între *C* şi *D* există incompatibilitatea termenilor contradictori.

[550] Ceea ce este ne-alb nu poate fi alb; *C* antrenează pe *B* (*B* este consecventul lui *C*).

[551] Din *B* nu urmează în mod necesar *C*.

https://biblioteca-digitala.ro

este ne-alb [552]. Dimpotrivă, *A* nu este adevărat despre toți *D*. Căci despre ceea ce nu este de loc un lemn nu este adevărat să enunțăm pe *A*, deci că este un lemn alb. Prin urmare, *D* este adevărat, dar *A* nu este adevărat, anume că este un lemn alb [553]. Este clar, de asemenea, că *A* și *C* nu pot aparține împreună aceluiași lucru [554], și că *B* și *D* au posibilitatea de a aparține aceluiași lucru [555].

Termenii negativi se raportă la fel față de termenii afirmativi ca și la propozițiile cu un predicat nedefinit. Fie *A egal, B ne-egal, C inegal* și *D ne-inegal* [556].

La multe lucruri, de asemenea, dintre care unora le aparține ceva ce nu aparține altora, negația poate fi adevărată la fel [557], de exemplu: că toți nu sînt albi, ori că fiecare nu este alb, în timp ce afirmația că fiecare este ne-alb, ori că toți sînt ne-albi este falsă [558]; și tot așa. „Orice animal este ne-alb" nu este negația lui „Orice animal este alb" (pentru că amîndouă sînt false) [559]; negația proprie este „Orice animal nu este alb". Deoarece este clar că „Aceasta este ne-alb" și „Aceasta nu este alb" au înțelesuri diferite și că unul este o afirmație, iar celălalt o

---

[552] *A* poate să aibă drept consecință fie *C*, fie *D*, și nu pe amîndoi, deoarece *C* și *D* sînt contradictori. Dar *A* neputînd să aibă drept consecință pe *C* (întrucît un lucru nu poate fi, în același timp, bun și ne-bun), urmează că „*D* trebuie să aparțină oricui aparține *A*".

[553] Ceea ce nu este una cu a spune: dacă unui lucru nu i se potrivește o determinație (aceea de a fi lemn), atunci nu i se potrivește nici o determinație a acestei determinații (aceea de a fi lemn alb); *D* nu antrenează pe *A*.

[554] *A* și *C* se opun ca doi termeni contrari. Cf. *Categoriile* 10.

[555] *B* și *D* se zice că sînt compatibili între ei.

[556] Relațiile rămîn aceleași dacă, în loc de a desemna calități nedefinite, *C* și *D* se exprimă prin negații. Cf. *Despre interpretare* 10.

[557] La fel ca mai sus.

[558] Negarea unui atribut determinat nu e echivalentă cu afirmarea unui atribut nedeterminat; „Toate lucrurile nu sînt albe" (=„Nu toate lucrurile sînt albe") este o judecată adevărată, în vreme ce „Toate lucrurile sînt ne-albe" este o judecată falsă.

[559] Cînd două judecăți sînt astfel că una neagă ceea ce afirmă cealaltă, una dintre judecăți este în mod necesar adevărată, cealaltă în mod necesar falsă; or, aici ambele judecăți sînt false; deci ele nu sînt una negația celeilalte.

https://biblioteca-digitala.ro

negaţie, este evident că metoda de a dovedi pe fiecare nu poate fi aceeaşi [560], de exemplu, că tot ce este animal nu este alb [561], ori poate să nu fie alb [562] şi că este adevărat să-l numim ne-alb. Căci aceasta înseamnă că este ne-alb [563]. Dar noi putem dovedi că este adevărat să numim acesta alb sau ne-alb, în acelaşi fel [564], pentru că amîndouă se demonstrează cu ajutorul primei figuri. In adevăr, expresia „este adevărat" are acelaşi înţeles ca „este". Căci negaţia lui „Este adevărat să numim aceasta alb" nu este „Este adevărat să numim aceasta ne-alb" ci „Nu este adevărat să numim acesta alb" [565]. Dacă deci este adevărat a spune că orice om este muzical sau nemuzical, trebuie să admitem şi că orice animal este ori muzical ori nemuzical [566], iar dovada s-a şi făcut. Dimpotrivă, că

[560] Aici este o aluzie la metoda silogistică. Aristotel vrea să spună că vom avea silogisme cu concluzie afirmativă care se vor aplica la *a fi ne-alb,* şi silogisme cu concluzie negativă ce se vor aplica la *a nu fi alb;* adică vom avea, pentru fiecare dintre aceste două forme, silogisme de moduri diferite.

[561] Judecata negativă şi simplă poate fi concluzia unui silogism de modurile *Celarent,* sau *Camestres,* sau *Cesare.*

[562] Judecata este negativă, dar problematică; modurile silogismului sînt aceleaşi ca în cazul precedent.

[563] Judecată afirmativă care nu mai poate fi concluzia unui silogism de aceleaşi moduri ca mai sus. I s-ar potrivi, în principiu, un silogism de modul *Barbara.*

[564] Aceste judecăţi sînt ambele afirmative, deşi cea dintîi are un atribut determinat, iar la cea de-a doua atributul e nedeterminat; fiind stabilite afirmativ, ele ar fi şi una şi alta concluzii ale unui silogism în figura întîi.

[565] Categorica „este adevărat că..." apare aici ca o limită a modalelor de tipul „este posibil ca..." sau „este necesar ca...".

[566] Am avea silogismele următoare:

bAr Orice animal este muzical
bA Orice om este animal
rA Orice om este muzical

şi

bAr Orice animal este nemuzical
bA Orice om este animal
rA Orice om este nemuzical

In ambele cazuri, concluzia e implicată de majoră, minora fiind subînţeleasă.

https://biblioteca-digitala.ro

tot ce este om nu este muzical, se dovedeşte prin respingere, în cele trei moduri arătate [567].

În regulă generală, cînd *A* şi *B* sînt în aşa fel, încît nu pot aparţine aceluiaşi lucru în acelaşi timp, ci unul din doi aparţine cu necesitate la orice, şi tot aşa, cînd *C*
52 b şi *D* sînt în aceeaşi relaţie, şi cînd în sfîrşit *A* urmează lui *C*, însă relaţia nu poate fi răsturnată, atunci *D* trebuie să urmeze lui *B*, dar nu şi invers. Şi *A* şi *D* pot să aparţină aceluiaşi lucru, dar *B* şi *C* nu pot [568]. Înainte de toate, este clar că *D* urmează lui *B*, din consideraţia următoare: deoarece sau *C* sau *D* aparţin necesar la orice, şi deoarece *C* nu poate să aparţină la aceea căruia îi aparţine *B*, pentru că atrage pe *A* după sine, iar *A* şi *B* nu pot aparţine aceluiaşi lucru, este clar că *D* trebuie să urmeze lui *B*. Şi apoi, deoarece *C* nu se converteşte cu *A*, însă *C* sau *D* aparţin oricărui lucru, este posibil ca *A* şi *D* să aparţină aceluiaşi lucru. Dimpotrivă, *B* şi *C* nu pot să aparţină aceluiaşi lucru, pentru că *A* urmează lui *C*; şi astfel, rezultă ceva imposibil. Se vede clar deci că *B* nu se converteşte nici cu *D*, întrucît este posibil ca *D* şi *A* să aparţină aceluiaşi lucru în acelaşi timp.

Se întîmplă uneori, chiar în astfel de aşezare a termenilor, să ne înşelăm prin neprinderea justă a opuşilor, dintre care unul sau celălalt trebuie să aparţină la orice [569]. De exemplu, să admitem că *A* şi *B* nu pot să

---

[567] Adică *Celarent, Camestres, Cesare,* după cum s-a mai spus mai sus. Iată un exemplu:

cE Nici un animal nu este muzical
lA Orice om este animal
rEnt Nici un om nu este muzical

[568] Prin fraza care precede, Aristotel enunţă un şir de relaţii între *A* şi *B*, *C* şi *D*, pe care le consideră în comparaţie cu cele de mai sus. Cf. nota 548. Poziţia termenilor este acum următoarea:

$$\begin{matrix} A & B \\ C & D \end{matrix}$$

Intreg alineatul care urmează nu aduce nimic nou, fiind o simplă variantă a textului amintit, în care *A* ia locul lui *B*, ca valoare, şi invers. Nu-l vom studia deci.

[569] Este vorba tot de opoziţiile privitoare la termenii *A*, *B*, *C* şi *D*, consideraţi în cele ce precede.

https://biblioteca-digitala.ro

aparţină aceluiaşi lucru în acelaşi timp, dar este necesar ca unul dintre ei să aparţină la tot ce nu aparţine celălalt [570]; şi tot aşa *C* şi *D* sînt raportaţi în acelaşi fel [571], dar *A* urmează tot ce urmează lui *C* [572]. Va rezulta atunci că *B* aparţine cu necesitate la orice aparţine şi *D*; dar aceasta este fals [573]. Să admitem termenul *F* ca negaţia lui *A* şi *B*, iar *H* ca negaţia lui *C* şi *D*. Este necesar atunci ca ori *A* ori *F* să aparţină la orice, adică ori afirmaţia ori negaţia [574]. Şi tot aşa, ori *C* ori *H* trebuie să aparţină la orice, pentru că sînt ori afirmaţia ori negaţia. Şi, prin ipoteză, *A* aparţine oricui aparţine C. Aşadar, *H* aparţine oricui aparţine *F* [575]. Tot aşa, întrucît ori *F* ori *B* aparţine la orice, şi la fel ori *H* ori *D*, şi întrucît *H* urmează lui *F*, *B* trebuie să urmeze lui *D*. Dar noi ştim aceasta [576]. Atunci, dacă *A* urmează lui *C*, *B* trebuie să urmeze lui *D*. Dar aceasta este fals, căci, după cum am arătat, secvenţa logică în termenii aşa aşezaţi este răsturnată [577]. Aşadar, nu este necesar ca *A* ori *F* să aparţină la orice şi nici ca *F* ori *B* să aparţină la orice, pentru că *F* nu este negaţia lui A [578]. În adevăr, ne-bun este

---

[570] *A* şi *B* sînt termeni contradictori.

[571] *C* şi *D* sînt, de asemenea, contradictori.

[572] *C* este antecedentul lui *A*.

[573] Este fals că *D* este antecedentul lui *B*.

[574] In mod necesar, ceva poate fi sau afirmat sau negat despre ceva; despre om putem spune sau că este muritor, sau că este nemuritor.

[575] Acest adevăr derivă din regula contrarilor.

[576] Aristotel se situează încă în poziţia falsă de mai sus, pe care o va combate îndată.

[577] Secvenţa, după cum am văzut înainte de a aborda falsul raţionament, merge de la *C* la *A*, iar nu de la *A* la *C*; de la *B* la *D*, iar nu de la *D* la *B*. Aristotel a arătat că nu este reciprocitate.

[578] Eroarea raţionamentului precedent provine din faptul că, deşi s-a presupus în mod iniţial că *F* este negaţia lui *A* şi a lui *B*, s-a procedat ca şi cum *F* ar fi negaţia numai a lui *A*, adică un substituit al lui *B*, sau numai al lui *B*, adică un substituit al lui *A*. Dacă *A* înseamnă *a fi bun*, negaţia sa este *a nu fi bun* şi acest din urmă atribut nu este identic cu dubla negaţie a lui *A* şi *B* care ar fi de forma *a nu fi nici bun nici ne-bun*, pe care n-o putem opune lui *A*, fiindcă nu pot fi două negaţii pentru o singură afirmaţie. Acelaşi lucru este valabil pentru *H*, negaţie a lui *C* şi *D*.

https://biblioteca-digitala.ro

negaţia lui bun, iar ne-bun nu este identic cu „nici bun nici ne-bun". Şi la fel, de asemenea, cu *C* şi *D*, căci s-au admis două negaţii ale unui termen, în loc de una [579].

[579] Termenii aleşi de Aristotel pentru a ilustra expunerea sa în capitolul de faţă nu pot fi redaţi în limba romînă pentru a marca nuanţele de sens urmărite; deosebirea între *inegal* şi *ne-egal* rămîne destul de obscură, precum şi aceea dintre *a fi inegal şi a nu fi egal* sau dintre *a fi ne-bun* şi *a nu fi bun*. Exemplul cel mai clar ce s-ar putea lua în limba noastră ne este dat, credem, prin *a fi nemuritor* în opoziţie cu *a nu fi muritor*. In adevăr, termenul *nemuritor* are un oarecare sens pozitiv; *a fi nemuritor* nu înseamnă simpla inexistenţă a morţii, negarea, ci atribuirea calităţii de veşnicie unui subiect, pe cînd *a nu fi muritor* înseamnă a nega o însuşire, iar *a nu fi nemuritor* înseamnă, iarăşi, a nega o însuşire şi nu implică o dublă negaţie echivalentă unei afirmaţii cu privire la un subiect.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A DOUA[1]

(*Derivarea mai multor concluzii din aceleaşi premise*)

Am explicat pînă acum[2] numărul figurilor, caracterul şi numărul premiselor, cînd şi cum se formează un silogism; apoi ce trebuie să urmărim cînd respingem sau susţinem anumite propoziţii şi cum trebuie să luăm în cercetare o problemă după orice metodă, şi, în cele 52a
din urmă, prin ce mijloace vom obţine principii[3] potrivite pentru orice subiect. Deoarece unele silogisme sînt

---

[1] Cartea a doua din *Analitica primă* este consacrată tot silogismului. Ea tratează despre falsele concluzii ale premiselor silogistice. În cele din urmă, Aristotel se ocupă de raţionamentele vecine silogismelor.

[2] Alineatul rezumă pe scurt, în trei puncte şi foarte incomplet, cartea întîi; el enunţă numai problemele studiate în fundamentul lor, fără a arăta precis rezultatele obţinute; nu este însă cazul, cînd aminteşte de convertibilitatea concluziilor din silogisme; Aristotel subliniază că, atunci cînd concluzia este convertibilă, silogismul dovedeşte şi conversa acestei concluzii; de unde ar rezulta că logica ne oferă raţionamente compuse din patru judecăţi, după schema următoare, numai întrevăzută de Aristotel.

Toţi A sînt B
Toţi C sînt A
Toţi C sînt B

şi

Unii B sînt C.

[3] Aci cuvîntul *principii* este luat, din nou, ca sinonim cu *premise*.

https://biblioteca-digitala.ro

universale, iar altele particulare, toate silogismele universale dau mai mult decît o concluzie [4], iar dintre silogismele particulare, cele afirmative dau mai mult decît o concluzie, pe cînd cele negative dau numai concluzia obişnuită. Căci toate judecăţile sînt convertibile, afară numai de particulara negativă [5]; iar concluzia stabileşte ceva hotărît despre altceva hotărît [6]. Prin urmare, toate silogismele, afară de cel particular negativ, dau mai mult decît o concluzie. Dacă, de exemplu, *A* a fost dovedit că aparţine la toţi sau la unii *B*, atunci *B* trebuie să aparţină unor *A*; şi dacă *A* s-a dovedit că nu aparţine nici unui *B*, atunci nici *B* nu aparţine vreunui *A*. Aceasta este o concluzie diferită de cea de mai înainte. Dar dacă *A* nu aparţine unor *B*, nu este necesar ca *B* să nu aparţină unor *A*, pentru că este posibil să aparţină la toţi *A*.

Acesta este deci fundamentul comun al tuturor silogismelor, fie universale, fie particulare. Dar este posibil de dat şi un alt fundament pentru cele universale [7]. În adevăr, toate cîte sînt subordonate termenului mediu, ori subiectului concluziei [8] pot fi dovedite prin acelaşi silogism, dacă unele sînt puse în mediu, iar celelalte în

---

[4] Tocmai pe baza convertibilităţii concluziei, după cum am văzut şi după cum va arăta Aristotel cu cîteva rînduri mai jos.

[5] Teoria conversiunii am întîlnit-o în I, 2; Aristotel a demonstrat că toate judecăţile sînt convertibile, afară de judecata particular-negativă; demonstraţia acestui din urmă punct e pur empirică la Aristotel:

Unele animale nu sînt oameni
nu are nici o reciprocă şi e ştiut — zice Aristotel — că
Toţi oamenii sînt animale
(ceea ce nu rezultă din conversiunea particularei negative).

[6] Prin conversiune, se stabileşte un adevăr hotărît, plecînd de la vechea concluzie care este alt adevăr hotărît.

[7] Acest alt fundament va fi, după cum vom vedea, principiul *dictum de omni et nullo*, enunţat de Aristotel în rîndurile următoare. Enunţarea apare aici de prisos, căci este deplin cîştigat că ceea ce este valabil pentru întreaga sferă a unei noţiuni este valabil pentru tot ce se cuprinde în acea sferă.

[8] Adică termenului minor.

https://biblioteca-digitala.ro

subiectul concluziei [9]; de exemplu, dacă concluzia *AB* este dovedită prin *C*, tot ce este subordonat lui *B* ori lui *C* trebuie să primească predicatul *A*; căci dacă *D* este inclus în totalitatea lui *B*, iar *B* este inclus în *A*, atunci *D* va fi inclus în *A*. Şi la fel, dacă *E* este inclus în totalitatea lui *C* şi *C* este inclus în *A*, atunci *E* va fi inclus în *A* [10]. La fel dacă silogismul este negativ [11]. În figura

---

[9] Acesta este principiul (sau fundamentul) denumit de scolastici *dictum de omni et nullo*; Aristotel îl enunţă în extensiune; enunţul ar putea să primească forma următoare, mai stringentă: dacă termenul minor se află în sfera termenului mediu, iar termenul mediu se află în sfera termenului major, sau nu se află în sfera acestuia, atunci avem un silogism perfect.

[10] Schematic, procesul indicat de Aristotel va fi prezentat după cum urmează:

1. *Toţi C sînt A*
   Toţi B sînt C

   Toţi B sînt A

Luînd pe *D* ca o parte a lui *B*, relaţia de mai sus ne oferă posibilitatea de a trece la o nouă relaţie, pe baza concluziei ei:

2. *Toţi B sînt A*
   Toţi D sînt B

   Toţi D sînt A

Iar luînd pe *E* ca pe o parte a lui *C*, relaţia primitivă ne oferă posibilitatea, de data aceasta pe baza premisei majore, să formulăm următoarea nouă relaţie:

3. *Toţi C sînt A*
   Toţi E sînt C

   Toţi E sînt A

Toate aceste relaţii sînt silogisme în modul *Barbara*

[11] De data aceasta, avem

1. *Nici un C nu este A*
   Toţi B sînt C

   Nici un B nu este A.

Luînd pe *D* subordonat minorului, avem relaţia

2. *Nici un B nu este A*
   Toţi D sînt B

   Nici un D nu este A.

Şi luînd pe *E* subordonat mediului, obţinem

3. *Nici un C nu este A*
   Toţi E sînt C

   Nici un E nu este A.

Toate aceste trei relaţii sînt silogisme în modul *Celarent*.

https://biblioteca-digitala.ro

a doua, va fi posibil a deduce numai ceea ce este subordonat concluziei [12]; de exemplu, dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, dar aparţine la toţi *C*, conchidem că *B* nu aparţine nici unui *C*. Dacă acum *D* este subordonat lui *C*, atunci este evident că *B* nu-i aparţine [13]. Dar că *B* nu aparţine la ceea ce este subordonat lui *A*, nu se vede cu ajutorul silogismului. Şi totuşi *B* nu aparţine lui *E*, dacă *E* este subordonat lui *A*. Dar în timp ce s-a dovedit prin silogism că *B* nu aparţine nici unui *C*, s-a admis fără demonstraţie că *B* nu-i aparţine lui *A* [14], prin urmare, nu rezultă prin silogism că *B* nu aparţine lui *E*.

Dar în silogismele particulare [15], nu rezultă nici o necesitate pentru ceea ce este subordonat concluziei (căci

---

[12] Mai precis: subordonat termenului minor (nu şi termenului mediu, ca în figura întîi).

[13] Fie relaţia

cE *Nici un B nu este A*
sA *Toţi C sînt A*
rE *Nici un C nu este B.*

Luînd pe *D* ca o parte din *C*, concluzia relaţiei precedente este la baza următoarei noi relaţii:

cE *Nici un C nu este B*
lA *Toţi D sînt C*
rEnt *Nici un D nu este B*

[14] Argumentul lui Aristotel este următorul: dovada că *B* nu aparţine nici unui *D* rezultă din majora

B nu aparţine nici unui C

(cf. nota precedentă), care este, la rîndul ei, concluzia unui silogism (cf. de asemenea nota precedentă, comparînd ambele scheme); în vreme ce aserţiunea

B nu aparţine nici unui E

este legată de aserţiunea

B nu aparţine nici unui A;

or, este adevărat, *E* fiind o subspecie a genului *A*, că dacă *B* nu aparţine nici unui *A*, atunci nu aparţine nici unui *E;* însă aserţiunea

B nu aparţine nici unui A

noi am admis-o fără dovadă şi nu pe bază de silogism, ca în primul caz (referitor la *D*). Aristotel pierde însă din vedere că n-a raţionat la fel ceva mai sus, pentru silogismul din figura întîi în modul *Celarent*, cu care ocazie a acordat că ceea ce este adevărat pentru termenul mediu *C*, este adevărat şi pentru termenul *E*, subordonat acestuia pe baza majorei acceptată (cf. nota 11, schemele 1 şi 3).

[15] Ale figurii întîi.

https://biblioteca-digitala.ro

nu obţinem un silogism, cînd premisa este particulară) [16], dar rezultă pentru tot ce este subordonat mediului, nu însă prin silogism, de exemplu, dacă *A* aparţine la toţi *B*, iar *B* la unii *C* [17]. Nimic, în acest caz, nu poate fi dedus despre ceea ce este subordonat lui *C*, în schimb ceva poate fi dedus despre ceea ce este subordonat lui *B*, dar nu prin silogismul precedent [18]. La fel în celelalte figuri. Ceea ce este subordonat concluziei nu poate fi dovedit; ceea ce este subordonat celuilalt termen poate fi dovedit, nu însă prin silogism, întocmai după cum în 53b
silogismele universale ceea ce este subordonat termenului mediu este dovedit, cum am văzut, dintr-o premisă nedemonstrată [19]. Prin urmare, sau nu este posibilă o concluziune în cazul silogismelor universale, sau este posibilă de asemenea în cazul silogismelor particulare.

---

[16] Concluzia silogismului primitiv, destinată să devină majora noului silogism, după mecanismul de mai sus, este o judecată particulară; or, se ştie că o majoră particulară nu duce la nici o concluzie, în figura întîi.

[17] Silogisme în modul *Darii*:

Toţi B sînt A
Unii C sînt B
Unii C sînt A.

Considerînd pe *D* subspecie a lui *C*, avem două premise formate ca mai sus:

Unii C sînt A
Toţi D sînt C,

dar nu avem concluzie.

[18] Avem

Toţi B sînt A
Unii E sînt B
Unii E sînt A.

Aristotel omite iarăşi să facă rezerva discutată de noi în nota 17; totuşi el observă că silogismul nu se bazează pe silogismul precedent, adică pe concluzia particulară a silogismului primitiv în modul *Darii*.

[19] Cf. nota 17. În cele din urmă deci, Aristotel nu interzice aplicarea principiului *dictum de omni et nullo*, chiar dacă procesul silogistic se desfăşoară pe baza unei majore nedemonstrate.

https://biblioteca-digitala.ro

2

(*Derivarea unei concluzii adevărate din premise false, în figura întîi*)

Premisele prin care se formează un silogism pot să fie ori adevărate, ori false, ori una adevărată şi cealaltă falsă. Concluzia este ori adevărată, ori falsă, cu necesitate. Din premise adevărate nu este posibil de tras o concluzie falsă, dar o concluzie adevărată poate fi trasă din premise false[20]. Se arată, atunci, că este adevărată în fapt, dar nu pentru ce este adevărat. Acel pentru ce[21] nu poate fi stabilit din premise false. Pe ce temei este aşa, se va lămuri din cele ce urmează.

Înainte de toate, că nu este posibil a trage o concluzie falsă din premise adevărate, se vede limpede din următoarea consideraţie. Dacă este necesar ca *B* să fie, cînd este *A*, este tot aşa de necesar ca *A* să nu fie, cînd *B* nu este[22]. Dacă deci *A* este adevărat, *B* trebuie să fie, de asemenea, adevărat; altminteri ar rezulta că acelaşi lucru totodată este şi nu este. Dar aceasta este imposibil. Să nu credem că, deoarece *A* este dat ca un termen,

---

[20] În capitolele 2—4, se face deosebirea dintre adevărul material şi adevărul formal al silogismului, şi anume se arată că un silogism corect alcătuit din punct de vedere formal, al respectării regulilor silogismului, poate fi dedus din premise false. Adevărul material al concluziei rezultă din adevărul material al premiselor. Falsitatea formală a silogismului nu ne spune nimic în ce priveşte adevărul sau falsitatea premiselor. În sfîrşit, este posibil ca o concluzie adevărată şi material şi formal să fie dedusă din premise false. Tocmai acest caz este cercetat în cele trei capitole referitoare la cele trei figuri silogistice. Şi aici, orientarea realistă a Stagiritului apare din nou cît se poate de pregnant.

[21] Adevărul concluziei nu rezultă din premisele false; concluzia este un adevăr de sine stătător, un adevăr de fapt şi nu un adevăr explicat, stabilit ca o consecinţă şi care să comporte un *pentru ce*. Şi în *Topică* (VIII, 11, 162 a), Aristotel susţine că, din premise false, într-un silogism formal just, se poate deduce o concluzie adevărată.

[22] Concluzia nu este decît o consecinţă; ea este ceea ce implică premisele şi nu este ceea ce ele nu implică. În enunţul lui Aristotel, *A* reprezintă antecedentul (cele conţinute în cele două premise), iar *B* concluzia (consecventul).

https://biblioteca-digitala.ro

este posibil ca, atunci cînd există un singur lucru, trebuie să rezulte ceva cu necesitate [23]. Căci aceasta nu este posibil. În adevăr, ceea ce rezultă cu necesitate este concluzia, iar mijloacele prin care ea este obținută sînt cel puțin trei termeni și două relații de subiect și predicat, sau premise [24]. Dacă acum este adevărat că *A* aparține la orice aparține *B*, și că *B* aparține la orice aparține *C*, atunci este necesar ca *A* să aparțină la orice aparține *C*, și aceasta nu poate fi fals, căci atunci același va aparține și nu va aparține în același timp [25]. Astfel, *A* este luat ca unul, în care sînt strînse două premise. Și același lucru este valabil pentru silogismele negative; nu este posibil de dovedit o concluzie falsă din premise adevărate [26].

Dar din ceea ce este fals poate fi trasă o concluzie adevărată, fie că ambele premise sînt false, fie că este numai una, cu condiția ca aceasta să nu fie oricare dintre premise, dacă este luată ca total falsă [27]; dar dacă premisa nu este luată ca total falsă, este indiferent care din cele două este falsă. Să admitem că *A* aparține totalității lui *C*, dar la nimic din *B* și nici *B* nu aparține lui *C*. Aceasta este posibil, de exemplu: *animal* nu aparține nici unei *pietre* și nici *piatra* nici unui *om*. Dacă însă A este luat ca aparținînd la toți *B*, și *B* la toți *C*, *A* va

[23] *A* întrupează cele două premise și nu trebuie luat ca un simplu termen.

[24] Teoria silogismului, cu cei trei termeni și cu cele două premise, am mai întîlnit-o în I, 1 și 9. Despre principiile silogismului tratează Aristotel și în *Etica Nicomachică* VI, 3, în *Metafizica* XIII, 4, precum și în *Analitica secundă* I, 1, 19 și II, 2.

[25] Aristotel rezumă aci cele stabilite în legătură cu esența raționamentului demonstrativ și arată că concluzia unui silogism, fiind consecventă premiselor, ar fi absurd ca ea să cuprindă și contraria consecvenței.

[26] Bineînțeles, fie că premisele sînt afirmative, fie că una este afirmativă și cealaltă negativă, mecanismul gîndirii este același. Două premise adevărate nu pot duce la o concluzie falsă.

[27] În ce privește o premisă total falsă și o premisă parțial falsă, a se vedea definițiile date de Aristotel ceva mai departe, la alineatul următor.

https://biblioteca-digitala.ro

aparţine la toţi *C*. Prin urmare, deşi ambele premise sînt false, concluzia este adevărată, căci orice om este animal [28]. La fel cu negativa. Căci este posibil ca nici *A* şi nici *B* să nu aparţină vreunui *C*, deşi *A* aparţine la toţi *B*, de exemplu, dacă aceiaşi termeni sînt luaţi, iar *om* este pus ca termen mediu, căci nici *animal*, nici *om* nu aparţin vreunei *pietre*, dar *animal* aparţine la orice *om* [29]. Prin urmare, dacă admitem că un termen nu aparţine la nimic din cele cărora el le aparţine, de exemplu, *animal* nu aparţine *omului*, dar celălalt termen aparţine la tot ceea ce nu aparţine, de exemplu *om* aparţine oricărei *pietre*, deşi ambele premise sînt false, concluzia este adevărată. O
54a dovadă la fel se poate da, dacă fiecare premisă este parţial falsă [30].

Dar dacă numai una din premise este falsă, cînd prima premisă [31] este total falsă, de exemplu *AB*, concluzia nu va fi adevărată, dar dacă premisa *BC* [32] este total falsă, o concluzie adevărată va fi posibilă. Înţeleg prin total fals contrarul adevărului, de exemplu, dacă aceea ce nu aparţine la nimic este socotit că aparţine la tot, sau ceea ce aparţine la tot este considerat că nu apar-

---

[28] Silogismul, dacă luăm termenii indicaţi de Aristotel, este următorul:

bAr Toate pietrele *(B)* sînt animale *(A)*
bA Toţi oamenii *(C)* sînt pietre *(B)*
rA Toţi oamenii *(C)* sînt animale *(A)*

[29] Iată cum se construieşte acest silogism:

cE Nici un om *(C)* nu este animal *(A)*
lA Toate pietrele *(B)* sînt oameni *(C)*
rEnt Nici o piatră *(B)* nu este animal *(A)*.

[30] Despre total falsă şi parţial falsă, vorbind de premise, a se vedea în rîndurile ce urmează. Deocamdată, construim silogismul după exemplul cel mai apropiat dat de Aristotel:

bAr Orice alb *(B)* este animal *(A)*
bA Orice pasăre *(C)* este albă *(B)*
rA Orice pasăre *(C)* este animal *(A)*

Premisele sînt parţial false; există animale albe, dar nu numai animalele sînt albe; există păsări albe, dar şi păsări negre.
Concluzia e adevărată.

[31] Majora.

[32] Minora.

https://biblioteca-digitala.ro

ține la nimic [33]. Să zicem că *A* nu aparține nici unui *B*, iar *B* la toți *C*[34]. Dacă premisa *BC* este adevărată, iar premisa *AB* total falsă, adică *A* aparține la toți *B*[35], este imposibil ca concluzia să fie adevărată. Căci *A* nu aparține nici unui *C*, deoarece *A* nu aparține la nimic din cele cărora le aparține *B*, iar *B* aparține la toți *C*. Și tot așa, nu poate fi o concluzie adevărată, dacă *A* aparține la toți *B* și *B* la toți *C*, dar premisa *BC* este admisă ca adevărată și premisa *AB* este admisă, dimpotrivă, ca total falsă, ca și cum *A* n-ar aparține la nimic căruia îi aparține *B*[36]; și aici concluzia trebuie să fie falsă. Căci *A* va aparține la toți *C*, deoarece *A* aparține la orice

---

[33] O judecată total falsă este o judecată *universală* contrarie unei judecăți *universale* adevărate, precum

Nici un om nu este muritor

este falsă în totalitate ca fiind contraria judecății adevărate

Toți oamenii sînt muritori.

O judecată parțial falsă este o judecată *universală*, contradictorie unei judecăți *particulare* adevărate; astfel este falsă judecata universală

Orice lebădă este albă

contradictoria judecății particulare adevărate

Unele lebede nu sînt albe.

[34] Silogismul se prezintă așa:

bAr Orice animal *(B)* este piatră *(A)*
bA Orice om *(C)* este animal *(B)*
rA Orice om *(C)* este piatră *(A)*.

[35] Știu că *A* nu aparține nici unui *B* și formez totuși o premisă majoră

A aparține la toți B,

care este total falsă; concluzia va fi falsă în mod necesar; în adevăr, avem majora total falsă

B este A

și minora adevărată

C este B;

concluzia mă constrînge să substitui pe *A* lui *B*, în vreme ce această substituție este în sine legitimă, dar provocată numai de admiterea unei judecăți total false.

[36] Trebuie să înțelegem că Aristotel presupune acum că majora este o universală negativă, contrarie unei universale afirmative adevărate.

https://biblioteca-digitala.ro

aparţine *B*, iar *B* la toţi *C*[37]. Este limpede deci că, ori de cîte ori prima premisă este total falsă, fie afirmativă, fie negativă, iar cealaltă adevărată, concluzia nu poate fi adevărată.

Dar dacă premisa nu este total falsă, o concluzie adevărată este posibilă. În adevăr, dacă *A* aparţine la toţi *C* şi la unii *B*, şi *B* aparţine la toţi *C*, de exemplu, *animal* la orice *lebădă* şi unor *albi*, iar alb la fiecare lebădă, atunci, dacă luăm ca premise că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la toţi *C*, *A* va aparţine la toţi *C* cu adevărat, căci fiecare lebădă este un animal[38]. Tot aşa dacă judecata *AB* este negativă. Căci este posibil ca *A* să aparţină unor *B*, dar nici unui *C*, şi ca *B* să aparţină la toţi *C*, de exemplu *animal* la ceva *alb*, dar nicidecum la *zăpadă*, iar alb la orice zăpadă. Dacă deci admitem că *A* nu aparţine nici unui *B* şi *B* la toţi *C*, atunci *A* nu va aparţine nici unui *C*[39].

---

[37] Silogismul va avea forma următoare :

cE Nici un om *(B)* nu este muritor *(A)*
lA Toţi ştiutorii de carte *(C)* sînt oameni *(B)*

rEnt Nici un ştiutor de carte *(C)* nu este muritor *(A)*.

Majora e total falsă şi minora adevărată ; concluzia mă constrînge să substitui pe *C* lui *B* ; or această substituire, legitimă în sine, este ocazionată numai de admiterea unei judecăţi total false.

[38] Cu exemplul sugerat de Aristotel, construcţia e următoarea :

bAr Orice alb *(B)* este animal *(A)*
bA Orice lebădă *(C)* este albă *(B)*

rA Orice lebădă *(C)* este animal *(A)*.

Contrar celor recunoscute mai sus (nota 30), contemporanii lui Aristotel nu cunoşteau existenţa varietăţii de lebede negre ; prin urmare, minora este o judecată adevărată ; majora rămîne o judecată parţial falsă, după cum s-a stabilit mai sus (nota 30) ; concluzia este adevărată. Acest din urmă lucru este explicabil ; în adevăr, majora nu e decît în parte falsă ; în realitate deci, după cum se exprimă Aristotel, *A* aparţine oricărui *C* şi unor *B*, iar *B* oricărui *C* ; depăşirea faţă de adevăr nu afectează concluzia.

[39] Construim în conformitate cu exemplul :

cE Nimic alb *(B)* nu este animal *(A)*
lA Orice zăpadă *(C)* este albă *(B)*

rEnt Nici o zăpadă *(C)* nu este animal *(A)*.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar dacă premisa *AB* [40] este admisă ca total adevărată, iar premisa *BC* [41] ca total falsă, un silogism adevărat [42] va fi posibil. Căci nimic nu se opune ca *A* să aparţină la toţi *B* şi la toţi *C*, deşi *B* nu aparţine nici unui *C*, de exemplu, speciile subordonate aceluiaşi gen, dar care nu sînt subordonate una alteia. Căci *animal* aparţine atît la *cal* cît şi la *om*, dar cal la nici un om [43]. Dacă acum admitem că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la toţi *C*, concluzia va fi adevărată, deşi premisa *BC* este total falsă. Tot aşa, dacă premisa *AB* este negativă. Căci este posibil ca *A* să nu aparţină nici unui *B* şi nici unui *C*, şi ca *B* să nu aparţină vreunui *C*, de exemplu un gen faţă de o specie de alt gen. În adevăr, *animal* nu aparţine nici la *muzică*, nici la *arta vindecării*, după cum nici muzica nu aparţine acestei arte [44]. Dacă acum admitem că 54 b
A nu aparţine nici unui *B*, iar *B* la toţi *C*, concluzia va fi adevărată.

Şi dacă premisa *BC* nu este total falsă, ci numai în parte, concluzia încă poate fi adevărată. Căci nimic nu împiedică pe *A* să aparţină la toţi *B* sau la toţi *C*, pe cînd *B* aparţine unor *C*, de exemplu un gen aparţine la specia şi diferenţa lui. Căci *animal* aparţine la fiecare *om* şi la fiecare *făptură cu picioare*, pe cînd om la unele făpturi cu picioare, nu la toate [45]. Dacă se admite acum că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la toţi *C*, *A* va aparţine la

---

[40] Majora.
[41] Minora.
[42] Cu concluzia adevărată.
[43] Construim, pe baza exemplului dat:
bAr Toţi caii *(B)* sînt animale *(A)*
bA Toţi oamenii *(C)* sînt cai *(B)*
rA Toţi oamenii *(C)* sînt animale *(A)*.
[44] Constituim cu exemplul dat:
cE Nici o muzică *(B)* nu este animal *(A)*
lA Orice artă a vindecării *(C)* este muzică *(B)*
rEnt Nici o artă a vindecării *(C)* nu este animal *(A)*
[45] Exemplul ne dă
bAr Toţi oamenii *(B)* sînt animale *(A)*
bA Toate făpturile cu picioare *(C)* sînt oameni *(B)*
rA Toate făpturile cu picioare *(C)* sînt animale *(A)*.

https://biblioteca-digitala.ro

toţi *C*, şi aceasta este adevărat prin ipoteză. Tot aşa, dacă premisa *AB* este negativă. Căci este posibil ca *A* să nu aparţină nici unui *B*, şi nici unui *C*, deşi *B* aparţine unor *C*, de exemplu un gen la specia şi diferenţa altui gen. Căci *animal* nu aparţine nici la vreo *prudenţă* nici la vreun exemplu de *speculaţie*, pe cînd prudenţa aparţine unor exemple de speculaţie [46]. Dacă, acum, se admite că *A* nu aparţine nici unui *B* şi *B* la toţi *C*, *A* nu va aparţine nici unui *C*; şi acesta este adevărat prin ipoteză.

In silogismele particulare, cînd prima premisă este total falsă, iar cealaltă adevărată, este posibil ca concluzia să fie adevărată; de asemenea, cînd prima premisă este falsă în parte şi cealaltă adevărată, ori cînd prima este adevărată şi particulara este falsă, ori, în sfîrşit, cînd amîndouă sînt false. Căci nimic nu opreşte pe *A* să nu aparţină nici unui *B*, dar să aparţină unor *C*, iar *B* la unii *C*, de exemplu, *animal* nu aparţine la *zăpadă*, ci la unii *albi*, iar zăpada la unii albi. Dacă atunci se ia ca termen mediu zăpada, iar animal ca prim termen, şi se admite că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la unii *C*, atunci premisa *AB* este total falsă, premisa *BC* adevărată, şi concluzia adevărată [47]. Tot aşa, dacă premisa *AB* este negativă, căci este posibil ca *A* să aparţină la toţi *B*, dar nu la unii *C*, dimpotrivă *B* aparţine unor *C*, de exemplu, *animal* aparţine la oricare *om*, dar nu urmează logic după ceva *alb*, ci om aparţine la ceva alb; prin urmare, dacă om se ia ca termen mediu şi se admite că *A* nu aparţine nici unui *B*, dar *B* aparţine unor *C*,

[46] Exemplul se construieşte, după cum urmează:
cE Nici o prudenţă *(B)* nu este animal *(A)*
lA Orice cunoştinţă speculativă *(C)* este prudenţă *(B)*
rEnt Nici o cunoştinţă speculativă *(C)* nu este animal *(A)*.

[47] Exemplul ne dă
dA Orice zăpadă *(B)* este animal *(A)*
rI Uneori albul *(C)* este zăpadă *(B)*
I Uneori albul *(C)* este animal *(A)*.

https://biblioteca-digitala.ro

concluzia va fi adevărată, deşi premisa *AB* este total falsă [48].

Dacă premisa *AB* [49] este parţial falsă, concluzia poate fi adevărată. Căci nimic nu împiedică pe *A* să aparţină atît lui *B* cît şi unor *C*, iar *B* să aparţină unor *C*, de exemplu, *animal* să poată aparţine la ceva *frumos* şi la ceva *mare* [50]. Dacă se admite deci că *A* aparţine la toţi *B*, iar *B* la unii *C*, premisa *AB* va fi parţial falsă, pre- 55a
misa *BC* va fi adevărată, şi concluzia adevărată. Tot aşa, dacă premisa *AB* este negativă. Căci aceiaşi termeni şi în aceeaşi poziţie vor servi pentru dovadă [51].

Şi tot aşa, dacă premisa *AB* este adevărată, iar premisa *BC* este falsă, concluzia poate fi adevărată. Căci nimic nu se opune ca *A* să aparţină la toţi *B* şi la unii *C*, pe cînd *B* nu aparţine nici unui *C*, de exemplu, *animal* la fiecare *lebădă* şi la cîte ceva *negru*, deşi lebăda nu aparţine la nimic negru [52]. Prin urmare, dacă se admite că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la unii *C*, concluzia va fi adevărată, în timp ce judecata *BC* este falsă. Tot aşa, dacă premisa *AB* este negativă. Căci este posibil ca *A* să nu aparţină nici unui *B* şi nici unor *C*, în timp ce *B* nu aparţine nici unui *C*, de exemplu, un gen la specia

---

[48] Avem

fE Nici un om *(B)* nu este animal *(A)*
rI Uneori albul *(C)* este om *(B)*
O Uneori albul *(C)* nu este animal *(A)*.

[49] Majora.

[50] Avem

dA Tot ce e frumos *(B)* este animal *(A)*
rI Uneori ceea ce e mare *(C)* este frumos *(B)*
I Uneori ceea ce e mare *(C)* este animal *(A)*.

[51] Aceiaşi termeni ne dau

fE Nimic frumos *(B)* nu este animal *(A)*
rI Uneori ceea ce e mare *(C)* este frumos *(B)*
O Uneori ceea ce e mare *(C)* nu este animal *(A)*

[52] Construim, cu exemplul dat:

dA Toate lebedele *(B)* sînt animale *(A)*
rI Uneori ceea ce e negru *(C)* este lebădă *(B)*
I Uneori ceea ce e negru *(C)* este animal *(A)*.

https://biblioteca-digitala.ro

altui gen şi la accidentul propriilor sale specii ; căci *animal* nu aparţine nici unui *număr* şi nici la cîte ceva *alb*, iar număr nu aparţine la nimic alb. Dacă acum număr este luat ca termen mediu şi se admite că *A* nu aparţine nici unui *B*, iar *B* unor *C*, atunci nici *A* nu va aparţine unor *C*, ceea ce s-a presupus că este adevărat [53]. Şi aci premisa *AB* este adevărată, iar premisa *BC* este falsă.

De asemenea, dacă premisa *AB* este parţial falsă şi premisa *BC* este şi ea falsă, concluzia poate fi adevărată. Căci nimic nu opreşte pe *A* să aparţină unor *B* şi unor *C*, deşi *B* nu aparţine nici unui *C*, de exemplu, dacă *B* este contrar lui *C* şi amîndoi sînt accidenţi ai aceluiaşi gen ; căci *animal* aparţine uneori la ceea ce e *alb* şi uneori la ceea ce e *negru*, dar alb nu aparţine la nimic negru [54]. Dacă deci se admite că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la unii *C*, concluzia va fi adevărată. Tot aşa, dacă premisa *AB* este negativă, căci aceiaşi termeni aşezaţi în acelaşi fel vor servi ca dovadă [55].

In sfîrşit, şi dacă amîndouă premisele sînt false, concluzia poate fi adevărată. Căci este posibil ca *A* să nu aparţină nici unui *B* şi să aparţină unor *C*, în timp ce *B* nu aparţine nici unui *C*, de exemplu, un gen în relaţie cu specia altui gen şi cu accidentul propriilor sale specii. In adevăr, *animal* nu aparţine nici unui *număr*, ci la

---

[53] Avem

fE Nici un număr *(B)* nu este animal *(A)*
rI Uneori ceea ce e alb *(C)* este număr *(B)*
O Uneori ceea ce e alb *(C)* nu este animal *(A)*.

[54] Avem

dA Tot ce e alb *(B)* este animal *(A)*
rI Uneori ceea ce e negru *(C)* este alb *(B)*
I Uneori ceea ce e negru *(C)* este animal *(A)*.

[55] Constituim, cu aceiaşi termeni :

fE Nimic alb *(B)* nu este animal *(A)*
rI Uneori ceea ce e negru *(C)* este alb *(B)*
O Uneori ceea ce e negru *(C)* nu este animal *(A)*

https://biblioteca-digitala.ro

cîte ceva *alb*, iar număr nu aparţine la nimic alb [56]. Dacă acum se admite că *A* aparţine la toţi *B*, iar *B* unor *C*, concluzia va fi adevărată, deşi ambele premise sînt false. Tot aşa, dacă premisa *AB* este negativă. Căci nimic nu opreşte pe *A* să aparţină la toţi *B*, dar nu unor *C*, pe cînd *B* nu aparţine nici unui *C*, de exemplu, *animal* aparţine la orice *lebădă*, dar nu la cîte ceva *negru*, iar lebădă nu aparţine la nimic negru [57]. Prin urmare, dacă se admite că *A* nu aparţine nici unui *B* şi că *B* aparţine unor *C*, atunci *A* nu aparţine nici unui *C*. Concluzia este atunci adevărată, dar premisele sînt false. 55 b

3

(Derivarea unei concluzii adevărate din premise false, în figura a doua)

În figura mijlocie, este posibil, în orice mod [58] să ajungem la o concluzie adevărată prin premise false, atît în silogismele universale, cît şi în cele particulare, fie că ambele premise sînt total false, fie că fiecare este parţial falsă; fie că una este total adevărată şi cealaltă total falsă (indiferent care dintre cele două premise este falsă); fie că amîndouă premisele sînt parţial false; fie că una este absolut adevărată, iar cealaltă parţial falsă: în sfîrşit, fie că una este total falsă, iar cealaltă parţial adevărată. Desigur, dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, dar aparţine la toţi *C*, de exemplu, *animal* la nici o *piatră*,

[56] Exemplul ne dă

dA Toate numerele *(B)* sînt animale *(A)*
rI Uneori ceea ce e alb *(C)* este număr *(B)*
I Uneori ceea ce e alb *(C)* este animal *(A)*.

[57] Iată construcţia cu exemplul dat:

fE Nici o lebădă *(B)* nu este animal *(A)*
rI Uneori ceea ce e negru *(C)* este lebădă *(B)*
O Uneori ceea ce are picioare *(C)* nu este animal *(A)*

[58] Capitolul 3 se va referi exclusiv la figura a doua (medie).

https://biblioteca-digitala.ro

dar la orice *cal,* şi dacă premisele sînt concepute în sens contrar şi se admite că *A* aparţine la toţi *B,* dar nici unui *C,* atunci, deşi premisele sînt total false, vor da totuşi o concluzie adevărată [59]. Şi tot aşa, dacă *A* aparţine la toţi *B,* dar nici unui *C;* căci vom avea acelaşi silogism [60].

Şi tot aşa, dacă una din premise este total falsă, iar cealaltă total adevărată. Căci nimic nu opreşte pe *A* de a aparţine la toţi *B* şi la toţi *C,* deşi *B* nu aparţine nici unui *C,* de exemplu, un gen la speciile lui, care nu sînt subordonate una celeilalte. În adevăr, *animal* aparţine la orice *cal* şi *om,* dar nici un om nu este cal. Dacă acum se admite că animal aparţine la tot din unul şi la nimic din celălalt, una din premise va fi total falsă, cealaltă total adevărată, iar concluzia va fi adevărată [61], la oricare termen s-ar raporta judecata negativă [62].

De asemenea, dacă una din premise este parţial falsă, iar cealaltă total adevărată. Căci este posibil ca *A* să aparţină unor *B* şi la toţi *C,* deşi *B* nu aparţine nici unui *C,* de exemplu, *animal* la cîte ceva *alb* şi la orice *corb,* deşi alb nu aparţine nici unui corb. Dacă acum se admite

---

[59] Construim, după exemplul dat:

cA Toate pietrele *(B)* sînt animale *(A)*
mEs Nici un cal *(C)* nu este animal *(A)*
trEs Nici un cal *(C)* nu este piatră *(B).*

[60] Premisele sînt transpuse între ele; concluzia nouă este conversa celei de mai sus. Expresia: vom avea „acelaşi silogism", se referă la această situaţie, în care termenii sînt aceiaşi ca mai înainte şi asociaţi cu aceiaşi termeni. Iată construcţia:

cE Nici un cal *(B)* nu este animal *(A)*
sA Toate pietrele *(C)* sînt animale *(A)*
rE Nici o piatră *(C)* nu este cal *(B).*

[61] Avem

cA Toţi caii *(B)* sînt animale *(A)*
mEs Nici un om *(C)* nu este animal *(A)*
trEs Nici un om *(C)* nu este cal *(B).*

[62] În construcţia de mai sus, negaţia era preluată de minoră; ea ar putea fi preluată şi de majoră, în care caz am avea un silogism în modul *Cesare;* în ambele cazuri, concluzia este adevărată. A se vedea comparativ construcţiile şi explicaţiile de la notele 59 şi 60.

https://biblioteca-digitala.ro

că *A* nu aparţine nici unui *B*, dar aparţine la toţi *C*, premisa *AB* este parţial falsă, premisa *AC* total adevărată, şi concluzia adevărată [63]. Tot aşa, dacă judecata negativă este transpusă ca minoră în loc de majoră, dovada se poate face cu ajutorul aceloraşi termeni [64]. De asemenea, dacă premisa afirmativă este parţial falsă şi negativa total adevărată, o concluzie adevărată e posibilă. Căci nimic nu se opune ca *A* să aparţină unor *B*, dar nici unui *C* ca tot, în timp ce *B* nu aparţine nici unui *C*, de exemplu, *animal* aparţine la cîte ceva *alb*, dar la nici o *smoală*, iar alb nu aparţine la nici o smoală. Prin urmare, dacă se admite că *A* aparţine la toţi *B*, dar nici unui *C*, premisa *AB* este parţial falsă, premisa *AC* este total adevărată şi concluzia este adevărată [65].

Şi dacă ambele premise sînt parţial false, concluzia poate fi adevărată. În adevăr, este posibil ca *A* să aparţină la unii *B* şi la unii *C*, iar *B* la nici un *C*, de exemplu, *animal* aparţine la cîte ceva *alb* şi la cîte ceva *negru*, 56 a
deşi alb nu aparţine la nimic negru. Dacă apoi se admite că *A* aparţine la toţi *B*, dar nici unui *C*, amîndouă premisele sînt parţial false, dar concluzia este adevărată [66]. Tot aşa, dacă premisa negativă este trans-

---

[63] Avem următorul silogism:

cE Nimic alb *(B)* nu este animal *(A)*
sA Toţi corbii *(C)* sînt animale *(A)*

rE Nici un corb *(C)* nu este alb *(B)*.

[64] Transpunerea se poate face uşor folosindu-se construcţia de la nota precedentă. Concluzia va fi conversa concluziei precedente, adică

Nimic alb nu este corb.

[65] Iată silogismul ce se obţine cu termenii propuşi:

cA Tot ce e alb *(B)* este animal *(A)*
mEs Nici o smoală *(C)* nu este animal *(A)*

trEs Nici o smoală *(C)* nu este albă *(B)*.

[66] Raţionamentul este următorul:

cA Tot ceea ce e alb *(B)* este animal *(A)*
mEs Nimic negru *(C)* nu este animal *(A)*

trEs Nimic negru *(C)* nu este alb *(B)*.

https://biblioteca-digitala.ro

pusă, dovada se poate face cu ajutorul acelorași termeni [67].

Este clar, de asemenea, că teza noastră este valabilă pentru silogismele particulare [68]. Căci nimic nu împiedică pe *A* să aparțină la toți *B* și la unii *C*, deși *B* nu aparține unor *C*, de exemplu, *animal* la fiecare *om* și la cîte ceva *alb*, deși om nu aparține la cîte ceva alb. Dacă acum admitem că *A* nu aparține nici unui *B* și că aparține unor *C*, premisa universală este total falsă, premisa particulară este adevărată și concluzia este adevărată [69]. Tot așa, dacă premisa *AB* este afirmativă, pentru că este posibil ca *A* să nu aparțină nici unui *B* și nici unor *C*, iar *B* să nu aparțină unor *C*, de exemplu, *animal* nu aparține la nimic *fără viață* și nu aparține la cîte ceva *alb*, iar fără viață nu aparține la cîte ceva alb. Dacă acum presupunem că *A* aparține la toți *B*, dar nu aparține la unii *C*, premisa *AB*, care este universală, este total falsă, premisa *AC* este adevărată și concluzia este adevărată [70]. De asemenea, o concluzie adevărată este posibilă, cînd premisa universală este adevărată, iar particulara este falsă. Căci nimic nu oprește pe *A* de a nu urma nici pe *B*, nici pe *C*, în timp ce *B* nu aparține unor *C*, de exemplu, *animal* nu aparține nici unui *număr*, nici la ceva *fără viață*, iar număr nu urmează unor lucruri fără viață. Dacă se admite acum că *A* nu aparține nici unui *B* și aparține unor *C*, concluzia va fi adevărată.

---

[67] Situația este în totul analogă cu cele găsite în paginile precedente; orice silogism în *Camestres* devine un silogism în *Cesare*, prin transpunerea premiselor, și invers.

[68] Reamintim că, după terminologia lui Aristotel, silogismele particulare sînt silogisme cu concluzia particulară.

[69] Iată construcția cu termenii propuși:

fEs Nici un om *(B)* nu este animal *(A)*
tI Uneori ceea ce este alb *(C)* este animal *(A)*
nO Uneori ceea ce este alb *(C)* nu este om *(B)*.

[70] Cu termenii propuși, avem

bA Tot ce este fără viață *(B)* este animal *(A)*
rO Uneori ceea ce este alb *(C)* nu este animal *(A)*
cO Uneori ceea ce e alb *(C)* nu este fără viață *(B)*

https://biblioteca-digitala.ro

premisa universală adevărată, dar particulara falsă [71]. Tot aşa, dacă premisa universală este afirmativă. Căci este posibil ca *A* să aparţină atît la toţi *B*, cît şi la toţi *C*, deşi *B* nu urmează pe unii *C*, de exemplu, un gen în relaţie cu specia şi cu diferenţa sa. În adevăr, *animal* urmează oricărui *om*, urmează şi celor *cu picioare* în toată sfera lor, dar om nu urmează la orice fiinţă cu picioare. Dacă acum se admite că *A* aparţine la toţi *B*, dar nu aparţine unor *C*, premisa universală este adevărată, particulara falsă şi concluzia adevărată [72].

Este, de asemenea, clar că, deşi ambele premise sînt false, ele pot da o concluzie adevărată, deoarece este posibil ca *A* să aparţină la toţi *B*, şi la toţi *C* [73 a], deşi *B* nu urmează unor *C*. Căci, dacă se admite că *A* nu aparţine nici unui *B* şi aparţine unor *C*, premisele sînt amîndouă false, dar concluzia este adevărată [73]. Tot aşa, dacă premisa universală este afirmativă, iar particulara negativă. În adevăr, se poate ca *A* să nu urmeze pe nici un *B*, dar pe toţi *C*, deşi *B* nu aparţine unor *C*, de exemplu *animal* nu urmează nici o *ştiinţă*, ci pe orice *om*, dimpotrivă, ştiinţa nu urmează pe orice om. Dacă 56 b
acum admitem că *A* aparţine la toţi *B*, dar nu urmează pe unii *C*, premisele sînt false, dar concluzia este adevărată [74].

[71] Avem

fEs Nici un număr (*B*) nu este animal (*A*)
tI Uneori ceea ce e fără viaţă (*C*) este animal (*A*)
nO Uneori ceea ce e fără viaţă (*C*) nu este număr (*B*)

[72] Raţionamentul exemplificat este următorul:

bA Toţi oamenii (*B*) sînt animale (*A*)
rO Uneori ceea ce are picioare (*C*) nu este animal (*A*)
cO Uneori ceea ce are picioare (*C*) nu este om (*A*)

[73 a] Eroare în *Corpul aristotelic*; corect e că *A* nu aparţine nici unui *C*.

[73] Construcţia se poate ilustra în felul acesta:

fEs Nici un om (*B*) nu este animal (*A*)
tI Unii arbori (*C*) sînt animale (*A*)
nO Unii arbori (*C*) nu sînt oameni (*B*).

[74] Termenii propuşi de Aristotel ne dau

bA Orice ştiinţă (*B*) este animal (*A*)
rO Unii oameni (*C*) nu sînt animale (*A*)
cO Unii oameni (*C*) nu au ştiinţă (*B*).

https://biblioteca-digitala.ro

4

(*Derivarea unei concluzii adevărate din premise false, în figura a treia*)

Şi în ultima figură [75], poate rezulta o concluzie adevărată din ceea ce este fals, fie că amîndouă premisele sînt total false, fie că fiecare este parţial falsă, fie că o premisă este total adevărată, iar cealaltă falsă, fie că o premisă este parţial falsă, iar cealaltă total adevărată, fie invers, ca şi în orice alt fel, în care este cu putinţă să transpunem premisele. În adevăr, nimic nu împiedică nici pe *A* nici pe *B* de a nu aparţine nici unui *C*, în timp ce *A* aparţine unor *B*, de exemplu, nici *om*, nici fiinţă *cu picioare* nu urmează la nimic *neînsufleţit*, deşi om aparţine unor fiinţe cu picioare. Dacă se admite acum că *A* şi *B* aparţin la toţi *C*, premisele vor fi total false, dar concluzia va fi adevărată [76]. Tot aşa, dacă o premisă este negativă şi cealaltă afirmativă. Căci e posibil ca *B* să nu aparţină nici unui *C*, iar *A* la toţi *C*, şi ca *A* să nu aparţină unor *B*, de exemplu, *negru* nu aparţine nici unei *lebede*, *animal* oricărei lebede şi animal nu aparţine la orice este negru. Prin urmare, dacă se admite că *B* aparţine la toţi *C* şi *A* la nici un *C*, *A* nu va aparţine unor *B*; şi astfel concluzia este adevărată, deşi premisele sînt false [77].

Tot aşa, dacă fiecare premisă este parţial falsă, concluzia va fi adevărată. Căci nimic nu opreşte atît pe *A* cît şi pe *B* să aparţină unor *C*, cum şi pe *A* să aparţină unor

---

[75] Capitolul 4 este consacrat silogismelor în figura a treia. Nu uităm că, pentru Aristotel, există numai trei figuri ale silogismului.

[76] Silogismul este

dA Tot ce e neînsufleţit *(C)* este om *(A)*
rAp Tot ce este neînsufleţit *(C)* are picioare *(B)*

tI Ceva ce are picioare *(B)* este om *(A)*.

[77] Iată desfăşurarea termenilor din exemplul dat:

fE Nici o lebădă *(C)* nu este animal *(A)*
lAp Toate lebedele *(C)* sînt negre *(B)*

tOn Uneori ceea ce e negru *(B)* nu este animal *(A)*.

https://biblioteca-digitala.ro

B, de exemplu, *alb* şi *frumos* aparţin unor *animale*, şi alb la cîte ceva frumos. Dacă admitem, acum că *A* şi *B* aparţin la toţi *C*, premisele sînt parţial false, dar concluzia este adevărată [78]. Tot aşa, dacă premisa *AC* este negativă. Căci nimic nu împiedică pe *A* să nu aparţină, iar pe *B* să aparţină unor *C*, în timp ce *A* nu aparţine la toţi *B*, de exemplu, *alb* nu aparţine unor *animale*, *frumos* aparţine unor animale, şi alb nu aparţine la tot ce este frumos. Dacă se admite acum că *A* nu aparţine nici unui *C*, şi *B* la toţi *C*, ambele premise sînt parţial false, dar concluzia este adevărată [79].

Tot aşa, dacă una din premise este total falsă, iar cealaltă total adevărată. Căci se poate ca atît *A* cît şi *B* să urmeze pe toţi *C*, şi totuşi *A* să nu mai aparţină unor *B*, de exemplu *animal* şi *alb* urmează orice este *lebădă*, deşi animal nu aparţine la tot ce este alb. Luînd deci pe aceştia ca termeni, dacă admitem că *B* aparţine la toţi *C*, iar *A* nu aparţine de loc lui *C*, premisa *BC* va fi total adevărată, premisa *AC* total falsă, iar concluzia adevărată [80]. Tot aşa, dacă judecata *BC* este falsă şi judecata *AC* adevărată, concluzia poate fi adevărată. Aceiaşi termeni vor servi pentru dovadă [81]. De asemenea, 57 a

---

[78] Avem

dA Toate animalele *(C)* sînt albe *(A)*
rAp Toate animalele *(C)* sînt frumoase *(B)*

tI Uneori ceea ce e frumos *(B)* este alb *(A)*.

[79] De data aceasta, avem

fE Nici un animal *(C)* nu este alb *(A)*
lAp Toate animalele *(C)* sînt frumoase *(B)*

tOn Uneori ceea ce este frumos *(B)* nu este alb *(A)*

[80] Iată cum se prezintă silogismul:

lAp Nici o lebădă *(C)* nu este animal *(A)*
fE Toate lebedele *(C)* sînt albe *(B)*

tOn Uneori ceea ce e alb *(B)* nu este animal *(A)*.

[81] Totuşi, termenii de mai sus nu pot fi folosiţi fără schimbare, căci nu am avea un silogism într-un mod valabil. Construim:

dA Toate lebedele *(C)* sînt animale *(A)*
rAp Toate lebedele *(C)* sînt negre *(B)*

tI Uneori ceea ce e negru *(B)* este animal *(A)*.

https://biblioteca-digitala.ro

dacă ambele premise sînt afirmative, concluzia va fi adevărată. În adevăr, nimic nu opreşte pe *B* de a urma pe toţi *C* şi pe *A* de a nu aparţine la toţi *C*, deşi *A* aparţine unor *B*, de exemplu *animal* aparţine la orice *lebădă*, *negru* la nici o lebădă, şi negru la unele animale. Astfel, dacă se admite că *A* şi *B* aparţin oricărui *C*, premisa *BC* este total adevărată, premisa *AC* este total falsă, iar concluzia este adevărată [82]. Tot aşa, dacă premisa *AC* este admisă ca adevărată, dovada se poate face cu aceiaşi termeni [83].

De asemenea, dacă o premisă este total adevărată şi cealaltă parţial falsă, concluzia poate fi adevărată. Căci se poate ca *B* să aparţină la toţi *C* şi *A* unor *C*, în timp ce *A* aparţine unor *B*, de exemplu *biped* aparţine fiecărui *om*, *frumos* nu aparţine oricărui om, şi frumos unor bipede. Dacă admitem acum că atît *A* cît şi *B* aparţin la toţi *C*, premisa *BC* este total adevărată, premisa *AC* parţial falsă, concluzia este adevărată [84]. Tot aşa, dacă dintre premise, *AC* este adevărată şi *BC* parţial falsă, o concluzie adevărată este posibilă, ceea ce se poate dovedi dacă sînt transpuşi aceiaşi termeni [85]. Şi tot aşa, concluzia poate fi adevărată, dacă o premisă este negativă şi cealaltă afirmativă. Căci este posibil ca *B* să aparţină la toţi *C* şi *A* numai unor *C*, şi dimpotrivă ca *A* să nu aparţină la toţi *B* în această situaţie. De aceea, dacă acum se admite că *B* aparţine la toţi *C* şi *A* nici unui *C*, premisa negativă este parţial falsă, cealaltă pre-

---

[82] Transpunînd premisele din construcţia de mai sus avem concluzia adevărată

Unele animale sînt negre.

[83] Construcţia este aceeaşi ca la nota 81 (premisa *AC* e adevărată *BC* falsă şi concluzia adevărată).

[84] Construim:

dA Toţi oamenii *(C)* sînt frumoşi *(A)*
rAp Toţi oamenii *(C)* sînt bipezi *(B)*
tI Unele bipede *(B)* sînt frumoase *(A)*

[85] Se transpun premisele de mai sus ; majora este adevărată, minora parţial falsă, iar concluzia este adevărată:

Unele fiinţe frumoase *(B)* sînt bipede *(A)*.

https://biblioteca-digitala.ro

misă total adevărată, iar concluzia este adevărată [86]. Şi tot aşa, întrucît s-a arătat că, dacă *A* nu aparţine nici unui *C* şi *B* aparţine unor *C*, este posibil ca *A* să nu aparţină unor *B*, este clar că, dacă premisa *AC* este total adevărată şi premisa *BC* parţial falsă, concluzia ar putea să fie adevărată. Căci dacă admitem că *A* nu aparţine nici unui *C*, iar *B* la toţi *C*, premisa *AC* este total adevărată şi premisa *BC* parţial falsă [87].

Este clar, de asemenea, că, în toate cazurile de silogisme cu o premisă particulară, o concluzie adevărată poate ieşi din ceea ce este fals. Căci trebuie să admitem aceiaşi termeni ca şi la premisele universale, anume termeni pozitivi în silogisme afirmative şi termeni negativi în silogisme negative [88]. Căci este indiferent în aşezarea termenilor, dacă se admite că ceea ce nu aparţine la nimic aparţine la tot, ori dacă ceea ce aparţine la unii aparţine la toţi. Şi tot aşa, la judecăţile negative [89].

---

[86] Avem, luînd termenii folosiţi mai sus:

fE Nici un om *(C)* nu este frumos *(A)*
lAp Toţi oamenii *(C)* sînt animale *(B)*

tOn Unele animale *(B)* nu sînt frumoase *(A)*.

[87] In lipsa unor termeni anume indicaţi aci în text, folosim termenii daţi mai sus şi construim:

fE Nici un om *(C)* nu este patruped *(A)*
lAp Toţi oamenii *(C)* sînt albi *(B)*

tOn Unele ⟨fiinţe⟩ albe *(B)* nu sînt patrupede *(A)*

[88] Concluzia poate fi adevărată şi cu premisă falsă, indiferent dacă aceasta din urmă e universală sau particulară, indiferent dacă admitem că, de exemplu, toate lebedele sau numai o parte dintre lebede sînt mamifere. Ceea ce s-a spus deci că se aplică modului *Darapti*, se va potrivi şi modului *Datisi*. Propunem:

dA Toate lebedele *(C)* sînt bipede *(A)*
tI Unele lebede *(C)* sînt mamifere *(B)*

sI Unele mamifere *(B)* sînt bipede *(A)*.

Este de la sine înţeles că premisele acestea se pot transpune:

dI Unele lebede *(C)* sînt mamifere *(A)*
sA Toate lebedele *(C)* sînt bipede *(B)*

mIs Unele bipede *(B)* sînt mamifere *(A)*.

[89] Adică ceea ce s-a spus că se aplică modului *Felapton* se va potrivi şi modurilor *Bocardo* şi *Ferison*.

https://biblioteca-digitala.ro

Aşadar, este evident că, dacă concluzia este falsă, premisele silogismului trebuie să fie false, ori toate, ori unele dintre ele; dar cînd concluzia este adevărată, nu este necesar ca premisele să fie adevărate, ori parţial ori total, ci este posibil ca, dacă nici o premisă din silogism nu este adevărată, concluzia totuşi să fie adevărată, nu însă în mod necesar [90]. Explicaţia acestui fapt este următoarea: cînd două lucruri sînt în aşa fel raportate unul la altul, încît dacă unul este, şi celălalt este cu ne-
57 b cesitate, atunci, dacă consecventul nu este, nu este nici antecedentul; dar dacă consecventul este, nu este necesar ca antecedentul să fie [91]. Este însă imposibil ca acelaşi lucru să fie cerut cu necesitate şi de existenţa ca şi de neexistenţa aceluiaşi lucru [92]. Înţeleg prin aceasta, de exemplu, că este imposibil ca *B* să fie cu necesitate mare, fiindcă *A* este alb, şi ca *B* să fie cu necesitate mare, fiindcă *A* nu este alb. Căci ori de cîte ori dacă *A* este alb, este necesar ca *B* să fie mare, şi dacă *B* este mare, *C* nu trebuie să fie alb, atunci este necesar ca, dacă *A* este alb, *C* să nu fie alb [93]. Şi ori de cîte ori este necesar,

---

[90] O concluzie falsă implică premise false; dar o concluzie adevărată nu presupune numaidecît premise adevărate.

[91] Argumentul e următorul: într-un silogism, concluzia urmează din premise; premisele sînt deci antecedentul *(A)*, iar concluzia consecventul *(B)*; or, în orice relaţie de la antecedent la consecvent, dacă există *A*, există şi *B*; iar dacă nu există *B*, nu există nici *A*; în schimb, dacă există *B*, nu rezultă necesar că există *A*. Aplicînd principiul acestui mod de relaţii la silogism, vom putea spune că falsitatea concluziei atrage falsitatea premiselor, dar adevărul concluziei nu atrage adevărul premiselor.

[92] Un consecvent nu poate să derive în mod necesar din existenţa şi totodată din neexistenţa aceluiaşi antecedent. Cu alte cuvinte, este imposibil ca, într-un silogism, adevărul şi falsitatea premiselor să atragă în chip necesar şi în aceeaşi măsură adevărul aceleiaşi concluzii.

[93] Ceea ce vrea să demonstreze Aristotel e că o concluzie adevărată *poate* să decurgă din premise false, dar numai *per accidens* şi nu în chip necesar. Conform legăturilor dintre un antecedent *A* şi un consecvent *B*, existenţa lui *A* implică în mod necesar existenţa lui *B*, iar inexistenţa lui *B* implică în mod necesar inexistenţa lui

https://biblioteca-digitala.ro

dacă unul dintre două lucruri există, ca să existe şi al doilea, este tot aşa de necesar, dacă cel de al doilea nu există, să nu existe nici cel dintîi, de exemplu *A*. Dacă deci *B* nu este mare, nici *A* nu poate fi alb. Dar dacă, atunci cînd *A* nu este alb, este necesar ca *B* să fie mare, rezultă cu necesitate că, dacă *B* nu este mare, *B* este mare, ceea ce este imposibil [94]. Căci dacă *B* nu este mare, *A* cu necesitate nu va fi alb. Dacă deci, cînd acesta nu este alb, *B* trebuie să fie mare, rezultă că, dacă *B* nu este mare, el este mare, aşa cum s-a dovedit prin trei termeni [95].

5

(Demonstraţia circulară sau reciprocă, în figura întîi)

Dovada circulară [96] şi reciprocă constă în aceea, că, din concluzie şi din una din premise, convertită, se conchide cealaltă premisă, care a fost admisă în silogismul

---

A (sau existenţa unui *C*, opus lui *A*); în nici un caz, existenţa lui *B* nu implică în mod necesar existenţa lui *A* (şi deci inexistenţa lui *C*) şi nici inexistenţa lui *A* nu implică în mod necesar inexistenţa lui *B*, ci numai inexistenţa lui *C*. Însuşi procesul de eliminare a mediului din silogism nu ne permite să conchidem de la *B* la *A*, ci de la *C* (consecinţă a lui *B*) la *A* (antecedent al lui *B*), după cum urmează:

Dacă *A* e alb, *B* e mare
Dacă *B* e mare, *C* nu e alb
Dacă *C* nu e alb, *A* e alb.

Transpunînd premisele acestui silogism, vom obţine concluzia cerută de Aristotel:

Dacă *A* e alb, *C* nu e alb.

[94] Aci, Aristotel formează un altfel de silogism ipotetic, admiţînd ca majoră negaţia raportului antecedent-consecvent, ceea ce duce la o concluzie absurdă, astfel:

Dacă *A* nu e alb, *B* e mare
Dacă B nu e mare, *A* e alb
Dacă *B* nu e mare, *B* e mare.

[95] Silogismul precedent nu are cei trei termeni regulaţi; *B* este luat de două ori şi îndeplineşte oficiul celor doi extremi.

[96] Capitolul 5 nu tratează decît despre figura întîi.

https://biblioteca-digitala.ro

dat [97]; de exemplu, să presupunem că a trebuit să dovedim că *A* aparţine la toţi *C* şi că dovada s-a făcut prin termenul mediu *B*; să presupunem apoi că *A* trebuie dovedit că aparţine lui *B*, admiţînd că *A* aparţine lui *C* şi *C* lui *B* — şi că, astfel, şi *A* aparţine lui *B*, în timp ce, în primul silogism, s-a admis invers, anume că *B* aparţine lui *C* [98]. Sau să presupunem că trebuie să dovedim că *B* aparţine lui *C*, şi că s-a admis că *A* aparţine lui *C*. cum a fost concluzia primului silogism, iar *B* aparţine lui *A*, pe cînd în silogismul anterior s-a admis invers, anume că *A* aparţine lui *B* [99].

În nici un alt chip, nu este posibilă dovada reciprocă. Dacă alt termen este luat ca mediu, dovada nu este circulară [100], pentru că nu se admite nici una din propoziţiile de mai înainte. Dar dacă unul dintre termenii dinainte este luat ca mediu [101], numai una din premisele primului silogism poate fi luată în al doilea; căci dacă amîndouă sînt luate, va rezulta aceeaşi concluzie ca şi mai înainte,

---

[97] Operaţia constă deci în demonstrarea fiecăreia dintre premisele unui silogism pe baza concluziei devenite premisă şi a celeilalte premise convertite; operaţia nu este totdeauna valabilă.

[98] Silogismul primitiv a fost

bAr *Toţi B sînt A*
bA *Toţi C sînt B*
rA *Toţi C sînt A.*

Silogismul care se constituie acum spre a face proba circulară are următoarea formă:

bAr *Toţi C sînt A* (fosta concluzie)
bA *Toţi B sînt C* (minora convertită)
rA *Toţi B sînt A.* (fosta majoră, acum concluzie)

[99] Dar, printr-o metodă analogă se poate dovedi şi minora silogismului primitiv:

bAr *Toţi A sînt B* (majora convertită)
bA *Toţi C sînt A* (fosta concluzie)
rA *Toţi C sînt B* (fosta minoră, acum concluzie)

[100] Cu alt termen mediu, avem, în chip evident, un alt silogism, şi nu un silogism cu termeni reciprocaţi.

[101] În orice silogism, avem trei termeni, care apare fiecare de cîte de două ori în cele trei propoziţii (premisele + concluzia); fiecare termen poate fi luat deci ca mediu şi eliminat în propoziţia considerată concluzie.

https://biblioteca-digitala.ro

în timp ce trebuie să obţinem alta [102]. Dacă termenii nu sînt convertibili, una din premisele din care silogismul rezultă trebuie să rămînă nedemonstrată. In adevăr, nu este posibil să demonstrăm cu aceiaşi termeni că al treilea aparţine mediului, ori mediul celui dintîi [103]. Dacă termenii sînt convertibili, putem demonstra reciproc orice, de exemplu dacă *A*, *B* şi *C* sînt convertibili unul cu altul [104]. Să presupunem că propoziţia *AC* a fost demonstrată prin *B* ca termen mediu şi apoi propoziţia *AB* prin concluzie şi prin premisa *BC* convertită, şi tot aşa propoziţia *BC* prin concluzie şi prin premisa *AB* convertită [105]. Dar atunci este necesar de dovedit atît premisa *CB* cît şi premisa *BA*. Căci pe acestea le-am în- 53 a
trebuinţat, dar fără a le demonstra [106]. Dacă acum ad-

---

[102] O altă regulă a demonstraţiei circulare este deci că una din premise devine concluzie.

[103] Altă regulă: în premisa rămasă, termenii trebuie să fie convertibili. Aristotel, pentru a defini conversiunea, se aşază aici, în mod vădit, pe o poziţie cu totul specială: conversiunea presupune acum reciprocarea strictă a doi termeni avînd o aceeaşi sferă ca în cazul

Toţi oamenii sînt bimani,

care este reciprocă exact cu

Toţi bimanii sînt oameni.

Să comparăm cu

Toţi oamenii sînt muritori,

a cărei conversă este

Unii muritori sînt oameni.

[104] Atîta timp cît toţi termenii sînt convertibili (cf. nota precedentă), demonstraţia circulară este total posibilă şi poate afecta oricare dintre premise, fiecare premisă devenind concluzie la rîndul ei: se zice atunci că demonstraţia circulară e perfectă. Dacă numai doi termeni sînt convertibili, o singură premisă poate deveni concluzie şi demonstraţia circulară este zisă imperfectă.

[105] Cele trei presupuneri decisive enumerate aici sînt: acea a silogismului primitiv, acea a silogismului obţinut din cel dintîi prin transpunerea concluziei cu majora şi convertirea minorei, acea a silogismului obţinut din cel primitiv, prin transpunerea concluziei cu minora şi prin convertirea majorei. Cf. notele 103 şi 104. Atragem din nou atenţia că „propoziţia *AB*" înseamnă „toţi *B* sînt *A*".

[106] Se poate verifica uşor, în adevăr, că, în cele trei silogisme

https://biblioteca-digitala.ro

mitem că *B* aparţine la toţi *C* şi *C* la toţi *A*, vom avea un silogism care raportează pe *B* la *A* [107]. Tot aşa, dacă se admite că *C* aparţine la toţi *A* şi *A* la toţi *B*, *C* trebuie să aparţină la toţi *B* [108].

In amîndouă aceste silogisme, premisa *CA* a fost acceptată fără a fi demonstrată; celelalte premise fuseseră dovedite prin ipoteză [109]. Prin urmare, dacă reuşim să demonstrăm şi această premisă, toate premisele vor fi fost dovedite reciproc. Dacă acum admitem că *C* aparţine la toţi *B* şi *B* la toţi *A*, ambele premise au fost demonstrate, şi deci *C* trebuie să aparţină lui *A* [110]. Este

---

de mai sus (cf. notele 103 şi 104), judecăţile

Toţi B sînt C

şi

Toţi A sînt B

au fost acceptate fără demonstraţie.

[107] Formăm, astfel, un al patrulea silogism, avînd drept concluzie majora

Toţi A sînt B

a celui de al treilea. Iată schema respectivă:

bAr *Toţi A sînt C*
bA *Toţi C sînt B*
rA *Toţi A sînt B*

[108] Obţinem un al cincilea silogism, după schema următoare:

bAr *Toţi A sînt C*
bA *Toţi B sînt A*
rA *Toţi B sînt C.*

[109] Şi această aserţiune a lui Aristotel este exactă; *Toţi A sînt C* a servit de minoră acceptată, în al patrulea silogism, şi de majoră acceptată, în al cincilea. Rămîne deci ca şi această judecată să fie dovedită circular. Cît despre celelalte premise, despre care se zice că „fuseseră dovedite prin ipoteză", constatăm că majora

Toţi C sînt B

a celui de al patrulea silogism a fost, în adevăr, dovedită de al treilea silogism, iar minora

Toţi B sînt A

a celui de al cincilea a fost dovedită de al doilea silogism.

[110] Ceea ce ne dă un al şaselea silogism:

bAr *Toţi B sînt C*
bA *Toţi A sînt B*
rA *Toţi A sînt C*

https://biblioteca-digitala.ro

evident atunci că, numai dacă termenii sînt convertibili, este posibilă demonstrația circulară și reciprocă (iar dacă termenii nu sînt convertibili, lucrurile stau cum am spus mai sus [111]). Se întîmplă însă și aci [112] ca să folosim pentru demonstrație tocmai lucrul dovedit. Căci *C* este dovedit despre *B* și *B* despre *A*, datorită supoziției că *C* este valabil despre *A*, și *C* este dovedit despre *A* prin însești aceste premise, așa încît ne folosim de concluzie pentru demonstrație [113].

În silogismele negative, dovada se face în felul următor: să zicem că *B* aparține la toți *C* și *A* nici unui *B*. Conchidem că *A* nu aparține nici unui *C* [114]. Dacă apoi trebuie să dovedim că *A* nu aparține nici unui *B* (cum s-a admis mai înainte), *A* nu va aparține nici unui *C*, iar *C* la toți *B*; căci astfel premisa este răsturnată [115]. Dacă trebuie să dovedim că *B* aparține lui *C*, propoziția *AB* nu mai trebuie convertită ca mai înainte, pentru că premisa „*B* nu aparține nici unui *A*"

---

[111] Evident, toate aceste operații nu sînt posibile, decît dacă toți termenii sînt convertibili între ei (în sensul notelor 103 și 104). Dacă conversiunea nu este posibilă pentru unii din termeni, am văzut că demonstrația circulară nu este perfectă; este cazul în fapt pentru marea majoritate a silogismelor din figura întîi; de altfel, numai modul *Barbara* poate oferi cercul perfect și numai pentru unii termeni privilegiați.

[112] Adică, în silogismele considerate în cele din urmă, pe care le-am desemnat ca al patrulea, al cincilea și al șaselea.

[113] Cel de-al patrulea dovedește minora celui de-al șaselea, iar cel de-al cincilea majora celui de-al șaselea, după cum silogismul al doilea a dovedit majora celui dintîi, iar cel de-al treilea minora celui dintîi.

[114] Avem silogismul primitiv următor, care transpune premisele cerute de Aristotel (pentru a rămîne în figura întîi):

cE *Nici un B nu este A*
1A *Toți C sînt B*
rEnt *Nici un C nu este A.*

[115] Obținem un al doilea silogism, în care dovedim fosta majoră prin concluzie și prin minora convertită:

cE *Nici un C nu este A.*
1A *Toți B sînt C*
rEnt *Nici un B nu este A.*

https://biblioteca-digitala.ro

este identică cu premisa „*A* nu aparţine nici unui *B*" [116], ci trebuie să admitem că *B* aparţine la tot ce nu-i aparţine *A*[117]. Să admitem că *A* nu aparţine nici unui *C* (care a fost concluzia precedentă) şi să admitem că *B* aparţine la tot ce nu-i aparţine universal *A*. Este necesar atunci ca *B* să aparţină la toţi *C*. Prin urmare, fiecare dintre cele trei propoziţii a fost transformată într-o concluzie, şi aceasta este demonstraţia circulară: se admit concluzia şi convertirea uneia din premise şi se deduce premisa rămasă.

In silogismele particulare, nu este posibil să demonstrăm premisa universală prin celelalte propoziţii, dar premisa particulară poate fi demonstrată [118]. Evident, este imposibil a demonstra premisa universală, pentru că ceea ce este universal este dovedit prin propoziţii tot universale, dar concluzia nu este universală şi dovada
58 b trebuie să plece de la concluzie şi cealaltă premisă [119].

---

[116] Dacă vrem să demonstrăm circular minora silogismului negativ primitiv în modul *Celarent,* vom avea ca premise fosta concluzie, judecată negativă, şi fosta majoră convertită, care va fi şi ea tot o judecată negativă: *Nici un A nu este B;* dar două premise negative nu duc la nici o concluzie.

[117] Mai bine zis, trebuie să admitem că *B* aparţine la tot despre care *A* este negat universal, şi anume la *C*, pe baza concluziei silogismului primitiv; în acest chip, majora este transformată din negativă în afirmativă, propoziţia

Nici un B nu este A

devenind

Toţi B sînt C.

Tema susţinută aci de Aristotel este destul de factice. Înşirarea propoziţiilor, aşa cum ne este dată în rîndurile următoare, nici nu permite măcar construirea unei scheme corecte în vreo limbă modernă, în ce priveşte noua premisă minoră.

[118] Un silogism în prima figură cu concluzia particulară are, bineînţeles, o premisă universală şi una particulară; este cazul modurilor *Darii* şi *Ferio.*

[119] Dacă vrem să demonstrăm circular premisa universală, înseamnă că avem de construit un silogism cu concluzia universală, bazat pe două premise particulare (fosta minoră şi fosta concluzie); or, o concluzie universală nu poate deriva decît din două premise tot universale; iar două premise particulare nu duc la nici o concluzie.

https://biblioteca-digitala.ro

Apoi, un silogism nu se poate construi de loc dacă cealaltă premisă este convertită, pentru că rezultatul este că ambele premise sînt particulare [120]. Dar premisa particulară poate fi dovedită. Să presupunem că *A* s-a dovedit despre unii *C*, prin *B*. Dacă se admite acum că *B* aparţine la toţi *A*, iar concluzia este menţinută, *B* aparţine unor *C*, căci obţinem prima figură, şi *A* este termenul mediu [121]. Dar dacă silogismul este negativ [122] nu este posibil a dovedi premisa universală, pentru motivul arătat mai sus [123]. Dar este posibil a dovedi premisa particulară, dacă propoziţia *AB* este convertită ca în silogismul universal, adică „*B* aparţine la unii din aceia cărora *A* nu le aparţine" [124]. Altminteri nici un silogism nu rezultă, pentru că premisa particulară este negativă [125].

---

[120] Condiţia esenţială a conversiunii e ca judecata conversă să nu susţină nimic mai mult decît judecata convertită ; trebuie deci ca extensiunea termenilor să rămînă aceeaşi. O particulară nu se poate deci converti într-o universală.

[121] Silogismul primitiv este de forma

dA *Toţi B sînt A*
rI *Unii C sînt B*
I *Unii C sînt A.*

Minora particulară se poate demonstra circular, convertind majora şi luînd concluzia drept minoră. Avem, în adevăr.

dA *Toţi A sînt B*
rI *Unii C sînt A*
I *Unii C sînt B*

[122] *Ferio.*

[123] Cf. notelor 119 şi 120.

[124] Aristotel indică şi aici o aparenţă de silogism, ca în cazul comentat de noi la nota 117, noul silogism universal la care face aluzie Stagiritul fiind de modul *Celarent.*

[125] Adică minora este negativă, ca şi majora, deci oricum nu avem un silogism, şi concluzia afirmativă rezultă numai din premise afirmative.

https://biblioteca-digitala.ro

6

(*Demonstrația circulară, în figura a doua*)

În figura a doua [126], nu este posibil a dovedi o propoziție afirmativă în felul acesta, dar o propoziție negativă poate fi dovedită. O propoziție afirmativă nu se dovedește, fiindcă premisele noului silogism nu sînt amîndouă afirmative (întrucît concluzia este negativă) [127], căci o propoziție afirmativă este dovedită (după cum am văzut) din premise care sînt amîndouă afirmative. Negativa se demonstrează, după cum urmează: să admitem că *A* aparține la toți *B*, dar nici unui *C*; conchidem că *B* nu aparține nici unui *C*. Dacă admitem însă că *B* aparține la toți *A*, este necesar ca *A* să nu aparțină nici unui *C*, pentru că obținem figura a doua, cu *B* ca termen mediu [128]. Dar dacă premisa *AB* este negativă și cealaltă afirmativă, vom avea prima figură [129]. Căci *C* aparține la toți *A* și *B* nu aparține nici unui *C*; prin urmare, nici *B* nu aparține vreunui *A*, și nici *A* nu

---

[126] Deocamdată, textul are în vedere silogismele universale, în modurile *Camestres* și *Cesare*.

[127] Dacă vrem să demonstrăm circular premisa afirmativă, înseamnă că avem de gînd să construim un silogism cu concluzie afirmativă, bazat pe două premise negative; dar o concluzie afirmativă se obține numai din premise afirmative, și apoi din două premise negative nu se poate trage nici o concluzie.

[128] Silogismul inițial are forma

cA *Toți B sînt A*
mEs *Nici un C nu este A*
trEs *Nici un C nu este B*

Minora se poate demonstra circular, prin convertirea majorei:

cA *Toți A sînt B*
mEs *Nici un C nu este B*
trEs *Nici un C nu este A*.

[129] În cazul precedent, majora *AB* era afirmativă și minora *AC*, negativă; silogismul, în figura a doua de modul *Camestres*, conduce circular la un silogism în aceeași figură, de același mod. În cazul ce urmează, majora *AB* este negativă și minora *AC* afirmativă; silogismul este de figura a doua, dar în modul *Cesare*. Aristotel va arăta că dovada circulară duce la un silogism de modul *Celarent*, adică în figura întîi.

https://biblioteca-digitala.ro

aparţine lui *B* [130]. De aceea, prin concluzie şi o premisă, nu obţinem nici un silogosm, dar dacă se admite o nouă premisă pe deasupra, un silogism va fi posibil [131].

Dar dacă silogismul nu este universal [132], premisa universală nu poate fi dovedită, pentru acelaşi motiv pe care l-am arătat mai sus [133]; dar premisa particulară poate fi dovedită, ori de cîte ori premisa universală este afirmativă. Să admitem că *A* aparţine la toţi *B*, dar nu la toţi *C*; concluzia este *BC*. Dacă acum se admite că *B* aparţine la toţi *A*, dar nu la toţi *C*, *A* nu va aparţine unor *C*, *B* fiind termenul mediu [134]. Dar dacă premisa universală este negativă [135], premisa *AC* nu va fi demonstrată prin conversiunea lui *AB* [136]. Căci va rezulta

---

[130] Silogismul primar este

cE *Nici un B nu este A*
sA *Toţi C sînt A*
rE *Nici un C nu este B.*

Silogismul derivat este redat de schema următoare:

cE *Nici un C nu este B*
lA *Toţi A sînt C*
rEnt *Nici un A nu este B*

şi, prin conversiune,

Nici un B nu este A.

[131] După cum se vede din nota precedentă, n-am ajuns să probăm vechea majoră decît luînd concluzia din *Celarent* şi convertind-o. Operaţia circulară propriu-zisă nu ne-a condus decît la conversa majorei.

[132] Modurile *Festino* şi *Baroco*.

[133] O concluzie universală neputînd izvorî din premise particulare.

[134] Schema pentru silogismul primar este

bA *Toţi B sînt A*
rO *Unii C nu sînt A*
cO *Unii C nu sînt B*

Minora se poate demonstra circular în acelaşi mod:

bA *Toţi A sînt B*
rO *Unii C nu sînt B*
cO *Unii C nu sînt A.*

[135] Pentru modul *Festino*, în care majora e universal-negativă.

[136] Propoziţia

Nici un B nu este A

ne dă prin conversiune

Nici un A nu este B

https://biblioteca-digitala.ro

atunci că ori amîndouă, ori una din premise este negativă şi, prin urmare, nu obţinem nici un silogism. Dar dovada va urma ca şi în silogismele universale, dacă se admite că *A* aparţine la unii din aceia cărora unii *B* nu le aparţin [137].

7

(*Demonstraţia circulară, în figura a treia*)

In figura a treia, cînd ambele premise sînt luate universal, nu este posibil a le dovedi reciproc, căci universalul este dovedit prin judecăţi tot universale, dar concluzia în această figură este totdeauna particulară, aşa încît este clar că e absolut imposibil a dovedi
59 a prin această figură premisa universală [138]. Dar dacă o premisă este universală şi cealaltă particulară, dovada celei din urmă va fi uneori posibilă, alteori nu. Cînd ambele premise sînt afirmative, iar cea universală se raportă la minor [139], dovada va fi posibilă, dar cînd se raportă la major [140], ea va fi imposibilă. Să admitem că *A* aparţine la toţi *C* şi *B* la unii *C;* concluzia este judecata *AB*. Dacă acum se admite că *C* aparţine la toţi *A*, s-a dovedit că *C* aparţine unor *B*, dar că *B* aparţine unor *C* nu s-a dovedit [141]. Şi totuşi este necesar, dacă *C*

Minora afirmativă

Unii C sînt A

nu poate rezulta, bineînţeles, din două premise negative, în conformitate cu regulile silogismului. Aristotel scrie că cel puţin una dintre premise e negativă.

[137] Explicaţia aceasta a lui Aristotel este de pus în corelaţie cu observaţiile noastre din notele 117 şi 124.

[138] In adevăr, modurile în figura a treia sînt *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo* şi *Ferison,* toate cu concluzia particulară

[139] Modul *Disamis.*

[140] Modul *Datisi.*

[141] Construim schema sugerată de text:

dA *Toţi C sînt A*
tI *Unii C sînt B*
sI *Unii B sînt A.*

https://biblioteca-digitala.ro

aparţine unor *B*, ca şi *B* să aparţină unor *C* [142]. Dar nu este tot una ca „Acesta să aparţină aceluia", ori ca „Acela să aparţină acestuia" ; ci trebuie să adăugăm precizarea că, dacă acesta aparţine la ceva din acela, acela aparţine la ceva din acesta [143]. Dacă se admite aceasta, silogismul nu mai rezultă din concluzie şi din cealaltă premisă. Dar dacă *B* aparţine la toţi *C* şi *A* unor *C*, va fi posibil a dovedi propoziţia *AC*, dacă se admite că *C* aparţine la toţi *B* şi *A* la unii *B*. Căci dacă *C* aparţine la toţi *B* şi *A* la unii *B*, este necesar ca *A* să aparţină unor *C*, ter-

---

Cu gîndul de a demonstra circular minora, luînd drept premise conversa majorei şi fosta concluzie, obţinem

dA *Toţi A sînt C*
rI *Unii B sînt A*
I *Unii B sînt C.*

Noua concluzie e numai conversa judecăţii ce era de demonstrat.

[142] Aristotel recunoaşte că orişice particulară afirmativă se poate converti într-o particulară afirmativă :

Unii B sînt C

devenind, prin conversiune,

Unii C sînt B,

ceea ce ar însemna că am demonstrat circular minora de mai sus.

[143] Lui Aristotel nu i se pare, totuşi, că conversiunea unei particulare afirmative este perfect corectă, deşi este valabilă : căci nu există coextensiune şi deci identitate dovedită între vechiul subiect (al judecăţii convertite) şi noul subiect (al conversei). Nu e tot una a spune

Unele pisici sînt jucării

şi

Unele jucării sînt pisici.

Mai trebuie dovedit că, în ambele cazuri, am în vedere aceleaşi lucruri, care sînt totodată jucării şi pisici (numai în primul caz, mă pot referi şi la pisici vii). Nu tot astfel se întîmplă cu universalele ; cînd zic.

Toţi oamenii sînt bimani

şi

Toţi bimanii sînt oameni

sînt sigur că aceleaşi fiinţe sînt şi bimane şi oameni.

https://biblioteca-digitala.ro

menul mediu fiind *B* [144]. Şi ori de cîte ori o premisă este afirmativă şi cealaltă negativă, iar afirmativa este universală, cealaltă premisă poate fi dovedită. Să admitem că *B* aparţine la toţi *C* şi *A* nu aparţine la unii *C;* concluzia este că *A* nu aparţine unor *B*. Dacă admitem, mai departe, că *C* aparţine la toţi *B,* este necesar ca *A* să nu aparţină unor *C,* termenul mediu fiind *B* [145]. Dar cînd premisa negativă este universală [146], cealaltă premisă nu este dovedită, cu excepţia de mai înainte [147], anume, dacă se admite că acesta nu aparţine la unii din acela, iar acela aparţine la unii din acesta, de exemplu dacă *A* nu aparţine nici unui *C,* dar *B* aparţine unor *C,* concluzia este că *A* nu aparţine unor *B*. Dacă acum admitem că *C* aparţine unora din aceia cărora unii *A* nu le aparţine, este necesar ca *C* să aparţină unor *B*. Nici într-un alt chip nu este posibil, prin convertirea premisei universale, să dovedim pe cealaltă, pentru că altfel nu obţinem un silogism [148].

---

[144] Iată schema :

dI *Unii C sînt A*
sA *Toţi C sînt B*
mIs *Unii B sînt A.*

Majora se poate demonstra circular, cu convertirea minorei, *B* devenind mediu :

dI *Unii B sînt A*
sA *Toţi B sînt C*
mIs *Unii C sînt A.*

[145] Schemele sînt următoarele :

bO *Unii C nu sînt A.*
cAr *Toţi C sînt B*
dO *Unii B nu sînt A*

Demonstrarea majorei se poate face cu convertirea minorei, *B* devenind termenul mediu :

bO *Unii B nu sînt A*
cAr *Toţi B sînt C*
dO *Unii C nu sînt A*

[146] Cazul modului *Ferison.*

[147] Revenim iarăşi la cazul analog cu cel tratat în nota 137 şi cu cele similare studiate mai sus.

[148] Dacă, luînd un silogism de modul *Ferison,* vrem să dovedim circular minora *I,* ne găsim în faţa a două premise negative *E* şi *O,* care nu duc la nici o concluzie.

https://biblioteca-digitala.ro

Este evident deci că [149], în prima figură, dovada reciprocă se face prin figurile a treia şi întîi : dacă concluzia este afirmativă, prin prima figură ; dacă concluzia este negativă, prin cealaltă [150]. Căci s-a admis că acela aparţine la tot ce acesta nu aparţine universal. În figura mijlocie, cînd silogismul este universal, dovada este posibilă prin însăşi figura a doua şi prin prima, dar cînd este particular, prin ea însăşi şi prin ultima. În figura a treia, toate dovezile sînt făcute prin ea însăşi. Este, de asemenea, evident că, în a treia figură şi în figura mijlocie, acele silogisme care nu sînt făcute chiar în aceste figuri [151], ori sînt aşa încît nu admit dovada circulară, ori sînt imperfecte.

8

(*Conversiunea silogismelor în figura întîi*)

A converti un silogism [152] înseamnă a răsturna [153] 59 b
concluzia şi a face un alt silogism, care dovedeşte ori că termenul major nu poate aparţine mediului, ori că mediul nu poate aparţine termenului minor [154]. Căci, dacă concluzia a fost răsturnată şi una din premise stă în picioare, trebuie ca cealaltă premisă să fie respinsă,

---

[149] Din acest punct, textul nu face decît să rezume şi să sistematizeze cele expuse în ultimele trei capitole.

[150] Adică prin figura a treia.

[151] Am văzut că, uneori, demonstraţia circulară provoacă trecerea de la un silogism în figura a doua la un silogism în figura întîi (de la modul *Cesare* la modul *Celarent*) sau de la un silogism în figura a treia la un silogism iarăşi în figura întîi (de la modul *Datisi* la modul *Darii*). În astfel de cazuri, nu avem concluzie pentru silogismul derivat sau avem un cerc imperfect.

[152] Este vorba aici de conversiunea unui silogism, ceea ce nu trebuie confundat cu convertirea unei judecăţi.

[153] A se înţelege că se ia judecata opusă, adică fie contradictoria, fie contraria.

[154] Noul silogism cuprinde ca premise fosta concluzie, convertită astfel, şi una din premise ; concluzia noului silogism va fi contradictoria sau contraria celei de a doua premise a silogismului iniţial.

https://biblioteca-digitala.ro

deoarece, dacă ea rămîne în picioare, concluzia trebuie de asemenea să stea în picioare [155]. Este o deosebire dacă concluzia este convertită în contradictoria, ori în contraria ei [156]. In adevăr, nu rezultă același silogism în orice formă de conversiune. Aceasta se va limpezi din cele ce urmează. Prin opoziție contradictorie, înțeleg opoziția de la *toți* la *unii nu* și de la *unii* la *nici unul* [157]; prin opoziție contrarie, înțeleg opoziția de la *toți* la *nici unul* și de la *unii* la *unii nu* [158]. Să presupunem că *A* a fost dovedit despre *C* prin *B* ca termen mediu [159]. Dacă se admite acum că *A* nu aparține nici unui *C*, dar

---

[155] S-a dovedit (II, 2) că o concluzie falsă nu poate să rezulte din premise adevărate. Dacă deci postulăm că concluzia este falsă și luăm ca adevărată contradictoria sau contraria ei și dacă lăsăm în picioare una din premise, va trebui ca cealaltă premisă să fie falsă și să-i luăm contradictoria sau contraria.

[156] Despre deosebirea între contradictor și contrar a se vedea cu cîteva rînduri mai jos. Problema, în fondul ei, e tratată de Aristotel în *Despre interpretare* 7.

[157] Trebuie să interpretăm: opoziția de contradicție este ca între

Toți A sînt B

și

Unii A nu sînt B,

sau între

Unii A sînt B

și

Nici un A nu este B.

[158] Opoziția contrarie este ca între

Toți A sînt B

și

Nici un A nu este B,

sau între

Unii A sînt B

și

Unii A nu sînt B

(pentru moderni, această din urmă opoziție este acea de *subcontrarietate*).

[159] Aluzie la silogismul de mod *Barbara*

https://biblioteca-digitala.ro

la toţi *B*, *B* nu va aparţine nici unui *C* [160]. Şi dacă *A* nu aparţine nici unui *C*, iar *B* aparţine la toţi *C*, *A* nu va aparţine unor *B*, dar nu va fi concluzia că *A* nu aparţine nici unui *B* [161], deoarece (după cum am văzut) universala nu este dovedită prin figura ultimă. Pe scurt, nu este posibil a respinge universal, prin conversiune, premisa majoră. Căci respingerea totdeauna se face prin figura a treia, deoarece este necesar a raporta ambele premise la termenul minor [162]. La fel, dacă silogismul este negativ [163]. In adevăr, să presupunem că prin *B* [164] s-a dove-

---

[160] Prin conversiunea silogismului, luăm contraria concluziei şi vechea majoră ca premise şi obţinem contraria minorei în concluzie. Operaţia presupune trecerea de la un silogism în *Barbara* la un silogism în *Camestres*.

Silogismul iniţial:

bAr *Toţi B sînt A*
bA *Toţi C sînt B*
rA *Toţi C sînt A.*

Silogismul convers:

cA *Toţi B sînt A*
mEs *Nici un C nu este A*
trEs *Nici un C nu este B.*

[161] Altă conversiune a silogismului primar, luîndu-se contraria concluziei şi vechea minoră ca premise şi obţinîndu-se contradictoria majorei în concluzie. Noul silogism este în modul *Felapton*.

Silogismul iniţial:

bAr *Toţi B sînt A*
bA *Toţi C sînt B*
rA *Toţi C sînt A.*

Silogismul convers:

fE *Nici un C nu este A*
lAp *Toţi C sînt B*
tOn *Unii B nu sînt A*

Noua concluzie — precizează Aristotel — nu poate fi *Nici un B nu este A* (contraria vechii majore), fiindcă, în figura a treia, concluzia e totdeauna particulară.

[162] *C*, care este subiectul minorei neschimbate şi totodată subiectul vechii concluzii, acum majoră, devine termenul mediu ce se elimină şi este, în mod necesar, subiect în ambele premise, astfel că silogismul convers aparţine în mod necesar figurii a treia.

[163] Adică tot ce s-a spus convine şi silogismului negativ.

[164] Silogismul primar este deci în *Celarent*.

https://biblioteca-digitala.ro

dit că *A* nu aparţine nici unui *C*. Atunci, dacă se admite că *A* aparţine la toţi *C* şi nici unui *B*, *B* de asemenea nu va aparţine nici unui *C*[165]. Şi dacă *A* şi *B* aparţin la toţi *C*, *A* va aparţine unor *B*; dar în premisa originară, el nu aparţine nici unui *B*[166].

Dacă concluzia este convertită în contradictoria sa, şi silogismele vor fi contradictorii şi nu universale. În adevăr, o premisă devine particulară, aşa încît concluzia de asemenea va fi particulară[167]. Să luăm un silogism afirmativ[168] şi să-l convertim cum s-a stabilit. Atunci, dacă *A* nu aparţine unor *C*, dar aparţine la toţi

---

[165] Conversiunea silogismului se face de la *Celarent*, prin *Cesare*, lăsîndu-se majora neschimbată, luîndu-se ca minoră contraria concluziei şi respingîndu-se în concluzie contraria minorei.

Silogismul primar:

cE *Nici un B nu este A*
lA *Toţi C sînt B*
rEnt *Nici un C nu este A*

Silogismul convers:

cE *Nici un B nu este A*
sA *Toţi C sînt A*
rE *Nici un C nu este B.*

[166] Conversiunea se face prin *Darapti*, lăsîndu-se minora neschimbată, luîndu-se ca majoră contraria concluziei şi obţinîndu-se în concluzie contradictoria vechii majore. Silogismul primar este ca mai sus. Silogismul convers este:

dA *Toţi C sînt A*
rAp *Toţi C sînt B*
tI *Unii B sînt A*

Majora originară era universal-negativă; concluzia silogismului convers — remarcă Aristotel — este contradictoria fostei majore, şi nu contraria ei, adică o afirmativă particulară.

[167] Textul nu e prea bine construit, fiind şi prea concis. Trebuie să înţelegem că, dacă concluzia în silogismul convers reprezintă respingerea unei premise universale a silogismului primar, fie majora, fie minora, ea va fi particulară; în adevăr, dacă una din premisele unui silogism este particulară, concluzia nu poate fi universală; concluzia silogismului convers este deci în mod necesar contradictoria (şi niciodată contraria) premisei universale pe care o respinge.

[168] După schema indicată mai jos, se cunoaşte că Aristotel are aici în vedere un silogism iniţial în *Barbara*.

https://biblioteca-digitala.ro

B, *B* nu va aparţine unor *C* [169]. Şi dacă *A* nu aparţine unor *C*, dar *B* aparţine la toţi *C*, *A* nu va aparţine unor B [170]. Tot aşa, dacă silogismul este negativ [171]. In adevăr, dacă *A* aparţine unor *C*, dar nici unui *B*, *B* nu va aparţine unor *C*, dar nu nici unui *C* [172]. Şi dacă *A* aparţine unor *C*, iar *B* la toţi *C*, cum s-a admis la început, *A* va aparţine unor *B* [173].

---

[169] Conversiunea se face din *Barbara* prin *Baroco*, majora rămînînd neschimbată, luîndu-se contradictoria concluziei spre a se respinge minora în mod contradictoriu.

Silogismul iniţial:

bAr *Toţi B sînt A*
bA *Toţi C sînt B*
rA *Toţi C sînt A*

Silogismul convers:

bA *Toţi B sînt A*
rO *Unii C nu sînt A*
cO *Unii C nu sînt B*

[170] Conversiunea prin *Bocardo*, lăsîndu-se minora neschimbată şi luîndu-se contradictoria concluziei, spre a se respinge majora în chip contradictoriu. Silogismul primar este ca mai sus.

Silogismul convers are următoarea formă:

bO *Unii C nu sînt A*
cAr *Toţi C sînt B*
dO *Unii B nu sînt A.*

[171] Cele de mai sus convin şi unui silogism iniţial în modul *Celarent*.

[172] Silogismul iniţial:

cE *Nici un B nu este A*
lA *Toţi C sînt B*
rEnt *Nici un C nu este A.*

Silogismul convers:

fE *Nici un B nu este A*
rI *Unii C sînt A*
sOn *Unii C nu sînt B.*

Luîndu-se ca minoră contradictoria concluziei vechi, se obţine o concluzie care este contradictoria (şi nu contraria) vechii minore

[173] Silogismul iniţial ca mai sus. Silogismul convers respinge vechea majoră:

dI *Unii C sînt A*
sA *Toţi C sînt B*
mIs *Unii B sînt A.*

https://biblioteca-digitala.ro

In silogisme particulare, cînd concluzia este convertită în contradictoria ei, amîndouă premisele pot fi respinse, dar cînd este convertită în contraria ei, nici una nu este respinsă. In adevăr rezultatul nu mai este, ca în silogismele universale, o respingere în care concluzia obținută prin conversiune este lipsită de universalitate, ci nici
60 a un fel de respingere [174]. Să zicem că *A* trebuie dovedit despre unii *C* [175]. Dacă acum se admite că *A* nu aparține nici unui *C*, iar *B* aparține unor *C*, *A* nu va aparține unor*B* [176]; și dacă *A* nu aparține nici unui *C*, dar aparține la toți *B*, *B* nu va aparține nici unui *C* [177]. Astfel, ambele premise sînt respinse [178]. Dar nici una nu poate fi respinsă, dacă concluzia este convertită în contraria ei. Căci dacă *A* nu aparține unor *C*, dar aparține la toți *B*, atunci *B* nu va apar-

---

[174] De la prima vedere, vom recunoaște că nu există incompatibilitate între

Unii C sînt B

și

Unii C nu sînt B (ambele particulare),

precum există între

Toți C sînt B (universală)

și

Unii C nu sînt B (particulară);

subcontrariile nu se resping.

[175] Silogismul primar în *Darii:*

dA *Toți B sînt A*
rI *Unii C sînt B*
I *Unii C sînt A*

[176] Conversiune prin *Ferison,* păstrîndu-se minora neschimbată și luîndu-se contradictoria concluziei ca premisă spre a respinge vechea majoră în chip contradictoriu:

fE *Nici un C nu este A*
rI *Unii C sînt B*
sOn *Unii B nu sînt A.*

[177] Conversiune prin *Camestres,* păstrîndu-se majora neschimbată și luîndu-se contradictoria concluziei ca premisă, spre a se respinge vechea minoră în chip contradictoriu:

cA *Toți B sînt A*
mEs *Nici un C nu este A*
trEs *Nici un C nu este B.*

[178] Adică, după cum am văzut, atît vechea majoră cît și vechea minoră.

https://biblioteca-digitala.ro

ţine unor *C*. Dar premisa originară nu este respinsă. Căci este posibil ca *B* să aparţină unor *C* şi să nu aparţină unor *C*[179]. Premisa universală *AB* nu poate produce pur şi simplu nici un silogism, căci dacă *A* nu aparţine unor *C*, dar *B* aparţine la unii *C*, nici una din premise nu mai este universală[180]. Tot aşa, dacă silogismul este negativ. In adevăr, dacă admitem că *A* aparţine la toţi *C*, ambele premise sînt respinse; dar dacă s-a admis că *A* aparţine unor *C*, nici o premisă nu este respinsă. Dovada este aceeaşi ca mai înainte[181].

9

(*Conversiunea silogismelor în figura a doua*)

In figura a doua, nu este posibil să respingem premisa majoră prin admiterea contrariei ei, orice formă ar lua conversiunea concluziei[182]. Căci concluzia respingerii va fi totdeauna în figura a treia, şi în această figură

---

[179] Conversiunea silogismului primar în *Darii*, operată prin *Baroco*, ia, de astă dată, după cum s-a anunţat, contraria (şi nu contradictoria) concluziei, lăsînd majora intactă. Silogismul convers este de forma:

bA *Toţi B sînt A*
rO *Unii C nu sînt A*
cO *Unii C nu sînt B.*

Concluzia nu respinge vechea minoră:

Unii C sînt B

nu e incompatibilă cu

Unii C nu sînt B.

[180] Majora universală nu poate fi respinsă; căci vechea minoră particulară şi contraria vechii premise particulare, ea însăşi particulară, nu pot duce, luate ca premise, la nici o concluzie.

[181] Silogismul negativ, al cărui mod este *Ferio*, prezintă aceleaşi caractere ca şi silogismul afirmativ. Dacă convertim, luînd contradictoria concluziei silogismului iniţial, atît vechea majoră, cît şi vechea minoră vor fi respinse; dacă însă convertim luînd contraria acelei concluzii, nu vom avea silogisme concludente.

[182] Fie că s-ar face conversiunea prin contradictoria concluziei, fie că s-ar face luîndu-se contraria acesteia, majora universală nu poate fi respinsă prin contraria, ci numai prin contradictoria ei.

https://biblioteca-digitala.ro

(cum am văzut), nu există nici un silogism universal [183]. Dimpotrivă, cealaltă premisă poate fi respinsă într-un fel asemănător conversiunii concluziei. Înţeleg prin „fel asemănător" aceasta: dacă concluzia este convertită în contraria ei, concluzia respingerii va fi contraria premisei minore; dacă este convertită în contradictoria ei, va fi contradictorie. Să admitem că *A* aparţine la toţi *B* şi nici unui *C;* concluzia este *BC* [184]. Dacă se admite acum că *B* aparţine la toţi *C* şi se menţine propoziţia *AB*, *A* va aparţine la toţi *C*, deoarece s-a ajuns la prima figură [185]. Dar dacă *B* aparţine la toţi *C* şi *A* la nici un *C*,

---

[183] In adevăr, conversiunea care ia ca premisă minora intactă şi contraria sau contradictoria concluziei silogismului primar ne face să obţinem un silogism în figura a treia. Verificarea este lesnicioasă. Fie un silogism primar în modul *Camestres:*

Toţi B sînt A
Nici un C nu este A
Nici un C nu este B.

Conversiunea, aşa cum am proiectat-o, ne dă ca premise

Toţi C sînt B
Nici un C nu este A.

grupare în care recunoaştem premisele unui silogism în figura a treia.

Dar, un silogism în figura a treia nu poate avea o concluzie universală. Iar contraria vechii majore

Toţi B sînt A

fiind

Nici un B nu este A,

adică o universală, ea nu va putea fi concluzia silogismului convers. Nu tot aşa stau lucrurile cu contradictoria vechii majore, care este o particulară:

Unii B nu sînt A.

[184] Silogismul primar are forma în *Camestres,* redată mai sus, în nota precedentă.

[185] Silogismul convers este:

bAr *Toţi B sînt A*
bA *Toţi C sînt B*
rA *Toţi C sînt A.*

Am obţinut *contraria* minorei, lăsînd majora intactă şi luînd *contraria* concluziei ca a doua premisă.

https://biblioteca-digitala.ro

atunci *A* nu aparţine la unii *B;* avem ultima figură [186]. Dar dacă propoziţia *BC* este convertită în contradictoria ei, premisa *AB* va fi respinsă ca mai înainte [187], în timp ce premisa *AC* prin contradictoria ei. Căci dacă *B* aparţine unor *C* şi *A* nici unui *C,* atunci *A* nu va aparţine unor *B.* Dacă acum *B* aparţine unor *C,* iar *A* la toţi *B, A* va aparţine unor *C,* aşa încît rezultă un silogism avînd drept concluzie contradictoria premisei minore [188]. O dovadă asemănătoare poate fi dată, dacă premisele sînt transpuse cu privire la calitatea lor [189].

Dacă silogismul este particular [190], cînd concluzia este convertită în contraria ei [191], nici o premisă nu poate fi respinsă, după cum la fel se întîmplă în prima figură [192];

---

[186] Silogismul convers este

fE *Nici un C nu este A*
lAp *Toţi C sînt B*
tOn *Unii B nu sînt A.*

Am obţinut *contradictoria* majorei, lăsînd minora neschimbată şi convertind concluzia în *contraria* ei.

[187] Adică, tot în chip contradictoriu, după schema:

fE *Nici un C nu este A*
rI *Unii C sînt B*
sOn *Unii B nu sînt A.*

[188] Cazul *B* aparţine unor *C* şi *A* nici unui *C* a fost schematizat mai sus în modul *Ferison;* concluzia conversei e contradictoria majorei silogismului convertit. Cazul *B* aparţine unor *C,* iar *A* la toţi *B* ne dă schema:

dA *Toţi B sînt A*
rI *Unii C sînt B*
I *Unii C sînt A.*

Se verifică acum că premisa majoră se respinge prin contradictoria ei, ca şi premisa minoră.

[189] In loc ca silogismul primar să fie în *Camestres,* ca mai înainte, el este în *Cesare.* Fiind vorba de o simplă transpunere a premiselor primitive, este evident că conversiunea va da aceleaşi rezultate, cu rezerva că acolo unde am spus *minoră* trebuie să înţelegem *majoră,* şi invers.

[190] Modurile *Festino, Baroco.*

[191] Contraria unei particulare este tot o particulară.

[192] Ca şi pentru silogismul particular în figura întîi, silogismul convers obţinut aci cuprinde două premise particulare. Oricum, noua concluzie nu poate fi decît tot particulară; şi ea nu respinge vechea

https://biblioteca-digitala.ro

dar dacă concluzia este convertită în contradictoria ei, ambele premise pot fi respinse. Să zicem că *A* nu aparţine nici unui *B* şi că aparţine unor *C;* concluzia este *BC* [193]. Dacă acum se admite că *B* aparţine unor *C* şi *AB* stă în picioare, concluzia va fi că *A* nu aparţine unor *C*. Dar judecata originară n-a fost respinsă, pentru că este posibil ca *A* să aparţină unor *C* şi, de asemenea, să nu aparţină unor *C* [194]. Şi tot aşa, dacă *B* aparţine unor *C* şi *A* unor *C,* nu va fi posibil nici un silogism, pentru că nici una din premisele luate nu este universală. Prin urmare,
60 b propoziţia *AB* nu este respinsă [195]. Dar dacă concluzia este convertită în contradictoria ei, amîndouă premisele pot fi respinse. În adevăr, dacă *B* aparţine la toţi *C* şi *A* la nici un *B, A* nu va aparţine nici unui *C;* dar se admi-

---

majoră sau vechea minoră, căci nu există incompatibilitate între subcontrarii ca

Unii C sînt A

şi

Unii C nu sînt A.

De altfel, oricum nu am fi putut să obţinem, în acest caz, o concluzie

[193] Silogismul primar este

fEs *Nici un B nu este A*
tI *Unii C sînt A*
nO *Unii C nu sînt B.*

[194] În intenţia de a respinge minora, construim silogismul convers, luînd contraria concluziei:

fE *Nici un B nu este A*
rI *Unii C sînt B*
O *Unii C nu sînt A*

Dar concluzia nouă nu respinge pe

Unii C sînt A,

ambele judecăţi putînd fi adevărate.

[195] Obţinem două premise particulare:

Unii C sînt A,
Unii C sînt B

de unde imposibilitatea de a respinge vechea majoră.

https://biblioteca-digitala.ro

sese că aparţine unor *C* [196]. Apoi, dacă *B* aparţine la toţi *C* şi *A* la unii *C*, *A* va aparţine unor *B* [197]. Aceeaşi dovadă poate fi făcută dacă universala este afirmativă [198].

10

(Conversiunea silogismelor în figura a treia)

In figura a treia, cînd concluzia este convertită în contraria ei, nici una din premise nu poate fi respinsă în vreunul dintre silogisme; dar, cînd concluzia este convertită în contradictoria ei, ambele premise pot fi respinse, şi în toate modurile silogistice. Să presupunem că avem de dovedit că *A* aparţine unor *B*, *C* fiind luat ca termen mediu, iar premisele sînt universale [199]. Dacă acum se admite că *A* nu aparţine unor *B*, dar *B* aparţine la toţi *C*, nu se formează un silogism cu *A* şi *C* [200]. Şi

---

[196] Respingerea vechii minore se face prin conversiunea următoare, luîndu-se contradictoria concluziei:

cE *Nici un B nu este A*
lA *Toţi C sînt B*
rEnt *Nici un C nu este A.*

[197] De data aceasta, respingem vechea majoră, luînd iarăşi contradictoria concluziei:

dI *Unii C sînt A*
sA *Toţi C sînt B*
mIs *Unii B sînt A.*

[198] Silogismul iniţial fiind în *Baroco.*

[199] Silogismul iniţial:

dA *Toţi C sînt A*
rAp *Toţi C sînt B*
tI *Unii B sînt A.*

[200] Dacă luăm contraria concluziei, minora rămînînd neschimbată, nu obţinem un silogism şi nu putem respinge majora, căci premisele

Unii B nu sînt A
Toţi C sînt B

nu duc la nici o concluzie.

https://biblioteca-digitala.ro

nici dacă *A* nu aparţine unor *B*, dar aparţine la toţi *C*, nu va fi posibil un silogism despre *B* şi *C*. [201] O dovadă asemănătoare poate fi făcută dacă premisele nu sînt universale [202]. Căci, ori amîndouă premisele, în urma conversiunii, sînt particulare [203], ori premisa universală trebuie să fie minora. Dar noi am văzut că nici un silogism nu este posibil aşa, nici în figura primă şi nici în cea mijlocie [204]. Dar dacă concluzia este convertită în contradictoria sa, ambele premise pot fi respinse [205]. În adevăr, dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, iar *B* la toţi *C*, atunci *A* nu aparţine nici unui *C* [206]; apoi, dacă *A* nu aparţine

---

[201] Dacă luăm contraria concluziei, vechea majoră rămînînd neschimbată, nu obţinem, iarăşi, un silogism care să respingă vechea minoră; în adevăr, premisele

Unii B nu sînt A
Toţi C sînt A

nu dau nici o concluzie.

[202] Pentru modurile *Disamis* şi *Datisi*.

[203] Şi deci neconcludente. Fie silogismul iniţial

dI *Unii C sînt A*
sA *Toţi C sînt B*
mIs *Unii B sînt A*.

Luînd contraria concluziei şi lăsînd majora intactă, avem

Unii B nu sînt A
Unii C sînt A,

adică două premise particulare, care nu duc la nici o concluzie, astfel că n-am izbutit să respingem vechea minoră.

[204] Avem, luînd contraria concluziei vechi şi lăsînd vechea minoră neschimbată,

Unii B nu sînt A
Toţi C sînt B.

Premisele sînt dispuse ca în figura întîi (sub prae) şi nu comportă o concluzie. Nu putem deci respinge vechea majoră.

[205] Silogismul iniţial trebuie luat aci după schema

dA *Toţi C sînt A*
rAp *Toţi C sînt B*
tI *Unii B sînt A*.

[206] Am luat contradictoria concluziei, lăsînd minora neschimbată, şi obţinem

cE *Nici un B nu este A*
lA *Toţi C sînt B*
rEnt *Nici un C nu este A*.

Silogismul respinge vechea majoră.

https://biblioteca-digitala.ro

nici unui *B*, dar aparţine la toţi *C*, *B* nu aparţine nici unui *C* [207]. Şi la fel, dacă una din premise nu este universală [208]. Căci, dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, iar *B* aparţine unor *C*, *A* nu va aparţine unor *C* [209]; iar dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, dar aparţine la toţi *C*, *B* nu va aparţine nici unui *C* [210].

Şi tot aşa, dacă silogismul este negativ. Să zicem că s-a dovedit că *A* nu aparţine unor *B*, *BC* fiind afirmativă şi *AC* negativă [211], pentru că numai aşa, după cum am văzut [212], a putut fi format un silogism.

Dacă luăm acum contraria concluziei [213], nu va fi posibil un silogism. Căci dacă *A* aparţine unor *B* şi *B* la toţi *C*, nici un silogism nu este posibil, după cum am vă-

---

[207] Am luat contradictoria concluziei, lăsînd majora neschimbată, şi obţinem

cE *Nici un B nu este A*
sA *Toţi C sînt A*
rE *Nici un C nu este B.*

Silogismul convers respinge vechea minoră.

[208] Ca în cazul unui silogism iniţial în modul *Datisi*:

dA *Toţi C sînt A*
tI *Unii C sînt B*
sI *Unii B sînt A.*

[209] Respingem vechea majoră, luînd contradictoria vechii concluzii:

fE *Nici un B nu este A*
rI *Unii C sînt B*
O *Unii C nu sînt A*

[210] Şi respingem vechea minoră, luînd iarăşi contradictoria vechii concluzii:

cE *Nici un B nu este A*
sA *Toţi C sînt A*
rE *Nici un C nu este B.*

[211] Silogismul iniţial are deci forma

fE *Nici un C nu este A.*
lAp *Toţi C sînt B*
tOn *Unii B nu sînt A.*

[212] In I, 6, despre silogismul în figura a treia.

[213] A concluziei silogismului în *Felapton*, a cărui schemă a fost dată în nota 211.

https://biblioteca-digitala.ro

zut [214], despre *A* şi *C* [215]. Şi n-a fost posibil, cum s-a văzut, nici unul relativ la *B* şi *C*, dacă *A* aparţine unor *B*, dar nici unui *C* [216]. De aceea, premisele nu sînt respinse [217]. Dar cînd contradictoria concluziei este admisă, ele sînt respinse. In adevăr, dacă *A* aparţine la toţi *B*, iar *B* lui *C*, *A* aparţine la toţi *C* [218]; dar s-a presupus de la început că *A* nu aparţine nici unui *C*. Apoi, dacă *A* aparţine la toţi *B*, dar nici unui *C*, atunci *B* nu aparţine nici unui *C* [219]; dar s-a presupus că el aparţine la toţi *C*. O dovadă asemănătoare este posibilă, dacă premisele nu sînt universale [220]. Căci atunci *AC* devine universală şi negativă; iar cealaltă premisă, particulară şi afirmativă. Dacă deci

---

[214] In I, 4, despre silogismul în figura întîi.

[215] Premisele, luîndu-se contrara concluziei, vor fi

Unii B sînt A
Toţi C sînt B.

Nu avem concluzie, şi deci nu se poate respinge vechea majoră.

[215] Premisele sînt acum

Unii B sînt A
Nici un C nu este A.

In I, 5, Aristotel a arătat că nici aceste premise nu duc la vreo concluzie. Aşadar, nici minora silogismului iniţial nu poate fi respinsă.

[217] Adică, luîndu-se contraria concluziei silogismului iniţial negativ, nu se poate respinge nici majora, nici minora acestuia.

[218] Silogismul convers se construieşte aci, luînd contradictoria concluziei iniţiale şi păstrînd minora:

bAr *Toţi B sînt A*
bA *Toţi C sînt B*
rA *Toţi C sînt A.*

Noua concluzie respinge vechea majoră, care presupune că,

A nu aparţine nici unui C.

[219] Luăm iarăşi contradictoria concluziei iniţiale şi păstrăm majora. Obţinem silogismul convers următor:

cA *Toţi B sînt A*
mEs *Nici un C nu este A*
trEs *Nici un C nu este B.*

Noua concluzie respinge vechea minoră care presupunea că

B aparţine la toţi C.

[220] Pentru un silogism iniţial în modul *Ferison:*

fE *Nici un C nu este A*
rI *Unii C sînt B*
sOn *Unii B nu sînt A.*

https://biblioteca-digitala.ro

A aparţine la toţi *B*, iar *B* unor *C*, rezultă că *A* aparţine unor *C* [221], dar se presupusese că el nu aparţine nici unui *C*. Dacă acum *A* aparţine la toţi *B*, dar nici unui *C*, atunci *B* nu aparţine nici unui *C* [222]; dar se admisese că el aparţine unor *C*. Dacă *A* aparţine însă unor *B*, iar *B* unor *C*, nici un silogism nu rezultă [223]; şi nici dacă *A* aparţine unor *B*, dar nici unui *C* [224]. Şi aşa, premisele sînt respinse într-un fel; în celălalt fel, ele nu sînt respinse. 61 a

Din cele ce s-au spus, se vede clar cum un silogism rezultă în fiecare figură, cînd concluzia este convertită; cînd se obţine un rezultat contrar premisei şi cînd se obţine un rezultat contradictoriu premisei [225]. Este clar

---

[221] Avem, luînd contradictoria concluziei şi păstrînd minora,

dA *Toţi B sînt A*
rI *Unii C sînt B*
I *Unii C sînt A.*

Noua concluzie respinge vechea majoră, care presupunea că *A nu aparţine nici unui C.*

[222] Luînd contradictoria concluziei silogismului iniţial şi lăsîndu-i majora intactă, obţinem

cA *Toţi B sînt A*
mEs *Nici un C nu este A*
trEs *Nici un C nu este B.*

Noua concluzie respinge vechea minoră, care admitea că *B aparţine unor C.*

[223] De data aceasta, ca şi în cazul următor, se ia contraria concluziei vechi; nici un silogism nu rezultă. In adevăr, premisele fiind

Unii B sînt A
Unii C sînt B,

nu avem nici o concluzie, ceea ce înseamnă că nu putem respinge majora veche.

[224] Premisele fiind

Unii B sînt A
Nici un C nu este A,

nu ajungem la nici o concluzie, astfel că, luînd contraria vechii concluzii şi vechea majoră, nu putem respinge vechea minoră.

[225] Am văzut cum silogismul se poate converti fie prin contraria, fie prin contradictoria concluziei.

https://biblioteca-digitala.ro

că [226], în prima figură, silogismele sînt formate prin figurile mijlocie şi ultimă [227] şi că premisa minoră este totdeauna respinsă prin figura mijlocie, iar premisa majoră prin figura ultimă. În figura a doua, silogismele recurg [228] la figurile prima şi ultima, iar premisa minoră este totdeauna respinsă prin prima figură, după cum premisa majoră prin ultima. În figura a treia, respingerea se face prin figurile primă şi mijlocie; premisa majoră este totdeauna respinsă prin prima figură; premisa minoră prin figura mijlocie.

II

(*Demonstraţia apagogică sau „reducerea la imposibil" în figura întîi*)

Am explicat, astfel, ce este conversiunea, cum se efectuează ea în fiecare figură şi ce silogism rezultă. Silogismul „prin imposibil" se constituie cînd este dată contradictoria concluziei şi se adaugă cealaltă premisă [229]; el

---

[226] Tot ce urmează, pînă la sfîrşitul capitolului, este un rezumat sistematic al capitolelor 8, 9 şi 10.

[227] Frază incorectă; trebuie înţeles că silogismele derivînd prin conversiune dintr-un silogism iniţial în prima figură sînt silogisme în figurile a doua sau a treia.

[228] Iarăşi formulare prea scurtă şi neglijentă; este vorba de forma silogismelor obţinute prin convertirea unui silogism în figura a doua.

[229] Presupunem că o judecată este nesigură, că constituie o *problemă* (πρόβλημα). Luăm contradictoria acestei judecăţi ca premisă a unui silogism şi cealaltă judecată admisă ca adevărată ca a doua premisă; dacă concluzia se constată că e falsă, rezultă că contradictoria *problemei* e falsă, deci *problema* (teza) e adevărată. În adevăr, ştim că o concluzie falsă nu poate rezulta din premise adevărate; înseamnă deci că contradictoria problemei este falsă, cealaltă premisă fiind recunoscută ca adevărată. Exemplu: problema e dacă

https://biblioteca-digitala.ro

poate fi făcut în toate figurile [230]. Căci el seamănă cu conversiunea, diferind numai în aceasta: conversiunea are loc, după ce silogismul a fost format şi ne-am asigurat de ambele premise, pe cînd o reducere la imposibil are loc, nu fiindcă contradictoria s-a admis ca adevărată, ci fiindcă este prin sine clar că este adevărată. Termenii sînt asemănători în amîndouă speciile, şi premisele amîndurora sînt stabilite în acelaşi fel [231]. De exemplu [232], dacă *A* aparţine la toţi *B*, *C* fiind mediul, atunci dacă se presupune, sau că *A* nu aparţine la toţi *B*, sau că nu aparţine nici unui *B* [233], dar aparţine la toţi *C* (ceea ce s-a admis a fi adevărat), urmează că *C* sau nu aparţine la toţi *B*, sau nu aparţine nici unui *B*. Dar aceasta este imposibil; prin urmare, propoziţia este falsă; şi atunci, contradic-

---

4 este un număr cu soţ.

Să presupunem că

4 nu este număr cu soţ.

Fiind ştiut că

Nici un număr fără soţ nu este divizibil prin 2, ar rezulta că

4 nu este divizibil prin 2,

ceea ce e fals. Deci

4 este un număr cu soţ.

Aristotel s-a mai ocupat de silogismul care este o dovadă indirectă, prin reducere la imposibil sau la absurd, în opera de faţă (I, 29).

[230] Lucru ce urmează a fi dovedit.

[231] Aristotel forţează aci nota. Paralelismul dintre conversiunea silogismului şi reducerea silogismului la absurd nu este atît de strîns, încît să ne permită a afirma că reducerea la imposibil poate fi făcută în toate figurile pe temeiul că aşa se întîmplă pentru conversiune; în multe cazuri conversiunea nu este posibilă, şi vom vedea că, în aceleaşi cazuri (pentru unele particulare spre exemplu), paralelismul nu joacă în ce priveşte dovada prin absurd.

[232] Exemplul nu vine să confirme paralelismul de mai sus, ci se referă numai la reducerea la imposibil, în a cărei tratare intră acum capitolul.

[233] Aristotel, după cum se vede, ne dă aici libertatea, în ciuda celor anunţate la începutul capitolului, să luăm, fie contradictoria, fie contraria problemei. Se va vedea mai limpede că aceasta de a doua eventualitate ne oferă o probă mai şubredă.

https://biblioteca-digitala.ro

toria ei este adevărată [234]. Tot aşa, în celelalte figuri [235]; căci toate modurile care primesc conversiunea primesc de asemenea reducerea la imposibil [236].

Toate problemele pot fi dovedite prin imposibil în toate figurile, afară de universala afirmativă, care se dovedeşte în figura mijlocie şi a treia, dar nu în prima [237]. Să presupunem că *A* nu aparţine la toţi *B*, sau nu aparţine nici unui *B*, şi să luăm pe deasupra o altă premisă relativă la ambii termeni, anume că *C* aparţine la toţi *A*, sau că *B* aparţine la toţi *D*; astfel, obţinem prima figură. Dacă deci se presupune că *A* nu aparţine unor *B*, nici
61 b un silogism nu rezultă, la oricare parte s-ar raporta premisa adăugată [238]. Dar dacă se presupune că *A* nu

[234] Fie problema

Toţi B sînt A.

Ştiut fiind că

Toţi C sînt A,

luăm contradictoria problemei, adică

Unii B nu sînt A

şi formăm silogismul

bA *Toţi C sînt A*
rO *Unii B nu sînt A*
cO *Unii B nu sînt C.*

(concluzie ce se arată falsă).

[235] In ce figură a fost exemplul? Dacă am socoti după reducerile prin absurd în modurile *Baroco* şi *Camestres*, ar urma că sîntem în faţa unui caz în figura a doua. Dar lucrurile nu trebuie privite astfel. Aristotel presupune existenţa unui silogism virtual de sustentaţie, a cărui concluzie e tocmai problema, adică judecata în discuţie. Pentru cazul de faţă, acest din urmă silogism are forma

bAr *Toţi C sînt A*
bA *Toţi B sînt C*
rA *Toţi B sînt A.*

[236] Cu rezervele de la nota 231.

[237] Universala afirmativă are drept contradictorie o particulară negativă; nici un mod al figurii întîi nu are ca minoră o astfel de judecată. *A* nu aparţine la toţi (oricărui) *B* = *A* nu aparţine unor *B*.

[238] Pasajul întruneşte mai multe cazuri, avînd toate la bază problema

Toţi B sînt A

Schema este

α) *Toţi A sînt C* (admisă ca evidentă)
Unii B nu sînt A.

https://biblioteca-digitala.ro

aparţine nici unui *B*, cînd premisa *BD* este luată în ajutor, vom dovedi silogistic ce este fals, dar nu problema propusă. Căci, dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, iar *B* aparţine la toţi *D*, *A* nu aparţine nici unui *D*. Să admitem însă aceasta ca imposibil, atunci este fals că *A* nu aparţine nici unui *B*. Dar afirmativa universală nu este cu necesitate adevărată, dacă negativa universală este falsă [239]. Dar dacă premisa *CA* este luată în ajutor, nici un silogism nu rezultă [240], nici chiar dacă am presupune că *A* nu aparţine unor *B* [241]. Prin urmare, este evident că afirmativa universală nu poate fi dovedită prin imposibil, în prima figură.

Dar particulara afirmativă, ca şi universala [242] şi particulara negativă pot fi toate dovedite. Să presupunem că *A* nu aparţine nici unui *B*, dar să admitem că *B* apar-

---

Nu avem concluzie, minora fiind negativă.

β) *Toţi A sînt C*
Nici un B nu este A.

Iarăşi nu avem concluzie, pentru acelaşi motiv ca mai sus.

γ) *Unii B nu sînt A*
Toţi D sînt B (admisă ca evidentă).

Nu avem iarăşi concluzie, majora fiind particulară.

Se pot răsturna poziţiile respective ale majorei şi minorei, şi tot nu avem concluzie.

[239] Ajutîndu-ne de premisa *DB*, luăm acum ca majoră, nu contradictoria problemei

Toţi B sînt A,

ci contraria acesteia, şi avem

cE *Nici un B nu este A*
lA *Toţi D sînt B*
rEnt *Nici un D nu este A*

(concluzie ce se arată absurdă)

contraria problemei e deci falsă; dar aceasta nu dovedeşte adevărul problemei, căci două judecăţi contrarii pot fi amîndouă false.

[240] Aci se presupune că minora e contraria problemei:

Toţi A sînt C
Nici un B nu este A.

Nu obţinem nici o concluzie, minora fiind universal-negativă

[241] Dacă minora e contradictoria problemei, putem scrie

Toţi A sînt C
Unii B nu sînt A.

Minora e negativă; deci nu obţinem, iarăşi, nici o concluzie.

[242] Este vorba, evident, de universala negativă.

https://biblioteca-digitala.ro

ţine la toţi, ori la unii *C*. Atunci este necesar ca *A* să nu aparţină, sau nici unui *C*, sau unor *C*. Dar aceasta este imposibil (căci admitem că este adevărat şi evident că *A* aparţine la toţi *C*). Dacă aceasta este fals, este necesar ca *A* să aparţină unor *B* [243]. Dar dacă cealaltă premisă este raportată la *A*, nici un silogism nu va fi posibil [244]. Şi nici dacă admitem contraria concluziei, tot nu se poate trage o concluzie, de exemplu că *A* nu aparţine unor B [245]. Este clar deci că trebuie să luăm contradictoria [246].

Să presupunem apoi că *A* aparţine unor *B* şi să admitem că *C* aparţine la toţi *A*. Este necesar atunci ca *C* să aparţină unor *B*. Dar să spunem că aceasta este imposibil; urmează că presupunerea este falsă. In acest caz,

---

[243] Problema e

Unii B sînt A

şi ştim că

Toţi C sînt B.

Reducerea ne dă

cE *Nici un B nu este A*
lA *Toţi C sînt B* (adevărată cu evidenţă)
rEnt *Nici un C nu este A.* (judecată falsă)

sau

fE *Nici un B nu este A*
rI *Unii C sînt B* (evidentă *a fortiori*)
O *Unii C nu sînt A* (judecată falsă)

Rezultă, în ambele cazuri, că e adevărată

Unii B sînt A.

[244] Adică, dacă judecata evidentă este majora (dacă se referă la extremul major *A* al silogismului de sustentaţie) şi deci contradictoria problemei este minora, avem

Toţi A sînt C
Nici un B nu este A,

şi nu obţinem nici o concluzie, minora fiind negativă.

[245] De data aceasta, avem schemele

Unii B nu sînt A
Toţi C sînt B,

fără concluzie, majora fiind particular-negativă.
Sau

Toţi A sînt C
Unii B nu sînt A,

iarăşi fără concluzie, minora fiind particular-negativă.

[246] Reducţia prin absurd se face prin contradictoria problemei, şi nu prin contraria ei.

https://biblioteca-digitala.ro

este adevărat că *A* nu aparţine nici unui *B* [247]. Şi tot aşa, dacă propoziţia *CA* a fost luată ca negativă [248]. Dar dacă premisa admisă priveşte pe *B*, nici un silogism nu este posibil [249]. Dacă se presupune contraria, vom avea un silogism, şi obţinem o concluzie imposibilă, dar problema dată nu este dovedită. Să presupunem că *A* aparţine la toţi *B* şi să admitem că *C* aparţine la toţi *A*. Este necesar atunci ca *C* să aparţină la toţi *B*. Dar aceasta este imposibil, aşa încît este fals că *A* aparţine la toţi *B*. Dar n-am arătat necesitatea că *A* să nu aparţină nici unui *B*, dacă nu aparţine la toţi B [250]. Şi la fel, dacă cealaltă

[247] Problema este judecata universal-negativă
Nici un B nu este A.
Silogismul de reducţie e următorul:
dA *Toţi A sînt C*
rI *Unii B sînt A*
I *Unii B sînt C* (concluzie absurdă)
deci e adevărată contradictoria minorei:
Nici un B nu este A

[248] Avem acum
fE *Nici un A nu este C*
rI *Unii B sînt A*
O *Unii B nu sînt C* (absurd)
Iarăşi, e adevărată, contradictoria minorei:
Nici un B nu este A

[249] Premisele
Unii B sînt A (contradictoria problemei)
Toţi C sînt B (admisă ca evidentă)
nu duc la nici o concluzie.

[250] Schema este
bAr *Toţi A sînt C* (socotită evidentă)
bA *Toţi B sînt A* (contraria problemei)
rA *Toţi B sînt C* (recunoscută absurdă).
Deci judecata
Toţi B sînt A
este falsă în mod necesar; ceea ce nu implică de loc că problema
Nici un B nu este A
ar fi adevărată, două judecăţi contrarii putînd fi false deopotrivă („Toţi cîinii muşcă" e o judecată falsă, totodată cu judecata contrarie „Nici un cîine nu muşcă"). Problema n-a fost deci demonstrată prin absurd. De remarcat că aci Aristotel consideră în mod eronat că *Nu toţi B sînt A* („Nu toţi cîinii muşcă") este contraria

https://biblioteca-digitala.ro

premisă adăugată privește pe *B*; vom avea un silogism și o concluzie imposibilă, dar ipoteza nu este respinsă [251]. De aceea trebuie să presupunem contradictoria [252].

Dovada că *A* nu aparține unor *B* [253] cere însă presupunerea că aparține la toți *B*. Căci dacă *A* aparține la toți *B*, și *C* la toți *A*, atunci *C* aparține la toți *B*, așa încît, dacă aceasta este imposibil, ipoteza este falsă [254]. Tot așa, dacă cealaltă premisă adăugată privește pe *B* [255]. Și același lucru rezultă dacă propoziția *CA* este negativă [256], pentru că, și așa, încă obținem un silogism [257]. Dar, dacă

---

judecății *Nici un B nu este A* („Nici un cîine nu mușcă"). În realitate, *Nu toți B sînt A* e contradictorie cu *Toți B sînt A*, iar *Nici un B nu este A* e contraria aceleiași judecăți, *Toți B sînt A*; „Toți cîinii mușcă" și „Nu toți cîinii mușcă" nu pot fi adevărate sau false deopotrivă (caracteristica contradicției).

Nu toți B sînt A

față de

Nici un B nu este A

este echipolentă cu subalterna acesteia

Unii B nu sînt A.

[251] Avem

bAr	*Toți B sînt A*	(contraria problemei)
bA	*Toți C sînt B*	(admisă ca evidentă)
rA	*Toți C sînt A*	(recunoscută falsă).

Concluzia este falsă, dar problema nu e demonstrată căci, dacă *Toți B sînt A* e falsă, contraria ei poate fi adevărată sau falsă. În argumentarea sa, Aristotel comite aceeași eroare ca mai sus.

[252] Și nu contraria.

[253] Particulara negativă.

[254] Iată schema:

bAr	*Toți A sînt C*	(admisă ca evidentă)
bA	*Toți B sînt A*	(contradictoria problemei)
rA	*Toți B sînt C*	(concluzie ce se arată falsă).

De unde rezultă că e adevărată

Unii B nu sînt A.

[255] Judecata admisă ca evidentă este minora. Avem

bAr	*Toți B sînt A*	(contradictoria problemei)
bA	*Toți C sînt B*	(admisă ca evidentă)
rA	*Toți C sînt A*	(judecată ce se arată falsă).

[256] Judecata admisă ca evidentă e majora negativă

Nici un A nu este C.

[257] Avem

cE	*Nici un A nu este C*	(admisă ca evidentă)
lA	*Toți B sînt A*	(contradictoria problemei)
rEnt	*Nici un B nu este C.*	(judecată ce apare falsă).

https://biblioteca-digitala.ro

propoziția negativă privește pe *B*, nimic nu este demonstrat [258]. Dacă presupunerea este că *A* aparține nu la toți, ci la unii *B*, nu este dovedit că *A* nu aparține unor *B*, ci numai că *A* nu aparține nici unui *B*. Căci dacă *A* aparține 62 a
unor *B*, iar *C* la toți *A*, atunci *C* va aparține unor *B*. Dacă acum aceasta este imposibil, este fals că *A* aparține unor *B*; prin urmare, este adevărat că *A* nu aparține nici unui *B*. Dar dacă s-a dovedit aceasta, s-a respins tot așa de bine și adevărul, pentru că era de demonstrat că *A* aparține unor *B* și că nu aparține unor *B* [259]. Imposibilul,

---

[258] Judecată admisă ca evidentă e minora și este negativă. Avem

Toți B sînt A (contradictoria problemei)
Nici un C nu este B (admisă ca evidentă).

Combinația de premise *A—E* nu dă nici o concluzie în figura întîi.

[259] Problema fiind dacă e adevărat că

Unii B nu sînt A,

Aristotel presupune că se ia acum, nu contradictoria

Toți B sînt A,

ci (subcontraria)

Unii B sînt A.

Judecata

Toți A sînt C

fiind, pe de altă parte, admisă ca adevărată, formăm silogismul

dA *Toți A sînt C*
rI *Unii B sînt A*
I *Unii B sînt C.*

Concluzia silogismului apărîndu-ne absurdă, rezultă că

Unii B sînt A

e falsă, și, ca atare, că e adevărată contradictoria

Nici un B nu este A,

iar nicidecum că este adevărată

Unii B nu sînt A,

adică tocmai problema în discuție, care poate să coexiste cu

Unii B sînt A,

(„Unii oameni nu sînt știutori de carte" nu răstoarnă „Unii oameni sînt știutori de carte"; dacă judecata „Unii oameni sînt știutori de carte" se dovedește falsă, înseamnă că „Nici un om nu este știutor de carte"). Aristotel adaugă că infirmarea judecății

Unii B sînt A

nu numai că nu duce la demonstrarea problemei

Unii B nu sînt A,

ci la contestarea ei, căci

https://biblioteca-digitala.ro

mai departe[260], nu rezultă din ipoteză, căci atunci aceasta ar fi falsă, întrucît este imposibil de tras o concluzie falsă din premise adevărate. Dar, de fapt, ea este adevărată, deoarece *A* aparţine unor *B*. Prin urmare, nu trebuie să presupunem că *A* aparţine unor *B*, ci că aparţine la toţi *B*[261]. Tot aşa procedăm dacă avem de dovedit că *A* nu aparţine unor *B*; în adevăr dacă „*A* nu aparţine la unii" şi „*A* nu aparţine la toţi"[262] reprezintă acelaşi înţeles, demonstraţia amîndurora va fi identică.

Este evident atunci că nu contraria, ci contradictoria trebuie să fie presupusă în toate silogismele[263]. Căci aşa

---

Nici un B nu este A

nu tolerează mai mult pe

Unii B nu sînt A

decît pe

Unii B sînt A.

[260] Alt argument cu privire la natura acestei formaţii de mai sus.

[261] Iată cum se mai poate prezenta argumentul: concluzia falsă

Unii B sînt C

nu poate rezulta din ipoteza

Unii B sînt A,

considerată falsă şi opusă problemei ca contrarie; căci această ipoteză e tot atît de adevărată sau de falsă ca şi contraria ei,

Unii B nu sînt A.

Premisa

Toţi A sînt C,

fiind evident adevărată, iar premisa

Unii B sînt A

neputînd fi considerată falsă în mod temeinic, reiese că concluzia silogismului ar fi falsă fără ca una din premise să fie cu certitudine neadevărată, ceea ce socotim că nu este admisibil (ştim că o concluzie falsă nu poate rezulta decît dacă cel puţin o premisă e falsă). Deci, luînd contraria (mai exact, subcontraria) particularei negative, nu putem dovedi problema prin absurd; trebuie să luăm contradictoria.

[262] Adică

Unii A nu sînt B

e tot una cu

Nu toţi A sînt B,

sau

unii nu = nu toţi.

[263] Subînţeles: în figura întîi (singura examinată pînă acum).

https://biblioteca-digitala.ro

vom obține o concluzie necesară, și propoziția formulată va fi în general acceptată. În adevăr, dacă orice este sau afirmație sau negație, atunci, dacă se dovedește că negația este falsă, trebuie să fie adevărată afirmația. Și tot așa, dacă nu se admite că afirmația este adevărată, enunțul că negația este adevărată va fi în general acceptat [264]. Dar la nici unul dintre cele două feluri nu se potrivește contraria; deoarece, dacă negația universală este falsă, nu este necesar ca universal-afirmativa să fie adevărată și nici nu este în general de admis că, dacă una este falsă, cealaltă este adevărată [265].

12

⟨*Demonstrația apagogică sau „reducerea la imposibil" în figura a doua*⟩

Este evident deci că, în prima figură, toate problemele, afară de afirmativa universală, se dovedesc prin reducere la imposibil. Dar, în figurile mijlocie și ultimă, și aceasta se dovedește [266]. Să presupunem că *A* nu aparține la toți *B*, dar să admitem că *A* aparține la toți *C*. Dacă acum *A* nu aparține unor *B*, ci aparține la toți *C*, *C* nu va aparține la toți *B*. Dar aceasta este imposibil (presupunînd că este evident că *C* aparține la toți *B*). Astfel, presupunerea este falsă și, prin urmare, este adevărat că

---

[264] Acestea sînt proprietățile contradictoriilor; dacă o judecată *X* e adevărată, contradictoria $\overline{X}$ e falsă. Dacă *X* e falsă, contradictoria e adevărată.

[265] Legile propozițiilor contrarii sînt următoarele:

— Dacă o universală (afirmativă sau negativă), e falsă, contraria poate fi adevărată sau falsă; dacă o particulară (afirmativă sau negativă) e adevărată, contraria este, de asemenea, adevărată (dacă *unii* = *numai unii*).

[266] Trebuie să înțelegem că, în prima figură, universala afirmativă nu poate fi dovedită prin absurd, spre deosebire de celelalte figuri, unde această dovadă se poate face.

https://biblioteca-digitala.ro

A aparţine la toţi *B* [267]. Dar dacă se presupune contraria, vom avea, ce-i drept, un silogism şi o reducere la imposibil, dar problema dată nu este demonstrată. În adevăr, dacă *A* nu aparţine nici unui *B*, şi aparţine la toţi *C*, atunci *C* nu va aparţine nici unui *B*. Dar aceasta este imposibil; este dar fals că *A* nu aparţine nici unui *B*. Dar deşi aceasta este fals, nu urmează totuşi că este adevărat că *A* aparţine la toţi *B* [268].

Cînd *A* aparţine unor *B*, să presupunem că *A* nu aparţine nici unui *B*, dar că aparţine la toţi *C*. Este necesar atunci ca *C* să nu aparţină nici unui *B*. Prin urmare, dacă aceasta este imposibil, *A* trebuie să aparţină unor *B* [269].

---

[267] Construim schema acestui raţionament:

bA *Toţi C sînt A* (propoziţie adevărată)
rO *Unii B nu sînt A* (contradictoria problemei)
cO *Unii B nu sînt C.*

Falsitatea concluziei o atrage pe aceea a minorei; de unde rezultă că este adevărată contradictoria minorei, anume

Toţi B sînt A.

[268] Construcţia este următoarea:

cA *Toţi C sînt A* (judecată adevărată)
mEs *Nici un B nu este A* (contraria problemei)
trEs *Nici un B nu este C.*

Falsitatea concluziei o atrage iarăşi pe cea a minorei, dar, cum am văzut, două contrarii pot fi false în acelaşi timp, aşa că nu rezultă din falsitatea contrariei că problema e adevărată. Dovada nu se poate deci face luîndu-se contraria problemei, ci numai contradictoria.

[269] Considerăm, de astă dată, că problema este particulara afirmativă. Silogismul va avea forma următoare:

cA *Toţi C sînt A*
mEs *Nici un B nu este A*
trEs *Nici un B nu este C.*

Ca mai sus, falsitatea concluziei atrage falsitatea minorei (majora fiind presupusă un adevăr stabilit); de unde rezultă că este adevărată contradictoria minorei, anume

Unii B sînt A.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar dacă se presupune că *A* nu aparţine unor B, vom avea aceleaşi rezultate ca şi în prima figură [270].

Tot aşa, să presupunem că *A* aparţine unor *B* şi, dimpotrivă, că *A* nu aparţine nici unui *C* [271]. Este necesar atunci ca *C* să nu aparţină unor *B*. Dar la început, el aparţine la toţi *B*; prin urmare, presupunerea este falsă; şi atunci *A* nu aparţine nici unui *B* [272].

Cînd *A* nu aparţine la toţi *B* [273], să presupunem că *A* aparţine la toţi *B* şi nici unui *C*. Este necesar atunci ca *C* să nu aparţină nici unui *B*. Dar aceasta este imposibil; 62 b
aşa că rămîne adevărat că *A* nu aparţine la toţi *B* [274]. Este clar atunci că toate silogismele pot fi formate în figura mijlocie [275].

---

[270] Pentru motivele arătate mai sus, falsitatea contrariei problemei nu implică adevărul problemei. Silogismul corespunzător, în *Baroco*, nu-l mai construim pentru a nu lungi prea mult şi inutil comentariul, explicaţiile corespunzînd cu cele referitoare la cazul similar în prima figură.

[271] Judecata în discuţie este universal-negativă.

[272] Fie de demonstrat că

Nici un B nu este A.

Construim:

fEs	*Nici un C nu este A*	(adevăr evident)
tI	*Unii B sînt A*	(contradictoria problemei)
nO	*Unii B nu sînt C.*	

Falsitatea concluziei atrage falsitatea minorei, deci adevărul contradictoriei acesteia. Deci judecata

Nici un B nu este A

e adevărată; ceea ce era de demonstrat.

[273] Judecata în discuţie este particular-negativă.

[274] Construim schema:

cE	*Nici un C nu este A*	(admisă ca evidentă)
sA	*Toţi B sînt A*	(contradictoria problemei)
rE	*Nici un B nu este C*	

Ca şi în cazurile precedente, falsitatea concluziei atrage falsitatea minorei şi adevărul contradictoriei acesteia. Aşa că

Unii B nu sînt A

este adevărată; ceea ce era de demonstrat.

[275] In rezumat, toate problemele, adică şi universalele afirmative, pot fi demonstrate în figura a doua, aşa cum s-a anunţat la începutul capitolului.

https://biblioteca-digitala.ro

13

(*Demonstrația apagogică sau „reducerea la imposibil" în figura a treia*)

Tot așa, ele pot fi reduse toate prin ultima figură. Să presupunem că *A* nu aparține unor*B* [276], dar *C* aparține la toți *B*; atunci *A* nu aparține unor *C*. Dar dacă aceasta este imposibil, atunci este fals că *A* nu aparține unor*B*, așa încît este adevărat că *A* aparține la toți *B* [277]. Dar dacă se presupune că *A* nu aparține nici unui *B*, vom avea un silogism și o concluzie imposibilă; dar problema dată nu este dovedită, deoarece dacă se presupune contraria, vom avea același rezultat ca și mai înainte [278].

Dar pentru a dovedi că *A* aparține unor *B* [279], această presupunere trebuie să fie făcută. Căci dacă *A* nu apar-

---

[276] Luăm contradictoria problemei, care este universal-afirmativă:

Toți B sînt A.

[277] Construim schema:

bO	*Unii B nu sînt A*	(contradictoria problemei)
cAr	*Toți B sînt C*	(socotită evidentă)
dO	*Unii C nu sînt A.*	

Falsitatea concluziei implică falsitatea majorei (minora fiind un adevăr evident); de unde rezultă că contradictoria majorei, adică

Toți B sînt A

este adevărată; ceea ce era de demonstrat.

[278] Dar dacă luăm contraria, și nu contradictoria problemei, avem

fE	*Nici un B nu este A*
lAp	*Toți B sînt C*
tOn	*Unii C nu sînt A.*

Ca și în cazurile examinate în capitolele anterioare, dacă falsitatea concluziei atrage falsitatea premisei neevidente (aci majora), ea nu atrage adevărul judecății contrarii aceleia din premisa falsă, adică nu implică adevărul problemei; aceasta nu e demonstrată.

[279] Problema este acum o particulară afirmativă; în ce privește acest caz, dovada, spre deosebire de cazul precedent al universalei afirmative, se face — zice textul — luîndu-se contraria, nu contradictoria problemei. Recomandarea lui Aristotel este cu totul eronată; el va rectifica, de altfel, eroarea în cele ce urmează, luînd contradictoria.

https://biblioteca-digitala.ro

ţine nici unui *B*, iar *C* aparţine unor *B*, *A* nu va aparţine la toţi *C*. Dacă însă aceasta este fals, rămîne adevărat că *A* aparţine unor *B* [280].

Cînd *A* nu aparţine nici unui *B* [281], să presupunem că *A* aparţine unor *B* şi să mai fie admis că *C* aparţine la toţi *B*. Atunci este necesar ca *A* să aparţină unor *C* [282]. Dar am presupus că nu aparţine nici unui *C*, aşa încît este fals că *A* aparţine unor *B* [283]. Dacă însă se presupune că *A* aparţine la toţi *B*, problema nu este demonstrată [284].

Dar această presupunere trebuie să fie făcută, dacă avem de dovedit că *A* nu aparţine la toţi *B* [285]. Căci, dacă

---

[280] Problema fiind

Unii C nu sînt A

formăm silogismul

fE *Nici un B nu este A* (contradictoria problemei)
rI *Unii B sînt C* (adevăr ca evident)

sON *Unii C nu sînt A.*

Falsitatea concluziei atrage falsitatea majorei şi adevărul contradictoriei acesteia.

[281] Problema este o universal-negativă: *Nici un B nu este A.*

[282] Construim silogismul cu contradictoria problemei:

dI *Unii B sînt A* (contradictoria problemei)
sA *Toţi B sînt C* (judecată adevărată)

mIs *Unii C sînt A.*

[283] „Dar am presupus..." Această presupunere faptică se referă la capitolul 12, penultimul alineat. Presupunerea că

Nici un C nu este A

infirmă concluzia silogismului precedent în *Disamis* şi deci majora acestuia; majora fiind o judecată falsă, contradictoria ei,

Nici un B nu este A,

e adevărată; ceea ce era de demonstrat.

[284] Ca şi în cazurile de mai sus, dovada prin reducerea la absurd nu se poate face luîndu-se contraria problemei

dA *Toţi B sînt A* (contraria problemei)
rAp *Toţi B sînt C* (judecata adevărată)

tI *Unii C sînt A.*

Falsitatea concluziei atrage falsitatea majorei, dar nu şi adevărul contrariei acesteia, contrariile putînd fi ambele false.

[285] Aceeaşi observaţie ca în nota 279; în adevăr,

A nu aparţine la toţi B

e echipolentă cu particulara negativă

Unii B nu sînt A.

In schema care urmează, Aristotel va lua

https://biblioteca-digitala.ro

A aparţine la toţi *B*, iar *C* unor *B*, atunci *A* aparţine unor *C*. Dar am admis că aceasta nu este aşa, şi, de aceea, este fals că *A* aparţine la toţi *B*. Dar atunci este adevărat că *A* nu aparţine unor *B* [286]. Dacă totuşi se admite că *A* aparţine unor *B*, vom avea acelaşi rezultat ca şi mai înainte [287].

Este limpede atunci că, în toate silogismele prin imposibil, trebuie să admitem contradictoria a ceea ce este de dovedit. Şi este evident de asemenea că, în figura mijlocie, concluzia afirmativă şi, în figura ultimă, concluzia universală se dovedesc într-un anumit fel [288].

14

(*Comparaţie între demonstraţia prin „reducere la imposibil" şi demonstraţia directă*)

Demonstraţia prin imposibil se deosebeşte de dovada directă prin aceea că ea presupune ceea ce doreşte să respingă [289], prin reducerea presupunerii la o judecată admisă ca falsă, pe cînd dovada directă porneşte de la propoziţii admise ca adevărate [290]. În adevăr, amîndouă iau două premise care sînt admise ca adevărate, dar cea de a doua ia premisele din care derivă silogismul, pe cînd

---

A aparţine la toţi B,

echipolentă cu

Toţi B sînt A,

care, la rîndul ei, este contradictoria (şi nu contraria) problemei.

[286] Avem deci

dA	*Toţi B sînt A*	(contradictoria problemei)
tI	*Unii B sînt C*	(judecată adevărată)
sI	*Unii C sînt A*	

Falsitatea concluziei atrage falsitatea majorei şi adevărul contradictoriei acesteia.

[287] Aristotel recunoaşte deci că dovada prin reducere la absurd nu este posibilă cînd luăm contraria problemei ca majoră.

[288] Adică nu se dovedesc direct, ci numai prin reducerea la absurd.

[289] Adică contradictoria concluziei de dovedit.

[290] Adică de la două premise, despre care va fi vorba mai jos.

https://biblioteca-digitala.ro

cea dintîi ia una din premise împreună cu contradictoria concluziei. De asemenea, în dovada directă, nu este necesar ca concluzia să fie cunoscută, nici ca să fie presupusă dinainte ca adevărată sau neadevărată ; în cealaltă, este necesar să presupunem de mai înainte că ea nu este adevărată. Este indiferent dacă concluzia este afirmativă ori negativă ; metoda este aceeaşi în ambele cazuri.

Tot ce se conchide direct poate fi dovedit prin imposibil, şi tot ce este dovedit prin imposibil poate fi demonstrat direct, prin aceiaşi termeni, dar nu în aceleaşi figuri [291]. Ori de cîte ori silogismul [292] este format în prima figură, adevărul va fi aflat în figura mijlocie sau în ul- 63 a
tima ; dacă este negativ, în cea mijlocie, dacă este afirmativ, în ultima. Ori de cîte ori silogismul [293] este format în figura mijlocie, adevărul va fi găsit în prima, oricare ar fi problema [294]. Ori de cîte ori silogismul este format în ultima figură, adevărul se va afla în figurile primă şi mijlocie. Dacă e afirmativ, în prima, dacă e negativ, în cea mijlocie. Să presupunem [295] că s-a demonstrat în prima figură că *A* nu aparţine nici unui *B*, sau că nu aparţine unor *B*. Atunci ipoteza a fost că *A* aparţine unor *B* şi premisele că *C* aparţine la toţi *A* şi nici unui *B*. Astfel a rezultat silogismul şi s-a ajuns la concluzia im-

---

[291] Ultima frază anunţă numai ceea ce va fi demonstrat în cursul capitolului, anume că orice dovadă indirectă se poate transforma într-una directă. În texte se elimină „dar nu în aceleaşi figuri", însă întregirea este justificată.

[292] De aci încolo, Aristotel va întrebuinţa termenul silogism (συλλογισμός) pentru raţionamentul prin imposibil, raţionamentul direct denumindu-l ἀληθές. Pasajul are deci sensul următor : ori de cîte ori reducerea la imposibil afectează un raţionament în figura întîi, dovada indirectă se va face printr-un mod al figurii a doua sau a treia.

[293] Asupra cuvîntului *silogism*, aci şi în cele ce urmează, aceeaşi observaţie ca în nota precedentă.

[294] Problema poate fi afirmativă sau negativă.

[295] Aristotel va studia acum un caz.

https://biblioteca-digitala.ro

posibilă [296]. Dar este figura mijlocie, dacă *C* aparţine la toţi *A* şi nici unui *B*. Şi reiese clar din aceste premise că *A* nu aparţine nici unui *B* [297]. Tot aşa, dacă s-a dovedit că *A* nu aparţine la toţi *B*. Pentru că ipoteza este că *A* aparţine la toţi *B*; şi premisele sînt că *C* aparţine la toţi *A*, dar nu unor *B* [298]. La fel, dacă premisa *CA* ar fi negativă; căci şi aşa obţinem figura mijlocie [299]. Tot aşa,

[296] Universala negativă

Nici un B nu este A

s-a demonstrat prin absurd în modul *Darii*, în prima figură:

Toţi A sînt C (adevăr presupus admis)
Unii B sînt A
Unii B sînt C.

Falsitatea concluziei implică, conform mecanismului studiat în capitolele anterioare, adevărul problemei

Nici un B nu este A.

In pasajul de faţă, Aristotel numeşte *ipoteză* (ὑπόθεσις), în chip evident, contradictoria problemei.

[297] Pentru a demonstra direct universala negativă

Nici un B nu este A,

ar fi trebuit să folosim un silogism în figura mijlocie

cA *Toţi A sînt C*
mEs *Nici un B nu este C*
trEs *Nici un B nu este A.*

Observăm că, în ambele raţionamente, adevărul presupus admis este comun

Toţi A sînt C

şi formează una din premise; cealaltă premisă a raţionamentului direct este contradictoria concluziei raţionamentului prin absurd; iar premisa a doua a raţionamentului prin absurd este contradictoria concluziei raţionamentului direct.

[298] Particulara negativă *Unii B nu sînt A* se poate demonstra prin reducerea la imposibil într-un silogism de figura întîi:

bAr *Toţi A sînt C*
bA *Toţi B sînt A* (contradictoria problemei)
rA *Toţi B sînt C.*

Demonstraţia directă are loc după figura a doua:

bA *Toţi A sînt C*
rO *Unii B nu sînt C*
cO *Unii B nu sînt A.*

[299] Pentru universala negativă, s-ar putea arăta, construind scheme analoge cu cele de mai sus, că demonstraţia prin imposibil este în modul *Ferio*, figura întîi, iar demonstraţia directă, în modul *Cesare*, figura a doua. Pentru particulara negativă, s-ar putea

https://biblioteca-digitala.ro

să presupunem că s-a dovedit că *A* aparţine unor *B*. Ipoteza [300] este aci că *A* nu aparţine nici unui *B* şi premisele erau că *B* aparţine la toţi *C*, iar *A* ori la toţi, ori la unii *C*. Căci, pe această cale, vom ajunge la imposibil. Dar dacă *A* şi *B* aparţin la toţi *C*, avem ultima figură. Şi reiese clar, din aceste premise, că *A* trebuie să aparţină unor *B* [301]. Tot aşa, dacă *B* ori *A* ar fi luaţi ca aparţinînd unor *C* [302].

Să presupunem acum că s-a dovedit, în figura mijlocie, că *A* aparţine la toţi *B* [303]. Atunci ipoteza era că *A* nu aparţine la unii *B*, iar premisele că *A* aparţine la toţi *C* şi *C* la toţi *B*, căci aşa obţinem o concluzie imposibilă. Dar dacă *A* aparţine la toţi *C* şi *C* la toţi *B*, avem prima

---

arăta, tot aşa, că demonstraţia prin imposibil se face în modul *Celarent*, figura întîi, iar demonstraţia directă în modul *Festino*, figura a doua.

[300] Pentru cuvîntul *ipoteză*, cf. nota 296. Aristotel tratează, în cazul de faţă, despre particulara afirmativă

Unii B sînt A,

privită ca problemă, contradictoria ei, adică ipoteza pusă prin absurd fiind universala negativă

Nici un B nu este A.

[301] Dovedirea prin absurd se face în figura întîi:

cE *Nici un B nu este A* (ipoteza)
lA *Toţi C sînt B* (adevăr admis)
rEnt *Nici un C nu este A*.

Falsitatea concluziei atrage falsitatea ipotezei şi adevărul problemei. Dovada directă se face în figura a treia:

dA *Toţi C sînt A*
rAp *Toţi C sînt B*
tI *Unii B sînt A*

[302] Dovada directă se poate face şi în figura a treia:

dI *Unii C sînt A*
sA *Toţi C sînt B*
mIs *Unii B sînt A*.

[303] Dovada prin reducerea la absurd s-a făcut, pînă acum, în prima figură; şi s-a arătat că dovada directă, în acest caz, se face sau în figura mijlocie, sau în figura a treia. Acum reducerea se va face în figura mijlocie.

https://biblioteca-digitala.ro

figură [304]. Tot aşa, dacă s-a dovedit că *A* aparţine unor *B* [305]; pentru că atunci ipoteza trebuie să fie că *A* nu aparţine nici unui *B* şi premisele că *A* aparţine la toţi *C* şi *C* la unii *B* [306]. Dacă silogismul este negativ, ipoteza trebuie să fie că *A* aparţine unor *B* şi premisele că *A* nu aparţine nici unui *C* şi *C* la toţi *B*, aşa încît rezultă prima figură [307]. Dar dacă silogismul nu este universal, ci s-a dovedit că *A* nu aparţine unor *B* [308], procedeul este acelaşi. Căci ipoteza este atunci că *A* aparţine la toţi *B*, iar

---

[304] Demonstraţia prin reducerea la absurd a universalei afirmative

Toţi B sînt A

se face în figura a doua, după cum urmează:

bA *Toţi C sînt A*
rO *Unii B nu sînt A* (ipoteza)
cO *Unii B nu sînt C.*

Demonstraţia directă intervine în figura întîi:

bAr *Toţi C sînt A*
bA *Toţi B sînt C*
rA *Toţi B sînt A.*

[305] Particulara afirmativă.

[306] Demonstraţia prin absurd se face în figura a doua:

cA *Toţi C sînt A*
mEs *Nici un B nu este A* (ipoteza)
trEs *Nici un B nu este C.*

Demonstraţia directă are loc în figura întîi:

dA *Toţi C sînt A*
rI *Unii B sînt C*
I *Unii B sînt A.*

[307] Pentru universala negativă, demonstraţia prin reducerea la imposibil se face în figura a doua:

fEs *Nici un C nu este A*
tI *Unii B sînt A* (ipoteza)
nO *Unii B nu sînt C.*

Demonstraţia directă se face în figura întîi:

cE *Nici un C nu este A*
lA *Toţi B sînt C*
rEnt *Nici un B nu este A.*

[308] Particulara negativă.

https://biblioteca-digitala.ro

premisele că *A* nu aparţine nici unui *C* şi *C* aparţine unor *B*. Aşa ajungem la prima figură [309].

Mai departe, să presupunem că s-a dovedit, în figura a treia [310], că *A* aparţine la toţi *B*. Atunci ipoteza era că 63 b
A nu aparţine la unii *B*, iar premisele că *C* aparţine la toţi *B* şi *A* aparţine la toţi *C*; căci aşa ajungem la imposibil. Aceste premise dau prima figură [311]. Tot aşa, dacă din demonstraţie rezultă o propoziţie particular-afirmativă [312]; atunci ipoteza este că *A* nu aparţine nici unui *B* şi premisele erau că *C* aparţine unor *B* şi *A* la toţi *C* [313]. Dar dacă silogismul este negativ [314], ipoteza este că *A* aparţine unor *B*, şi premisele că *C* nu aparţine nici unui *A*, dar aparţine la toţi *B*, ceea ce dă figura mijlocie [315]. Tot

---

[309] Demonstraţia prin reducerea la absurd a particularei negative

Unii B nu sînt A

foloseşte figura a doua:

cE *Nici un C nu este A*
sA *Toţi B sînt A* (ipoteza)
rE *Nici un B nu este C.*

Demonstraţia directă se face în figura întîi:

fE *Nici un C nu este A*
rI *Unii B sînt C*
O *Unii B nu sînt A.*

[310] Trecerea la figura a treia pentru reducerea la absurd. Primul caz: universal-afirmativa *Toţi B sînt A.*

[311] Credem că cititorul poate acum să construiască singur schemele respective. Precizăm numai că raţionamentul prin reducerea la imposibil se face în modul *Bocardo*, figura a treia, iar dovada directă în modul *Barbara*, figura întîi.

[312] Particulara afirmativă *Unii B sînt A.*

[313] Raţionamentul prin reducerea la absurd, în modul *Ferison*, figura a treia, raţionamentul direct, în *Darii*, figura întîi.

[314] Judecata universal-negativă: *Nici un B nu este A.*

[315] Demonstraţia prin absurd în figura a treia:

dI *Unii B sînt A* (ipoteza)
sA *Toţi B sînt C*
mIs *Unii C sînt A.*

Demonstraţia directă în figura a doua:

cE *Nici un A nu este C*
sA *Toţi B sînt C*
rE *Nici un B nu este A.*

https://biblioteca-digitala.ro

așa dacă demonstrația nu este universală [316]. Ipoteza va fi atunci că *A* aparține la toți *B*, iar premisele că *C* nu aparține nici unui *A* și aparține unor *B*; ceea ce dă figura mijlocie [317].

Vedem deci că este posibil ca, prin aceiași termeni, să se demonstreze direct fiecare dintre probleme, tot așa de bine ca și prin imposibil. Tot așa, invers, va fi posibil, dacă silogismele sînt dovedite direct, să le reducem la imposibil, în termenii admiși, ori de cîte ori contradictoria concluziei silogismului direct este luată ca premisă. Căci obținem silogisme identice cu acelea care se capătă cu ajutorul conversiunii [318], așa încît ajungem îndată la figurile prin care orice problemă va fi rezolvată. Este evident atunci că fiecare propoziție poate fi dovedită în amîndouă felurile, adică și prin imposibil și direct, și nu există nici o deosebire între cele două metode.

15

(*Silogisme din premise opuse* [319])

In care figură este posibil a trage o concluzie din premise opuse și în care figură aceasta nu este posibil, se va arăta în cele ce urmează. Verbal, sînt posibile patru feluri de opoziții, adică universal-afirmativa față de universal-negativă; universal-afirmativa față de particular-negativă; particular-afirmativa față de universal-negativă; și particular-afirmativa față de particular-negativă; dar, în

[316] Judecata particular-negativă *Unii B nu sînt A*.

[317] Demonstrația prin absurd în *Datisi*, figura a treia (contradictoria problemei, adică ipoteza, formînd majora), demonstrația directă în *Festino*, figura a doua.

[318] Pentru a înțelege acest pasaj, ne reîntoarcem la începutul capitolului 8 al acestei cărți, unde se definește conversiunea silogismelor. Aceasta presupune, și ea, după cum s-a văzut, trecerea de la o figură la alta. Spre exemplu, silogismul în *Barbara* se poate converti într-un silogism în *Camestres* sau în *Felapton*.

[319] Premisele opuse pot fi sau contradictorii între ele, sau contrarii.

https://biblioteca-digitala.ro

realitate, nu sînt decît trei, pentru că particulara afirmativă este numai verbal opusă particularei negative [320]. Dintre opozițiile adevărate, eu numesc contrarii pe acelea care sînt universale, universal-afirmativa și universal-negativa, de exemplu „Orice știință este bună", „Nici o știință nu este bună"; pe celelalte le numesc contradictorii.

In prima figură, nici un silogism, fie afirmativ, fie negativ nu se poate face din premise opuse; nici un silogism afirmativ nu este posibil, pentru că amîndouă premisele trebuie să fie afirmative [321], pe cînd opusele sînt, una afirmativă și cealaltă, negativă; și nici un silogism negativ nu este posibil, pentru că opusele afirmă și neagă același predicat despre același subiect, iar termenul mediu, în prima figură, nu este predicat al ambelor extreme, ci ceva este negat despre el și el însuși este afirmat despre altceva; dar astfel de premise nu sînt opuse [322].

In figura mijlocie, dimpotrivă, un silogism se poate face atît din contradictorii cît și din contrarii. Să însemnăm cu *A binele,* iar cu *B* și *C știința.* Dacă acum 64 a
admitem că fiecare știință este bună și nici o știință nu este bună, *A* aparține la toți *B* și nici unui *C,* așa încît *B* nu aparține nici unui *C;* nici o știință nu este atunci

[320] Opoziția de subcontrarietate nu are decît o valoare pur verbală: „Unii oameni sînt știutori de carte", nu intră în opoziție adevărată cu „Unii oameni nu sînt știutori de carte"; nu este nici un proces de excluziune de nici un fel și de nici un grad între ele.

[321] Această exigență rezultă din regulile silogismului.

[322] Știm că silogismul în prima figură se caracterizează (a se vedea I, 4) prin aceea că termenul mediu este luat într-o premisă ca predicat, iar în cealaltă premisă ca subiect; același termen este deci o dată subiect și o dată predicat; la două premise formate din judecăți opuse, unul din termeni este subiect în ambele premise, afirmîndu-se și negîndu-se despre el același atribut. Inseamnă deci că două judecăți opuse nu pot forma premisele unui silogism în figura întîi. Argumentul ar fi valabil și mai sus pentru silogismul afirmativ; Aristotel se servește numai de un al doilea argument, de altfel tot atît de puternic, valabil numai pentru silogismele afirmative.

https://biblioteca-digitala.ro

o ştiinţă [323]. Tot aşa, dacă, după ce am admis că orice *ştiinţă* este *bună,* am admite că *ştiinţa medicală* nu este bună [324], căci atunci *A* aparţine la toţi *B,* dar nici unui *C,* aşa că o ştiinţă particulară nu va fi o ştiinţă [325]. La fel, dacă *A* aparţine la toţi *C,* dar la nici un *B,* iar *B* este *ştiinţă, C medicină* şi *A opinie* [326]. În adevăr, după ce admitem că „Nici o ştiinţă nu este opinie", admitem că „O ştiinţă particulară este opinie" [327]. Acest silogism diferă de cel precedent, pentru că relaţiile între termeni sînt răsturnate; mai înainte, judecata afirmativă privea pe *B,* acum ea priveşte pe *C* [328]. Tot aşa stau lucrurile dacă o premisă nu este universală [329], pentru că terme-

---

[323] Silogismul construit cu două premise reprezentînd judecăţi contrarii este de modul *Camestres:*

Orice ştiinţă este bună
Nici o ştiinţă nu este bună
Nici o ştiinţă nu este ştiinţă.

Concluzia silogismului poate fi absurdă, dar raţionamentul este posibil, corespunzător tuturor regulilor silogismului.

[324] Ştiinţa medicală reprezentînd o parte din ştiinţa totală a omenirii, putem considera că, luată ca subiect al unei judecăţi, generează o particulară.

[325] Silogismul este construit cu două premise contradictorii în perspectiva indicată la nota precedentă (după care *ştiinţele medicale = unele ştiinţe):*

cA Toate ştiinţele sînt bune
mEs Ştiinţele medicale nu sînt bune
trEs Ştiinţele medicale nu sînt ştiinţe.

[326] ὑπολῆψις are sensul de orice opinie *în genere.* Ea se subîmparte în opinie subiectivă sau opinie în sens restrîns (δόξα), şi cunoaştere obiectivă (ἐπιστήμη). (Termenul acesta mai poate fi tradus prin: concepţie, credinţă în sens generic, supoziţie.)

[327] Silogismul cuprinde două premise contrarii:

cE Nici o ştiinţă nu este opinie
sA Ştiinţele medicale sînt opinie
rE Ştiinţele medicale nu sînt ştiinţe.

[328] Înţelegem că, în primul caz, premisa majoră era afirmativă, iar în al doilea caz, minora.

[329] În cazurile precedente, ambele premise erau universale, chiar dacă subiectul uneia era o subspecie (un caz particular) a subiectului celuilalt; putem însă lua o specie fără a o numi, şi avem atunci o premisă particulară. Atunci silogismul de mai sus în *Cesare* se transformă într-un silogism în *Festino,* astfel:

https://biblioteca-digitala.ro

nul mediu este totdeauna acela care este negat despre un extrem şi afirmat despre celălalt [330]. Prin urmare, este posibil ca premisele opuse să poată duce la o concluzie, deşi nu întotdeauna şi în orice fel, ci numai dacă termenii subordonaţi mediului sînt sau identici, sau în raportul de la tot la parte [331]. Altfel este imposibil, căci premisele nu vor fi în nici un chip contrarii sau contradictorii [332].

In figura a treia, un silogism afirmativ nu poate rezulta niciodată din premise opuse, pentru motivul arătat la prima figură [333]; dar un silogism negativ este posibil, fie că termenii sînt sau nu universali [334]. Să admitem că *B* şi *C* înseamnă *ştiinţă,* iar *A medicină.* Dacă acum acceptăm că orice medicină este ştiinţă şi că nici o medicină nu este ştiinţă, am admis că *B* aparţine la toţi *A* şi *C* nici unui *A,* aşa încît ştiinţa particulară nu va fi ştiinţă [335]. Tot aşa, dacă premisa *BA* nu este luată

---

fEs Nici o ştiinţă nu este opinie
tI Unele ştiinţe sînt opinie
nO Unele ştiinţe nu sînt ştiinţe.

Raţionamentul rămîne corect.

[330] Raţionamentul respectă regula silogismului în figura a doua, deoarece, cînd avem două judecăţi opuse, predicatul este negat în una şi afirmat în cealaltă. In silogismele de figura a doua, termenii extremi sînt cuprinşi în mediu, care apare ca predicat în ambele premise.

[331] După cum am văzut în exemplele de mai sus, am avut fie termeni identici *(ştiinţă* şi *ştiinţă),* fie termeni în raport de la parte la tot *(ştiinţă medicală* şi *ştiinţă).*

[332] Dacă termenii nu ar fi nici identici, nici subordonaţi ca o speţă faţă de un gen *(om* şi *animal),* am avea termeni deosebiţi *(animal* şi *plantă)* şi premisele cuprinzînd astfel de termeni nu ar putea fi judecăţi opuse.

[333] Argumentul este acelaşi ca mai sus şi a fost semnalat în nota 321.

[334] Precizăm că cel puţin o dată subiectul (termenul mediu) trebuie să fie luat în universalitatea lui; altfel nu am avea nici un silogism, căci ambele premise ar fi particulare.

[335] Avem silogismul

fE Nici o ştiinţă medicală nu este ştiinţă
lAp Orice ştiinţă medicală este ştiinţă
tOn Unele ştiinţe nu sînt ştiinţă.

https://biblioteca-digitala.ro

universal. Căci, dacă o oarecare medicină este ştiinţă şi apoi nici o medicină nu este ştiinţă, rezultă că o oarecare ştiinţă nu este ştiinţă [336]. Premisele sînt contrarii dacă termenii sînt luaţi universal; dacă unul este particular, ele sînt contradictorii [337].

Trebuie să notăm că este posibil să luăm opuşii în felul cum am spus, adică toată ştiinţa este bună şi nici o ştiinţă nu este bună, sau o oarecare ştiinţă nu este bună. Aceasta nu scapă de obicei neobservat [338]. Dar este posibil să stabilim cealaltă parte, aceea contradictorie, prin alte întrebări sau să o obţinem în felul arătat în *Topică* [339]. Întrucît există trei opoziţii la judecăţi afirmative, urmează că enunţări opuse pot fi luate ca premise în şase moduri: putem avea ori universal-afirmativa şi universal-negativa, ori universal-afirmativa şi particular-negativa, ori particular-afirmativa şi universal-negativa, şi relaţiile între termeni pot fi răsturnate, de exemplu
64 b *A* poate aparţine la toţi *B* şi nici unui *C*, ori la toţi *C* şi nici unui *B*, ori la toţi din unul, dar nu la unii din celălalt; aci, de asemenea, relaţiile între termeni pot fi

[336] Silogismul are ca premise două contradictorii:
fE Nici o ştiinţă medicală nu este ştiinţă
rI Unele ştiinţe medicale sînt ştiinţe
sOn Unele ştiinţe nu sînt ştiinţă.

[337] Logica formală modernă enunţă acest adevăr, zicînd că două judecăţi sînt contrarii, cînd, fiind universale, diferă numai în calitate, în vreme ce două judecăţi oarecare sînt contradictorii cînd se opun atît în calitate cît şi în cantitate.

[338] Din acest pasaj începe a se vedea că Aristotel nu recomandă operaţiile analizate mai sus în capitolul de faţă. Raţionamentele prin premise opuse sînt paralogisme; ajungem să negăm ceea ce am admis la început, sau invers.

[339] În această frază, Aristotel indică două posibilităţi:

a) pentru a-l induce în eroare pe adversar, nu se ia imediat propoziţia opusă celei admise, ci se recurge la întrebări meşteşugite, care duc, în cele din urmă, la anularea premisei de la care s-a plecat;

b) după cum se vede în *Topică* VIII. 1, dacă am admis că o judecată este adevărată şi adversarul dovedeşte opusa ei, sîntem siliţi să primim, ca adevărate, două judecăţi opuse. *Topica* nu urmăreşte demonstrarea adevărului, ci apărarea sau respingerea unei propoziţii, chiar cu raţionamente imperfecte.

https://biblioteca-digitala.ro

inversate [340]. Tot aşa în figura a treia [341]. Astfel, se vede bine în cîte feluri şi în care figuri un silogism se poate face cu ajutorul premiselor opuse.

Este limpede de asemenea că, din premise false, este posibil a trage o concluzie adevărată, cum s-a spus mai înainte [342], dar nu este posibil, dacă premisele sînt opuse. In adevăr, silogismul este totdeauna, în acest caz, contrar faptelor, de exemplu dacă un lucru este bun, se dovedeşte că el nu este bun, dacă este un animal, că nu este un animal, deoarece concluzia este trasă dintr-o contradicţie, iar termenii luaţi ca bază sînt ori identici, ori raportaţi ca întregul la parte. Este evident, de asemenea, că în paralogisme nimic nu ne opreşte să ajungem la contradictoria ipotezei, de exemplu dacă ceva este impar, că nu este impar [343]. Căci silogismul datorează contra-

[340] Există trei opoziţii: una contrarie şi două contradictorii, şi fiecare este dublă, după cum majora e afirmativă şi minora negativă sau invers. De unde urmează şase enunţuri opuse. Aceste şase feluri de opoziţii sînt deci următoarele:

1) majora universal-afirmativă şi minora universal-negativă;
2) majora universal-negativă şi minora universal-afirmativă;
3) majora universal-afirmativă şi minora particular-negativă;
4) majora particular-afirmativă şi minora universal-negativă;
5) majora particular-negativă şi minora universal-afirmativă;
6) majora universal-negativă şi minora particular-afirmativă.

Cazurile arătate prin litere ca exemple se referă la figura a doua. După cum ştim, în prima figură, nu sînt posibile raţionamente din premise opuse.

[341] Combinaţiile de mai sus există atît în figura a doua cît şi în figura a treia.

[342] II, 2, 3 şi 4.

[343] Paralogismul este un raţionament vicios, care, contrar sofismului, este făcut cu bună credinţă şi nu pentru a înşela.

Aristotel nu pare să fi introdus această nuanţă între sofism şi paralogism; exemplul pe care ni-l dă are un caracter destul de brutal; el ar putea fi dezvoltat, de pildă, într-un silogism de forma următoare:

Numărul impar nu se poate înjumătăţi în părţi egale
Numărul impar se poate divide în părţi egale
Numărul impar nu este impar.

Majora s-ar justifica, întrucît $9 = 4+5$; minora, întrucît $9 = 3 + 3 + 3$.

https://biblioteca-digitala.ro

rietatea sa [344] premiselor sale contradictorii. Dacă admitem astfel de premise, vom obține un rezultat care contrazice ipoteza noastră. Dar trebuie să notăm că contrariile nu pot fi scoase dintr-un simplu silogism, în așa fel încît să spunem că ceea ce nu este bun este bun, sau cam așa ceva, afară numai dacă nu s-a luat o premisă contradictorie cu ea însăși, de exemplu „Orice animal este alb și nealb" și trecem apoi la „Omul este un animal" [345]. Căci sau trebuie să luăm în ajutor contradicția, admițînd, de exemplu, că „Orice știință este opinie" și apoi admițînd că „Medicina este o știință", să susținem că ea nu este opinie (în felul în care se fac respingerile), sau trebuie să argumentăm cu două silogisme. Nici într-un alt chip afară de acesta, cum am spus mai înainte, nu este posibil ca premisele să fie în adevăr contrarii [346].

16

(*Petitio principii în silogismele apodictice și în cele dialectice* [347])

Să postulezi chestiunea inițială și să admiți în același timp că o și ai, înseamnă nedemonstrarea problemei

[344] Contrarietate față de realitate.

[345] Aci sînt mai multe idei. În primul rînd, Aristotel repetă (cf. nota 330) că adversarul nu ne poate înșela atenția, dacă pune termenii contradictori în prezență în cele două premise ale unui silogism, ci numai recurgînd la intermediul unui al doilea silogism. Totuși, o propoziție de tipul

Orice animal este alb și nealb

include contradicția în ea însăși; dacă, considerînd-o ca majoră, îi alăturăm o minoră simplă și corectă de forma

Orice om este animal.

Avem concluzia

Orice om este alb și nealb,

care păstrează același element de contradicție și nu avem nevoie de mai mult de un silogism, în acest caz excepțional, pentru a obține devierea de la adevăr, pe care o avem într-un paralogism.

[346] Acest sfîrșit asupra felurilor de opuși, trimite la începutul capitolului.

[347] Aristotel începe să analizeze, în acest capitol, uzurile eronate ale rațiunii. Pentru el, *petitio principii,* sau cercul vicios, poate

https://biblioteca-digitala.ro

propuse. Aceasta se întîmplă însă în multe feluri: ori nu obţinem o concluzie de loc [348], ori putem argumenta din premise cunoscute mai puţin sau deopotrivă de necunoscute [349], ori putem stabili antecedenţii cu ajutorul consecvenţilor [350]. Căci demonstraţia porneşte de la ceea ce este mai sigur şi dat dinainte. Ei bine, nici una din acestea nu este postularea a ceea ce tocmai este în chestiune [351]; ci, întrucît cunoaştem de la natură unele lucruri prin ele însele, iar alte lucruri cu ajutorul a altceva (principiile prin ele însele, iar ceea ce este subordonat lor, prin altceva [352]), atunci, ori de cîte ori cineva încearcă a dovedi ceva ce nu este evident prin sine, cu ajutorul lui însuşi [353], el postulează chestiunea ca dată de la început. Această postulare a principiului se poate face admiţînd de îndată tocmai ceea ce este în chestiune; este apoi, de asemenea, posibil să se facă un ocol prin alte lucruri, care ar fi dovedite în chip natural

---

să apară, după cum se vede din prima frază, în mai multe feluri; două însă sînt înţelesurile principale ale cercului: a) cel ce raţionează acordă adevărul unei teze pe care îşi propune tocmai să o demonstreze (cf. I, 23); b) vorbitorul raţionează fără a şti dacă una dintre premise este adevărată în toate cazurile (cf. I, 24). În capitolul de faţă. Aristotel reia în discuţie prima formă a cercului. Cf. şi *Topica* VIII, 13, unde Aristotel consideră acest abuz logic şi din punctul de vedere „dialectic", în vreme ce aci el îl studiază în cadrul demonstraţiei silogistice.

[348] Două premise nu duc totdeauna la o concluzie; o concluzie valabilă nu urmează decît dacă alegem premisele după regulile pe care le cunoaştem.

[349] Premisele unui silogism trebuie să fie adevărate cu evidenţă.

[350] Consecvenţii derivă din antecedenţi, nu invers.

[351] Adică nici una dintre greşelile de logică examinate pînă acum nu constituie un cerc vicios, determinat în diferenţa sa specifică.

[352] Principiile ştiinţei, *axiomele* şi *postulatele*, sînt admise fără demonstraţie; celelalte adevăruri însă trebuie să fie dovedite, plecînd de la alte adevăruri de mai înainte stabilite.

[353] Adică nu pornind de la alte adevăruri, ci considerînd adevărul de demonstrat ca un postulat. Cercul vicios constă deci în a trata concluzia ce este de dovedit ca un principiu, de la care pornim; din acest motiv, se mai numeşte acest abuz şi petiţiune de principiu *(petitio principii)*.

https://biblioteca-digitala.ro

prin chestiunea de la început, pentru ca apoi să demon-
65 a streze aceasta prin acelea [354], de exemplu, în cazul că *A* ar fi dovedit prin *B* şi *B* prin *C*, deşi era natural ca *C* să fie dovedit prin *A*. Căci, în acest caz, aceia care raţionează aşa dovedesc pe *A* prin el însuşi [355]. Aceasta o fac, de exemplu, aceia care cred că construiesc linii drepte paralele; ei nu văd că fac presupuneri care nu sînt cu putinţă de demonstrat decît numai dacă există paralele [356]. Şi aşa se face că aceia care judecă în acest chip zic, pur şi simplu: un anumit lucru este, dacă este. Pe această cale, totul este evident şi cunoscut prin sine şi de la sine. Ceea ce este peste putinţă.

Dacă deci este nesigur că *A* aparţine lui *C* şi, de asemenea, că *A* aparţine lui *B*, şi dacă se postulează că *A* aparţine lui *B*, nu este încă clar dacă se săvîrşeşte un cerc vicios [357], dar este evident că nu este o demonstraţie. Căci ceva aşa de nesigur (ca chestiunea de dezlegat) nu poate fi un principiu al demonstraţiei. Dacă totuşi *B* este raportat la *C* ca fiind identic cu el, ori de cîte ori

---

[354] Aceasta este o formă de cerc derivată, dar cea mai curentă.

[355] Cercul vicios constă deci în aceea că, avînd de dovedit pe *A* prin *B* şi pe *B* prin *C*, dovedim pe *C* prin *A*, ceea ce este un proces incorect, pe baza căruia putem cădea uşor în eroarea numită *idem per idem*.

[356] Aci s-ar putea crede că Aristotel anticipează asupra criticilor aduse celebrului postulat al lui Euclid. Dar Aristotel nu se referă în textul său la proprietatea conferită paralelelor de Euclid pentru a le defini, ci la proprietatea care ne permite să le reprezentăm prin desen; ceea ce presupune nu este că printr-un punct se poate duce numai o singură paralelă la o dreaptă, ci că două paralele sînt perpendiculare pe o aceeaşi dreaptă; aceasta de a doua proprietate este derivată şi nu postulată. Aristotel susţine, pur şi simplu, că proprietatea aceasta, care ne permite să ducem o paralelă la o dreaptă, are un înţeles numai dacă s-a admis în prealabil că există drepte paralele.

[357] Faptul că premisele sînt incerte nu constituie deci un cerc vicios. Cercul vicios apare, după cum se vede în fraza următoare, numai atunci cînd minorul este identic mediului, silogismul avînd doi termeni reali în loc de trei.

https://biblioteca-digitala.ro

sînt evident convertibili [358], ori unul aparţine altuia [359], atunci săvîrşim un cerc vicios. Căci s-ar putea tot aşa de bine dovedi, prin acei termeni, că *A* aparţine lui *B*, dacă ei sînt convertibili. Dar dacă ei nu sînt convertibili, numai faptul că nu sînt convertibili împiedică o astfel de demonstraţie, nu însăşi metoda de demonstrare. Dar dacă s-ar face conversiunea, atunci s-ar face ceea ce noi am arătat şi s-ar efectua o dovadă reciprocă prin trei noţiuni [360].

Tot aşa, dacă se admite că *B* aparţine lui *C*, ceea ce este tot aşa de nesigur [361] ca şi faptul dacă *A* aparţine

---

[358] Doi termeni sînt zişi convertibili atunci cînd se pot permuta unul în locul celuilalt, fără ca sensul propoziţiei să se schimbe; este cazul a două sinonime, a două cuvinte echivalente în limbi deosebite şi, în genere, a două cuvinte ce pot fi luate unul drept altul.

[359] Un termen fiind gen şi celălalt o specie a acelui gen; sau invers.

[360] Sîntem deci în prezenţa a două cazuri: a) *B* şi *C* sînt convertibili; înseamnă că propoziţia *AC* se poate substitui propoziţiei *AB*; înseamnă că, dacă am demonstrat *AC* prin *AB* şi *BC*, putem demonstra şi *AB* prin *AC* şi *CB*; b) *B* şi *C* nu sînt convertibili, dar *B* este genul lui *C*; numai faptul că nu sînt convertibili împiedică demonstraţia din primul caz a lui *AB* plecînd de la *AC*, nu şi modul de demonstraţie, care este aci *Barbara*, mod ce se adaptează foarte bine atît la conversiune, cît şi la reciprocaţiune (cf. II, 5).

Pentru a ilustra acest de-al doilea caz, să luăm exemplul sugerat chiar de Aristotel mai sus (I, 24):

bAr Orice plăcere *(B)* este lucru de cinste *(A)*
bA Plăcerea muzicii *(C)* este o plăcere *(B)*
rA Plăcerea muzicii *(C)* este lucru de cinste *(A)*.

Remarcăm că majora nu este certă („unele plăceri nu sînt lăudabile"), aşa cum s-a presupus la începutul pasajului pe care îl comentăm; mai notăm că *B* şi *C* nu sînt termeni convertibili, dar că *B* este genul şi *C* specia; observăm, în fine, că silogismul în *Barbara* este valabil. Chestiunea care se pune este de a şti în ce condiţie raţionamentul este demonstrativ în totalitatea lui. Răspunsul este simplu şi corespunde cu cea din urmă frază a pasajului comentat: operăm conversiunea lui *B* şi *C* şi luăm pretutindeni pe *C* în loc de *B*; dar atunci concluzia repetă majora, şi avem un cerc vicios.

[361] De data aceasta, Aristotel presupune deci că minora este nesigură în silogismul pe care-l construieşte; într-un asemenea caz, nu se poate demonstra în mod valabil că *C* este *A*. Nu poate fi vorba însă de un cerc vicios.

https://biblioteca-digitala.ro

lui *C*, nu se săvîrşeşte un cerc vicios, dar nu este o demonstraţie. Dacă totuşi *A* şi *B* sînt identici, ori fiindcă sînt convertibili, ori fiindcă *A* urmează pe *B* [362], atunci se săvîrşeşte un cerc vicios, pentru acelaşi motiv ca şi mai înainte [363]. Căci am explicat înţelesul cercului vicios, adică al dovedirii a ceea ce nu este evident de la sine tot prin sine.

Dacă deci cercul vicios înseamnă a dovedi prin sine însuşi ceea ce nu este evident de la sine, cu alte cuvinte dacă înseamnă a nu dovedi, ori de cîte ori teza de dovedit şi premisa prin care se dovedeşte sînt deopotrivă de nesigure, sau fiindcă predicate identice aparţin aceluiaşi subiect, sau fiindcă acelaşi predicat aparţine la subiecte identice, atunci cercul vicios se face în figura mijlocie şi a treia, în ambele feluri [364]; dar dacă silogismul este afirmativ, numai în a treia şi în prima figură [365]. Dacă silogismul este negativ, este cerc vicios, cînd predicatele identice sînt negate despre acelaşi subiect, şi ambele premise nu postulează chestiunea în acelaşi fel (prin acelaşi procedeu, chestiunea poate fi postulată în figura mijlocie), pentru că termenii în silogismele negative nu sînt convertibili [366]. In demonstraţii ştiinţifice, se

---

[362] *A* este genul şi *B* o specie a acestui gen.

[363] Argumentarea este aceeaşi ca mai sus. Pentru a o ilustra, este suficient să transpunem cele două premise în exemplul dat la nota 360.

[364] Mai sus, Aristotel s-a ocupat numai de silogismul în figura întîi. Acum are în vedere silogisme în toate cele trei figuri.

[365] Căci silogismul în figura a doua are totdeauna o concluzie negativă.

[366] Cu alte cuvinte, dacă silogismul are o concluzie negativă, cercul vicios se produce ori de cîte ori acelaşi predicat este negat despre acelaşi subiect. Presupunem, spre exemplu, că, în silogismul în modul *Celarent*, termenii *B* şi *C* sînt convertibili, adică identici; negînd pe *A* faţă de *B* şi de *C*, înseamnă că acelaşi termen *(B=C)* este negat faţă de acelaşi termen *A*. In silogismele negative, cercul afectează întotdeauna premisa negativă, fie că este minora, fie că este majora; ceea ce rezultă din faptul că termenii nu sînt convertibili într-o premisă negativă, care tocmai enunţă nepotrivirea între ei.

https://biblioteca-digitala.ro

săvîrşeşte un cerc vicios cînd termenii sînt postulaţi potrivit adevărului, în felul arătat de noi; în argumentări dialectice, cînd ei sînt postulaţi potrivit opiniei [367].

17

⟨*Falsa cauză — Non propter hoc*⟩

Întîmpinarea pe care o facem adesea, cînd argumentăm [368], că „nu din cauza aceasta rezultatul este fals", o facem mai ales în cazul unei reduceri la imposibil, pentru a respinge propoziţia care s-a dovedit prin 65 b
reducere [369]. Căci [370], în afară de cazul că cineva a contrazis această propoziţie, el nu va zice „nu din cauza aceasta", ci va spune că ceva fals s-a luat drept bun în lanţul argumentării [371], şi nici nu va utiliza întîmpinarea în cazul unei dovezi directe [372], pentru că aci contradictoria concluziei nu este luată ca pre-

---

[367] Chestiune rezervată pentru *Topică* VIII, 13.

[368] Întîmpinarea (ἔνστασις) constă în a susţine că, în reducerea la imposibil sau metoda apagogică, concluzia falsă nu decurge din ipoteză, adică din contraria sau din contradictoria concluziei silogismului iniţial. Reamintim că reducerea la imposibil sau absurd ne arată că opusa contradictorie a ceea ce este de demonstrat duce la ceva fals. Aşadar, o reducere la imposibil poate să dea ceva fals în concluzie, fără să fie totuşi o dovadă indirectă a falsităţii majorei. Falsitatea poate să rezulte din alte condiţii. O adevărată demonstraţie prin imposibil presupune două condiţii: 1) ca majora să fie contradictoria propoziţiei de demonstrat; 2) din majoră să decurgă în mod corect ceva imposibil.

[369] Trebuie adică, pe de o parte, să avem a face cu o reducere la imposibil, iar pe de altă parte, să construim o propoziţie care să respingă concluzia silogismului principal de demonstrat prin absurd: ceea ce implică două condiţii.

[370] Condiţia a doua de mai sus.

[371] Dacă se contrazice propoziţia de demonstrat, nu va fi cazul să se enunţe excepţia, ci se va spune numai că premisele au fost greşite.

[372] Condiţia întîi de mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro

misă [373]. Apoi, cînd ceva este respins direct prin termenii *ABC,* nu se poate obiecta că silogismul nu rezultă din ceea ce am admis ca dat de la început. În adevăr, noi utilizăm expresia „nu din cauza aceasta", cînd silogismul rezultă şi fără această ipoteză. Aceasta însă nu este posibil în dovezile directe. Căci, dacă s-a respins o teză, silogismul nu se mai poate rezema pe ea. Este clar atunci că expresia „nu din cauza aceasta" poate fi întrebuinţată numai în cazul unei reduceri la imposibil, anume cînd ipoteza iniţială este în aşa fel raportată la concluzia imposibilă, încît concluzia rezultă indiferent dacă ipoteza este valabilă sau nu. Cel mai evident caz este acela că o concluzie falsă nu rezultă din ipoteza în care un silogism tras din termenii medii cu o concluzie imposibilă este independent de ipoteză, după cum am explicat în *Topică* [374]. Căci a lua drept cauză ceea ce nu este cauză este tocmai aceasta; de exemplu, dacă cineva, dorind să demonstreze că diagonala pătratului este incomensurabilă cu latura lui, ar invoca teorema lui Zenon că mişcarea este imposibilă şi ar stabili astfel o reducere la imposibil. Căci concluzia falsă nu are nici o legătură cu ipoteza de la început [375].

---

[373] Acest prim argument este evident. Urmează un al doilea argument, care arată obligativitatea primei condiţii de mai sus; iată-l pus în faţa unui silogism aducînd dovada directă, compus din trei termeni *A,B,C,* cuprinşi în două premise. Noi nu putem obiecta că „nu din cauza aceasta"; întîmpinarea aceasta n-o putem face decît cînd avem o reducere la imposibil; în acest din urmă caz, negarea ipotezei nu împiedică silogismul de a conchide, în vreme ce, în silogismul aducînd demonstraţia directă, răsturnarea uneia dintre cele două premise nu mai permite nici o concluzie în raport cu această propoziţie.

[374] In realitate, în *Despre respingerile sofistice* 5, 167 b. Deci Aristotel însuşi consideră această scriere drept un capitol al *Topicii.*

[375] Pentru a demonstra că diagonala unui pătrat este incomensurabilă cu latura, este suficient să dovedim că ipoteza comensurabilităţii este absurdă. Presupunem însă că pentru aceasta ne folosim de faimosul argument al lui Zenon. Avem:

Diagonala pătratului este comensurabilă cu latura.

https://biblioteca-digitala.ro

Alt caz este acela în care concluzia imposibilă este legată de ipoteză, dar nu rezultă din ea. Aceasta poate să se întîmple chiar dacă privim o conexiune în sus ori în jos [376], de exemplu, dacă admitem că *A* aparţine lui *B*, *B* lui *C* şi *C* lui *D*, şi ar fi fals că *B* aparţine lui *D*. Căci dacă eliminăm pe *A* şi admitem, cu toate acestea, că *B* aparţine lui *C* şi *C* lui *D*, concluzia falsă nu depinde de ipoteza iniţială [377]. Ori, tot aşa, să luăm conexiunea în sus, de exemplu să zicem că *A* aparţine lui *B*, *E* lui *A* şi *F* lui *E*, şi că ar fi fals că *F* aparţine lui *A*. Şi pe această cale va rezulta o concluzie imposibilă, deşi ipo-

---

Ceea ce se compune din părţi în număr infinit nu poate fi parcurs

Orice spaţiu este compus din părţi în număr infinit

Spaţiul nu poate fi parcurs.

Concluzia, absurdă, rezultă în mod riguros dintr-un silogism care nu are nici o legătură cu ipoteza, adică din ipoteza că diagonala este comensurabilă. Imposibilitatea mişcării susţinută de Zenon nu decurge din ipoteza comensurabilităţii diagonalei cu latura.

[376] Avem deci două cazuri: procesul deductiv coboară de la termenul cel mai cuprinzător la cel mai puţin cuprinzător, adică de la gen la specie; progresiunea se face suind de la specie la gen. Aristotel deosebeşte aceste două cazuri, al doilea avînd particularitatea că silogismul prin reducere la imposibil este contiguu cu ipoteza, deşi nu decurge din aceasta, în vreme ce, în primul caz, concluzia absurdă nu este în nici un fel de conexiune cu ipoteza şi nu depinde de ea (cf. mai departe).

[377] Ipoteza ar fi (*A* fiind termenul cel mai general):

Toţi B sînt A.

Reducem

Toţi C sînt B
Toţi D sînt C
Toţi D sînt B.

Dacă eliminăm ipoteza, silogismul rămîne în picioare; el nu decurge din ipoteză. Ipoteza ar putea deci să fie corectă şi silogismul absurd; nu din cauza ipotezei. Exemplu:

Toate animalele *(B)* sînt vii *(A)* (ipoteza)
Tot ce este alb *(C)* este animal *(B)* (majora)
Toate zăpezile *(D)* sînt albe *(C)* (minora)
Toate zăpezile *(D)* sînt animale *(B)* (concluzia).

https://biblioteca-digitala.ro

teza inițială ar fi eliminată [378]. Dar concluzia imposibilă trebuie să fie legată de termenii inițiali [379]. Căci, în acest fel, ea rezultă din ipoteză, de exemplu cînd privim o conexiune în jos, concluzia imposibilă trebuie să fie legată de termenul care este predicat în ipoteză. Căci dacă este imposibil ca *A* să aparțină lui *D*, nu va mai rezulta o concluzie falsă, după ce *A* a fost eliminat [380]. Dacă se urmărește conexiunea în sus, concluzia imposibilă trebuie să fie legată de termenul care este subiect în ipoteză [381]. Căci dacă este imposibil ca *F* să aparțină lui *B*, concluzia imposibilă va dispărea cu eliminarea lui *B*. Tot așa, cînd silogismele sînt negative.

Se vede dar că, dacă imposibilitatea nu stă în legă-
66 a tură cu termenii inițiali, concluzia falsă nu rezultă pe baza ipotezei. Sau poate falsul, nici așa, nu rezultă totdeauna din ipoteză? Căci, dacă se admite de la început că *A* nu aparține lui *B*, ci lui *K*, iar *K* aparține lui *C* și *C* lui *D*, concluzia imposibilă nu se impune mai puțin. Și la fel, dacă se iau termenii în serie ascendentă. Prin urmare, întrucît imposibilitatea nu rezultă

---

[378] Locul ipotezei, în acest caz, va fi altul (cf. exemplul de la nota precedentă):

Toate plantele *(E)* sînt insensibile *(F)*	(majora)
Orice ființă animată *(A)* este plantă *(E)*	(minora)
Orice animal *(B)* este o ființă animată *(A)*	(ipoteza)
Orice ființă animată *(A)* este insensibilă *(F)*	(concluzia).

Deducția merge înspre termenul cel mai puțin general, minorul *A*, astfel că minorul, subiect al minorei, este predicat al ipotezei. Eliminarea ipotezei nu aduce o schimbare a concluziei.

[379] Adică de termenii propuși la început pentru ipoteză; ar fi termenii *A* și *B* de mai sus (nota 378).

[380] Termenul *A*, predicat al ipotezei, trebuie să figureze în concluzie, iar nu să fie eliminat în timpul operației deductive. Iată schema:

Toți B sînt A (ipoteza)
Toți C sînt B
Toți D sînt C
Toți D sînt A.

Concluzia este presupusă absurdă

[381] Adică, de data aceasta, de *B*

https://biblioteca-digitala.ro

din ipoteza inițială, ea se obține, fie că ipoteza este dată, fie că nu. Sau poate că nu trebuie să înțelegem criteriul că „concluzia falsă rezultă independent de ipoteză" în sensul că, dacă altceva ar fi presupus, ar rezulta imposibilitatea, ci înțelegem mai degrabă în sensul că, atunci cînd prima ipoteză este eliminată, aceeași imposibilitate rezultă din celelalte premise ale seriei [382]; căci nu este de loc absurd dacă același rezultat fals urmează mai multor ipoteze [383], de exemplu că paralelele se întîlnesc, atît din ipoteza că unghiul interior este mai mare decît cel exterior, cît și din ipoteza că un triunghi conține mai mult decît două unghiuri drepte [384].

18

⟨Falsitatea concluziei derivă din falsitatea premiselor⟩

Un argument fals depinde de prima judecată falsă din el [385]. Căci orice silogism rezultă din două sau mai multe premise [386]. Dacă deci concluzia falsă este trasă

---

[382] In lungul pasaj care precede din capul alineatului. Aristotel nu face decît să formuleze din nou concluzia la care îl duce tratarea din capitolul de față; anume că, în argumentul cauzei false, ipoteza nu are decît o legătură îndepărtată cu silogismul și cu concluzia imposibilă a acestuia. Lucrul se evidențiază în schema dată acum de Aristotel, deoarece concluzia *AD* este obținută nu prin *BC*, ci prin *KC*.

[383] Este evident că numărul ipotezelor nu contează, rezultatul fiind același ca pentru o singură ipoteză.

[384] Aci avem două ipoteze false, iar concluzia falsă „Două paralele se întîlnesc într-un punct" este dovedită, indiferent de aceste două ipoteze false, care sînt:

a) unghiurile formate de secantă sînt inegale;

b) suma unghiurilor unui triunghi este mai mare decît două unghiuri drepte.

[385] Dacă una din premise este falsă, concluzia este falsă. Cf. II, 2, 3 și 4.

[386] In logica sa, Aristotel nu tratează despre polisilogisme decît în mod sumar. Vedem însă cum aci, ca și în ultimele capitole, aluziile la astfel de raționamente complexe devin din ce în ce mai dese.

https://biblioteca-digitala.ro

din două premise, una sau amîndouă trebuie să fie false, căci, după cum am dovedit [387], un silogism fals nu poate fi scos din premise adevărate. Dar dacă el rezulta din mai mult decît două premise, de exemplu, dacă *C* este stabilit prin *A* şi *B* şi acestea, prin *D, E, F* şi *G,* una dintre aceste propoziţii mai îndepărtate trebuie să fie falsă, şi, de aceea, este fals şi silogismul. Căci *A* şi *B* sînt scoase cu ajutorul lui *D, E, F* şi *G.* De aceea, şi concluzia şi falsul rezultă din una dintre ele.

19

(*Cum să combatem argumentele adversarului şi să le impunem pe ale noastre*)

Pentru a nu fi respinşi prin contrasilogisme [388], trebuie să avem grijă, ori de cîte ori un adversar ne cere să admitem premisele fără concluzii, să nu-i acordăm acelaşi termen de două ori în premisele lui [389], întrucît ştim că un silogism nu poate fi format fără un termen mediu, şi că termenul care este enunţat mai mult decît o dată este mediul. Felul cum trebuie să considerăm termenul mediu în orice concluzie reiese evident din ceea ce ştim despre felul de teze ce se dovedesc în fiecare

---

[387] II, 2.

[388] Aristotel se presupune aci în poziţia unei discuţii cu un adversar care îi răstoarnă argumentele şi le introduce pe ale sale. Termenul grec pentru contrasilogism este κατασυλλογισμός.

[389] Adversarul care ne combate ne cere să admitem două propoziţii pe care le enunţă; dacă aceste două propoziţii posedă un termen comun, ele sînt de natură să devină premisele unui silogism, astfel că adversarul îşi impune concluzia şi ne învinge. În lupta oratorică pe care o ducem, trebuie deci să avem grijă să nu acordăm acelaşi termen în cele două propoziţii.

https://biblioteca-digitala.ro

figură [390]. Acest lucru nu ne va scăpa, dacă ştim cum trebuie să susţinem argumentarea noastră [391].

Dar lucrul de care trebuie să ne păzim cînd sîntem întrebaţi trebuie să rămînă ascuns cînd întrebăm noi înşine [392]. Şi aceasta va fi posibil, întîi, dacă în loc de a expune concluziile prosilogismelor [393], asigurăm premisele necesare, dar lăsăm concluziile neobservate [394]; al doilea, dacă în loc de a cere propoziţiile cele mai apropiate, vom cere, pe cît se poate, pe acelea care nu sînt legate prin termeni medii [395]. De exemplu, să zicem că *A* trebuie să fie dedus ca adevărat din *F*, pe cînd *B*, *C*, *D* şi *E* ar fi termeni medii. Trebuie să întrebăm atunci dacă *A* aparţine lui *B* şi apoi îndată dacă *D* aparţine lui *E*, în loc

---

[390] Multe aranjamente a două premise nu au concluzii valabile, adică nu formează moduri valabile în cele trei figuri; de pildă, ştim că, într-un silogism, mediul trebuie să fie luat cel puţin o dată în universalitatea sa; mai ştim că din două premise negative nu se poate trage nici o concluzie; apoi ştim că unele alcătuiri duc la o concluzie în cutare figură şi nu în cutare alta. De unde rezultă că putem acorda adversarului două teze conţinînd un termen comun cu condiţia ca să ştim că ele nu pot fi luate ca premise ale unui silogism valabil.

[391] Adversarul discută în contradictoriu. Or, cunoscînd argumentarea noastră silogistică, ştim îndeajuns de bine dacă propoziţii contradictorii tezelor noastre pot duce la o concluzie.

[392] Am trecut la o nouă fază a discuţiei. În prima fază, noi l-am combătut pe adversar prin întrebări; acum el aplică aceeaşi metodă pentru a ne combate. În acest capitol, apare clară legătura dintre silogistică şi dialectică: silogismul este tratat în raport cu dovezile cerute de întrebări şi răspunsuri.

[393] Aristotel se referă iarăşi la polisilogisme, care sînt de rigoare într-o discuţie mai lungă. Astfel de polisilogisme comportă un silogism principal (şi ultim) care aduce concluzia ce o dorim şi silogisme pregătitoare, *prosilogisme*, care ne asigură dobîndirea tezelor ce formează premisele silogismului principal.

[394] Premisele necesare sînt aci acele care duc în mod necesar la concluzii; acestea nu vor fi enunţate înainte de vreme şi nu vor fi dezvăluite adversarului.

[395] Propoziţiile cele mai apropiate sînt deci cele care au un termen comun (mediul); justificarea acestui procedeu, care ascunde provizoriu trecerea, urmează recurgînd la litere. Toate acestea înseamnă că, pentru a-l deruta pe adversar, vom cere să ni se acorde tezele fără a respecta ordinea logică a polisilogismului şi că vom sări fazele intermediare.

https://biblioteca-digitala.ro

66 b de a întreba dacă *B* aparţine lui *C*. După aceea, putem întreba dacă *B* aparţine lui *C*, şi tot aşa mai departe. Dacă silogismul este dobîndit printr-un singur termen mediu [396], trebuie să începem cu acesta ; astfel, îl vom surprinde mai uşor pe adversar [397].

20

(*Despre respingere* [398])

Deoarece ştim cînd rezultă un silogism şi cum trebuie să fie raportaţi termenii lui [399], ştim bine şi cînd respingerea este posibilă şi cînd este imposibilă. O respingere este posibilă, fie că se acordă orice propoziţie, fie că răspunsurile alternează (unul fiind afirmativ, iar celălalt negativ) [400]. Căci, după cum s-a arătat, un silogism este posibil, fie că termenii sînt raportaţi în propoziţii afirmative, fie că o propoziţie este afirmativă şi cealaltă negativă De aceea, dacă teza acordată este contrarie concluziei, va urma o respingere, pentru că o respingere este un silogism care stabileşte enunţul contradictoriu. Dar dacă nimic nu se concedă, o respingere este imposibilă, pentru că nici un silogism nu este posibil (după cum am văzut), cînd toţi termenii sînt negativi ; de

[396] Dacă adică avem un silogism simplu, cu un singur termen mediu, şi nu, ca mai sus, un polisilogism cu mai mulţi termeni medii.

[397] Începem cu termenul mediu, fiindcă, contrar termenilor extremi, nu apare în concluzie şi nu trezeşte suspiciune, astfel că adversarul poate fi surprins în cele din urmă.

[398] Respingerea se face printr-un silogism denumit ἔλεγχος.

[399] Se presupune deci că cunoaştem regulile silogismului.

[400] Explicaţia acestei fraze se găseşte în fraza următoare. Două premise negative nu duc la nici o concluzie. Respingerea presupune că acela a cărui opinie va fi respinsă acordă, prin răspunsurile sale, toate premisele, fie numai afirmative, fie alternativ afirmative şi negative. Silogismul elenhic variază după calitatea premiselor.

https://biblioteca-digitala.ro

aceea atunci nici o respingere nu este posibilă [401]. Căci, dacă respingerea este posibilă, trebuie să fie posibil un silogism; dar, dacă silogismul este posibil, nu urmează necesar o respingere. Tot aşa o respingere nu este posibilă dacă nu se concedă nimic universal [402], dat fiind că determinările respingerii şi silogismului sînt aceleaşi.

21

⟨*Despre eroare* [403]⟩

Se întîmplă uneori că, precum ne înşelăm în aşezarea termenilor, tot aşa o eroare poate să ia naştere în gîndirea noastră despre ei [404], de exemplu, este posibil ca acelaşi predicat să aparţină iniţial la mai mult decît un subiect, dar cineva, deşi cunoaşte pe unul, poate să nu cunoască pe altul şi să creadă că nu-i aparţine. Să admitem că *A* aparţine lui *B* şi lui *C* în chip absolut [405] şi

---

[401] Pentru a respinge silogismul adversarului, este nevoie să construim un silogism ale cărui premise sînt contradictoriile premiselor cerute de adversar. Această operaţie nu este întotdeauna posibilă; astfel, dacă noile premise sînt ambele negative, nu urmează nici o concluzie.

[402] Tot aşa, dacă ambele premise ale contrasilogismului sînt particulare, nu urmează nici o concluzie. Deci respingerea cere ca cel puţin o premisă să fie afirmativă şi una universală (afirmativă sau negativă).

[403] Capitolul de faţă tratează despre eroarea sau înşelarea (ἀπάτη), ce se află în judecată, cînd ajungem la două concluzii contrarii, una adevărată şi cealaltă falsă.

[404] Nu trebuie să înţelegem că eroarea poartă asupra conceptelor, cînd nu poartă asupra judecăţilor. Aristotel a recunoscut clar că eroarea apare numai cu judecata, aceasta fiind afirmaţie sau negaţie; astfel că, dacă Aristotel ne vorbeşte aci de aşezarea termenilor, chestiune pe care anunţă că o va lăsa de altfel la o parte, el are în vedere valorizarea termenilor în judecăţi. Trebuie deci să înţelegem că Aristotel nu va trata, în capitolul acesta, despre termeni luaţi universal sau particular, sau consideraţi ca subiect sau ca atribut, ci va restrînge discuţia la omisiuni în atribuire, adică, în special, la omisiuni privind gradul de apartenenţă.

[405] Adică „în sine", prin esenţa lor.

https://biblioteca-digitala.ro

că *B* şi *C* aparţin oricărui *D* în acelaşi chip[406]. Dacă acum cineva gîndeşte că *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la toţi *D*, dar *A* nici unui *C*, şi *C* la toţi *D*, el va avea o cunoaştere şi o ignoranţă despre acelaşi lucru, în aceeaşi privinţă[407]. Şi tot aşa, dacă ne-am înşela asupra membrilor unei singure serii[408], dacă de exemplu, presupunînd că *A* aparţine lui *B*, *B* lui *C* şi *C* lui *D*, gîndim că *A* aparţine la toţi *B*, dar nici unui *C*, atunci totodată vom şti că *A* aparţine lui *D*, dar vom gîndi că nu-i aparţine[409]. Nu vom susţine oare, după aceasta, în realitate,

---

[406] Avem deci a face cu doi termeni medii, *B* şi *C*, străini unul de celălalt. Cu aceşti termeni medii şi cu *A* şi *D*, formăm două silogisme, în care *A* şi *D* sînt extremi. Schema este următoarea: Primul silogism

Toţi B sînt A
Toţi D sînt B
Toţi D sînt A.

Al doilea silogism

Toţi C sînt A
Toţi D sînt C
Toţi D sînt A.

Avem deci două silogisme cu premise deosebite şi cu concluzie comună.

[407] Dacă ignorăm acum că toţi *C* sînt *A*, silogismele de mai sus devin:

Primul

Toţi B sînt A
Toţi D sînt B
Toţi D sînt A.

Al doilea

Nici un C nu este A
Toţi D sînt C
Nici un D nu este A.

Inseamnă deci că avem ştiinţă şi neştiinţă totodată, în ce priveşte legătura între *D* şi *A* (adică despre acelaşi lucru *D*, în aceeaşi privinţă).

[408] Cuvîntul grecesc (συστοιχία) este redat prin *serie*. Trebuie să înţelegem aci că cei doi termeni medii, *B* şi *C*, nu mai sînt străini unul de celălalt, ca în cazul de mai sus, ci că unul dintre ei este conţinut în celălalt, ca specia în gen.

[409] Dacă ignorăm că *C* este parte din *B*, vom avea:

Primul silogism, ca mai sus, cu concluzia:

Toţi D sînt A.

https://biblioteca-digitala.ro

că ceea ce ştim nu gîndim? Căci ştim oarecum că *A* aparţine lui *C* prin *B*, dat fiind că partea este cuprinsă în tot; aşa încît ceea ce ştim într-un fel oarecare, în acelaşi timp îl excludem în mod absolut în gîndire. Aceasta este imposibil.

In cazul precedent, în care termenul mediu nu aparţine aceleaşi serii [410], nu este posibil să gîndim ambele premise ca referindu-se la fiecare dintre cei doi termeni medii, de exemplu, că *A* aparţine la toţi *B*, dar nici unui *C*, şi că, totodată, atît *B* cît şi *C* aparţin la toţi *D*. Căci atunci urmează că prima premisă a unui silogism este ori total, ori parţial contrarie sieşi [411]. In adevăr, dacă se admite că *A* aparţine la orice aparţine şi *B*, şi se ştie că 67 a
B aparţine lui *D*, atunci se ştie şi că *A* aparţine lui *D*. Prin urmare, dacă, dimpotrivă, admitem că *A* nu aparţine la nimic căruia îi aparţine *C*, atunci gîndim şi că *A* nu aparţine la unii din aceia cărora le aparţine *B*. Dar a gîndi o dată că *A* aparţine la tot ce aparţine şi *B* şi apoi că *A* nu aparţine la unii cărora le aparţine şi *B* este total ori parţial contrar [412]. In acest chip, deci, nu este posibil a gîndi ceva; dar nimic nu împiedică pe cineva de a gîndi o premisă din fiecare silogism, ori ambele premise din unul dintre cele două silogisme; de exemplu, *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la toţi *D*, şi, în afară de aceasta, *A* nu aparţine nici unui *C* [413]. O eroare de acest fel este

---

Al doilea silogism

Nici un C (parte din B) nu este A
Toţi D sînt C (parte din B)
Nici un D nu este A.

Concluziile sînt contrarii; şi înseamnă iarăşi că ştim şi nu ştim ceva despre un acelaşi lucru.

[410] Primul caz de mai sus, unde *B* şi *C* sînt străini unul de celălalt.

[411] Prima premisă (din primul silogism de mai sus) este, fie total opusă (contradictorie), fie parţial opusă (contrarie) sieşi.

[412] Cf. nota precedentă.

[413] Luînd aparte o premisă din fiecare silogism sau ambele premise din unul dintre cele două silogisme, contrarietatea poate rămîne ascunsă; ea nu apare decît o dată cu judecăţile conţinînd ter-

https://biblioteca-digitala.ro

asemănătoare erorii în care cădem privitor la particulare, de exemplu, dacă *A* aparţine la toţi *B* şi *B* la toţi *C*, *A* va aparţinea la toţii *C* [414]. Dacă acum ştim că *A* aparţine la orice aparţine şi *B*, ştim de asemenea că *A* aparţine lui *C*. Dar nimic nu ne opreşte de a nu şti că *C* există; de exemplu, să admitem că *A* înseamnă *două unghiuri drepte*, *B* un *triunghi*, iar *C* o *ilustrare sensibilă particulară a unui triunghi* [415]. Cineva ar putea gîndi atunci că *C* nu există, deşi el ştie că orice triunghi conţine două unghiuri drepte; prin urmare, el va şti şi nu va şti acelaşi lucru în acelaşi timp [416]. În adevăr, expresia „a şti că fiecare triunghi are unghiurile egale cu două unghiuri drepte" este cu două înţelesuri, însemnînd atît cunoaşterea universalului, cît şi cunoaşterea particularului. Şi astfel, ştim printr-o cunoaştere universală că *C* conţine două unghiuri drepte, dar nu ştim aceasta printr-o cunoaştere particulară; prin urmare, nu vom avea o cunoaştere şi o ignoranţă contrarii una alteia. Argumentul din *Menon* [417], că învăţarea este o

---

menul *D* sau, în tot cazul, o dată cu minora celui de-al doilea silogism. Astfel,

Toţi B sînt A,
Toţi D sînt B

şi

Nici un C nu este B

sînt trei judecăţi care pot fi gîndite împreună.

[414] În ciuda formei pe care o iau aci relaţiile între litere trebuie să înţelegem, pe temeiul celor anunţate la începutul frazei, că *A va aparţine la toţi C* este, în realitate, o particulară *(toţi C* fiind *unii B)*.

[415] Schema are aspectul următor:

Toate triunghiurile *(B)* au unghiuri măsurînd două drepte *(A)*
Această ilustrare particulară *(C)* este un triunghi *(B)*

Această ilustrare particulară *(C)* are unghiuri măsurînd două drepte *(A)*.

[416] Cunoscînd majora şi ignorînd minora de mai sus. Iar concluzia o cunoaştem ca universală şi nu ca particulară. Cf. fraza următoare din textul lui Aristotel.

[417] *Platon*, în dialogul *Menon*, susţine că cunoaşterea este o reminiscenţă care se trezeşte printr-o învăţătură potrivită: învăţătura prin care omul este condus să ştie ceea ce ştie de mai înainte este numită *maieutică*.

https://biblioteca-digitala.ro

aducere aminte, poate fi criticat la fel. Căci nicăieri nu se întîmplă ca cineva să aibă dinainte o cunoaştere a ceva particular, ci odată cu procesul inducţiei, ajungem la cunoaşterea lucrurilor particulare, printr-un act oarecum de recunoaştere. Căci, urmînd această cale, cunoaştem nemijlocit unele lucruri, de exemplu că unghiurile sînt egale cu două unghiuri drepte, dacă ştim că figura este un triunghi. Şi la fel, în toate celelalte cazuri [418].

Prin cunoaşterea universalului gîndim deci particularul, dar nu-l gîndim printr-o cunoaştere proprie lui; prin urmare, este posibil să ne înşelăm asupra lui, dar nu în aşa fel încît să avem despre el o cunoaştere şi o eroare contrarii una alteia, ci mai degrabă avem cunoaşterea universalului, dar ne înşelăm în prinderea particularului. Şi tot aşa, în cazurile stabilite mai sus. Eroarea cu privire la termenul mediu nu este contrarie cunoaşterii obţinute prin silogism [419], nici gîndirea cu privire la un termen mediu, contrarie aceleia privitoare la celălalt termen mediu. Nimic nu opreşte pe cineva, care ştie atît că *A* aparţine la toţi *B*, cît şi că *B* aparţine lui *C*, să gîndească că *A* nu aparţine lui *C*; de exemplu, ştim că orice *catîră* este *stearpă* şi că acest *animal* este o catîră, şi gîndim totuşi că această fiinţă este însărcinată; căci nu ştim că *A* aparţine lui *C*, afară numai dacă se iau în considerare ambele propoziţii împreună [420]. Astfel, este evident că, dacă ştim una şi nu ştim alta, vom cădea în eroare. Aceasta este relaţia dintre cunoaşterea universalului şi cunoaşterea particularu-

---

[418] După Platon, cunoaşterea nu este decît o recunoaştere. Aristotel critică numai parţial această poziţie; aci el se foloseşte de ea, pentru a confirma distincţia dintre o cunoaştere în toată generalitatea ei şi această cunoaştere în cazurile particulare. La cunoaşterea acestora din urmă ne serveşte inducţia, dacă aceasta ajunge la o cunoaştere universală.

[419] Este vorba de ceea ce am deosebit mai sus sub denumirea de primul silogism.

[420] Propoziţia universală „Toate catîrele *(B)* sînt sterpe *(A)*" şi propoziţia raportată la un singur caz „Acest animal *(C)* este o catîră *(B)*".

https://biblioteca-digitala.ro

lui. Căci nu cunoaştem un lucru care cade sub simţuri,
67 b o dată ce el s-a sustras simţurilor noastre, chiar dacă s-a întîmplat să-l fi perceput înainte, decît numai cu ajutorul universalului şi al cunoaşterii proprii particularului [421], dar această cunoaştere nu este actuală. Căci *a cunoaşte* este luat în trei înţelesuri: poate să însemne, ori a avea cunoaşterea universalului, ori a avea o cunoaştere a lucrului particular, ori a avea o cunoaştere actuală; prin urmare, şi felurile de eroare vor fi tot trei [422]. Nimic atunci nu poate opri pe cineva, atît de a cunoaşte, cît şi de a se înşela asupra aceluiaşi lucru, numai să nu fie într-un fel contrar [423]. Şi aceasta se întîmplă omului a cărui cunoaştere este limitată la fiecare din premise [424], şi care n-a ţinut seama mai înainte de lucrul particular. Căci atunci cînd admite că o catîră este însărcinată, el nu are o cunoaştere actuală, şi nici pe de altă parte nu se află, din cauza acestei judecăţi, într-o eroare contrarie cunoaşterii sale [425]; căci eroarea contrară cunoaşterii universalului ar trebui să fie un silogism [426].

---

[421] Este vorba de cunoştinţă prin procedeul inducţiei, care se reazemă pe particular. Dar particularul rămîne apoi virtual cunoscut, şi nu cunoscut în act. Despre toate acestea, Aristotel tratează pe larg în *Metafizica* VII, 15.

[422] Există deci trei feluri de ştiinţă şi de eroare: ştiinţa şi eroarea referitoare la universal, ştiinţa şi eroarea referitoare la particular, ştiinţa şi eroarea în act, cînd nu regăsim ştiinţa unui lucru particular în actul de cunoaştere. Ştiinţa (cunoaşterea) actuală este o unire a universalului şi particularului prin termenul mediu.

[423] Contradicţia ne rămîne oarecum ascunsă.

[424] Avem în gînd majora universală, minora particulară fiind ignorată, cf. schema de la nota 420.

[425] Fie silogismul

Toate catîrele *(B)* sînt sterpe *(A)*
Acest animal *(C)* este o catîră *(B)*
Acest animal *(C)* este sterp *(A)*.

Aristotel susţine că, prin necunoaşterea actuală a minorei, nu se formează acea sinteză a silogismului care face să gîndim premisele *conjunctum;* concluzia adevărată rămîne, şi ea, ignorată

[426] Dacă eroarea s-ar opune cunoaşterii universalului, ar însemna că ea este concluzia unui silogism, concluzie opusă aceleia

https://biblioteca-digitala.ro

Dar acel care gîndeşte că binele este răul, gîndeşte oare că esenţa binelui şi esenţa răului sînt identice [427] ? Să însemnăm cu *A esenţa binelui* şi cu *B esenţa răului,* şi apoi din nou cu *C esenţa binelui.* Intrucît acum se admite că *B* şi *C* sînt identici, vom gîndi că *C* este *B,* şi tot aşa că *B* este *A* şi, prin urmare, că *C* este *A* [428]. Căci, întocmai cum, dacă *B* este adevărat despre tot ce este adevărat şi *C,* şi dacă *A* este adevărat despre tot ce este adevărat şi *B,* atunci *A* este adevărat despre *C,* tot aşa cu cuvîntul „a gîndi". Şi tot aşa şi cu cuvîntul „a fi", pentru că am văzut că, dacă *C* este tot una cu *B* şi *B* tot una cu *A,* atunci *C* este identic cu *A.* Şi tot aşa şi cu „a fi de părere" [429]. Nu este oare aceasta necesar, dacă cineva admite primul punct [430] ? Dar poate este fals [431] ca cineva să fie de părere că esenţa binelui este esenţa răului în alt sens decît doar întîmplător, căci este posibil

---

a silogismului corect; deci eroarea poartă, în cazurile de mai sus, asupra aplicării particularului la o cunoaştere universală, după cum s-a arătat de altfel.

[427] Aristotel prezintă acest caz ca o obiecţie adusă celor spuse mai sus.

[428] Este, pentru Aristotel, ca şi cum aş forma silogismul următor:

Gîndesc că esenţa răului *(B)* este esenţa binelui *(A)*
Gîndesc că esenţa binelui *(C)* este esenţa răului *(B)*
Gîndesc că esenţa binelui *(C)* este esenţa binelui *(A)*.

[429] Avem, aşadar, propoziţii de forma: „este adevărat că..."; „sînt de părere că..."; „gîndesc că..." etc. Astfel de construcţii nu au a fi confundate cu propoziţiile modale de tipul: „este necesar ca...", „este posibil ca..." etc. Modul determină obiectul şi nu gradul de cunoaştere, ca formele de mai sus, care n-au primit un nume în logică. Rezultă că, din punctul de vedere al obiectului cunoscut,

Este adevărat că A este B

este tot una cu

A este B.

[430] Dacă se admite primul punct, premisa majoră că esenţa binelui este esenţa răului, nu este oare necesar să gîndim că acelaşi lucru este esenţa binelui şi esenţa răului ?

[431] Acum Aristotel răspunde la obiecţie. Obiecţia era unul din argumentele sofiste, care aveau un succes trecător.

https://biblioteca-digitala.ro

a gîndi aceasta în multe feluri diferite [432]. Dar trebuie să cercetăm această materie mai bine [433].

22

(*Reguli pentru conversiunea şi compararea termenilor*)

Ori de cîte ori extremii sînt convertibili [434], este necesar ca mediul să fie convertibil cu amîndoi [435]. Căci, dacă *A* aparţine lui *C* prin *B*, atunci, dacă *A* şi *C* sînt convertibili, şi *C* aparţine la orice aparţine *A* [436], *B* este convertibil cu *A* şi *B* aparţine la orice căruia îi aparţine *A*, prin *C* ca mediu, iar *C* este convertibil cu *B*, prin *A* ca mediu [437]. Tot aşa, dacă concluzia este negativă, de

---

[432] O identitate a contrariilor nu poate fi concepută, zice Aristotel. Binele ca esenţă nu poate fi tot una cu răul ca esenţă. Răul ca esenţă nu poate fi bine decît *per accidens*, adică întîmplător; şi tot aşa, binele ca esenţă poate fi răul întîmplător. Putem gîndi binele şi răul în mai multe feluri.

[433] Aluzie la pasajul din *Metafizica* III, 4, sau la o tratare pe care Aristotel a avut-o numai în intenţie.

[434] Este vorba de conversiunea silogismului aşa cum a fost studiată mai sus (II,8 şi urm.). În chip general, pentru a converti un silogism, se ia conversa sau reciproca concluziei ca premisă, apoi una din premise (prealabil convertită sau nu) ca a doua premisă şi se caută noua concluzie, care este în mod necesar într-un raport oarecare cu premisa veche, rămasă disponibilă. Întreg capitolul are un caracter strict formal: este un simplu exerciţiu de gîndire.

[435] Termenul mediu devine unul din extremi, şi unul din extremi devine mediu.

[436] Formula mereu întrebuinţată în cursul capitolului de faţă, de tipul

X aparţine la orice îi aparţine Y

trebuie înţeleasă pur şi simplu ca

X aparţinea lui Y, adică *Y este X*.

[437] Fie silogismul

Toţi B sînt A
Toţi C sînt B
Toţi C sînt A.

Reciprocarea concluziei cu menţinerea minorei ne dă

https://biblioteca-digitala.ro

exemplu, dacă *B* aparţine lui *C*, dar *A* nu aparţine lui *B* şi nici lui *C*. Dacă deci *B* este convertibil cu *A*, *C* va fi, şi el, convertibil cu *A*. Să presupunem că *B* nu aparţine lui *A*; atunci nu-i va aparţine nici *C*; căci, prin ipoteză, *B* aparţine la toţi *C*[438]. Şi dacă *C* este convertibil cu *B*, *B* este, de asemenea, convertibil cu *A*; căci *C* este enunţat despre tot ce este enunţat şi *B*[439], şi dacă *C* este convertibil în raport cu *A* şi cu *B*, *B* este, de asemenea, convertibil în raport cu *A*. Căci *C* aparţine la ceea ce apar-

---

Toţi A sînt C
Toţi C sînt B
Toţi A sînt B

Concluzia noului silogism nu este altceva decît reciproca majorei. Vechiul termen mediu era *B*, noul termen mediu este *C*.

Pe de altă parte, reciprocarea concluziei şi menţinerea majorei în silogismul primitiv ne dă

Toţi A sînt C
Toţi B sînt A
Toţi B sînt C.

Concluzia noului silogism este reciproca vechii minore. Termenul mediu este, de data aceasta, *A*.

[438] Silogismul primitiv este de forma

Nici un B nu este A
Toţi C sînt B
Nici un C nu este A.

Dacă convertim majora şi o transpunem cu minora rămasă intactă, concluzia va fi convertită:

Toţi C sînt B
Nici un A nu este B
Nici un A nu este C.

Noul mediu este aci *B*, ca şi mai înainte; regula enunţată de Aristotel nu este deci totdeauna valabilă.

[439] Convertim minora silogismului primitiv şi transpunem concluzia rămasă intactă. Noua concluzie va fi vechea majoră:

Nici un C nu este A
Toţi B sînt C
Nici un B nu este A.

Această concluzie, fosta majoră, Aristotel cere să fie şi ea convertită în

Nici un A nu este B.

https://biblioteca-digitala.ro

68 a ţine şi *B*; dar *C* nu aparţine cui aparţine *A* [440]. Şi numai aci [441] pornim de la concluzie: cazurile precedente nu procedează aşa decît în silogismul afirmativ [442]. Şi dacă acum *A* şi *B* sînt convertibili şi *C* şi *D* de asemenea, iar *A* sau *C* trebuie să aparţină la orice lucru, atunci *B* şi *D* vor fi de aşa natură încît unul sau celălalt aparţine la orice lucru [443]. În adevăr, deoarece *B* aparţine cui aparţine şi *A*, şi *D* aparţine cui aparţine şi *C*, şi fiindcă *A* ori *C* aparţin oricui, dar nu împreună, este clar că *B* ori *D* aparţin oricui, dar nu în acelaşi timp. De exemplu, dacă ceea ce *nu a luat naştere* este *nesupus distrugerii*, şi ceea ce nu este supus distrugerii nu ia naştere, este necesar ca tot ce ia naştere să fie supus distrugerii, şi ca tot ce este supus distrugerii să fi luat naştere. Căci aci două silogisme au fost puse împreună [444]. Mai departe, dacă *A* ori *B* aparţin oricărui lucru, ca şi C ori *D*, dar nu pot aparţine amîndoi împreună, atunci cînd *A* şi *C* sînt convertibili, *B* şi *D* sînt şi ei con-

---

[440] Convertim minora şi concluzia silogismului primitiv. Majora, devenită concluzie, este, şi ea, convertită:

Toţi B sînt C
Nici un A nu este C
Nici un A nu este B.

[441] In acest din urmă caz.

[442] Pentru silogismele afirmative, conversa concluziei ia locul uneia dintre premise; nu este cazul silogismelor negative, afară de ultimul indicat (a se verifica pe schemele din notele precedente).

[443] Avem deci patru termeni, reciprocabili doi cîte doi: *A* cu *B* şi *C* cu *D*. Să le dăm valorile indicate mai departe de Aristotel: *A* = nu a luat naştere; *B* = nesupus distrugerii; *C* = a luat naştere; *D* = supus distrugerii. *A* şi *C* sînt opuşi în aşa fel încît unul sau celălalt este adevărat despre orice lucru; dar şi *B* şi *D* se opun în acelaşi fel. Iarăşi, *A* şi *B*, *C* şi *D* sînt convertibili.

[444] Ajutîndu-ne şi de nota precedentă, putem schematiza astfel cele propuse de Aristotel:

Tot ce este sau A sau C nu poate fi totodată B şi D
Orice este sau A sau C
Deci nu poate fi totodată B şi D.

https://biblioteca-digitala.ro

vertibili [445]. Căci dacă *B* nu aparţine unora din aceia cărora le aparţine *D*, este clar că *A* le va aparţine. Dar dacă le aparţine *A*, atunci le aparţine şi C, pentru că ei sînt convertibili. Deci şi *C* şi *D* aparţin împreună. Dar aşa ceva este imposibil. Cînd *A* aparţine la toţi *B* şi *C*, şi nu este afirmat despre nimic altceva, iar *B*, de asemenea, aparţine la toţi *C*, este necesar ca *A* şi *B* să fie convertibili [446], căci, întrucît *A* este spus numai despre *B* şi *C*, iar *B* este enunţat atît despre sine însuşi cît şi despre *C*, este clar că *B* va fi spus despre orice este spus şi *A*, afară de *A* însuşi. Apoi, dacă *A* şi *B* aparţin la toţi *C*, iar *C* este convertibil cu *B*, este necesar ca *A* să aparţină la toţi *B*, căci, dacă *A* aparţine la toţi *C* şi *C* lui *B* prin conversiune, *A* va aparţinea la toţi *B* [447].

[445] Rezultă că nici *A* şi *C*, dar nici *B* şi *D* nu pot fi atribuiţi împreună unui acelaşi lucru: fiecare pereche de termeni îşi distribuie însă totalitatea lucrurilor.

[446] Observăm că aci nu mai avem patru termeni ca mai sus, ci numai trei, ca în orice silogism; Aristotel va raţiona deci acum pe linie silogistică, astfel (a se verifica pe enunţul care urmează):

(Numai) toţi B şi toţi C sînt A
Toţi B sînt toţi B şi toţi C
Deci, (numai) toţi B sînt A.

Observaţie. Am introdus acel *(numai)* în majoră, pentru a satisface condiţiei cerute de Aristotel ca *A* să nu fie afirmat despre nimic altceva. *(Numai)* introdus în concluzie, după ce a fost tăiat în minoră, condiţionează conversiunea totală.

Exemplu:

(Numai) toate vietăţile şi toţi oamenii sînt loviţi de moarte
Toate vietăţile sînt toate vietăţile şi toţi oamenii
(Numai) toate vietăţile sînt lovite de moarte.

Calitatea de *vietate* o implică pe aceea de *muritoare*, şi invers; avem conversiune totală.

Calitatea de *om* nu s-ar reciproca cu aceea de *muritor*, căci toţi oamenii sînt muritori, dar nu numai oamenii.

[447] Silogismul între *A,B,C* este următorul:

Toţi C sînt A
Toţi C sînt B
Toţi B sînt A.

In adevăr, conversiunea minorei ne dă

Toţi C sînt A
Toţi B sînt C
Toţi B sînt A.

https://biblioteca-digitala.ro

Cînd din două lucruri opuse *A* şi *B*, *A* este preferabil lui *B* şi tot aşa *D* este preferabil lui *C*, atunci, dacă *A* şi *C* sînt preferabili lui *B* şi *D*, *A* trebuie să fie preferabil lui *D*[448]. Căci *A* este ceva de dorit, după cum *B* este obiect de repulsie, întrucît sînt opuşi unul altuia, şi *C* este la fel raportat la *D*, deoarece sînt opuşi. Dacă, acum, *A* este ceva de dorit în aceeaşi măsură ca şi *D*, *B* este un obiect de repulsie în aceeaşi măsură ca şi *C*, deoarece fiecare este în aceeaşi măsură, unul obiect de repulsie, iar celălalt obiect de dorinţă. De aceea, atît *A* cît şi *C*, luaţi împreună, ca şi *B* şi *D*, luaţi împreună, vor fi deopotrivă obiecte de dorinţă ori de repulsie. Dar, fiindcă *A* şi *C* sînt preferabili lui *B* şi *D*, *A* nu poate fi deopotrivă de dorit ca *D*, căci ar însemna ca *B* şi *D* să fie deopotrivă de dorit ca *A* şi *C*[449]. Dar dacă *D* este preferabil lui *A*, atunci *B* trebuie să fie mai puţin un obiect de repulsie decît *C*, căci mai puţinul stă faţă în faţă cu mai puţinul. Dar binele mai mare şi răul mai mic sînt preferabile binelui mai mic şi răului mai mare. Întregul *BD* este, de aceea, preferabil întregului *AC*. Dar, prin ipoteză, aceasta nu este aşa[450]. Atunci *A* este preferabil lui *D*; prin urmare, şi *C* este mai puţin un

---

[448] Aristotel introduce aci calitatea de *preferabil* în loc de simplul *este*. Termenii par legaţi prin semnul $>$ în loc de semnul $=$. Aristotel recunoaşte totuşi, mai tîrziu (în capitolul următor), că această trecere de la *a fi* la *a fi mai mult sau mai puţin* este o alunecare de la logică spre retorică. Nu este deci cazul să asimilăm această întorsătură pur ocazională cu logica relaţiilor, care apare abia la unii moderni.

[449] Aristotel ne pune iarăşi în prezenţa a patru termeni. Presupunem doi termeni opuşi, *A* şi *B* *(sănătate-boală)*, şi alţi doi termeni opuşi, *C* şi *D* *(sărăcie-bogăţie)*. Dacă ceea ce este de dorit este de dorit în aceeaşi măsură în care este nedorit ceea ce inspiră repulsie, înseamnă că $A = D$ şi $B = C$. În consecinţă, avem $A + C = B + D$. Dar am spus că $A + C > B + D$. Deci $A \neq D$.

[450] Dacă $D > A$, atunci $B > C$. Căci opusul lui *D*, adică *C*, este un rău mai mic decît *B*, opusul lui *A*, tocmai fiindcă *A* este un bine mai mic decît *D*. Dar atunci un bine mai mare fiind de preferat unui bine mai mic şi un rău mai mic unui rău mai mare, înseamnă că $B + D > A + C$, ceea ce este contrar ipotezei de mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro

obiect de repulsie decît B [451]. Dacă deci [452] fiecare îndrăgostit, în puterea iubirii sale, ar prefera pe *A*, adică ar prefera dispoziţia la cel iubit de a acorda favorurile împreună cu neacordarea de fapt (ceea ce este reprezentat prin *C*), acordării de fapt a favorurilor (reprezentată prin *D*), fără acea dispoziţie (reprezentată prin *B*) [453], este clar 68 b
că *A* sau însuşirea respectivă este preferabilă faţă de acordarea favorurilor. A fi iubit este atunci preferabil contactului sexual. Iubirea ţine atunci mai mult de prietenie decît de contactul sexual. Şi dacă ea ţine mai mult de prietenie, atunci aceasta este scopul ei final. Prin urmare, contactul sau nu este de loc un scop, sau este numai un scop care este şi un mijloc pentru a fi iubit. În adevăr, tot aşa iau naştere şi celelalte dorinţe şi arte [454].

23

(*Despre inducţie* [455])

Am explicat, aşadar, în ce relaţii stau termenii în conversiune şi ce anume trebuie să urmărim şi să ocolim mai mult. Trebuie să expunem acum că nu numai silo-

---

[451] Aceasta este a treia şi ultima posibilitate, după ce celelalte două au fost eliminate.

[452] Urmează un exemplu.

[453] Literele de mai sus simbolizează astfel:

A — dispoziţia de a acorda favoruri
C — refuzul de fapt de a acorda favoruri
D — acordarea de fapt a favorurilor
B — dispoziţia defavorabilă.

După cum s-a arătat mai sus, *A* este preferabil lui *D*, iar *C* preferabil lui *B*.

[454] Cf. *Etica Nicomachică* II, 3, 1105 b. Şi artele sînt mijloace pentru scopuri superioare.

[455] Acest scurt capitol este esenţial şi are o mare importanţă istorică. Pentru întîia oară, procesul inductiv (ἐπαγωγή) al cunoaşterii apare în opoziţie cu procesul deductiv al acesteia. La Aristotel totuşi, după cum vom vedea, inducţia nu este în totul ceea ce devine la moderni. Pentru definiţia aristotelică a inducţiei, a se vedea *Topica* I, 12, *Analitica secundă* I, 1 şi mai ales, II, 19, *Etica Nicomachică* VI, 3

https://biblioteca-digitala.ro

gismele dialectice şi demonstrative sînt formate cu ajutorul figurilor mai sus amintite, ci şi silogismele retorice şi, în general, orice formă de convingere, oricare ar fi calea urmată. Căci tot ce credem se dobîndeşte sau printr-un silogism sau printr-o inducţie [456].

Inducţia sau, mai degrabă, silogismul inductiv constă în a stabili silogistic o relaţie între un extrem şi mediu, cu ajutorul celuilalt extrem [457], de exemplu, dacă *B* este termenul mediu între *A* şi *C*, prin *C* se dovedeşte că *A* aparţine lui *B*. Acesta este procedeul prin care facem o inducţie. Să însemnăm cu *A viaţă lungă*, cu *B fără fiere* şi cu *C* felurite animale cu viaţă lungă şi anume, *om, cal, catîr*. Atunci *A* aparţine întregului *C*, pentru că tot ce este fără fiere este cu viaţă lungă. Dar fără fiere de asemenea aparţine la toţi *C*. Dacă acum *C* este convertibil cu *B*, iar termenul mediu nu este de o extensiune mai mare, este necesar ca *A* să aparţină lui *B* [458]. Căci s-a dovedit înainte că, dacă două predicate aparţin aceluiaşi lucru, iar extremul este con-

[456] Partea finală a acestui alineat este stîngace. S-ar putea înţelege că inducţia nu este un silogism. Or, Aristotel susţine mereu că silogismul este forma universală a raţionamentului; şi chiar în pasajul de faţă, el afirmă că figurile silogismului, aşa cum au fost expuse, se aplică universal, atît în domeniul ştiinţei şi în acela al dialecticii (bazată pe simpla opinie), cît şi în acela al retoricii, pentru Aristotel, o ramură a dialecticii. Alineatul următor ne readuce, şi el, la adevărata poziţie a lui Aristotel, teoreme ce enunţă că inducţia este tot un silogism.

[457] Inducţia se sprijină deci, şi ea, pe operaţia silogistică; procesul de cunoaştere inductiv se opune procesului deductiv, dar ambele procese folosesc silogismul, aşa cum a fost descris, cu rezerva pe care o vedem apărînd aici, şi anume: silogismul inductiv stabileşte o relaţie între major *(A)* şi mediu *(B)* prin minor *(C)*, în vreme ce silogismul deductiv leagă majorul *(A)* de minorul *(C)* cu ajutorul mediului *(B)*.

[458] Acest celebru exemplu al lui Aristotel ne introduce în miezul inducţiei aristotelice şi ne arată în ce fel inducţia aristotelică diferă de inducţia după concepţia modernă. Dacă şi una şi cealaltă conchid de la particular la general (cf. definiţia din *Topica* I, 12), inducţia aristotelică este completă, în sensul că ea nu este o depăşire a premiselor, care conchide de la unele cazuri la tot, că nu implică o trecere de la o sferă mai mică la o sferă mai mare, printr-o mărire

https://biblioteca-digitala.ro

vertibil cu unul din ele, atunci celălalt predicat va aparține predicatului care este convertit [459]. Dar trebuie să concepem pe *C* ca îmbrățișînd toate cazurile particulare, întrucît inducția are loc prin enumerarea tuturor cazurilor. Acest silogism stabilește premisa majoră și nemijlocită; căci unde există un termen mediu, se conchide prin acest termen mediu; dimpotrivă, unde el nu există, se conchide prin inducție [460]. Inducția este, într-un anumit fel, contrară silogismului [461]. Căci acesta dovedește termenul major despre cel minor prin termenul mediu, iar aceea dovedește termenul major despre termenul mediu prin termenul minor. În ordinea naturii, silogismul este mai înainte și mai cunoscut; pentru noi însă, silogismul prin inducție este mai luminos [462].

---

abuzivă și riscată a extensiunii. Silogismul inductiv aristotelic are forma următoare:

Omul, calul și catîrul *(C)* au viață lungă *(A)*.
Animalele fără fiere *(B)* sînt omul, calul și catîrul *(C)*.
Animalele fără fiere *(B)* au viață lungă *(A)*.

Majorul, mediul și minorul se iau aci după extensiune, nu după locul lor în silogism.

[459] Silogismul inductiv se prezintă deci, oarecum, ca un silogism deductiv, în care concluzia s-ar transpune cu majora și în a cărui minoră termenul minor ar prelua oficiul de mediu, iar mediul, oficiul de minor. Operația este corectă, dat fiind că s-a dovedit (II, 22) că, dacă un subiect dat care posedă două atribute se reciprocă cu unul dintre ele, acesta posedă celălalt atribut. Mai trebuie avut în vedere că conversiunea perfectă a mediului și a minorului presupune că ambii termeni au o extensiune egală; cu alte cuvinte, minorul *(C)* trebuie să aibă aceeași sferă ca și mediul *(B)* și să îmbrățișeze totalitatea cazurilor posibile; ceea ce se înțelege, zicîndu-se că, la Aristotel, inducția este completă (cf. și fraza următoare din text).

[460] Cu această din urmă frază apare, o dată mai mult, nota realistă în filozofia lui Aristotel; inducția oferă deducției premisele de care are nevoie; nu există principii înnăscute de la care să se formeze un raționament deductiv.

[461] Aristotel enunță aci în mod clar diferența care face ca raționamentul inductiv să fie tratat separat.

[462] În privința expresiei *ordinea naturii,* trebuie recunoscut că Aristotel nu are în vedere ordinea naturală a cunoașterii, care presupune — după însuși Aristotel — că deducția se sprijină pe inducții anterioare, ci o ordine în care se dezvăluie operațiile logice, ordine în virtutea căreia silogismul deductiv apare ca un obiect de studiu primar.

https://biblioteca-digitala.ro

24

(*Despre exemplu ca mijloc de gîndire* [463])

Avem un exemplu, ori de cîte ori se dovedeşte că majorul aparţine mediului, cu ajutorul unui termen care seamănă cu cel de al treilea [464]. De exemplu, să însemnăm
69 a cu *A rău,* cu *B război împotriva vecinilor,* cu *C atenienii împotriva tebanilor* şi cu *D tebanii împotriva foceenilor.* Dacă acum vrem să arătăm că a lupta cu tebanii este un rău, trebuie să luăm ca bază că a lupta împotriva vecinilor este un rău [465]. Dovada o căpătăm din cazuri similare, de exemplu, că războiul împotriva foceenilor a fost ruinător pentru tebani. Aşadar, dacă a lupta împotriva foceenilor este un rău, iar a lupta împotriva tebanilor este a lupta împotriva vecinilor, este evident că a lupta împotriva tebanilor este un rău. Acum, este clar că *B* aparţine lui *C* şi lui *D* (pentru că amîndouă sînt cazuri de război al cuiva împotriva vecinilor) şi că *A* aparţine lui *D* (pentru că războiul împotriva foceenilor n-a ieşit bine pentru tebani). Dar că *A* aparţine lui *B* se va dovedi prin *D* [466].

---

[463] Unele ediţii intitulează capitolul de faţă: *Raţionamentul prin exemplu.* Este vorba aci de o varietate a raţionamentului inductiv.

[464] Aşadar, termenii unui asemenea raţionament sînt în număr de patru. Un astfel de raţionament conchide că majorul aparţine mediului prin intermediul, nu al minorului, ci al unui termen ce seamănă cu acesta de al treilea (minorul). Aşadar, *exemplul* (παράδειγμα) se serveşte de *cazuri individuale,* pentru a ilustra o propoziţie generală.

[465] Raţionamentul are forma următoare:
A lupta împotriva vecinilor (*B*) este un rău (*A*).
A lupta împotriva tebanilor (*C*) este a lupta împotriva vecinilor (*B*).
A lupta împotriva tebanilor (*C*) este un rău (*A*).

[466] Silogismul precedent, al cărui scop este să-i convingă pe atenieni să evite un război cu tebanii, se sprijină pe o inducţie, adică pe exemplul unui caz particular şi similar al unui război distrugător dintre tebani şi foceeni. Este ca şi cum am avea:
Este un rău (*A*) ca tebanii să lupte contra foceenilor (*D*)
Lupta tebanilor contra foceenilor (*D*) este luptă contra vecinilor (*B*)
Lupta contra vecinilor (*B*) este un rău (*A*).

https://biblioteca-digitala.ro

Tot aşa, se va proceda demonstrativ, dacă dovada că termenul mediu stă în relaţie cu termenul extrem se produce prin mai multe cazuri asemănătoare [467]. Este evident deci că exemplu nu este nici ca partea faţă de tot, nici ca totul faţă de parte, ci mai degrabă ca partea faţă de parte, cînd ambele cazuri particulare sînt subordonate aceluiaşi termen şi unul dintre ele este cunoscut [468]. El se deosebeşte de inducţie prin aceea că inducţia, plecînd de la toate cazurile particulare [469], dovedeşte (cum am văzut) că termenul major aparţine mediului şi nu aplică silogismul la termenul minor [470], pe cînd argumentul prin exemplu face această aplicaţie şi nu scoate dovada din toate cazurile particulare.

25

(*Despre abducţie*)

Prin abducţie [471], înţelegem o argumentare în care primul termen aparţine evident termenului mediu, dar relaţia acestuia cu ultimul termen este nesigură, deşi egal de probabilă ori mai probabilă decît concluzia [472]. Mai departe, ea este şi o argumentare în care termenii inter-

[467] Nu ca mai sus, unde singurul caz luat ca exemplu a fost acel al războiului dintre tebani şi foceeni.

[468] Inducţia aristotelică face trecerea de la particular la general, pe cînd raţionamentul prin exemplu purcede de la particular la particular, în presupunerea că avem două particulare vecine (*C* şi *D*), conţinute într-un acelaşi gen.

[469] Inducţia presupune o enumerare completă a cazurilor; dovada prin exemplu este deci o inducţie incompletă şi lipsită de necesitate.

[470] Inducţia dovedeşte că *A* aparţine lui *B* şi nu conchide de la *C* la *A*, *C* fiind un simplu caz al lui *B*.

[471] ἀπαγωγή este un alt fel de reducţie decît reducţia la absurd sau la „imposibil".

[472] Majora este evidentă, dar minora nesigură; concluzia, din acest din urmă motiv, mai nesigură decît minora. Cunoştinţa ce ne-o dă un astfel de silogism este numai probabilă.

https://biblioteca-digitala.ro

mediari între ultimul şi cel mediu sînt puţini [473]. Căci în toate aceste cazuri, ajungem mai aproape de ştiinţă. De exemplu, să luăm *A* pentru *ceea ce poate fi învăţat, B,* pentru *ştiinţă* şi *C* pentru *virtute.* Acum, este evident că o ştiinţă se poate învăţa; dar rămîne nesigur dacă virtutea este o ştiinţă [474]. Dacă deci judecata *BC* este egal de probabilă cu *AC,* sau mai probabilă, avem o abducţie; căci sîntem mai aproape de ştiinţă, dacă am luat, în ajutorul concluziei *AC,* propoziţia *BC,* întrucît înainte nu aveam nici o ştiinţă [475]. Să admitem, tot aşa, că termenii intermediari între *B* şi *C* sînt puţini; căci şi în felul acesta sîntem mai aproape de ştiinţă. De exemplu, să luăm *D* pentru *pătrat, E* pentru *figură rectilinie* şi *F* pentru *cerc* [476]. Dacă ar fi numai un termen intermediar între *E* şi *F* (anume că cercul devine egal cu o figură rectilinie cu ajutorul lunulelor) am fi aproape de ştiinţă. Dar cînd *BC* nu este mai probabil decît *AC* şi nici ter-

[473] Este vorba aci de un al doilea mod de abducţie, în care se vede că minora poate fi dovedită printr-un număr mai mic de termeni intermediari (medii) decît concluzia.

[474] Silogismul se poate formula după cum urmează:

Orice ştiinţă *(B)* se poate învăţa *(A)*
Virtutea *(C)* este o ştiinţă *(B)*
Virtutea *(C)* se poate învăţa *(A)*.

Majora este certă, dar nu tot aşa este cu minora, căci rămîne nesigur dacă virtutea este ştiinţă; ca atare, este încă mai nesigur că se poate învăţa.

[475] Minora *BC,* dacă nu are certitudinea imediată a majorei, posedă totuşi în sine un caracter de probabilitate pe care nu-l oferă concluzia ca propoziţie în sine, adevăr cu totul ignorat. Nu insistăm asupra devierii de la linia generală a logicii sale proprii, de care dă dovadă aci Aristotel; orice silogism presupune că concluzia nu era de mai înainte cunoscută, astfel că nu putem defini abducţia pe această cale; rămîne numai că, într-o abducţie de acest fel, *minora* este incertă.

[476] Iată silogismul:

Orice figură rectilinie *(E)* poate forma un pătrat *(D)*.
Orice cerc *(F)* este o figură rectilinie *(E)*.
Orice cerc *(F)* poate forma un pătrat *(D)*.

(Una dintre formele vechii probleme a cuadraturii cercului).

https://biblioteca-digitala.ro

menii intermediari nu sînt puțini, nu numesc aceasta o abducție [477]; și nici cînd judecata *BC* este imediată, căci o astfel de judecată este știință [478].

26

(*Despre obiecție*)

O obiecție [479] este premisa contrarie altei premise [480]. Se deosebește de această premisă prin aceea că obiecția poate fi particulară, pe cînd premisa nu poate fi particulară, în genere, sau cel puțin în silogismele universale. O 69 b
obiecție se face în două feluri și în două figuri; în două feluri, pentru că orice obiecție este ori universală, ori particulară [481]; în două figuri, pentru că obiecțiile sînt făcute în opoziție cu premisa, iar opusele pot fi dovedite numai în prima figură și în a treia [482]. Dacă cineva susține o universal-afirmativă, noi obiectăm cu o universal-negativă ori cu o particular-negativă; prima este dove-

[477] Că sîntem acum în prezența unui al doilea fel de abducție, se dovedește și prin faptul că Aristotel sugerează un nou exemplu. Acesta este luat de Aristotel de la Hippocrate din Hios, care caută să demonstreze cu ajutorul lunulelor, adică al semilunelor, cvadratura cercului. Ceea ce vrea să pună Aristotel în lumină este că minora silogismului precedent se dovedește cu ajutorul unui singur intermediar, teoria lunulelor, în timp ce concluzia s-ar dovedi prin mai mulți intermediari.

[478] Dacă minora adică are un caracter de certitudine imediată, sîntem în prezența unui silogism normal și nu a unui caz de abducție.

[479] ἔνστασις *(instantia)*.

[480] Este vorba aci de o judecată sau de o contradicție; după cum se va vedea în cele ce urmează; obiecția nu folosește numai contrariul, după cum spune Aristotel la început.

[481] Dacă luăm o judecată primitivă

Toți A sînt B,

replica este fie

Unii A nu sînt B

fie

Nici un A nu este B.

In primul caz, obiecția este particulară, în al doilea, universală.

[482] Două judecăți opuse trebuie să fie una afirmativă și cealaltă negativă; a doua figură conchide numai negativ, deci nu ne poate da opusa unei negative.

https://biblioteca-digitala.ro

dită în prima figură, a doua, în a treia figură. De exemplu, să luăm *A* pentru o *singură ştiinţă, B* pentru *contrarii.* Dacă cineva formulează premisa că ştiinţa contrariilor este una, obiecţia poate să fie ori că contrariile nu sînt niciodată supuse unei singure ştiinţe şi că deci contrariile sînt opuse, aşa că rezultă prima figură, ori că cognoscibilul şi incognoscibilul nu sînt supuse unei singure ştiinţe; această dovadă se obţine în a treia figură. Căci este adevărat despre *C* (adică cognoscibilul şi incognoscibilul) că ele sînt contrarii, dar este fals că ele cad sub aceeaşi ştiinţă [483].

Şi tot aşa dacă premisa la care se obiectează este negativă. Căci, dacă cineva susţine că contrariile nu constituie o singură ştiinţă, noi răspundem, ori că toate contrariile ori că anumite contrarii, de exemplu sănătos şi bolnav, sînt supuse aceleiaşi ştiinţe; prima argumentare se dovedeşte prin figura primă; a doua prin figura a treia [484].

---

[483] Judecăţii

Ştiinţa contrariilor este una
i se poate opune fie contraria
Ştiinţa contrariilor nu este una
fie contradictoria
Ştiinţa unor contrarii nu este una.

In primul caz, putem obţine un silogism în figura întîi, de modul *Celarent*; în al doilea, un silogism în figura a treia, de modul *Felapton.* Il redăm numai pe acesta din urmă mai anevoios de construit după sugestia la care se referă Aristotel:

fE Cognoscibilul şi incognoscibilul *(C)* nu se supun unei singure ştiinţe *(A)*
lAp Cognoscibilul şi incognoscibilul *(C)* sînt contrarii *(B)*
tOn Unele contrarii *(B)* nu se supun unei singure ştiinţe *(A)*

[484] Judecăţii

Ştiinţa contrariilor nu este una
i se poate opune, de asemenea, fie contraria
Ştiinţa contrariilor este una
fie contradictoria
Ştiinţa unor contrarii este una

(de exemplu, ştiinţa despre sănătate şi boală este una). In primul caz, se poate construi un silogism în figura întîi, de modul *Barbara*; în al doilea, un silogism în figura a treia, de modul *Darapti.*

https://biblioteca-digitala.ro

In genere, cînd cineva ridică o obiecţie universală, trebuie să îndrepte contradicţia împotriva universalului din termenii luaţi de adversarul său, de exemplu, dacă celălalt susţine că contrariile nu constituie aceeaşi ştiinţă, cineva trebuie să răspundă că există o singură ştiinţă pentru toţi opuşii [485]. Aşa, vom avea prima figură, pentru că termenul cuprins în subiectul de la început devine termenul mediu [486].

Dacă obiecţia este particulară, cel ce o face trebuie să-şi îndrepte contradicţia împotriva acelui termen, faţă de care subiectul premisei adversarului este luat universal [487], de exemplu, el va spune că cognoscibilul şi incognoscibilul nu constituie aceeaşi ştiinţă, căci termenul de contrarii este universal faţă de acei termeni. Astfel, avem a treia figură; căci termenul luat particular, de exemplu *cognoscibil şi incognoscibil* [488], este mediu. Premisele din care este posibil să tragem o concluzie contrarie, sînt tocmai acelea de la care pornim cînd încercăm să facem obiecţii. De aceea, facem obiecţii numai în aceste figuri; căci numai în ele sînt posibile silogismele opuse, întrucît figura a doua nu poate produce o concluzie afirmativă [489].

Afară de aceasta, o obiecţie în figura mijlocie ar cere o argumentare mai dezvoltată, de exemplu, dacă nu ni s-ar admite că *A* aparţine lui *B*, pentru că *C* nu urmează logic lui *B*. Aceasta se poate clarifica numai prin alte premise [490]. Dar o obiecţie nu trebuie să apeleze la alte

---

[485] Adică obiecţia trebuie îndreptată nu împotriva subiectului ci împotriva atributului care este faţă de subiect, ceea ce este genul faţă de specie.

[486] In adevăr, termenul cel mai general este mediul, fiind subiect în majoră şi predicat în minoră.

[487] Adică obiecţia trebuie îndreptată, nu împotriva subiectului, ci împotriva predicatului, care este mai puţin general decît subiectul, fiind ca o specie faţă de gen.

[488] Termenul particular *cognoscibil şi incognoscibil* este, în adevăr, subiect în ambele premise (cf. nota 483).

[489] Pentru întreg acest pasaj, cf. nota 482.

[490] Adversarul nu ne-ar acorda obiecţia (concluzia) *AB*, fiindcă, minora *CB* ar avea nevoie de a fi întărită prin premise străine.

https://biblioteca-digitala.ro

lucruri, ci să aibă la îndemînă premisa nouă nemijlocit evidentă. Din acest motiv, ea este singura figură în care dovada prin semne [491] nu se poate obține.

Trebuie să luăm în considerare și celelalte feluri de obiecții, anume obiecția din contrarii, din similare și din
70 a opinia comună, și mai trebuie să cercetăm dacă o obiecție particulară poate fi scoasă în prima figură sau o obiecție negativă în a doua [492].

27 [493]

(*Despre entimemă*)

Verosimilul și semnul nu sînt identice, ci verosimilul este o propoziție probabilă [494]. Căci ceea ce știm că se întîmplă ori nu se întîmplă [495], că este ori nu este, în cele mai multe cazuri, este probabil, de exemplu, a urî pe invidioși și a arăta afecțiune celor iubiți. Un semn vrea să fie o propoziție demonstrativă, fie necesară, fie probabilă. Căci lucrul prin care altceva există și procesul prin care

---

[491] Pentru dovada prin semne, trebuie să se vadă capitolul următor.

[492] Aristotel nu mai tratează nicăeri despre această variantă. Cf. totuși *Retorica* II, 25.

[493] Capitolul final cercetează entimema (ἐνθύμημα). Entimema nu constituie un nou tip de silogism din punctul de vedere al formei. Nu există alte tipuri de silogisme decît cele studiate mai sus (categoric, ipotetic etc.); toate aceste tipuri diferă după conținutul premiselor și nu din punctul de vedere al raționamentului care nu tolerează nimic altceva decît aranjamentele descrise în cele trei figuri. Scolasticii au căutat, este drept, să dea entimemei un caracter, pînă la un punct, special, acela al unui silogism ce ar subînțelege una dintre premise; Aristotel nu impune acest înțeles al unui raționament eliptic; pentru el după cum vom vedea, entimema se distinge numai prin aspectul „retoric" al premiselor, adică prin caracterul nesigur al cunoașterii ce prilejuește. Cf. și *Retorica* I, 1 și 2.

[494] εἰκός (verosimilul) sau ἔνδοξον (probabilul) este deosebit de σημεῖον (semn).

[495] *Probabilul* se definește ca ceea ce se poate întîmpla sau nu; probabilitatea poate fi mai mare sau mai mică; Aristotel vorbește deci ceea ce este sau nu este în cele mai multe cazuri.

https://biblioteca-digitala.ro

altceva se întîmplă mai curînd sau mai tîrziu este un semn că altceva s-a întîmplat şi că există [496].

Entimema este un silogism care pleacă de la probabilităţi ori semne, şi un semn poate fi luat în trei moduri, corespunzînd poziţiei termenului mediu în figuri. Căci el poate fi luat ori în figura primă, ori în a doua, ori în a treia. De exemplu, dovada că o femeie a născut, pentru că are lapte, este în prima figură, deoarece, *a avea lapte* este termenul mediu. Să luăm deci *A* pentru *a naşte, B* pentru *a avea lapte* şi *C* pentru *femeie* [497]. Dovada că oamenii înţelepţi sînt buni, deoarece Pittacos este bun, se face prin figura ultimă. Fie *A* pentru *bun, B* pentru *oameni înţelepţi* şi *C* pentru *Pittacos*. Este adevărat atunci a afirma atît pe *A*, cît şi pe *B* despre *C* [498]; numai că pe una nu o exprimăm, pentru că o ştim, dar o enunţăm pe cealaltă [499]. Dovada că o femeie a născut, pentru că este palidă, se obţine prin figura mijlocie. Căci, întrucît paloarea urmează naşterii şi se manifestă la această femeie, lumea presupune ca dovedit că ea a născut. Să luăm deci

---

[496] Semnul se defineşte deci ca un lucru a cărui existenţă sau producţie justifică existenţa sau producţia altui lucru; legătura *justificată* este *necesară*. Aristotel nu acordă semnului rolul important pe care acesta urma să-l aibă în logica stoiciană. In capitolul precedent, Aristotel excludea silogismul prin semn în figura a doua.

[497] Avem un silogism în figura întîi:

dA Orice femeie care are lapte *(B)* a născut *(A)*
r I Femeia aceasta *(C)* are lapte *(B)*
I Femeia aceasta *(C)* a născut *(A)*.

Trebuie observat că silogismul de faţă are minora singulară (asimilată cu o particulară).

[498] Construim silogismul în figura a treia (de mod nevalabil):

Pittacos *(C)* este bun *(A)*
Pittacos *(C)* este înţelept *(B)*
Înţelepţii *(B)* sînt buni *(A)*.

[499] Aristotel sugerează aci că minora poate fi subînţeleasă, fiind o judecată bine cunoscută şi acceptată. Am avea atunci

Pittacos este bun,

deci

Înţelepţii sînt buni.

Presupunerea lui Aristotel nu se poate generaliza; silogismul nu subînţelege premisele evidente.

https://biblioteca-digitala.ro

pe *A* pentru *paloare,* pe *B* pentru *a naşte* şi pe *C* pentru *femeie* [500]. Acum dacă se enunţă numai o premisă, avem numai un semn, dar dacă se adaugă şi cealaltă, atunci avem un silogism, de exemplu, „Pittacos este generos, deoarece oamenii ambiţioşi sînt generoşi, iar Pittacos este ambiţios" , sau din nou: „Oamenii înţelepţi sînt buni, deoarece Pittacos este nu numai bun, ci şi înţelept" [501]. In acest fel deci, se formează silogisme; numai ceea ce rezultă în prima figură este de nerespins, dacă este adevărat (pentru că este universal) [502]; ceea ce obţinem prin ultima figură poate fi respins, chiar dacă concluzia este adevărată, fiindcă silogismul nu este universal, nici corespunzător lucrurilor de dovedit. Căci dacă Pittacos este bun, nu este, din această cauză, necesar ca toţi ceilalţi oameni înţelepţi să fie buni [503]. Silogismul care rezultă în figura mijlocie este de respins totdeauna şi în

---

[500] Silogismul este, de astă dată, în figura a doua, dar aparţine tot unui mod nevalabil:

Orice femeie care a născut *(B)* este palidă *(A)*
Această femeie *(C)* este palidă *(A)*
Această femeie *(C)* a născut *(B)*

Acest ultim exemplu al lui Aristotel merită să fie reţinut, fiindcă se referă la semne considerate ca obiecte de ştiinţă (ca *simptome),* aşa cum ne apar în domeniul medicinii, care este prin excelenţă ştiinţa întemeiată pe semne.

[501] Trebuie să înţelegem, din tot acest pasaj, că semnul nu este un silogism, ci o simplă judecată; cînd avem două judecăţi formate cu ajutorul unui semn, atunci abia avem o entimemă, care este totodată un silogism. Am văzut mai sus că una din premisele entimemei poate să fie subînţeleasă.

[502] Am notat mai sus (cf. nota 497), că minora unui astfel de silogism este singulară şi că poate fi asimilată cu o particulară; Aristotel o asimilează acum cu o universală, fiindcă numai astfel am avea un silogism universal (adică cu concluzie universală). Adevărul este că silogismul este cu totul corect şi de nerespins, cum pretinde Aristotel, dar aceasta fiindcă este un silogism în prima figură, corect construit.

[503] In realitate se poate arăta că silogismul acesta contravine regulilor; două premise singulare („Pittacos este bun" şi „Pittacos este înţelept") nu au cădere să ducă la o concluzie universală. („Toţi înţelepţii sînt buni"), ci la o concluzie particulară: „Unii înţelepţi sînt buni", singura posibilă în a treia figură.

https://biblioteca-digitala.ro

orice caz, căci silogismul nu poate fi niciodată format cînd termenii sînt raportaţi în acest fel. Astfel, deşi femeia care a născut este palidă şi această femeie este de asemenea palidă, nu este numai decît necesar ca ea să fi născut [504]. Adevărul deci poate fi aflat prin semne de orice fel, dar între ele există diferenţa pe care am arătat-o [505].

Trebuie deci, ori să împărţim semnele în felul arătat, şi printre ele să considerăm termenul mediu ca indiciu [506] (pentru că lumea numeşte indiciu ceea ce ne arată ceva şi ne face să-l cunoaştem, iar termenul mediu, mai presus de toate, are acest caracter), ori să numim semne argu- 70 b
mentele derivate din termenii extremi şi indiciu cele care derivă din termenul mediu, pentru că ceea ce este dovedit prin prima figură este cel mai probabil şi cel mai adevărat [507].

Este posibil a deduce caracterul din trăsăturile feţei, dacă admitem că corpul şi sufletul se schimbă deodată sub influenţa afectelor naturale [508]; zic naturale, pentru că, deşi prin învăţarea muzicii cineva a realizat o schimbare în sufletul său, aceasta nu este unul dintre acele afecte care ne sînt naturale; mai degrabă, mă refer la pasiuni şi dorinţe, cînd vorbesc de mişcări naturale. Dacă deci se admite aceasta, şi dacă, de asemenea, se admite

---

[504] Silogismul în figura a doua avînd două premise afirmative, ca în cazul de faţă, nu poate conchide.

[505] Aluzie la diferenţa dintre cele trei figuri.

[506] τεκμήριον.

[507] Indiciul fiind ceva ce evocă altceva şi ne face să-l cunoaştem, termenul mediu corespunde acestei definiţii; în figura întîi, indiciul apropie cei doi extremi care ne dau concluzia, el este deci argumentul lor comun. S-ar părea că Aristotel este sensibil la faptul că, în celelalte două figuri, termenul mediu nu mai este indiciu; în figura a treia, spre exemplu, termenul ce se elimină este subiectul (*Pittacos*) şi rolul său este de a lega semnificativul (*buni*) şi semnul (*înţelepţii*); diferenţa ar fi deci că *indiciul* se elimină cu mediul, pe cînd *semnul* apare şi în concluzie.

[508] Ceea ce vrea să explice Aristotel, este că o schimbare corporală poate fi *semnul* unei schimbări afective, de pe urma unei corelaţii *naturale* între afecte şi expresiile lor corporale. Discutînd această problemă, Aristotel îndepărtează mai întîi exemplul învăţării muzicii, care nu presupune o atare corelaţie naturală.

https://biblioteca-digitala.ro

că, pentru orice afect, există un semn corespunzător [509] şi am putea să stabilim afectul şi semnul propriu fiecărei specii de fiinţe, vom fi în stare să deducem caracterul din trăsături. În adevăr, dacă există vreun afect care aparţine unei specii ultime [510], de exemplu curajul la lei, este necesar să existe un semn al lui, căci, prin ipoteză, corpul şi sufletul sînt afectate împreună. Să presupunem că acest semn ar fi posesiunea unor extremităţi mari; acestea pot, de asemenea, aparţine şi altor specii, deşi nu în toată sfera lor. Căci semnul este propriu în sensul arătat, deoarece şi afectul este propriu întregii specii, dar nu numai ei singure, cum obişnuim să spunem [511]. Acelaşi lucru deci îl vom găsi şi la altă specie, căci şi omul poate să fie curajos, tot aşa de bine ca şi alte specii de animale. Ele vor avea deci semnul [512]; căci am admis că există un semn corespunzător fiecărui afect. Dacă este aşa şi dacă putem aduna semne de acest fel la animale, care au numai un afect propriu lor (căci orice afect are semnul său, întrucît trebuie să aibă un singur semn), vom fi atunci în stare să deducem caracterul din trăsături. Dacă însă întreaga specie are două proprietăţi, de exemplu, dacă leul este curajos şi generos, cum vom şti oare care din semnele care-i aparţin în sens propriu este semnul unui afect particular? Dar dacă amîndouă proprietăţile aparţin vreunei alte specii, deşi nu în totalitatea ei, şi dacă în acele specii în care se află fiecare, deşi nu în totalitatea membrilor lor, unii indivizi posedă unul din afecte, dar nu şi pe celălalt, de exemplu, dacă un om

---

[509] Adică un singur semn corespunzător.

[510] „Specia ultimă" este specia cea mai aproape de indivizi; de aceea, este şi ea indivizibilă.

[511] Filozofia aristotelică defineşte uneori prin *propriu* (cf. *Topica* I, V) ceea ce aparţine ca atribut unei specii, dar nu numai ei; acelaşi caracter, adică, poate aparţine şi altor specii (caracterul de a fi biped, propriu speciei om, pe care îl regăsim şi la struţ) sau unor indivizi din alte specii (caracterul de a fi curajos, propriu leului, poate să apară şi la unii oameni). În textul de faţă, Aristotel reţine această din urmă variantă.

[512] Adică extremităţi mari.

https://biblioteca-digitala.ro

este curajos dar nu generos, posedă însă dintre cele două semne extremităţi mari, nu este oare limpede că acesta este semnul curajului, şi la leu de asemenea [513]? Prin urmare, a deduce caracterul din trăsături este posibil în prima figură, dacă termenul mediu este convertibil cu primul extrem, dar este mai larg decît termenul al treilea şi neconvertibil cu acesta, de exemplu, să luăm *A* pentru *curaj*, *B* pentru *extremităţi mari* şi *C* pentru *leu*. *B* aparţine atunci la orice aparţine şi *C*, dar şi la alţii. În schimb, *A* aparţine oricui aparţine *B* şi nu altcuiva, căci este convertibil cu *B* [514]. Altminteri n-ar exista un singur semn pentru fiecare afect [515].

---

[513] După cum se vede, Aristotel schiţează aci o teorie care va sta mai tîrziu la baza inducţiei baconiene. Pentru a determina cauza unui fenomen, va zice Francis Bacon, vom repeta experimentul în condiţiile cele mai variate; antecedentul care va apărea întotdeauna, în vreme ce alte elemente însoţitoare apar şi dispar după cazuri, va fi cauza.

[514] Construim silogismul:

Orice animal cu extremităţi mari *(B)* este curajos *(A)*
Leul *(C)* are extremităţi mari *(B)*
Leul *(C)* este curajos *(A)*.

Aristotel remarcă, pe bună dreptate, că *B* se reciprocă cu *A*, dar că are o sferă mai mare decît *C* (nu numai leii sînt curajoşi).

[515] Corelaţia între semn şi semnificat, enunţată de Aristotel mai sus, cere ca cei doi termeni ai majorei să fie convertibili.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

TABLA DE MATERII

	Pag.
INTRODUCERE de *Mircea Florian*	V
I Preliminarii	V
II. Problematica *Analiticilor*	XIII
Cartea întîi	XIV
1. Structura silogismului	XIV
2. Metoda de a descoperi termenul mediu.	XXVII
3. Reducerea la silogisme regulate a raţionamentelor neregulate, cum şi chestiuni anexe	XXXII
Cartea a doua	XXXIX
1. Proprietăţile şi puterile silogismului	XXXIX
2. Erori şi defecte în silogism	XLIX
3. Argumente înrudite cu silogismul sau reductibile la el.	LIII
III. Concluzie	LVII

ANALITICA PRIMA

Cartea întîi	3
Cap. 1. Obiectul *Analiticilor*. Definiţia silogismului şi a elementelor sale. Principiul silogismului	3
Cap. 2. Conversiunea judecăţilor de simplă apartenenţă	7
Cap. 3. Conversiunea judecăţilor de apartenenţă necesară şi de apartenenţă posibilă	9
Cap. 4. Silogismul de simplă apartenenţă în figura întîi	13
Cap. 5. Silogismul de simplă apartenenţă în figura a doua	20
Cap. 6. Silogismul de simplă apartenenţă în figura a treia	26

https://biblioteca-digitala.ro

Cap. 7. Silogisme prin conversiune în toate figurile. Proprietăţi comune ale celor trei figuri . . . 31
Cap. 8. Silogisme cu premisele necesare 35
Cap. 9. Silogisme cu o premisă simplă şi o premisă necesară, în figura întîi. 37
Cap. 10. Silogisme cu o premisă simplă şi o premisă necesară, în figura a doua 40
Cap. 11. Silogismul cu o premisă simplă şi o premisă necesară, în figura a treia 43
Cap. 12. Comparaţie între silogismele simple şi silogismele necesare 47
Cap. 13. Consideraţii generale asupra posibilului sau contingentului 48
Cap. 14. Silogisme cu două premise posibile, în figura întîi . 52
Cap. 15. Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă simplă, în figura întîi 56
Cap. 16. Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă necesară, în figura întîi 65
Cap. 17. Silogisme cu două premise posibile, în figura a doua. 69
Cap. 18. Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă simplă, în figura a doua 75
Cap. 19. Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă necesară, în figura a doua 77
Cap. 20. Silogisme cu premisele posibile, în figura a treia. 81
Cap. 21. Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă simplă, în figura a treia 84
Cap. 22. Silogisme cu o premisă posibilă şi cu o premisă necesară, în figura a treia 86
Cap. 23. Reducerea silogismelor la cele trei figuri, apoi la figura întîi şi, în sfîrşit, la modurile universale ale acestei figuri 89
Cap. 24. Orice silogism trebuie să aibă o premisă afirmativă şi una universală 94
Cap. 25. Orice silogism are trei termeni şi două premise. . 96
Cap. 26. Ce fel de concluzii pot fi stabilite şi respinse în fiecare figură 101
Cap. 27. Reguli generale pentru găsirea termenului mediu în silogismele categorice . . 103

https://biblioteca-digitala.ro

Cap. 28. Reguli pentru găsirea termenului mediu în silogismele categorice 108
Cap. 29. Reguli pentru găsirea termenului mediu în silogismele prin reducere la absurd, ipotetice şi modale. . . . 115
Cap. 30. Găsirea termenului mediu în diferite ştiinţe şi arte . 118
Cap. 31. Diviziunea nu poate înlocui silogismul 120
Cap. 32. Reguli pentru alegerea premiselor şi a termenilor, a termenului mediu şi a figurii 123
Cap. 33. Cantitatea premiselor. Erori posibile 126
Cap. 34. Termeni abstracţi şi termeni concreţi. Erorile produse de confundarea lor 128
Cap. 35. Termeni formaţi din mai multe cuvinte 130
Cap. 36. Termeni la cazul nominativ şi la alte cazuri, numite oblice 131
Cap. 37. Diferite atribuiri după categorii 133
Cap. 38. Repetarea aceluiaşi termen 134
Cap. 39. Substituirea expresiilor echivalente mai clare şi mai scurte 136
Cap. 40. Importanţa articolului 137
Cap. 41. Interpretarea unor anumite expresii 137
Cap. 42. Analiza silogismului compus . . . 139
Cap. 43. Analiza definiţiilor 139
Cap. 44. Analiza silogismului prin reducere la absurd şi a altor silogisme ipotetice 140
Cap. 45. Reducerea silogismelor de la o figură la alta . . 142
Cap. 46. Afirmaţia nedefinită („este non-*A*“) şi negaţia definită („nu este *A*“). Antecedent şi consecvent . 148

Cartea a doua . . . 157

Cap. 1. Derivarea mai multor concluzii din aceleaşi premise. 157
Cap. 2. Derivarea unei concluzii adevărate din premise false, în figura întîi 162
Cap. 3. Derivarea unei concluzii adevărate din premise false, în figura a doua 171
Cap. 4. Derivarea unei concluzii adevărate din premise false în figura a treia 176
Cap. 5. Demonstraţia circulară sau reciprocă în figura întîi. 181
Cap. 6. Demonstraţia circulară în figura a doua . . . 188

https://biblioteca-digitala.ro

Cap. 7. Demonstrația circulară în figura a treia . 190
Cap. 8. Conversiunea silogismelor în figura întîi . 193
Cap. 9. Conversiunea silogismelor în figura a doua 199
Cap. 10. Conversiunea silogismelor în figura a treia. . . 203
Cap. 11. Demonstrația apagogică sau „reducerea la imposibil" în figura întîi 208
Cap. 12. Demonstrația apagogică sau „reducerea la imposibil" în figura a doua 217
Cap. 13. Demonstrația apagogică sau „reducerea la imposibil" în figura a treia 220
Cap. 14. Comparație între demonstrația prin „reducere la imposibil" și demonstrația directă . 222
Cap. 15. Silogisme din premise opuse 228
Cap. 16. *Petitio principii* în silogismele apodictice și în cele dialectice 234
Cap. 17. Falsa cauză — *Non propter hoc* 239
Cap. 18. Falsitatea concluziei derivă din falsitatea premiselor. 243
Cap. 19. Cum să combatem argumentele adversarului și să le impunem pe ale noastre 244
Cap. 20. Despre respingere . . 246
Cap. 21. Despre eroare 247
Cap. 22. Reguli pentru conversiunea și compararea termenilor . 254
Cap. 23. Despre inducție 259
Cap. 24. Despre exemplu ca mijloc de gîndire . 262
Cap. 25. Despre abducție . 263
Cap. 26. Despre obiecție . . 265
Cap. 27. Despre entimemă . 268

https://biblioteca-digitala.ro

Redactor de carte : I. Gornstein
Tehnoredactor : Gh. Popovici
Corector : I. Bancu

Dat la cules 8.04.1958. Bun de tipar 15.10.1958. Tiraj 2500 ex. legate+5500+160 ex. broşate. Hîrtie semivelină de 65 gr/mp. Format 54×84/16. Coli editoriale 20,08. Coli tipar 21,50. A. : 0602/958. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare 16(38). Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 16(38).

Tiparul executat sub comanda nr. 1183 la Întreprinderea Poligrafică nr. 1, str. Grigore Alexandrescu nr. 93—95, Bucureşti — R.P.R.
https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

RECTIFICĂRI

Pag.	*nota*	*rîndul*	*se va citi*
XLV	—	5 de jos	minora în figura a doua ;
54	171	6	*Este posibil ca nici un C să nu fie A ;*
143	513	3 și 7	(Se inversează între ele.)
147	534	3	rI *Unii A sînt C*
171	57	4	*O* Uneori ceea ce e negru (*C*) nu e animal (*A*).
184	107	5 și 6	(Se inversează premisele între ele.)

ORGANON II

8/3184

ANTICARIAT NR.
LEI 5

4130
/18

VOR APARE

Istoria filozofiei, vol. I

Helvetius
Despre spirit

Hegel
Logica

Georg Klaus
Iezuiți, dumnezeu, materie

F. T. Arhipțev
Conceptul de materie la V. I. Lenin

Împotriva revizionismului în filozofie

Rolul statului în capitalism și în socialism și critica revizionismului contemporan în această problemă

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

3829

AU APARUT

Heslod
Munci și zile

Rousseau
Contractul social

Holbach
Sistemul naturii

A. A. Petrov
Van Ciun, materialist și iluminist al Chinei antice

* * *

Idealismul subiectiv contemporan

VOR APARE

* * *

Istoria filozofiei, vol. I

Helvetius
Despre spirit

Hegel
Logica

Georg Klaus
Iezuiții, dumnezeu, materie

F. T. Arhipțev
Conceptul de materie la V. I. Lenin

* * *

Împotriva revizionismului în filozofie

* * *

Rolul statului în capitalism și în socialism și critica revizionismului contemporan în această problemă

ANTICARIAT
LEI 5

https://biblioteca-digitala.ro

Lei 8,95